

Reilu kulttuuri?

Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet

Opetusministeriön julkaisu 2006:50

Hannele Koivunen, Leena Marsio

Reilu kulttuuri?

Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet

Opetusministeriön julkaisuja 2006:50

Hannele Koivunen & Leena Marsio

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Opetusministeriö / Undervisningsministeriet
Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto /
Kultur-, idrotts- och ungdomspolitiska avdelningen
PL / PB 29, 00023 Valtioneuvosto / Statsrådet
<http://www.minedu.fi>
<http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut>

Kansikuva / Omslagsbild: Pekka Vuori, Terveisiä Hugo Simbergille
Taitto / Ombrytning: Erja Kankala
Yliopistopaino / Universitetstryckeriet 2006
ISBN 952-485-256-X (nid.)
ISBN 952-485-257-8 (PDF)
ISSN 1458-8110

Opetusministeriön julkaisuja / Undervisningsministeriets publikationer 2006:50

Sisältö

Tiivistelmä	6
Sammandrag	8
Abstract	10
Esipuhe	12
1 Toimenpide-ehdotusten yhteenvedo	15
2 Johdanto	17
3 Käsitteiden pohdintaa	20
4 Kulttuuriset oikeudet	29
4.1 Kulttuuriset oikeudet ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien osana	29
4.2 Kulttuuristen oikeuksien määrittely	30
4.3 Kulttuuristen oikeuksien lähestymistapoja	33
4.4 Keskeiset kulttuuriin oikeuksiin liittyvät sopimukset	35
5 Kulttuurikaanon ja kulttuuripolitiikan eetos	37
6 Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus	41
6.1. Kulttuuripolitiikan eettisiä aaltoja	41
6.2 Kulttuuripolitiikan eettiset lähtökohdat	44
6.3 Kulttuuripolitiikan etiikkaa koskevia aloitteita	46
6.4 Kulttuuripolitiikan eettiset käytännöt	49
7 Henkisen omaisuuden suoja	52
7.1 Immateriaalioikeudet	52
7.2 Tekijänoikeuksien kehitys	53
7.3 Henkinen omaisuus ja etiikka	55
7.4 Reilut sopimukset?	55
7.5 Avoin lähdekoodi ja Copyleft	56
7.6 Kansanperinne	57
7.7 Alkuperäiskansat	57
8 Alueellinen tasa-arvo	59
9 Lapset ja nuoret	62
10 Vammaiset	66
11 Kulttuuri- ja kielivähemmistöt	70
12 Kulttuuri ja kehitys	76
13 Eettisiä erityispiirteitä kulttuurin eri aloilla	83
13.1 Kulttuuriperintö	83
13.2 Kirjastot	92
13.3 Joukkoviestintä ja yleisradiotoiminta	100
13.4 Taiteen alat	105
13.5 Liikunta	113
13.6 Uskonnot kulttuuriperintönä	117
13.7 Soveltavat alat	120
14 Indikaattorit	122
15 Johtopäätökset	131

Hugo Simberg, Haavoittunut enkeli, 1903/Kuvataiteen keskusarkisto/Hannu Aaltonen

"Kulttuuria eli sivilisaatiota voi arvioida esteettisten, eettisten ja ekologisten mittapuiden mukaan. Ja väliin ei liioin selvitä ilman neljättä mittapuuta, jota voisi nimittää hedonistiseksi. Esteettisesti on jokaisella kulttuurilla jotakin tarjottavaa. Niin 'korkeakulttuurilla', josta jäävät jäljelle mahtavat rakennukset, patsaat ja kirjoitustaulut, kuin 'primitiivisellä kulttuurilla', jossa eletään risumajoissa eikä tunneta metalleja eikä kirjoitusta. Ihmisten luova henki on sama joka puolella ja siellä, missä se ei löydä ilmaisuaan kirjoituksissa ja rakennuksissa, se löytää sen lauluissa, myyteissä, ornameenteissa ja käyttöesineissä. Australian aboriginaalien kulttuuri on yhtä ihailtavaa kuin myöhäiskeskiajan tai Tang-dynastian ajan kulttuuri Kiinassa.

Eettisesti kulttuureja on vaikeampi vertailla ja tämä vertailu voi synnyttää eniten väittelyitä ja väärinkäsityksiä. Meillä ei ole vielä yleistä eettistä mittapuuta. Tähänastiset ovat aina kiinni jonkin tietyn kulttuurin omassa etiikassa. On asioita, joita vältetään ja pidetään pahoina kaikissa kulttuureissa, kuten omien tappaminen, heidän kiusaamisensa, heiltä varastaminen. Mutta vieraiden tappaminen ja vierailta varastaminen on usein ollut suorastaan kiitettävää, kuten voimme lukea niin monista kronikoista tai jopa pyhistä kirjoista..."

Jaan Kaplinski 2003, Kirje isälle, Otava, s. 302-303.

Tiivistelmä

Kulttuuriministeri Tanja Saarela käynnisti huhtikuussa 2005 Kulttuuripolitiikan etiikka -projektin, jonka tarkoituksena on kartoittaa kulttuuripolitiikan etiikkaa ja eettisiä ulottuvuuksia kulttuurisista oikeuksista lähtien sekä muotoilla kulttuuripolitiikan etiikan ja eettisen arvioinnin välineiden suuntaviivoja.

Kulttuuriset oikeudet kuuluvat ihmisoikeuksiin kansalaisoikeuksien, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien ohella ja ne ovat yksi sivistyksellisten oikeuksien alakategoria. Ne ovat keskeisiä kansojen identiteetin, yhtenäisyyden, itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon kannalta. Tarkastelun ytimessä ovat taiteen ja kulttuurin toimialat, kulttuuriperintö sekä viestintä; soveltavina aloina tarkasteluun on otettu mukaan kulttuuritoimialojen talous sekä taiteen merkitys ihmisten sosiaaliselle ja henkiselle hyvinvoinnille.

Analyysin kohteina ovat olleet kulttuuripoliittiset ja kulttuuripolitiikkaan liittyvät dokumentit: sopimukset, julistukset, lainsäädäntö, hallitusohjelmat, strategiat ja normit sekä hallintokäytännöt. Tekstianalyysissa on lähdetty liikkeelle kansainväliseltä tasolta ihmisoikeuksista, Unesco:n ja muiden YK:n erityisjärjestöjen, EU:n ja Euroopan neuvoston julistuksista, sopimuksista ja ohjelmista. Suomen tasolla on analysoitu lainsäädäntöä, hallitusohjelmaa ja opetusministeriön strategioita sekä sen alaisen hallinnon toimialaan liittyviä eettisiä ohjeita. Kulttuuripolitiikan etiikkaan liittyviä kansainvälisiä ja eri valtioiden aloitteita on olemassa runsaasti. Useat kansainväliset raportit ja ohjelmajulistukset sivusivat eettisiä teemoja 1990-luvulla. Kansainvälisten kulttuuripolitiikan etiikan indikaattorien kehittämiseksi on tehty aloitteita ja arviointivälineiden kehittämisen lähtökohdiksi on olemassa joitakin tutkimuksia. Lähestymistapoja ovat esimerkiksi kulttuuriperintö, elämäntapa ja identiteetti, kulttuurin elinvoimaisuus, monimuotoisuus ja jatkuvuus, kulttuurin infrastruktuuri, saatavuus, pääsy ja osallistuminen kulttuurielämään, esteetön saavutettavuus, kulutus, median moniarvoisuus, sisällön moninaisuus, etniskulttuurinen ja muu vähemmistöihin liittyvä moninaisuus, sosiaalinen koheesio, kulttuurienvälinen vuorovaikutus, kulttuuripolitiikka, hallinto ja toimeenpano sekä taidekasvatus.

Kulttuuripolitiikan etiikkaa kuvataan reilun kulttuurin käsitteellä. Reilu kulttuuri merkitsee kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja osallisuutta kulttuuriseen merkityksenantoon ikään, sukupuoleen, vähemmistöase-

maan, kieleen, vammaisuuteen, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan katsomatta. Reilun kulttuurin ulottuvuuksia ovat

- 1 pääsy ihmiskunnan ja oman kulttuuripiirin traditioon,
- 2 fyysinen, alueellinen ja kulttuurinen saavutettavuus ja saatavuus,
- 3 kulttuuritarjonnan moninaisuus ja osuvuus,
- 4 kulttuuritarjontaan osallistuminen sekä
- 5 mahdollisuus, osallisuus ja kyky kulttuuriseen itseilmaisuun ja merkitystuotantoon.

Julkaisussa esitetään seuraavia toimenpiteitä kulttuuripolitiikan eettisten valintojen näkyväksi tekemistä var-
ten sekä eettisen vaikuttavuuden arvioinnin pohjaksi ja työkaluiksi:

- 1 Valmistellaan seuraavan hallituskauden strategiseksi tavoitteeksi kulttuuripolitiikan jatkuvan eettisen arvioinnin kehittäminen.
- 2 Nimitetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kehittämistä johtava kulttuuripolitiikan etiikka -työryhmä vuosille 2007–2010.
- 3 Käynnistetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin indikaattoreiden kehittämisprojekti vuosille 2007–2010.
- 4 Käynnistetään yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa osana Suomen kehitysyhteistyötä kulttuurin ja kehityksen monenkeskinen, eettisesti kestäväään kulttuurituotantoon, kulttuuriyrittäjyyteen ja henkisen omaisuuden järjestelmän toimivuuteen keskittyvä yhteistyöhanke.
- 5 Esitetään Suomen aloitteena osana Euroopan unionin kulttuurien välisen vuoropuhelun teemavuotta 2008 kansainvälisten kulttuuripolitiikan ja kulttuurisen diversiteetin eettisen arvioinnin indikaattorien Fair Culture -kehittämisprojekti vuosiksi 2008–2010.
- 6 Käynnistetään taiteen ja kulttuurin eri sektoreilla kunkin alan eettisten erityispiirteiden pohtiminen ja selvitystyö.
- 7 Sisällytetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kokonaisuuteen kulttuurinen diversiteetti, tasa-arvo, monikulttuurisuus, kulttuurivähemmistöt, kulttuurinen lastensuojelu, eettinen hallintomenettely, ammattieettiset koodit sekä eettisiä näkökulmia sisältävät normit, ohjeet, suositukset ja tavoitteet.

Sammandrag

Kulturminister Tanja Saarela startade i april 2005 ett projekt med namnet Etiken i kulturpolitiken, vars syfte är att kartlägga etiken och de etiska dimensionerna i kulturpolitiken med utgångspunkt i de kulturella rättigheterna samt formulera riktlinjer för etiken i kulturpolitiken och för de instrument med vilka etiken utvärderas.

De kulturella rättigheterna hör vid sidan av de medborgerliga, politiska och ekonomiska rättigheterna till de mänskliga rättigheterna och utgör en underkategori till de bildningsmässiga rättigheterna. De är centrala med tanke på folkens identitet, enighet, självbestämmanderätt och självkänsla. Granskningen fokuserar på konstsektorn och kultursektorn, kulturarvet samt kommunikationen; tillämpade områden i granskningen är kultursektorernas ekonomi samt konstens betydelse för människornas sociala och mentala välmående.

Analysen har gällt kulturpolitiska dokument och dokument med anknytning till kulturpolitiken: avtal, deklarationer, lagstiftning, regeringsprogram, strategier och normer samt förvaltningspraxis. Textanalysen utgår på internationell nivå från mänskliga rättigheter, deklarationer, avtal och program av Unesco och andra specialorganisationer inom FN samt av EU och Europarådet. För Finlands del analyseras lagstiftningen, regeringsprogrammet och ministeriets strategier samt etiska anvisningar för den förvaltningssektor som lyder under ministeriet. Det förekommer gott om initiativ både på internationell nivå och från olika stater när det gäller etiken i kulturpolitiken. Etiska teman tangerades på 1990-talet i flera internationella rapporter och programdeklarationer. Det har tagits initiativ i syfte att utveckla internationella indikatorer för etiken i kulturpolitiken och det finns en del undersökningar som utgångspunkt för utvecklingen av utvärderingsinstrument. Olika sätt att närma sig frågan är t.ex. kulturarvet, livsstil och identitet, kulturens livskraft, mångformighet och kontinuitet, infrastrukturen inom kulturen, tillgång, tillträde till och deltagande i kulturlivet, fri tillgänglighet, konsumtion, pluralismen i media, innehållets mångfald, etnisk-kulturell mångfald och annan mångfald som hänför sig till minoriteter, social kohesion, interkulturell växelverkan, kulturpolitik, förvaltning och genomförande samt konstfostran.

Etiken i kulturpolitiken beskrivs med begreppet rättvis kultur. Rättvis kultur innebär förverkligande av de kulturella rättigheterna och delaktighet i kulturell betydelsegivning oavsett ålder, kön, språk, minoritet, handi-

kapp eller etnisk, religiös eller kulturell bakgrund. Dimensioner i fråga om rättvis kultur är

- 1 tillträde till mänsklighetens och den egna kulturkretsens tradition,
- 2 fysisk, regional och kulturell tillgång och tillgänglighet,
- 3 mångfald och en adekvat inriktning i fråga om kulturutbudet,
- 4 deltagande i kulturutbudet samt
- 5 möjlighet till, delaktighet i och förmåga till kulturellt självuttryck och kulturell betydelseproduktion.

I publikationen föreslås följande åtgärder för att lyfta fram de etiska valen i kulturpolitiken samt som utgångspunkt och instrument för utvärdering av den etiska genomslagskraften:

- 1 Som ett strategiskt mål för följande regeringsperiod bereds åtgärder för att utveckla en kontinuerlig etisk utvärdering inom kulturpolitiken.
- 2 En arbetsgrupp för etiken i kulturpolitiken, som skall leda utvecklingen av den etiska utvärderingen inom kulturpolitiken, utnämns för åren 2007–2010.
- 3 Det startas ett projekt för utveckling av indikatorer för etisk utvärdering inom kulturpolitiken för åren 2007–2010.
- 4 Som en del av Finlands utvecklingssamarbete startas i samarbete med utrikesministeriet ett multilateralt samarbetsprojekt inom kultur och utveckling som fokuserar på en etisk hållbar kulturproduktion, kulturell företagsamhet och ett fungerande system för intellektuellt kapital.
- 5 Som ett finskt initiativ i Europeiska unionen inom ramen för Europeiska året för interkulturell dialog 2008 presenteras ett utvecklingsprojekt under namnet Fair Culture för åren 2008-2010, som skall utveckla internationella indikatorer för etisk utvärdering av kulturpolitiken och kulturell diversitet.
- 6 Inom olika konst- och kultursektorer startas ett arbete för att behandla och utreda de etiska särdragen i varje enskild bransch.
- 7 I den helhet som bildas av den etiska utvärderingen inom kulturpolitiken medtas kulturell diversitet, jämlikhet, kulturell mångfald, minoriteter, kulturellt barnskydd, etiskt förvaltningsförfarande, yrkesetiska koder samt normer, anvisningar, rekommendationer och mål som innefattar etiska aspekter.

Abstract

In April 2005 Minister of Culture Tanja Saarela initiated a project for reviewing the ethics and ethical dimensions of cultural policy, with cultural rights as a starting point, and outlining the ethics of cultural policy and ethical evaluation for the new millennium.

Cultural rights are one category of human rights alongside civic, political and economic rights and one category of educational rights. Cultural rights are central to the identity, coherence, autonomy and self-esteem of nations. At the heart of ethical scrutiny are the fields of arts and culture, cultural heritage and communication; at the level of application we find the creative economy and the role of art and culture in people's social and mental welfare.

The project analysed cultural policy documents and documents influencing cultural policy: treaties, declarations, legislation, government programmes, strategies and norms, and administrative practices. The text analysis starts with the international level of human rights and with the declarations, treaties and programmes of Unesco and other UN organisations, the European Union and the Council of Europe. At the national level, the objects of analysis are Finnish legislation, the government programme, the strategies of the Ministry of Education, and guidelines issued to administration subordinate to it. There are a plethora of international and national initiatives relating to cultural policy ethics. In the 1990s a number of international reports and programme declarations touched upon ethical themes. Several initiatives have been taken for creating international indicators of cultural policy ethics, and there are already some studies which could be used as the starting point for developing such assessment tools. There are several possible approaches to ethical assessment, such as cultural tradition; lifestyle and identity; the vitality, diversity and assured continuity of culture; cultural infrastructure; the availability of, access to and participation in cultural life; unimpeded accessibility for all; education; the plurality of the media; the diversity of content; social cohesion; interaction between cultures; cultural policy, administration and provision; and art education.

The ethics of cultural policy is described through the concept of fair culture. Fair culture means the realisa-

tion of cultural rights and the inclusion of everyone in cultural signification, irrespective of their age, gender, disability, or ethnic, religious and cultural background. The ethical dimensions of cultural policy are

- 1 Access to the tradition of humankind and one's own cultural sphere,
- 2 Physical, regional and cultural accessibility,
- 3 The diversity and matching of cultural provision,
- 4 Cultural participation and
- 5 Opportunities for inclusion in capability for cultural self-expression and signification.

With a view to making ethical choices visible in cultural policy and for creating a basis and tools for impact analysis, the Fair Culture? review recommends that:

- 1 Continuing ethical appraisal of cultural policy be prepared as a strategic aim of the next government.
- 2 A cultural policy ethics committee be set up to lead the development of ethical evaluation of cultural policy for the period 2007–2010.
- 3 The cultural administration, in cooperation with the Ministry for Foreign Affairs, launch, as part of Finnish development cooperation, a multilateral culture and development project focusing on ethically sustainable cultural production, cultural entrepreneurship and the smooth functioning of the intellectual property system.
- 4 A project for developing indicators for the ethical assessment of cultural policy be initiated in autumn 2006.
- 5 Finland take initiative for a Fair Culture project as a part of European Year of Intercultural Dialogue in 2008, geared to develop indicators for ethical assessment of international cultural policy and cultural diversity for the period 2008–2010.
- 6 Each sector of art and culture start a deliberation and a review of its own special features.
- 7 Cultural diversity, equality, multiculturalism, minorities, cultural protection of children, ethical administrative procedures, professional ethics codes, and norms, guidelines, recommendations and aims containing ethical standpoints be subsumed into the ethical evaluation of cultural policy.

Esipuhe

"Oikeuksien suuri Ganges-virta saa alkunsa velvollisuuksien Himalajalta".

- Mahatma Gandhi tutustuessaan YK:n ihmisoikeuksien julistukseen vuonna 1948 -

Globalisaatiokehityksen myötä eettisten menettelytapojen merkityksen pohdinta on korostunut ja kysymys globaalin etiikan mahdollisuudesta noussut esiin. Eri alojen ja toimintojen eettisyyden punnitseminen on lähes päivittäin esillä mediassa ja lehtien otsikoissa. Muutoksena aiempaan on se, että pohdinta ei rajoitu vain filosofiseen, humanistiseen tai poliittiseen keskusteluun, vaan eettisyys on saanut tärkeän sijan myös muiden alojen, vaikkapa talouselämän, lehdissä. Enron-yhtiön esimerkki osoitti, että jopa monikansalliset pörssiyritykset voivat sortua eettisyyden puutteeseen. Eettisen menettelyn korostaminen onkin tullut osaksi yritysmaailman imagon ja brandien luomista. Eettisyys on myös muoti ja trendi; toivottavasti se ei tulevaisuudessakaan menetä arvoaan huutokaupattavana ”etiikkapörssin” tuotteena.

Reilun kaupan tuotteiden ja muiden eettisesti ja ekologisesti kestävien tuotteiden valmistajien ja välittäjien menestys osoittaa, että kilpailun koventuessa eettiset ja ekologiset tekijät voivat yhdessä koulutustason nousun ja globaalin median luoman laajemman tietoisuuden kautta vaikuttaa ratkaisevasti kuluttajien tajuntaan ja valintoihin. Pienenevässä maailmassa ihmiset kokevat uhat yhä enemmän yhteisinä ja äänestävät valinnoillaan yhteisen edun ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Eettisesti kestävä tuotantotapa ja eettiset brandit ovat tulevaisuuden vahvoja kilpailutekijöitä.

Heikot, mutta yhä voimistuvat signaalit viestittävät, että eettisyydestä on tulossa kilpailutekijä myös toisella tavalla. Pohjoismaat ovat olleet monien eri kilpailukykyä ja innovatiivisuutta mittaavien listausten kärkijoukossa. Ei ole sattumaa, että juuri Pohjoismaissa toteutuvat parhaiten myös tasa-arvo, korkea koulutustaso ja yhteiskunnallinen vakaus. Kulttuurinen moninaisuus on luovuuden edellytys ja se kukoistaa parhaiten reiluuden ja luottamuksen oloissa. Eräiden kansainvälisten tutkimusten mukaan tietoinen eettisten arvojen huomioon ottaminen ja toiminnan eettisyydestä huolehtiminen korreloivat positiivisesti myös yritysten taloudelliseen tulokseen.¹ Tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus ovat tulevaisuudessa yhä vahvempia vetovoimatekijöitä kilpailtaessa parhaasta, koulutetuimmasta ja innovatiivisimmasta työvoimasta. Kilpailussa Kiinan matalapalkkojen tai ihmisoikeuksien alennusmyynnin kanssa emme pienenä maana voi koskaan menestyä. Kilpailussa vakaiden ja turvallisten olojen tarjoamisesta ihmisille ja yrityksille meillä on etulyöntiasema. Myös huippuosajia voidaan parhaiten houkutella turvallisella ja virikkeisellä elinympäristöllä.

Parin viime vuosikymmenen aikana on ollut muotia puhua organisaatioiden arvoista. Puhe arvoista ja etiikasta on meidän traditiossamme kuulunut tähän saakka ehkä enemmän juhlapuheiden, tavoiteohjelmien tai poliittisten julistusten lajityyppeihin kuin toiminnan arkisten tulosten toteuttamiseen. Arvot eivät toteudu eivätkä ihmiset sitoudu niihin siten, että ne kirjoitetaan toimintakertomuksiin tai verkkosivun avaukseksi. Organisaatioiden ”arvopaperit” ja arvopuhe ovatkin selvästi kärsineet inflaation. Arvot toteutuvat viivan alla budjeteissa. Toteutumattomat arvot lisäävät illutorista hypeä, vähentävät uskottavuutta ja luottamusta sekä

¹ Vartia, Arja, Eettiset arvot kirittävät bisnestä. Kauppalehti, Vip 28.8.2006, 20-21.

syventävät entisestään vallitsevaa todellisuusvajetta. Vaikuttavat eettiset valinnat eivät ole mahtipontisia ja universaaleja julistuksia, vaan pieniä, näkymättömiin jääviä arjen toimintatapoja. Eettisiä valintoja tehdään koko ajan osana arkista toimintaa ja hallintomenettelyä.

Reilu kulttuuri –projektin aikana tapahtui kaksi kulttuuripolitiikan etiikan kannalta merkitsevää prosessia. Kiinnostavaa on, että kumpikin niistä alkoi Tanskasta. Tanskalaisen Jyllands-Postenin syyskuussa 2005 julkaissut profetta Muhammedin pilakuvat synnyttivät keskustelun islamilaisen kulttuurin oikeudesta hallita ja määrittää oma kuvallinen kaanoninsa suhteessa länsimaiseen sananvapauden määrittelyyn eli länsimaiseen journalistiseen kaanoniin. Samalla oli kysymys myös diversiteetin sallittujen rajojen määrittelystä ja kunnioittamisesta. Piirrosten julkaiseminen johti yli kymmenen islamilaisen suurlähettilään kirjeeseen Tanskan pääministerille ja kansainväliseen diplomaattiseen kriisiin. Suomessa pääministeri Matti Vanhanen pahoitteli sitä, että kuvat julkaistiin äärikansallisen Suomen Sisu –järjestön nettisivulla.

Toinen prosessi oli tanskalaisen kulttuurikaanonin laatiminen. Konservatiivipuolueen kulttuuriministeri Brian Mikkelsen julkisti taiteen ja kulttuurin eri alojen virallisen kulttuurikaanonin tammikuussa 2006. Ruotsissa kansanedustaja Cecilia Wikström teki parlamenttialoitteen kaanonin luomiseksi Ruotsissa. Kaanonin luominen nousi kesällä 2006 keskusteluun myös Suomessa. Kulttuurin kaanonista syntyneen keskustelun myötä tämä teksti kirjoitettiin vielä kerran uusiksi niin, että siinä pohditaan myös kulttuurin kaanonin ja kulttuuripolitiikan suhdetta. Kysymys kaanonista on kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin ytimessä.

Kulttuuripolitiikan eettisen tarkastelun kehittämiseen oli käytettävissä muutaman kuukauden ajaksi korkeakouluharjoittelija ja lisäksi parin kuukauden projektisihteerityö. Muuten tämä raportti on tehty muun työn ohessa. Olemme kuitenkin käytettävissämme olleiden rajallisten resurssien ja niukan ajan puitteissa pyrkineet haarukoimaan ja käymään läpi keskeisen kulttuuripolitiikan etiikkaa käsittelevän lähdeaineiston. Olemme saaneet apua monilta kansainvälisiltä ja kotimaisilta asiantuntijoilta ja vaikuttajilta. Taiteen keskustoimikunnan avulla lähetimme IFACCA:n eli Taideneuvostojen Maailmanliiton kautta kulttuuripolitiikan etiikkaa koskevan kyselyn, joka tavoitti kulttuuripolitiikan toimijoita 50 eri maasta. Saamamme vastaukset osoittivat, että Suomen aloittamaa kulttuuripolitiikan etiikkaa koskevaa työtä pidetään hyvin tarpeellisena ja ajankohtaisena eri puolilla maailmaa ja sitä tullaan seuraamaan tiiviisti myös jatkossa. Aihe on kuitenkin niin moniulotteinen ja vivahteikas, että tietoaamme lisäämällä olemme vain ymmärtäneet entistä paremmin, miten valtavasta asiasta onkaan kysymys.

Opetusministeriön 8.2.2006 järjestämään *Reilu kulttuuri -seminaariin* kutsuttiin laajasti taiteen ja kulttuurin toimijoita ja tutkijoita. Seminaarin suosio osoittautui niin suureksi, että mukaan voitiin ottaa tilanpuutteen vuoksi vain noin puolet halukkaista eli 120 henkeä. Seminaarissa esiteltiin opetusministeriön aloite kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden projektiksi. Annamari Laaksonen (Interarts Foundation, Barcelona) kertoi kulttuuristen oikeuksien kansainvälisestä kontekstista ja Arne Wessberg (Euroopan yleisradioliitto EBU) puhui sivistyksestä ja tiedosta perusoikeutena mediamaaailmassa. Seminaarin moniulotteisena ja syventävänä osana olivat YLEn Voimala -ohjelman toimittajien Marketta Mattilan ja Raisa Rauhamaan vetämät keskustelut, joissa käsiteltiin kulttuurin kuvaa Suomessa menestyjien ja köyhien näkökulmista sekä kulttuurituotantoa Suomessa julkisuuden, tuotteistamisen ja luovuuden näkökulmista. Keskusteluyihin osallistuivat kulttuurivähemmistökoordinaattori Umayya Abu-Hannah Valtion taidemuseosta, kuvataiteilija Harri Larjosto, projektipäällikkö Sari Salovaara Valtion taidemuseosta, rehtori, koreografi Paula Tuovinen teatterikorkeakoulusta, tuottaja Katja Bloigu Differentlevel -yrityksestä, johtaja Elukka Eskelinen Forum Viriumista, teatteriohjaaja, teatterinjohtaja Jussi Helminen Espoon kaupunginteatterista ja suunnittelija Seija Lukkala Globe Hope -yrityksestä. Kaikki seminaarin puheenvuorot, näkökulmat ja kommentit, eri tahojen kanssa käydyt keskustelut sekä Yrkes högskolan Västnylandin opiskelijoiden analyysit ovat olleet tärkeänä aineistona tämän kirjan kirjoittamisessa.

Aikomuksemme oli tarkastella kulttuuripolitiikan etiikan lähtökohtia dokumentoimalla tässä julkaisussa kulttuuripoliittisen eettisen puheen analyysinä, mutta tällainen ”tutkijan ote” olisi kasvattanut sivumäärän hyvin suureksi ja sisällöltään vaikealukuisiksi. Läpikäymämme aineisto on valtava ja päädyimme tämän julkaisun

muodon suhteen käytännölliseen ratkaisuun eli pyrimme esittelemään tiiviisti ja toivottavasti myös selkeässä ja luettavassa muodossa reilun kulttuurin tärkeimmät ulottuvuudet ja näkökulmat sekä esittämään mielestämme keskeiset jatkotoimet. Tarkoituksena on joka tapauksessa lähinnä näiden näkökulmien avaaminen keskustelua ja jatkotyötä varten. Käsitlemme kulttuuripolitiikan etiikan yleisiä kysymyksiä sekä joitakin taiteen ja kulttuurin eettisen ulottuvuuden alakohtaisia erityispiirteitä. Painopiste on yleisten eettisten kysymyksenasettelujen avaamisessa. Kokosimme paljon aineistoa myös alakohtaista tarkastelua varten, mutta eri alojen erityispiirteiden esittely vaatisi hyvin huolellista syventymistä ja laajaa analyysia. Pyrkiessämme pitämään sivumäärän kohtuullisena emme pitäneet sitä lopulta mielekkäänä tässä esiselvityksen luonteisessa julkaisussa. Toimenpiteissä esitämme taiteen ja kulttuurin eri alojen eettisten kysymysten tarkempaa selvitystyötä kullakin alalla.

Haluamme kiittää asiantuntija-avusta filosofian lisensiaatti Taru Alajokea, joka auttoi kokoamaan kirjastoja ja kirjallisuutta koskevia tietoja, tuottaja Katja Bloigua, joka avasi kriittisiä eettisiä kysymyksiä musiikkiteollisuudesta sekä kuvaamataidonopettaja, filosofian kandidaatti Elina Tulosta, joka kokosi ja analysoi etiikan käsitteistöä koskevaa filosofista aineistoa. Kiitämme myös tekstiluonnoksen lausuntokierroksella saamistamme kymmenistä erinomaisista kriittisistä kommenteista. Reilu kulttuuri -seminaarin puhujien, juontajien, keskustelijoiden ja yleisökommenttien anti sekä keskustelut Yrkeshögskolan Sydvästin opiskelijoiden kanssa toivat niinikään merkittäviä ja moniulotteisia näkökulmia kulttuuripolitiikan etiikkaan. Opetusministeriössä meitä ovat asiantuntemuksellaan auttaneet kollegamme Zabrina Holmström, Jukka Liedes, Risto Ruohonen, Harri Syväsalmi, Kimmo Aulake, Päivi Salonen, Raija Mattila, Emma Kuusi, Mervi Tiensuu-Nylund, Hannu Saha, Kirsti Kekki, Olli Saarela ja Mikko Cortes-Tellez. Myös lukuisat muut asiantuntijat ovat antaneet apuaan eri näkökulmiin.

Meitä on tätä kirjaa tehdessämme kiinnostanut kuilu eettisten julistusten ja todellisuuden välillä. Maailman polttavat ongelmat edellyttävät eettistä herkkyyttä arkisissa käytännöissä ja jokapäiväisessä päätöksenteossa. Kunnianhimoisena lähtökohtanamme on ollut toive siitä, että kulttuuripolitiikan eettinen arviointi saataisiin tulevaisuudessa kytketyksi pysyväksi osaksi kulttuuripolitiikan kehittämistä ja arjen todellisuutta. Tämänhetkistä todellisuusvajetta ja kuilua ylittämään voitaisiin kehittää toiminnan eettisyyden selkeitä mittareita ja indikaattoreita. Toisaalta taiteen ja kulttuurin etiikka on äärimmäisen herkkä ja haavoittuva alue ja on tärkeää, ettei luovuutta ja kulttuurista moninaisuutta arvioida liian karkein, yksipuolisin tai tarkoitushakuisin välinein. Tämä vaatii sekä kotimaassa että kansainvälisesti vuosien, ehkä vuosikymmenten ponnistelun, mutta jostakin on aloitettava ja rohkenemme nähdä tässä myös Suomelle tarjoutuvan tilaisuuden toimia kulttuurienvälisten siltojen rakentajana kansainvälisessä kontekstissa.

Kulttuuripolitiikan etiikka -projektin sekä kansainvälisesti että kotimaassa herättämä suuri kiinnostus kannustaa jatkamaan tämän haastavan, mutta erittäin ajankohtaisen ja merkityksellisen aiheen käsittelyä. Filosofinen, antropologinen tai sosiobiologinen kysymys siitä, onko olemassa ihmiselle lajityypillinen, universaalin etiikan perusta, ei ehkä loppujen lopuksi ole niin kiinnostava kuin kysymys siitä, pystymmekö ihmiskunnan yhteisten uhkien ja haasteiden oloissa ihan arkisesti sopimaan yhteisestä hyvästä eli globaalin etiikan tasapuolisista pelisäännöistä. Tässä prosessissa taide ja kulttuuri voivat toimia moninaisuuden puolustajina, totuusvajeen vähentäjinä, eettisen ulottuvuuden näkyväksi tekijöinä ja oikeudenmukaisuutta koskevien kysymysten herättäjinä. Kulttuuripoliittisin valinnoin voidaan tukea ja edistää näitä taiteen ja kulttuurin tehtäviä.

Toivomme, että Reilu kulttuuri? -julkaisumme avaa taiteen ja kulttuurin ja eettisten kysymysten moninaisuuden ja käynnistää keskustelun kulttuuripolitiikan etiikasta ja eettisen arvioinnin kehittämisen tarpeellisuudesta sekä johtaa jatkossa tarkempaan selvitystyöhön ja käytännön toimenpiteisiin.

Helsingissä syyskuussa 2006

Hannele Koivunen

Leena Marsio

1 Toimenpide-ehdotusten yhteenveto

Mitä reilu kulttuuri tarkoittaa?

Reilu kulttuuri merkitsee ihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja tasa-arvoista osallisuutta kulttuuriseen merkityksenantoon ikään, sukupuoleen, kieleen, vammaisuuteen, vähemmistöasemaan, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan katsomatta.

Reiluun kulttuuriin kuuluu:

- 1 pääsy ihmiskunnan ja oman kulttuuripiirin traditioon,
- 2 fyysinen, alueellinen ja kulttuurinen saavutettavuus ja saatavuus,
- 3 kulttuuritarjonnan moninaisuus ja osuvuus,
- 4 kulttuuritarjontaan osallistuminen sekä
- 5 mahdollisuus, osallisuus ja kyky kulttuuriseen itseilmaisuun ja merkitystuotantoon.

Nyt ilmestynvä *Reilu kulttuuri?* - julkaisu on luonteeltaan perusselvitys kulttuuripolitiikan etiikan lähtökohdista. Siinä on käyty läpi käsitteitä, ja analysoitu kulttuuripolitiikan etiikkaan liittyviä traditioita ja puhemaailmoita sekä eritasoisia kansainvälisiä, EU- ja kansallisia normeja, ohjeistuksia, suosituksia, strategioita ja tavoitteita. Julkaisu on tarkoitettu avaamaan ja käynnistämään keskustelu kulttuuripolitiikan etiikasta ja eettisen arvioinnin kehittämisen tarpeellisuudesta. Jatkossa tarvitaan huomattavasti tarkempaa selvitys- ja tutkimustyötä kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden eri alueista taiteen ja kulttuurin eri aloilla sekä tietysti käytännön toimenpiteitä ja pysyviä arviointikäytäntöjä.

Kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin toteuttamiseksi esitämme kulttuuripolitiikan eettisten valintojen näkyväksi tekemistä varten sekä eettisen vaikuttavuuden arvioinnin pohjaksi ja välineiden kehittämiseksi seuraavia jatkotoimenpiteitä:

Kulttuuripolitiikan etiikka -projekti 2007–2010

- 1 Valmistellaan seuraavan hallituskauden strategiseksi tavoitteeksi kulttuuripolitiikan jatkuvan eettisen arvioinnin kehittäminen.
- 2 Nimitetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kehittämistä johtava kulttuuripolitiikan etiikka -työryhmä vuosille 2007–2010.
- 3 Käynnistetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin indikaattoreiden kehittämisprojekti vuosille 2007–2010.
- 4 Käynnistetään yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa osana Suomen kehitysyhteistyötä kulttuurin ja kehityksen monenkeskinen, eettisesti kestäväään kulttuurituotantoon, kulttuuriyrittäjyyteen ja henkisen omaisuuden järjestelmän toimivuuteen keskittyvä yhteistyöhanke.
- 5 Esitetään Suomen aloitteena osana Euroopan unionin kulttuurien välisen vuoropuhelun teemavuotta 2008 kansainvälisten kulttuuripolitiikan ja kulttuurisen diversiteetin eettisen arvioinnin indikaattorien Fair Culture -kehittämisprojekti vuosiksi 2008–2010.
- 6 Käynnistetään taiteen ja kulttuurin eri sektoreilla kunkin alan eettisten erityispiirteiden pohtiminen ja selvitystyö.
- 7 Sisällytetään kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kokonaisuuteen kulttuurinen diversiteetti, tasa-arvo, monikulttuurisuus, kulttuurivähemmistöt, kulttuurinen lastensuojelu, eettinen hallintomenettely, ammattieettiset koodit sekä eettisiä näkökulmia sisältävät normit, ohjeet, suositukset ja tavoitteet.

2 Johdanto

Kulttuuriministeri Tanja Saarela käynnisti huhtikuussa 2005 Kulttuuripolitiikan etiikka -projektin, jonka tarkoituksena on kartoittaa kulttuuripolitiikan eettisiä ulottuvuuksia kulttuurisista oikeuksista lähtien sekä muotoilla kulttuuripolitiikan etiikan ja eettisen arvioinnin suuntaviivoja ja välineitä.

Neuvotteleva virkamies Hannele Koivunen sai tehtäväkseen kartoittaa kulttuuripolitiikan etiikkaan liittyvää tietoa, analysoida kulttuuripolitiikan eettisiä ulottuvuuksia ja niihin liittyviä käsitteitä sekä tehdä kulttuurihallinnon eettisen ulottuvuuden huomioon ottamiseen liittyviä toimenpide-ehdotuksia.

Musiikin maisteri Leena Marsio kokosi korkeakouluharjoittelijana ja projektisihteerinä Reilu kulttuuri -teoksen pohja-aineiston, organisoi Reilu kulttuuri -seminaarin, hoiti yhteyksiä aiheeseen liittyviin kansainvälisiin toimijoihin. Tämän kirjan teksti on syntynyt Hannele Koivusen ja Leena Marsion yhteistyönä.

Kulttuuripolitiikan etiikka -projektissa on toteutettu kaksi vaihetta:

- 1 Reilu kulttuuri -seminaari 8.2.2006 Säätytalolla.
- 2 Reilu kulttuuri? –julkaisu syksyllä 2006.

Tämän selvityksen tavoitteena on analysoida kulttuuripoliittisen puheen eettisiä painotuksia ja tehdä näkyväksi sekä avata kulttuuripolitiikassa tehtäviä eettisiä valintoja. Selvityksen pohjalta on tarkoitus muotoilla kulttuuripolitiikan etiikan suuntaviivoja. Olemme kartoittaneet tilannetta ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien osalta. Kulttuuripolitiikan tarkastelun ytimessä ovat taiteen ja kulttuurin toimialat, kulttuuriperintö ja viestintä; soveltaen selvitykseen liittyvät vielä esimerkiksi kulttuuritoimialojen talous sekä taiteen merkitys ihmisten sosiaaliselle ja henkiselle hyvinvoinnille.

Olemme tässä teoksessa ottaneet kulttuuripolitiikan etiikkaa kuvaavaksi käsitteeksi *reilun kulttuurin* käsitteen. Käsite herättää mielleyhtymän reiluun kauppaan ja se on englanniksi käännettävissä termillä *fair culture*. Ruotsinkielinen käännös on hankalampi ja valintaa käsitteiden *rejäl kultur* ja *rättvis kultur* pohdittiin paljon. Ruotsinkielisen tiivistelmän käännöksessä päädyttiin lopulta käsitteeseen *rättvis kultur*, koska termi *rejäl* on lähempänä suomen reilu -sanana määrällistä merkitystä kuin abstraktia oikeudenmukaisuuden käsitettä.

Reilu kulttuuri merkitsee ihmisten kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja osallisuutta kulttuuriseen merkityksenantoon ikään, sukupuoleen, kieleen, vammaisuuteen, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan katsomatta.

Reiluun kulttuuriin kuuluu:

- 1 pääsy ihmiskunnan ja oman kulttuuripiirin traditioon,
- 2 fyysinen, alueellinen ja kulttuurinen saavutettavuus ja saatavuus,
- 3 kulttuuritarjonnan moninaisuus ja osuvuus,
- 4 kulttuuritarjontaan osallistuminen sekä
- 5 mahdollisuus, osallisuus ja kyky kulttuuriseen itseilmaisuuun ja merkitystuotantoon.

Kulttuuriset oikeudet kuuluvat ihmisoikeuksiin kansalaisoikeuksien, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien ohella ja ne ovat yksi sivistyksellisten oikeuksien alakategoria. Ne ovat keskeisiä kansojen identiteetin, yhtenäisyyden, itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon kannalta.

Kulttuuripolitiikan etiikkaan liittyviä kansainvälisiä ja eri valtioiden aloitteita on olemassa runsaasti. Unescolla on *Global Ethics* -hanke, jossa globaalia etiikkaa pyritään rakentamaan ihmisten tarpeiden pohjalle. Perustana on kaikille ihmisille ominainen halu elämän jatkamiseen ja säilyttämiseen. Keskeinen asiakirja on myös maailmanuskontojen parlamentin julistus *A Global Ethic* vuodelta 1993. Uskonnot ovat kulttuuriperinnön osana merkittävä eettisten koodien ja käytäntöjen ylläpitäjä ja muotoilija. Suomessa eduskunnan tulevaisuusvaliokunta totesi mietinnössään 1998, että ihmiskunta tarvitsee taloudellisten ja teknologisten menestystekijöiden lisäksi sivistyksellisesti kestävää pohjaa ja globaalia etiikkaa toimintansa perustaksi.

Eettisiä teemoja sivuttiin 1990-luvulla useissa kansainvälisissä raporteissa ja ohjelmajulistuksissa. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission vuonna 1992 ilmestyneen raportin *Moninaisuus luovuutemme lähteenä* lähtökohtana on globaali etiikka. Hallitustenvälisessä kulttuuripolitiikkaa ja kehitystä koskevassa Unescon konferenssissa Tukholmassa vuonna 1998 hyväksyttiin *Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma*. Euroopan neuvoston vuonna 1997 ilmestynyt *Syrjästä esiin* -raportti tukee Kulttuurin maailmankomission työtä ja sen tuottamaa raporttia ja osoittaa myös Euroopan kulttuuripolitiikan uusia suuntia. Interarts –säätio on Barcelonassa toimiva kansainväliseen kulttuuriyhteistyöhön, kulttuuripolitiikkaan sekä kehityksen ja kulttuurin väliseen suhteeseen erikoistunut tutkimuslaitos, jonka näkyvimpiä aloitteita oli elokuussa 2004 järjestetty *Kulttuuriset oikeudet ja kehitys* -konferenssi. Skotlannin turismi-, kulttuuri- ja urheiluministeriössä on käynnissä kiinnostava kulttuurihallinnon uudistus, joka pohjautuu vahvasti kulttuurisiin oikeuksiin.² Tehdyn raportin tavoitteiden mukaan kulttuuristen oikeuksien kehittäminen ja toteuttaminen tulee olemaan Skotlannin kulttuuripolitiikan kulmakivi. Ruotsin kulttuuripolitiikassa kulttuuriset oikeudet ovat olleet jo vuosikymmeniä keskeisessä asemassa. Vuonna 1974 muotoillut ja 1996 tarkistetut valtion kulttuuripolitiikan tavoitteet sisältävät aineksia useista kansainvälisistä ihmisoikeuksiin ja kulttuurioikeuksiin liittyvistä sopimuksista. Nämä tavoitteet luovat pohjan myös valtion kulttuurihallinnolle ja valtion tukien myöntämisperusteet. Suomen perustuslain uudistuksessa 1999 mukaan otettiin monia taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia oikeuksia, kuten tasa-arvo, vapaus, sananvapaus, uskonnonvapaus sekä oikeus koulutukseen osaksi kansalaisen perusoikeuksia.

Kansainvälisiä ja eri valtioiden kulttuuripolitiikan etiikkaan liittyviä aloitteita on jo olemassa runsaasti. Eettisiä teemoja sivuttiin 1990-luvulla useissa kansainvälisissä raporteissa ja ohjelmajulistuksissa. Kansainvälisten kulttuuripolitiikan etiikan indikaattorien kehittämiseksi on tehty useita aloitteita ja arviointivälineiden kehittämisen lähtökohdiksi on olemassa joitakin tutkimuksia. Eettisen arvioinnin lähestymistapoja ovat esimerkiksi kulttuuritraditio, elämäntapa ja identiteetti, kulttuurin elinvoimaisuus, monimuotoisuus ja jatkuvuuden turvaaminen, kulttuurin infrastruktuuri, saatavuus, pääsy ja osallistuminen kulttuurielämään, esteetön saavutettavuus, kulutus, median moniarvoisuus, sisällön moninaisuus, etniskulttuurinen ja muu kulttuurivähemmistöihin tai -ryhmiin liittyvä moninaisuus, sosiaalinen koheesio, kulttuurienvälinen vuorovaikutus, kulttuuripolitiikka, hallinto ja toimeenpano sekä taidekasvatus.

² Our next major enterprise. Final Report of the Cultural Commission

Professori Pentti Arajärvi on analysoinut sivistyksellisten oikeuksien luonnetta ja sisältöä sekä kulttuurisia oikeuksia sivistyksellisten oikeuksien osana julkaisussaan *Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet*.³

Yliassistentti Simo Häyrynen on kirjassaan *Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka* pohtinut ansiokkaasti kulttuuripolitiikan määrittelyä ja yhteiskunnallista perustelua eri aikoina ja eri konteksteissa sekä noston esiin myös kulttuuripolitiikan eettisen tarkastelun näkökulman.⁴

Analyysin kohteina ovat olleet kulttuuripoliittiset ja kulttuuripolitiikkaan liittyvät dokumentit: sopimukset, julistukset, lainsäädäntö, hallitusohjelmat, strategiat ja normit, hallintokäytännöt sekä eri taiteen ja kulttuurin alojen eettiset käytännöt tai ammattieettiset koodit ja suositukset. Kansainvälisellä tasolla on analysoitu ihmis-oikeuksia, Unesco:n ja muiden YK:n erityisjärjestöjen, EU:n ja Euroopan neuvoston julistuksia, sopimuksia ja ohjelmia. Suomen tasolla on käyty läpi lainsäädäntöä, hallitusohjelmia ja opetusministeriön strategioita sekä sen alaisen hallinnon toimialaan liittyviä eettisiä ohjeita.

Erilaisten normien ohella aihetta on tarkasteltu kulttuuripolitiikan etiikan kipupisteiden tai vastakkaisten intressien näkökulmasta. Näitä löytyy monilta kulttuuripolitiikan alueilta. Jännitteitä altruismin ja egoismin, universaaliuden ja paikallisuuden välillä tarjoavat esimerkiksi sananvapaus ja lasten suojeleminen, itseilmaisus ja yksityisyyden suoja, tekijän ja tuottajan tai managerin intressit henkisen omaisuuden reiluihin sopimuksiin ja korvauksiin liittyen sekä markkinalähtöisyys tai taiteen itseisarvon korostaminen. Valintatilanteissa on keskeistä jäsentää, millaista eettistä ulottuvuutta tai intressiä toiminta palvelee.

Eettisen tarkastelun ytimessä ovat taiteen ja kulttuurin toimialat, kulttuuriperintö, viestintä, liikunta; soveltavalla tasolla kulttuuritoimialojen talous, taiteen ja kulttuurin merkitys hyvinvoinnille sekä kulttuurinen lastensuojelu. Myös eettiset käytännöt, reilu hallintomenettely, keskittynyt päätöksenteko ja resurssoinnin kriteerit ovat keskeisiä teemoja kulttuuripolitiikna etiikkaa pohdittaessa. Yhä monikulttuurisemmaksi ja moniarvoisemmaksi muuttuvassa maailmassa tarvitaan myös kulttuuripolitiikassa eettisten valintojen tekemistä näkyväksi ja eettisen arvioinnin välineitä tietoisten eettisten valintojen pohjaksi.

Tekijänoikeuksien eettinen soveltaminen koskettaa luovan työn kaikkia osa-alueita ja muodostaa kulttuuristen sisältöjen ja muiden kulttuurin ilmentymien taloudellisen hyödyntämisen perustan. Taiteellisen ja kulttuurisen merkitystuotannon arvo taloudellisen vaihdannan osana on tunnistettu kilpailutekijänä. Kulttuuritoimialojen talouden kukoistus on sekä luova työn tekijöiden että niitä hyödyntävien yritysten, tuottajien ja managerien yhteinen etu, mutta se edellyttää reiluja ja tasapuolisia sopimuksia henkisen omaisuuden tulonjaosta. Taloudellisen näkökulman, luovan työn tekijöiden ja yritysten etujen ohella tekijänoikeuksien eettinen tarkastelu liittyy myös vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön hyödyntämisen tekijänoikeuksiin.

³ Arajärvi 2006.

⁴ Häyrynen 2006.

3 Käsitteiden pohdintaa

Kulttuuripolitiikan normistoa, erilaisia julistuksia ja sopimuksia lukiessa termeihin ‘etiikka’ ja ‘moraali’ törmää aniharvoin. Eettisyyttä ilmennetään lukuisien käsitteiden avulla. Kaikkien näiden käsitteiden syvälliseen analysointiin tai historialliseen tarkasteluun ei ole tässä yhteydessä mahdollista paneutua lähemmin, vaan seuraavassa käydään läpi selvityksen kannalta keskeisimpien käsitteiden sisältöä erityisesti kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden kannalta. Käsiteanalyysi ei siis ole kattava, vaan tätä selvitystä varten valittu lähestymistapa, jossa pohditaan käsitteiden merkityksiä kulttuuripolitiikan etiikan viitekehyksessä.

Toimialarajauksissa olemme käyttäneet Suomen opetusministeriön kulttuuripolitiikan rajausta, johon kuuluvat kirjallisuus, musiikki, teatteri ja tanssitaide, kuvataide, museot ja kulttuuriperintö, kirjastot, muotoilu ja arkkitehtuuri, elokuva- ja muu audiovisuaalinen kulttuuri, kulttuurituotanto, urheilu sekä lapsi- ja nuorisopolitiikka.

Kulttuuri

Termi kulttuuri pohjautuu viljelyä tarkoittavaan sanaan ja laajimmillaan kulttuurilla tarkoitetaan kaik-

kea henkistä viljelyä eli koko sivilisaation ja sivistyksen aluetta. Kulttuuri on olennainen osa ihmisyhteisön elämää, sillä on yhteys ympäristöön, talouteen, maanviljelyyn, teollisuuteen, traditioon, viestintään ja ruokaan.

Kulttuurin eri näkökulmia painottavia määritelmiä on satoja. Scott Lash⁵ määrittelee kulttuurin kollektiivisiksi symbolisiksi käytännöiksi. Talcott Parsons⁶ taas pitää kulttuuria symbolisten mallien vahvasti normatiivisena kognitiivisten, moraalisten, esteettisten ja uskonnollisten arvojen järjestelmänä. Parsonsin sisällöltään funktionaalinen kulttuurikäsite painottaa kulttuurin jatkuvuutta ylläpitävää ja integroivaa tehtävää. Parsonsin teorian heikkona kohtana on ajatus kulttuurin jatkuvasta, lineaarisesta kehityksestä, joka jättää huomiotta kulttuuriset konfliktit.

YK:n virallisuonteinen kulttuurin käsitteen luonnehdinta tai määritelmä perustuu *Meksikon julistukseen* vuodelta 1982, jolloin Unesco määritteli kulttuurin seuraavalla tavalla:

“Kulttuurin voidaan laajimmassa merkityksessään sanoa olevan koko se moninaisuus, joka muodostuu yhteiskunnille tai yhteiskuntaryhmille tyypillisistä henkisistä, aineellisista, älyllisistä ja emotionaalisista piirteistä. Kulttuuriin kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi

⁵ Lash 2002, 32-34.

⁶ Sevänen 1998, 59-61.

myös elintavat, yksilön perusoikeudet, arvojärjestelmät, perinteet ja vakaumukset.”⁷

Kulttuurille ei voida luoda absoluuttista, tyhjentävää määrittelyä, vaan kyse on aina suhteellisesta, tiettyssä historiallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa hahmottuvasta sisällöstä ja tulkinnasta. Kulttuuri pysyy tässä mielessä suhteellisena eli relationaalisena käsitteenä, joka saa tarkastelukulmansa mukaan eri sisällön esimerkiksi filosofisessa, antropologisessa, teologisessa, maantieteellisessä, sosiologisessa, taloustieteellisessä tai politologisessa yhteydessä.

Rodolfo Stavenhagen määrittelee kulttuurin kolmella ulottuvuudella: pääomana, luomisena ja elämäntapana. Pääomana kulttuuri tarkoittaa ihmiskunnan kertynyttä perintöä ja tällöin oikeus kulttuuriin merkitsee pääsyä tähän kulttuuripääomaan. Luomista korostava määritelmä nostaa esiin taiteellisen ja tieteellisen luovan työn prosessin, mutta ottaa samalla käyttöön laadullisen luokittelun, joka puolestaan nostaa esiin kestävämmän ’korkea vastaan matala’ -vastakkainasettelun. Elämäntapana kulttuuri tarkoittaa aineellisten ja henkisten toimintojen ja tuotteiden kokonaisuutta.⁸

Simo Häyrynen⁹ jaottee kulttuurin sen funktion mukaan essentialistisiin ja aspektisiin käyttötapoihin. Samankaltainen jaottelu on kulttuurin tarkastelu itseisarvoisena tai välineellisenä, instrumentaalisenä toimintana. Essentialistinen käyttötapa tarkoittaa kulttuuria itsessään olemassa olevana, muusta todellisuudesta eroteltavissa olevana ontologisena kokonaisuutena. Aspektinen käyttötapa tarkastelee kulttuuria yhtenä sosiaalisesti rakentuvana inhimillisen toiminnan ulottuvuutena. Esimerkiksi globalisaatio luo kulttuurin kaupallistumisen vuoksi mahdollisuuksia, mutta toisaalta myös uhkia kulttuuriselle moninaisuudelle. Luova toiminta ja kulttuurin tuotteet eivät ole pelkkiä hyödykkeitä, vaan identiteetin, arvojen ja merkitysten rakennuspalikoita.

Kulttuurin sadat määritelmät voidaan Häyrysen mukaan ryhmitellä esimerkiksi kolmen kokoavan teoreettisen kehyksen alle: 1) kulttuuri inhimillisen tiedon ja taidon korkeimpana muotona, 2) kulttuuri

elämisen tapoina ja 3) kulttuuri mentaalisina tieto- ja arvojärjestelminä. Hän kokoaa kunkin kategorian alle seuraavia muuttujia:

1) Kulttuuri inhimillisen tiedon ja taidon korkeimpana muotona

- Inhimillisen järjen absoluuttisuus
- Kulttuuri - luonto -dikotomia
- Sivilisaatioprosessin kehitys
- Taide korkeakulttuurina
- Kansankulttuuri ja perinnekulttuuri
- Populaarikulttuuri
- Massakulttuuri

2) Kulttuuri elämisen tapoina

- Ryhmän elämäntapa ja identiteetti
- Kollektiiviset representaatiot
- Kansallisuus / kansalaisuus
- Kieli
- Etnisyys
- Uskonnonollisuus
- Ideologinen katsomus
- Ikä
- Sukupuoli
- Seksuaalinen suuntautuneisuus
- Koulutus
- Varallisuus
- Kotiseutu

3) Kulttuuri mentaalisina tieto- ja arvojärjestelminä

- Elämäntavan taustatekijät
- Arvo-, uskomus- ja merkitysjärjestelmät
- Kollektiivinen ja kognitiivinen tietoisuus

Kulttuuripolitiikka

Kulttuuripolitiikka on sosiaali- ja talouspolitiikan rinnalla yhteiskuntapolitiikan lohko, johon eri yhteyksissä katsotaan kuuluvan erilaisia sisältöjä: koulutus-, taide-, liikunta-, nuoriso-, perinne-, viestintä- kirkko-, vapaa-aika ja vähemmistökulttuuripolitiikka.¹⁰

Kulttuuripolitiikka kuvaa niitä arvoja, periaatteita ja toimintatapoja, jotka ohjaavat julkisin resurssein tuettua, yhteisöllisen päätöksenteon alaista ja

⁷ Meksikon julistus 1982.

⁸ Stavenhagen 2001, 87-89.

⁹ Häyrynen 2006.

¹⁰ Häyrynen 2006.

kontrolloimaa kulttuuritoimintaa koskevia valintoja. Kulttuuripolitiikka ja kulttuuripoliittiset toimenpiteet kohdistuvat siis institutionalisoituneen kulttuurin alueelle. Kulttuuripolitiikkaa toteuttavat valtio ja kunnat, mutta myös monet yksityisen ja kolmannen sektorin organisaatiot. Julkiselle vallalle ei ole asetettu kulttuuristen oikeuksien toteuttamisen suhteen muuta perusoikeudellista järjestämis- tai turvaamisvelvollisuutta kuin itsensä kehittämisen mahdollisuus. Julkisen vallan kulttuuripoliittisen intressin ja tuen intensiteetti ja sisältöprofiili vaihtelevat suuresti erityyppisissä yhteiskunnissa.

Kulttuurikäsitteen monimerkityksellisyys ja kulttuurikäsitteen relationaalisuus hankaloittavat kulttuuripolitiikan objektiivisten kriteerien määrittelyä.¹¹

Kulttuuripolitiikan lukuisista suppeista ja hyvin laajoista määritelmistä poimittakoon tähän Jarmo Malkavaaran selkeä ja toimiva määritelmä, jonka etuna on se, ettei se rajoitu vain julkisen sektorin toimijoihin, vaan ottaa huomioon myös muut institutionaalisen kulttuurin toimijat:

*Kulttuuripolitiikka on niiden toimenpiteiden kokonaisuus, joilla yhteiskunnan eri toimijat tietoisesti pyrkivät vaikuttamaan ja vaikuttavat yhteiskunnan kulttuuritoimintoihin.*¹²

Kulttuuri-identiteetti

Identiteetti on sidos yksilön ja yhteisön välillä. Käytämme tässä yhteydessä kulttuuri-identiteetin käsitettä, vaikka sen mielekkäys on usein kyseenalaistettu sanomalla, että identiteetin rakentuminen on aina kulttuurista. Kun puhumme kulttuuri-identiteetistä korostamme kulttuurista sidosta eli yksilön ja yhteisön suhteen kulttuurista koheesiota ja sisältöä, yhteisön kulttuuria yksilön ”juurina” ja kasvualustana. Stuart Hall määrittelee identiteetin seuraavasti:

Identiteetti auttaa meitä liittämään subjektiiviset tunteemme niihin objektiivisiin paikkoihin, joita asutamme sosiaalisessa ja kulttuurisessa maailmassa. Identiteetti vakauttaa sekä subjektit että niiden asuttamat

*kulttuuriset maailmat ja tekee kummastakin vastavuoroisesti yhtenäisempiä ja ennustettavia.*¹³

Kollektiivinen kulttuuri-identiteetti on Häyrysen esittämän määritelmän mukaan:

*Tietylle ryhmälle ominaisten näkyvien, näkymättömien ja oletettujen kulttuuripiirteiden kokonaisuus, jolla saattaa olla vaikutuksia yksilön tunne-elämyksiin ja käyttäytymiseen.*¹⁴

Sidos- ja samastumiskohteen mukaan kulttuuri-identiteetti voi olla luonteeltaan kielellinen, etninen, uskonnollinen, vakaumuksellinen, ideologinen, poliittinen, sukupuolinen, seksuaalinen, globaali, kansallinen, alueellinen, sosiaaliseen kenttään tai symboliseen hierarkiaan kiinnittyvä. Identiteettiin kuuluu myös voimakkaita arvorakenteita

Kulttuuripolitiikka on luonteeltaan myös identiteetipolitiikkaa, jossa voidaan vahvistaa tai heikentää erilaisia kulttuurisia identiteettejä edustavia ryhmiä tai yksilöitä sekä ylläpitää kulttuurista hegemoniaa tai edistää kulttuurista moninaisuutta. Vallitsevan kulttuurin kulttuuripoliittisin käytännöin voidaan toteuttaa eriasteisia toimenpiteitä suhtautumisessa muihin kulttuuri-identiteetteihin. Erilaisia kulttuurisia identiteettejä voidaan pyrkiä integroimaan tai assimiloimaan valtakulttuuriin tai sitten eristämään ja segregoimaan niitä omiksi ”kulttuurisiksi ghetoikseen”. Identiteetipolitiikan eettisenä haasteena on erilaisia kulttuuri-identiteettejä edustavien ryhmien positiivisen vuorovaikutuksen edistäminen.

Kulttuuriin osallistuminen

Kulttuuriosallistuminen tarkoittaa sekä kulttuurin vastaanottajien että kulttuurien tasa-arvoa. Kulttuurin demokratisointi on vastaanottajien tasa-arvoista kohtelua ja esteiden poistamista. Esteet voivat liittyä vastaanottajan kannalta koettuun kulttuuripalvelujen saavutettavuuteen, saatavuuteen ja osallistumiseen. Esteet voivat myös liittyä osallisuuteen yhteisön taiteen ja kulttuurin merkityksenannossa ja symbolisen vallan käytössä.

¹¹ Häyrynen 2006, 62-93.

¹² Malkavaara 1989.

¹³ Hall 1999, 22.

¹⁴ Häyrynen 2006, 177.

Kulttuuridemokratia tarkoittaa kulttuurien välistä tasa-arvoa. Maahanmuuton lisääntyessä myös monikulttuurisuus lisääntyy ja globalisaation myötä kansallisuuden käsite ja funktio muuttuvat. Kansallista tai valtakulttuuria, alkuperäiskansojen kulttuureita sekä maahanmuuttajien ja erilaisten ryhmien osakulttuureita kohdellaan samanarvoisina.

Kulttuuridiversiteetti

Kulttuuridiversiteetti tarkoittaa kulttuurien moninaisuutta kulttuurien sisällä ja niiden välillä tietyllä alueella tai maailmanlaajuisesti. Kulttuuridiversiteetin perusehtona on luovan ilmaisun ja kulttuurisen tiedon ja ajatusten vaihdannan vapaus. Unesco määrittelee ns. *kulttuuridiversiteettijulistuksessa* vuonna 2001 kulttuurien moninaisuuden yhteiskunnalle tai yhteiskuntaryhmälle ominaisten henkisten, aineellisten, älyllisten ja tunne-elämän piirteiden joukoksi, johon kuuluvat taiteen ja kirjallisuuden lisäksi elämäntavat, yhteiselämän muodot, arvojärjestelmät, perinteet ja uskomukset.

Euroopan Neuvoston vuonna 2000 tekemän *kulttuurisen moninaisuuden julistuksen* mukaan kulttuuridiversiteetti ilmenee erilaisten kulttuuristen käytäntöjen rinnakkaiselossa ja vaihdossa sekä kulttuurisesti erilaisten tuotteiden ja palvelujen tarjonnassa ja kulutuksessa.

Kansainvälisen kulttuuripolitiikan verkoston (*International Network on Cultural Policy*) mukaan kulttuuridiversiteetti tarkoittaa maailman kulttuurien rinnakkaiseloa. Se merkitsee olemassa olevien kulttuurien suojelua ja edistämistä sekä kunnioitusta muita kulttuureja kohtaan.¹⁵

Köyhissä kehitysmaissa on arvosteltu kulttuuridiversiteetin käsitettä eurooppalaisena ylellisyyskäsitteenä, joka ei vastaa kehitysmaiden todellista tilannetta, koska kulttuurisen kehityksen edellytykset on itse asiassa sidottu taloudellisen vaihdannan todellisuuteen ja sääntelyyn.¹⁶

Kulttuurikaanon

Alkuaan kaanon tarkoitti ruokoa tai kaislaa, jota käytettiin mittaamiseen. Sana kaanon on tullut meille Babyloniasta heprean, kreikan ja latinan kautta. Kaanonin alkuperäinen merkitys on siis ”korsi” tai ”ruoko”, mutta sen kuvaannollisia merkityksiä ovat ”mittakeppi”, ”mittatikku”, ”sääntö” tai ”ohjenuora”. Kirkkoisä Origenes (185-254) käytti sanaa kaanon tarkoittamaan ”uskonsääntöä” ja käsite vakiintui kristittyjen käytössä 300-luvulla tarkoittamaan niitä kirjoituksia, jotka kirkko tunnusti pyhiksi. Kaanon merkitsee siis mittaa, jolla voidaan mitata ja arvioida, mikä on hyvää tai hyväksyttävää. Kaanonin käsite on laajentunut useille elämän aloille, mutta sen luonteeseen kuuluu aina ohjeen, normin, kaavan tai lain merkitys.

Taiteessa ja kulttuurissa kaanonin käsitteellä on kahdenlaisia merkityksiä. Kaanon merkitsee ohjeellisten, sitovien, erityisen arvovaltaisten, aitojen, tärkeimpien tai parhaiden teosten kokoelmaa. Toisaalta kaanon merkitsee taiteellisen kuvaamisen tai ilmaisun sääntöjä, mittasuhteita, kaavoja ja kuvaamistapoja tietyn taiteen tai kulttuurin alan sisällä (esim. ihmiskehon ihanteelliset mittasuhteet, sosialistinen realismi, polyfonisen musiikin kaanon, ortodoksisen jumalanpalveluksen virsijakso, uusklassinen kaanon etc.). Kaanon on arvojärjestelmä ja periaate, jota on käytetty määrittelemään ja erottelemaan ”hyvän” ja ”huonon”, ”hyväksyttävän” ja ”ei-hyväksyttävän” rajaviivoja. Kaanonin luonne on siis voimakkaasti ohjaava.

Kulttuuriset oikeudet

Kulttuuriset oikeudet ovat yksi ihmisoikeuksien kategoria kansalaisoikeuksien, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien ohella ja ne ovat sivistyksellisten oikeuksien alakategoria. Perinteisesti kulttuurisina oikeuksina on pidetty kulttuurisiin, kielellisiin tai kansallisiin vähemmistöihin tai luomisen taiteellisiin, ilmauksellisiin ja intellektuelleihin muotoihin liittyviä oikeuksia. Kes-

¹⁵ In Foote 2005.

¹⁶ Keita 2004. <http://www.barcelona2004.org/eng/actualidad/noticias/html/f046057.htm>

kustelussa käsite 'kulttuuriset oikeudet' on yleistynyt 1900-luvun loppupuolella, mutta näiden oikeuksien sisältö ja tarkempi määrittely on tullut keskustelun kohteeksi vasta 90-luvun alussa eikä niille ole olemassa yhtä selkeää määritelmää.¹⁷

Globalisaatio ja kulttuuri

Globalisaation käsite tuli tutkimuksessa yleiseen käyttöön 1980-luvulta alkaen¹⁸. Globalisaatiotutkija, professori Raimo Väyrysen mukaan globalisaatio viittaa lisääntyvään ja yhä intensiivisempään yli rajat ylittävään sosiaaliseen toimintaan ja suhteisiin sekä uuteen tietoisuuteen eli kognitiiviseen globalisaatioon. Globalisaatiolle on tyypillistä raja-aitojen madaltuminen.¹⁹

Globalisaatio on nähty eurooppalaisen kulttuuriekspansioon ja kolonisaation johdonmukaisena seurauksena, joka murentaa institutionaalisia rajoja, lisää valtioiden ja talousalueiden rajat ylittäviä taloudellisia aktiviteetteja, materiaalista ja tiedollista vaihdantaa ja keskinäistä riippuvuutta. Globalisaatio koskettaa talouden, politiikan ja kulttuurin alueita.

Kulttuurisesti globalisaatio merkitsee symbolisen vaihdannan laajentumista paikallisesta vaihdannasta maailmanlaajuiseksi. Sosiologi Mike Featherstone lähestyy globalisaation kulttuurinäkökulmaa postmodernin käsitteen kautta. Yhden suuren länsimaisen kertomuksen ja historian tulkinnan asemasta hahmotetaan useita rinnakkaisia prosesseja. Zygmunt Baumanin mukaan postmoderni maailmakuva merkitsee objektiivisuuden hajoamista ja maailman näkemistä eri näkökulmista. Kulttuuriglobalisaation eettinen ulottuvuus fokusoituu kysymykseen siitä, edistääkö globalisaatio kulttuurien rinnakkaiseloja ja tasa-arvoa vai johtaako se homogenisoituvaa ja yhdentynyttä, maailmantalouden mekanismien ohjailemaan valtakulttuuriin.²⁰

Globalisaatio asettaa ihmisoikeuksille monitahoisia haasteita. Talouden liberalisoitumisen myötä taloudel-

listen, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien tarve ja merkitys kasvavat. Kansainvälistyminen on levittänyt muutamia voimakkaita valtakulttuureja ympäri maailman, kun taas globalisaatio tuo kulttuurit lähelle, vieretysten ja limittäin. Silti myös globalisaatiossa on vaara, että suuret syövät pienet. Monien mielestä globalisaatiossa onkin kyse maailman amerikkalaistumisesta. Toisaalta globalisaatio lisää ihmisoikeuksien arvioinnin avoimuutta, läpinäkyvyyttä ja esillä oloa.

YK:n globaaliagenda on hahmottunut 90-luvun alusta lähtien YK:n suurissa kokouksissa. Kokoukset ovat tuottaneet strategioita tai julistuksia, jotka antavat suosituksia sekä luovat normeja ja standardeja. Nämä eivät kuitenkaan ole jäsenvaltioita sitovia. Sen sijaan ne antavat suunnan sekä luovat moraalisen ja eettisen viitekehyksen sekä tavoitetilän. Globaalisti väestöön, ihmisoikeuksiin, ympäristöön, köyhyyteen ja tasa-arvoon liittyvät kysymykset ovat toisistaan riippuvaisia. Tästä syystä globaaliagendan saavuttaminen edellyttäisi yhteisymmärrystä globaalia etiikasta. Demokratia ja diversiteetti ovat keskeiset eettiset peruskivet sekä rauhan ja vakauden edellytykset. Näiden lähtökohtien hyväksyminen on globaali etiikkaa koskevan keskustelun perusperiaate.²¹

Ihmisoikeuksien universaalisuutta voidaan perustella monin tavoin. Ihmisoikeudet juontuvat valistuksen ajan filosofiasta ja Euroopassa toisen maailmansodan julmuuksien aiheuttamista reaktioista. Nykyinen ihmisoikeusjärjestelmä on muotoiltu Yhdistyneiden kansakuntien alla ja aktiivisen panoksensa sen luomiseen antoivat vuonna 1948 esimerkiksi Kiina, Intia, Chile, Kuuba, Libanon ja Panama. Ihmisoikeuksien taustalla olevat arvot - toisten kunnioittaminen, tasa-arvo ja oikeudenmukaisuus - löytyvät jossakin muodossa jokaisesta maailman uskonnosta ja kulttuurista. Jokainen maailman valtioista on ratifioinut ainakin yhden kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen, useimmat lukuisia.²²

¹⁷ Laaksonen 2004, 4

¹⁸ Mm. Roland Robertson, Malcolm Waters.

¹⁹ Väyrynen 1997, 81-82.

²⁰ Featherstone, Mike 1990.

²¹ Ulkoasianministeriö 2004, Kehityspoliittinen ohjelma.

²² Tuomioja 2001, Kulttuuri ja kehitys -seminaariraportti.

Etiikka

Ilkka Niiniluoto²³ määrittelee moraalín käsityksiksi hyvástá ja pahasta, oikeasta ja väärástá. Moraaliset subjektit kykenevät tekemään eron oikean ja väärán välillä ja kykenevät käyttämään tätä erottelua valitessaan vapaasti vaihtoehtoisten teorioiden välillä. Tällöin ne kantavat moraalista vastuuta teoistaan. Etiikalla tarkoitetaan filosofisia teorioita moraalín luonteesta sekä järjestelmällisiä yrityksiä ilmaista moraalín sisältöä toimintakoodien ja normatiivisten periaatteiden avulla. Toiminta on eettistä silloin kun se noudattaa tällä tavoin kiteytettyä moraalisten arvojen järjestelmää. Esimerkiksi valintoja ja päätöksiä tehtäessä perustelut voivat tukeutua hyve-, velvollisuus- tai hyötyetiikkaan. Eettiset valinnat eivät ole mustavalkoisia oikea tai väärä -asetelmia, vaan niitä voidaan eri tilanteissa perustella eri lähtökohdista ja niillä voidaan tavoitella erilaista vaikuttavuutta. Kulttuuripolitiikassa tärkeintä on tehdä valintoja tietoisesti ja läpinäkyvästi eettisten vaikutusten systemaattisen tarkastelun kautta.

Esimerkiksi liikuntapolitiikassa SUL:n *Reilu Peli* määrittää etiikan ja moraalín sisällön seuraavasti:

*“Etiikalla tarkoitetaan käyttäytymissääntöjä, jotka määrittelevät oikean ja väärán. Etiikka ilmenee moraalina, ihmisen sisäisenä äänenä, johon yhteiskunnan ja yhteisön säännöt ja normit vaikuttavat. Eettisen ajattelun kehittyminen edellyttää enemmän kuin vain sääntöjen ja normien noudattamista. Se edellyttää sääntöjen ja normien taustojen, perustelujen ja tarkoituksen sisäistä ymmärtämistä ja oivaltamista – näin on oikein. Eettisyys on käytännön elämän viisautta. Kehitystä ohjaamaan voidaan kuitenkin luoda linjauksia, joihin yhteisön jäsenet sitoutuvat.”*²⁴

Kulttuuripolitiikan kohdalla eettinen arviointi voi tarkoittaa seuraavia asioita:

- 1 Tehdään näkyviksi ja ymmärretään eri vaihtoehtojen ristikkäiset intressit.
- 2 Kulttuuripolitiikan moraalí merkitsee toimijasubjektien kulttuuria koskevien valintojen perustumista tietoisuuteen eri vaihtoehtojen seurauksista.

- 3 Kulttuuripolitiikan etiikalla tarkoitetaan kulttuuripolitiikan moraalisten arvojen järjestelmää eli kulttuuria koskevan päätöksenteon ja valintojen perustumista ilmaistuihin toimintakodeihin ja normatiivisiin periaatteisiin.
- 4 Toimintakoodit ja normatiiviset periaatteet muodostavat moraalisten arvojen järjestelmän, jota voidaan ideaalitalanteessa tarkastella sovittujen indikaattoreiden avulla.

Globaali etiikka

Globaali etiikka pyrkii määrittelemään eri kulttuureja ja uskontoja yhdistäviä eettisiä lähtökohtia. Se tarkoittaa sitoumusta ristiriitojen rauhanomaisesta ratkaisusta, avoimista neuvotteluista ja sovittelusta. Yleispätevän etiikan rakentaminen on kuitenkin erittäin vaativaa arvojärjestelmien ja niiden taustalla olevien filosofisten järjestelmien ja uskontojen erilaisten käsitteiden ja hahmojen vuoksi. Kulttuurin globaalin etiikan tarkastelu pitäisi konkretisoida ottaen huomioon kulttuurierot ja -traditio. Vallitsevan teknistaloudellisen keskustelun vastapainoksi on nousemassa kysymys globaalin etiikan mahdollisuudesta. Moniarvoisessa ja monimuotoisessa maailmassa tämän keskustelun ytimessä ovat ihmisten mahdolliset yhteiset arvot. Globaalin etiikan etsintä perustuu toivoon, että ihmisten vuorovaikutus kulttuuriin, uskontoon, syntyperään tai asuinpaikkaan katsomatta voisi perustua kaikkia yhdistäviin perusarvoihin.²⁵ Globaalin etiikan viitekehyksessä uskontoja ja vakaumuksia voidaan tarkastella osana kulttuuriperintöä.

Kestävä kehitys

Kestävä kehitys on tullut niin kansainvälisellä kuin kotimaisellakin kentällä esiin lähinnä ympäristöasioissa. Itse käsite tuli esiin Gro Harlem Brundtlandin käyttämänä vuonna 1987 *“Our Common Future”* -raportissa. Määritelmän mukaan kestävä kehitys on maailmanlaajuisesti, alueellisesti ja paikallisesti tapahtuvaa

²³ Niiniluoto et al. 2005, Nykajan etiikka.

²⁴ SUL 2005, *Reilu Peli*

²⁵ Perttunen 1999.

jatkuva ja ohjattua yhteiskunnallista muutosta, jonka päämääränä on turvata nykyisille ja tuleville sukupolville hyvät elämisen mahdollisuudet. Johannesburgin vuoden 2002 kokouksen jälkeen käsite laajentui ympäristöasioista käsittämään myös sosioekonomisia elämäalueita kuten koulutus ja kulttuuri. Kestävän kehityksen voidaan ajatella sisältävän kolmenlaisia ulottuvuuksia:²⁶

- 1 Sosiokulttuurinen ulottuvuus: ihmisoikeudet, rauha ja turvallisuus, sukupuolten välinen tasa-arvo, kulttuurinen moninaisuus ja kulttuurienvälinen ymmärrys, terveys.
- 2 Ympäristöön liittyvät ulottuvuudet: luonnonvarat, ilmastonmuutos, maaseudun kehitys, kestävä kaupungistuminen, luonnonkatastrofien ehkäisy.
- 3 Taloudelliset ulottuvuudet: köyhyyden vähentäminen, yritysten yhteiskuntavastuu, markkinatalous.

Sosiaalista kestävyyttä kuvaavat parhaiten käsitteet oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. Sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitys keskeisenä tavoitteena on taata, että hyvinvoinnin edellytykset siirtyvät sukupolvelta toiselle. Kulttuuri tunnustetaan nykyisin tärkeäksi osaksi kestävä kehitystä ja se merkitsee, että kehitys on sopusoinnussa yhteisön kulttuuriperinnön ja arvojen sekä elinympäristön kanssa. Kulttuurisesti kestävä kehitys mahdollistaa ihmisten vapaan henkisen toiminnan, eettisen kasvun sekä kulttuurien moninaisuuden säilymisen ja kehittymisen sukupolvesta toiseen.

Kansainvälisesti merkittävimpiä kestävä kehitykseen liittyviä järjestöjä koulutuksen ja kulttuurin osalta ovat YK, Unesco, Euroopan unioni ja Euroopan neuvosto.

YK:n *maailmanperintösopimus* vuodelta 1972 ja siihen liittyvän maailmanperintöluettelon luominen ovat keskeisiä kulttuuriperinnön suojelun välineitä. Maailmanperinnön suojelua on laajennettu aineetonta kulttuuriperintöä koskevalla yleissopimuksella vuonna 2003. Tällä sopimuksella on tähän mennessä suojeltu kymmeniä kohteita, mm. meksikolaisten kuolleiden

päivän juhla, kiinalaisten Kung Qu ooppera tai virolaisen Kihnun saarten kulttuuriperintö ja käsityöt. Kestävä turismi on osa ympäristön- ja kulttuuriperinnön suojelua.

Kulttuurisen moninaisuuden tukeminen liittyy myös kestävä kehitykseen. Unesco:n kulttuuridiversiteettiä koskevan julistuksen mukaan kulttuurinen moninaisuus on yhtä tärkeää kuin luonnon monimuotoisuus eli biodiversiteetti. Kulttuurinen monimuotoisuus luo pohjan ihmiskunnan yhteiselle perinnölle, jonka rikkauden muodostavat etniset ryhmät. Kulttuuridiversiteetin ja biodiversiteetin välinen synergia on tärkeä tekijä sosiaalisten organisaatioiden ja ekosysteemien keskinäisessä tasapainossa.

Myös uhanalaisten kielten suojelu on tärkeä osa diversiteettiä ja kestävä kehitystä. Maailmassa on noin 6 000 kieltä, joista puolet on uhanalaisia tai kuolemassa. Kielten kuollessa myös niiden edustama kulttuuri kuolee.

Tieteelliset innovaatiot ja teknologia ovat tärkeä osa kestävä kehitystä tuodessaan edistystä monille eri rintamille. Tähän liittyy kuitenkin monia eettisiä ongelmakohtia kuten bioteknologian ja geneettisen manipulaation kysymykset. Humanistinen etiikka joutuukin tulevaisuudessa määrittämään itsensä uudelleen suhteessa bioetiikan ja bioteknologian viitekehitykseen.

Kulttuuri ja kehitys

Kulttuuri ja kehitys ovat molemmat moniselitteisiä käsitteitä. 'Kehityksen' tulkinta on suuressa määrin kulttuurisidonnainen kysymys. Yleisesti ottaen termiin liitetään positiivisia miellelyhtymiä, mutta välttämättä näin ei ole.

Kehityspolitiikalla tarkoitetaan johdonmukaista toimintaa kaikilla niillä kansainvälisen yhteistyön ja kansallisen politiikan lohkoilla, joilla vaikutetaan kehitysmaiden asemaan. Äärimmäinen köyhyys on aikamme suurimpia ihmisoikeusongelmia. Suomen kehitys- ja ihmisoikeuspolitiikka tukevat käytännössä toisiaan monilla alueilla. Ihmisoikeudet ja kehitys

²⁶ Unesco 2005.

ovat toisistaan riippuvia ja toisiaan tukevia elementtejä. Kehityspolitiikan oikeusperustainen lähtökohta korostaa yksilön oikeuksia osallistua yhteiskuntaan vastapainona syrjäytymiselle. Ihmisoikeuspolitiikan painopistealueina ovat niiden ryhmien oikeudet, jotka joutuvat muita useammin syrjinnän kohteiksi. Näitä ovat naiset, lapset, vähemmistöt, alkuperäiskansat ja vammaiset.

Unescon toiminnassa kulttuuri ja kehitys on vahvasti esillä oleva teema ja järjestö toteuttaa toiminnallaan vuonna 1998 hyväksyttyä kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelmaa. Unescon koordinoimassa *Education for All* -ohjelmassa hallitukset ovat sitoutuneet tarjoamaan kaikille kansalaisilleen mahdollisuuden laadukkaaseen perusopetukseen ja -koulutukseen vuoteen 2015 mennessä. Euroopan neuvoston *Syrjästä esiin* -raportti liittyy myös kulttuurin ja kestävä kehityksen tavoitteisiin. Raportin keskeiset kysymykset ovat, miten kulttuuri tuodaan syrjästä päätöksenteon keskelle ja miten myös syrjäytyneiden ihmisten kulttuurinen panos saadaan esille kulttuurin yleisen valtavirtaistumisen haasteista huolimatta.

Kulttuuriin ja kehitykseen liittyvissä ohjelmissa kulttuuriset oikeudet ovatkin saaneet jalansijaa, kun on huomattu, että kulttuurisen viitekehyksen huomioon ottaminen on kehitysohjelmien onnistumisen avaintekijä. Valtioneuvoston *Kehityspoliittisessa ohjelmassa*²⁷ todetaan, että kulttuuria pitäisi käsitellä laajasti kehityksen voimavarana: ”yhteiskunnan arvojen, tapojen ja yhteiskunnallisten laitosten määrittäjänä, turvallisuuden ja elämysten perustana, ihmisten kohtaamien haasteiden ja ongelmien ratkaisujen lähteenä, jolle on ominaista jatkuva muuttuvuus”.

Kulttuurivähemmistöt

Suomen lainsäädännössä ei käytetä käsitettä kansallinen vähemmistö, vaan puhutaan erilaisista ryhmistä. Suomessa kieli- ja kulttuurivähemmistöjä ovat muun muassa suomenruotsalaiset, saamelaiset viittomakieliset, romanit, vanhavenäläiset, tataarit ja maahanmuuttajaryhmät. Kasvanut maahanmuutto lisää

monikulttuurisuutta. Myös eri vammaisryhmillä, eri uskontokuntiin kuuluvilla, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöillä ja eri ikäryhmillä on omia kulttuurisia erityispiirteitä.

Kansallisista kulttuurivähemmistöistä Suomessa saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on lakiin perustuva oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisilla on kulttuurinen itsehallinto, josta vastaa Saamelaiskäräjät. Muita kansallisia vähemmistöjä ovat muun muassa vanhavenäläiset ja tataarit.

Kielellisiin vähemmistöihin kuuluvat käyttävät muuta kuin valtaväestön kieltä, mikä merkitsee myös kuulumista tiettyyn yhteisöön. Suomi ja ruotsi ovat kansalliskieliä, joita on oikeus käyttää viranomais-ten kanssa asioidessa. Saamen kielellä on sama asema saamelaisalueilla. Myös viittomakielisten kielelliset oikeudet perustuvat lakiin. Lisäksi oikeudesta käyttää vieraita kieliä ja saada tulkin apua on säännöksiä esim. hallintolaissa. Perinteisten alueellisten kielten ja kielivähemmistöjen suojelemiseksi hyväksyttiin vuonna 1992 alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja, joka tuli voimaan Suomessa vuonna 1998.

Virallisessa kielenkäytössä käsitettä maahanmuuttajat käytetään Suomeen vuodeksi tai pidemmäksi aikaa asettuneista ulkomaalaisista. Maahanmuuttajiin kuuluvat Suomeen tulleet turvapaikanhakijat, pakolaiset, siirtolaiset, paluumuuttajat ja muut ulkomaalaiset. Suurimmat maahanmuuttajaryhmät ovat Venäjältä ja Virosta. Lisäksi Suomessa on pakolaisia mm. entisen Jugoslavian maista, Somaliasta ja Irakista. Toisen tai useamman polven maassa asuneista on suositeltavampaa käyttää käsitettä maahanmuuttajataustainen tai uussuomalainen.

Uskonnon- ja omatunnonvapaus on perustuslakiin kirjattu perusoikeus. Se takaa oikeuden tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, ilmaista vakaumus ja kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kansankirkkonimitystä käytetään kirkkokunnista, joihin kansan enemmistö kuuluu ja joilla on lakiin perustuva erikoisasema. Suomessa kansankirkkoja ovat evankelis-

²⁷ Kehityspoliittinen ohjelma. 2002, 22.

luterilainen ja ortodoksinen kirkko. Muita Suomessa harjoitettavia uskontoja ovat mm. juutalaisuus, islam, buddhalaisuus ja hindulaisuus

Lukumäärältään suurin ryhmä ei aina ole valta-ase-massa. Tämän vuoksi vähemmistöihin katsotaan kuuluvaksi myös syrjittyjen ryhmien, vaikka ne olisivat lukumäärältään enemmistöjä. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa Apartheid-hallituksen aikana musta enemmistö oli valkoisen vähemmistön syrjimä, minkä vuoksi mustia itse asiassa kutsuttiin vähemmistöksi. Tämä on otettu huomioon ihmisoikeussopimusten tulkinnassa siten, että enemmistönä oleva ryhmä voidaan nähdä vähemmistönä, jos sille voidaan siten vaatia tasaver-taista asemaa. Periaatteessa siis vähemmistöjen oikeudet koskevat kaikkia etnisiä ryhmiä, joita syrjitään tai joiden oikeuksia poljetaan yhteiskunnassa. Käytännös-sä tämä ei kuitenkaan aina toteudu, ja vähemmistökä-sitettä saatetaan käyttää väärinkin jonkun enemmistön ihmisoikeuksien sivuuttamiseen.

Vähemmistökäsitettä hämärtää lisäksi se, miten alueet pitäisi vähemmistöjä tarkastellessa rajata. Pelk-kiin valtion rajoihin pohjaava määrittely on joissain tapauksissa asetettu kyseenalaiseksi, sillä ryhmien si-teet ja voimavarat ylittävät usein valtioiden rajat. Jon-kun valtion vähemmistöryhmä voi kuitenkin kuulua voimakkaaseen etniseen kokonaisuuteen lähialueilla ja siis laajemmassa tarkastelussa enemmistöön. Li-säksi jonkun maan vähemmistö saattaa olla johtavas-sa asemassa sellaisessa vieraassa maassa, jolle maa on poliittisesti, taloudellisesti tai sotilaallisesti alisteinen. Tällaisessa tapauksessa vähemmistöllä voi olla paljon enemmän vaikutusvaltaa kuin pelkkien väestösuhte-i-den mukaan näyttäisi. Vähemmistökäsite on epäselvä ja tulkinnanvarainen, tämän vuoksi olisi hyvä puhua etnisistä ryhmistä tai kansallisuuksista.

Alkuperäiskansa on kansa, joka on asunut alueella ennen valloittajien tuloa.²⁸ Virallisen alkuperäiskan-sa-aseman tarkoitus on muun muassa nostaa ryhmän itsetuntoa ja arvostusta, ja saattaa ryhmä alkuperäis-kansojen oikeuksia koskevien sopimusten piiriin.

Esimerkiksi saamelaisten asema alkuperäiskansana on tunnustettu Suomessa, Norjassa ja Ruotsissa, sekä EU:n tasolla.

Kansallisella vähemmistöllä on tarkoitettu ihmisiä, jotka asuvat tietyn valtion alueella ja ovat sen kansa-laisia; he ylläpitävät pitkäaikaisia siteitä tähän valti-oon; heillä on erityisiä yhdistäviä etnisiä, kulttuurisia, uskonnollisia tai kielellisiä piirteitä; heitä on riittävä määrä ja he ovat motivoituneita säilyttämään oman identiteettinsä, johon kuuluvat yhteinen kulttuuri, traditiot, uskonto tai kieli.²⁹

²⁸ ILO:n alkuperäiskansasopimus.

²⁹ Euroopan ihmisoikeussopimus.

4 Kulttuuriset oikeudet

4.1 Kulttuuriset oikeudet ihmisoikeuksien ja perusoikeuksien osana

Pentti Arajärven toteaa teoksessaan *Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet*³⁰, että universaalien ihmisoikeuskäsityksen perustana on ihmisarvon kunnioitus, vapaus, tasa-arvo, yhteisvastuu ja oikeudenmukaisuus. Nämä päämäärät ovat myös Euroopan unionin perustuslailliseen sopimukseen sisältyvän Euroopan unionin perusoikeuskirjan hengen mukaisia. Sivistyksen ja kulttuurin käsitteitä käytetään lähes synonyymeinä, niiden merkitykset menevät paljolti päällekkäin ja osittain edellyttävät toisiaan. Sivistyksessä on kyse koulutuksesta ja kulttuurista. Sivistykselliset oikeudet ovat sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä oikeuksia.

Perusoikeudeksi kutsutaan Suomessa perustuslaissa taattua oikeutta ja ihmisoikeudeksi kansainvälisissä asiakirjoissa taattua oikeutta. Perustuslait koskevat yksilön suhdetta julkiseen valtaan. Ne ovat vaade ja takuu valtion tuesta yksilön oikeuksien toteutumiseksi. Perusoikeusvelvoite koskee myös kuntia. Perusoikeudet

ilmentävät yhteiskunnan perusarvoja. Ihmisoikeudet perustuvat kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin sisältyviin perustavanlaatuisiin oikeuksiin. Perustavanlaatuisuuden eräänä kriteerinä on käytetty YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallista julistusta, mutta sekään ei sisällä kaikkia nykyisin ihmisoikeuksiksi tunnustettuja oikeuksia. Ihmisoikeuksia ja perusoikeuksia ei voida rinnastaa, vaan on olemassa ihmisoikeuksia, jotka eivät ole perusoikeuksia ja päinvastoin. Perusoikeudet ja ihmisoikeudet voidaan jaotella kolmeen ryhmään: kansalais- ja poliittiset oikeudet eli vapausoikeudet, taloudelliset, sosiaaliset ja sivistykselliset oikeudet sekä yhteisölliset, kollektiiviset tai solidaarisuusoikeudet.

Perusoikeustyöryhmä jakaa oikeudet neljään ryhmään:

- 1 tasa-arvoisuusoikeudet (esim. syrjinnän kieltö)
- 2 osallistumisoikeudet (osallisuus yhteiskunnallisen vallan käyttöön)
- 3 vapausoikeudet ja oikeusturva (yksilön henkilökohtainen vapauspiiri)
- 4 TSS-oikeudet (yksilön perustarpeiden tyydyttäminen)

³⁰ Arajärvi 2006.

TSS-oikeudet jaotellaan edelleen neljään ryhmään:

- 1 oikeus työhön
- 2 oikeus sosiaaliseen turvallisuuteen
- 3 oikeus koulutukseen ja kulttuuriin
- 4 oikeus ympäristöarvoihin

Kulttuurisia oikeuksia ei ole ilmaistu eksplisiittisesti perusoikeuksien luonteisina, mutta kulttuurin ja kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus on itse asiassa olennaisesti ja läpäisevästi läsnä kaikkien edellä mainittujen perus- ja ihmisoikeuksien käytännön toteuttamisessa.

Kulttuuriset oikeudet ovat siis yksi ihmisoikeuksien kategoria kansalaisoikeuksien, poliittisten - ja taloudellisten oikeuksien ohella ja ne ovat yksi sivistyksellisten oikeuksien alakategoria. Ne ovat keskeisiä kansojen identiteetin, yhtenäisyyden itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon kannalta. Kulttuuri laajasti ymmärrettynä liittyy kaikkiin ihmistoiminnan alueisiin.

Kulttuuriset oikeudet ovat tulleet yhä tärkeämmiksi tämän päivän maailmassa. Globalisaatio ja polarisaatio, muuttoliike, rasismi ja muukalaisviha, kulttuurin relativismi ja identiteettien politiikka sekä rauha, turvallisuus ja terrorismi ovat kaikki osa suurta kokonaisuutta, jossa kulttuuriset oikeudet joko toteutuvat tai niitä laiminlyödään. Kehittyvän teknologian ja globaalin median myötä eri kulttuurit ovat yhä tiiviimmässä kanssakäymisessä keskenään. Uskonnollinen fundamentalismi ja poliittinen opportunisti ovat muodostaneet vaarallisen yhtälön. Tässä tilanteessa kulttuuristen oikeuksien kunnioittaminen, monimuotoisuus ja demokratia korostuvat. Kulttuuriset oikeudet voivat tarjota keinoja lievittää jännityksiä ja luoda ohjeita harmoniseen yhteisöön.

Ihmisoikeuksien loukkaamisella on usein väistämättä kulttuurisia ulottuvuuksia. Tyypillisiä kulttuuristen oikeuksien loukkauksia ovat esimerkiksi alkuperäiskansojen tekijänoikeuksien kieltäminen, vähemmistökielten syrjintä, kulttuurisen yhteistyön ja liikkuvuuden rajoittaminen sekä sensuurin eri muodot.³¹

Kulttuuristen oikeuksien tulisi olla ennemminkin valistunutta politiikkaa kuin lailla pakotettuja oikeuk-

sia. Kulttuuriset oikeudet voivat toimia työkaluna, jolla edistetään ja tuetaan kulttuurista moninaisuutta. Niillä on kuitenkin oltava myös rajoituksia, jotka estävät toisten kulttuuriin oikeuksiin kajoamisen. Yksilöiden ja yhteisöjen pitäisi myötävaikuttaa kulttuuristen oikeuksien muotoiluun.³²

4.2 Kulttuuristen oikeuksien määrittely

Pentti Arajärven³³ mukaan kulttuuristen oikeuksien oikeusperiaatteissa korostuu kolme seikkaa: yhteisöön ja yhteiskuntaan kohdistuva vaatimus kulttuurisen moninaisuuden hyväksymisestä, kulttuurisia arvoja painottava taiteen ja kulttuurin autonomisuus sekä yksilöön kohdistuva vapaan valinnan periaate. Hän luettelee seuraavat kulttuuriset oikeudet osana sivistyksellisiä oikeuksia:

- oikeus tieteiden, taiteiden ja kulttuurin vapaaseen harjoittamiseen / niistä nauttimiseen
- oikeus liikuntakulttuuriin ja -laitoksiin;
- oikeus kulttuuri- ja vapaa-ajan palveluihin (teatterit, orkesterit jne.)
- oikeus kulttuurilaitoksiin (museot, taidemuseot, harrastajatasen taiteen ja vapaa-ajan oppilaitokset ja muut laitokset) sekä
- oikeus tietoon. (kirjasto- ja informaatiopalvelut)

Kulttuurinen moninaisuus merkitsee myös moniarvoisuuden ja sekulaarisuuden hyväksymistä, erilaisen kulttuurien sietämistä ja hyväksymistä. Kulttuurit voivat määritellä itsensä kiellisistä, etnisistä, uskonnollisista tai muista lähtökohdista käsin. Kulttuurinen autonomisuus merkitsee sitä, että kulttuuri määrittelee itse identiteettinsä, sisältönsä ja ilmenemismuotonsa. Kulttuuriseen autonomisuuteen kuuluu myös kulttuurin integriteetin kunnioitus. Kulttuurisen identiteetin vapaan valinnan periaate lähtee itsensä kehittämisen mahdollisuudesta, sananvapaudesta ja ilmaisunvapaudesta.

Perinteisesti kulttuurisina oikeuksina on pidetty oikeuksia liittyen kulttuuriin, kielellisiin tai kan-

³¹ Laaksonen 2004, 2

³² Scottish Executive, final report 2005, 35.

³³ Arajärvi 2006, 69-77.

sallisiin vähemmistöihin tai luomisen taiteellisiin, ilmauksellisiin ja intellektuelleihin muotoihin. Termi 'kulttuuriset oikeudet' alkoi vakiintua 1900-luvun loppupuolella, jolloin se liitettiin toisen ja kolmannen sukupolven ihmisoikeuksiin. Kun kansainvälinen sopimus taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista oikeuksista muotoiltiin vuonna 1966, kulttuuriset oikeudet saatiin osaksi tätä pakettia, vaikka niiden tarkempi määrittely on tullut keskustelun kohteeksi vasta 90-luvun alussa.³⁴

Kulttuurisille oikeuksille ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää, vaan kussakin maassa on keskitytty niihin oikeuksiin, jotka ovat maan tilanteen ja kehitystason kannalta keskeisimpiä, esimerkiksi sensuuriin, tiedon vapauteen, alkuperäiskansoihin, kieliin tai tekijänoikeuteen. Kaikissa maissa prosessi noudattaa kuitenkin samaa kehityssuuntaa:³⁵

oikeudet > politiikka > soveltamistoimet > vaikutukset

Eri lähteitä soveltaen³⁶ kulttuuriset oikeudet voidaan jakaa kahteen osaan: kulttuuriin liittyvät oikeudet ja luovuuteen liittyvät oikeudet.

1. Oikeus kulttuuriin

- ihmisoikeudet, perusoikeudet, kansalaisoikeudet
- oikeus osallistua kulttuurielämään
- oikeus kulttuuriperintöön
- oikeus kulttuurien kehittämiseen ja suojeluun
- oikeus valita oma kulttuurinsa
- kunnioitus kulttuuria ja sen itsemääräämisoikeutta kohtaan
- yhtäläinen kulttuurin saatavuus ja saavutettavuus / pääsy
- oikeus osallistua kulttuuripolitiikan suunnitteluun ja toteuttamiseen
- oikeus suojella kulttuurisia tuotteita, ilmauksia, kulttuuriperintöä, tuottajia ja kulttuurista identiteettiä
- osallisuus kulttuuriseen merkityksenantoon

2. Oikeus luovuuteen

- oikeus luovaan työhön
- tekijänoikeudet
- ilmaisunvapaus, taiteellinen vapaus
- älyllinen vapaus

- oikeus kieleen
- uskonnonvapaus
- sananvapaus

Oikeus osallistua kulttuurielämään ei viittaa vain taiteesta nauttimiseen tekijänä tai kuluttajana. Se viittaa kaikkiin kulttuurin osa-alueisiin ja sen pitäisi kattaa myös oikeus osallistua kulttuuripolitiikan muotoilemiseen sekä osallisuus yhteiskunnan symboli- ja merkitystuotannon kontrolliin ja ohjaukseen. Esimerkiksi UNESCO:n *Suositus laajojen väestöpiirien mahdollisuuksista osallistua ja vaikuttaa kulttuurielämään* vuodelta 1976 tunnustaa kulttuurielämään osallistumisen edellyttävän mahdollisuutta ottaa osaa kulttuuripolitiikkaan liittyvään päätöksentekoon, toimeenpanoon ja arviointiin.³⁷

Kansainvälisen oikeuden alueella seuraavat ihmisoi-
keudet nähdään kulttuurisina oikeuksina:

- oikeus koulutukseen
- oikeus osallistua kulttuurielämään
- oikeus nauttia tieteen edistyksestä ja sen sovelluksista
- oikeus niiden henkisten ja aineellisten etujen suojaamiseen, jotka johtuvat hänen luomastaan tieteellisestä, kirjallisesta tai taiteellisesta tuotannosta
- oikeus tieteelliseen tutkimukseen ja luovaan toimintaan

Edellä mainituista oikeuksista vähiten huomiota on saanut oikeus osallistua kulttuurielämään. Tekijänoikeudet ovat hyvin edustettuina niin kansallisessa kuin kansainvälisessäkin lainsäädännössä, mutta tähän lainsäädäntöön ei ole sisällytetty perinnetiedon tai alkuperäiskansojen kulttuuriperinnön suojelemista.³⁸

Fribourgin ryhmä hahmotteli vuonna 1995 luonnoksen *Kulttuuristen oikeuksien julistuksesta*. Tämä ryhmä esitteli samalla käsitteen kulttuurista oikeuksista 'alikehittyneenä ihmisoikeuksien lajina'. Luonnoksessa esitellään kuusi tärkeintä kulttuurista oikeutta: kulttuurisen identiteetin kunnioittaminen, samaistuminen kulttuuriseen yhteisöön, osallistuminen kulttuurielämään, oikeus koulutukseen, luovan toiminnan, tekijänoikeuksien ja tutkimuksen suojaaminen

³⁴ Laaksonen 2004, 4

³⁵ Laaksonen teoksessa Skotti 2005

³⁶ Donders 2004, CIRCLE 1993, Stamatopoulou 2004

³⁷ Häusermann 1993, 123

³⁸ Stamatopoulou 2004, 5

sekä osallistuminen kulttuuripolitiikkaan. Julistusta ei ole hyväksytty, mutta se oli vaikuttamassa Unescokin julistukseen kulttuurisesta monimuotoisuudesta 2001.³⁹

Stamatopoulou⁴⁰ listaa kulttuuristen oikeuksien normatiivisia elementtejä seuraavasti:

1. tasa-arvo ja syrjinnän vastustaminen
2. vapaus nauttia kulttuurielämästä, vapaus luoda ja osallistua kulttuurielämään.
3. vapaus valita mihin kulttuuriin ja kulttuurielämään osallistuu
4. vapaus levittää kulttuurin tuotteita ja ilmentymiä
5. vapaus kansainvälisen yhteistyöhön
6. oikeus osallistua kulttuuripolitiikan määrittelyyn, suunnitteluun ja toteuttamiseen
7. muita elementtejä liittyen oikeuteen osallistua kulttuurielämään: sananvapaus, liikkumisen vapaus, oikeus työntekoon, uskonnonvapaus, oikeus kohtuulliseen elintasoon

Kulttuurisiin oikeuksiin liittyviä erityispiirteitä ovat:

1. Valtiolla ja sen toimijoilla on velvollisuus kunnioittaa vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen jäsenien oikeutta vapaasti osallistua kulttuurielämään, tuoda esille kulttuurista identiteettiään ja ilmaista itseään kulttuurin keinoin valitsemallaan tavalla. Tasa-arvon ja syrjinnän kieltämisen pitää ohjata valtion toimia.

2. Kansainväliset normit kieltävät kulttuuriset käytännöt, jotka törmäävät yhteen kansainvälisesti tunnustettujen ihmisoikeuksien kanssa. Valtioilla pitäisi olla törmäyksiä estäviä, tietoisuutta herättäviä ja korjaavia menettelytapoja. Ihmisoikeuksia loukkaavia menettelyjä ei saa kuitata ”kuuluu kulttuuriin” -ilmaisulla. Tämä on eräänlaista kulttuuri-sanan väärinkäyttöä.

3. Ryhmissä elävillä yksilöillä on vapaus osallistua tai olla osallistumatta ryhmän kulttuurisiin käytäntöihin eikä tällä valinnalla saa olla negatiivisia seurauksia. Toisin sanoen pitää tunnustaa yksilön kulttuurinen autonomia.

4. Vähemmistöillä ja alkuperäiskansoilla on oikeus määrittää, harjoittaa ja kehittää omaa kulttuuriaan omien instituutioiden muiden. Valtion pitää konsultoida kyseessä olevia ryhmiä demokraattisten ja läpinäkyvien prosessien avulla.

5. Valtion pitää antaa kulttuuriseen monimuotoisuuteen, vähemmistöihin ja alkuperäiskansoihin liittyvää koulutusta valtaväestölle. Median ja muiden instituutioiden pitäisi ottaa näkyvä rooli tällaisen tiedon levittämisessä. Tässä esiin nousee julkisten radio- ja televisioyhtiöiden rooli ja vastuu.

6. Vaikka kulttuurisia oikeuksia ei ole julistettu kollektiivisiksi oikeuksiksi, on olemassa riittävästi kansainvälisen lain elementtejä sen takaamiseksi, että kansallisiin, etnisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvat sekä alkuperäiskansat saavat nauttia kulttuurisista oikeuksistaan, eivät vain yksilöinä vaan myös yhteisönä muiden ryhmän jäsenten kanssa.⁴¹

YK:n *Inhimillisen kehityksen raportti* vuodelta 2004 (Human Development Report) korostaa demokratian roolia kulttuuristen oikeuksien vaalimisessa ja kehittämisessä. Raportti kuitenkin toteaa, että toisaalta juuri demokratia voi luoda tilan äärimmäisimmille kulttuurisista oikeuksista loukkaaville ilmauksille. Päätöksenteossa voiton vie enemmistön kanta ja tällöin vähemmistöjen on vaikea saada äänensä kuuluville.

Skotlannin turismi -, kulttuuri - ja urheiluministeriössä keskeisimmiksi kulttuurioikeuksiksi on otettu seuraavat:

- Oikeus toteuttaa luovaa potentiaaliaan
- Oikeus ottaa osaa kulttuurielämään
- Oikeus osallistua rikkaaseen yhteisölliseen elämään tyydyttävässä ympäristössä
- Oikeus osallistua kulttuuripolitiikan suunnitteluun ja toteuttamiseen.⁴²

³⁹ Laaksonen 2004, 5

⁴⁰ Stamatopoulou 2004, 7

⁴¹ Stamatopoulou 8-9, 2004

⁴² Scottish Executive, final report 2005.

4.3 Kulttuuristen oikeuksien lähestymistapoja

Keskeinen aihe kulttuurisia oikeuksia koskevassa keskustelussa on se, lähestytäänkö oikeuksia yksilöiden, yhteisöjen vai valtioiden näkökulmasta. Yksi näkökanta yhdistää kulttuuriset oikeudet yksilöihin, joita on suojeltava valtion tai muiden ryhmien hyväksikäytöltä. Toinen näkökanta taas korostaa yhteisön näkökulmaa; ryhmien, alkuperäiskansojen ja vähemmistöjen oikeuksia. Kolmas näkökulma lähtee liikkeelle valtioista ja korostaa pienten valtioiden oikeuksia suojautua suurempien valtojen ylivallalta.

Stamatopouloun mukaan kulttuuriset oikeudet ovat elintärkeitä kaikille ihmisille, mutta keskeisiä nimenomaan alkuperäiskansoille ja vähemmistöille. Syynä tähän on, että nämä ryhmät ovat useimmiten syrjittyjä, marginalisoituja ja haavoittuvaisia valtaväestön toimien seurauksena. Sosiaalisten, poliittisten ja muiden epäoikeudenmukaisuuksien keskellä kulttuurista tulee identiteetin, sosiaalisen koheesion, ylpeyden ja voiman lähde. Kulttuuriset oikeudet ovat keskeisiä myös maahanmuuttajien, lasten, vammaisten, köyhien sekä seksuaalisten ja sukupuolivähemmistöjen kohdalla. Tämä erityishuomio saattaa olla juuri vähemmistöoikeuksien ongelma: ne ovat kaikkien oikeuksia, jotka vain erikseen vahvistetaan voimassa oleviksi juuri vähemmistöjen kohdalla. Kansainvälisessä kirjallisuudessa kulttuuriset oikeudet on liitetty nimenomaan vähemmistöihin, mutta asia olisi hyvä nähdä laajemmin kaikille ihmisille kuuluvina kulttuurin ”jokamiehen oikeuksina”. Muutoin voi syntyä ghettouttamista tai marginalisointia hyvästä tarkoituksesta huolimatta.

Kulttuuriset oikeudet ovat aina näihin päiviin asti olleet heikossa asemassa muihin ihmisoikeuksiin verrattuna. Luovuuden ja taiteen arvo on tunnustettu, mutta kulttuurista itsemääräämisoikeutta tai kulttuurisia oikeuksia itsessään ei ole pidetty yhtä tärkeinä.

Sytä tähän on useita. Kysymys on vaikea, koska se nostaa esiin jännitteen kulttuurirelativismiin ja universaalisuuden käsitteiden välillä. Kulttuuriset oikeudet

on ollut usein helpompi nähdä vain osana kansainvälisiä sopimuksia. Stamatopouloun mukaan tämä muodollinen ja ennakoimaton lähtökohta ei kuitenkaan riitä edistämään kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Yhteisymmärrys tai ainakin yhteisistä käsitteistä sopiminen on edellytys universaalien kulttuuristen minimioikeuksien muotoilemiseksi. Kulttuurirelativismi ja universalismi kantavat kummatkin mukanaan sekä negatiivisen vallankäytön että positiivisen kehityksen mahdollisuuksia. Kulttuurirelativismi on tuhoisaa, jos sen varjolla estetään ihmisoikeuksien tai perusoikeuksien toteutumista. Yksioikeisen kulttuurirelativistisen ulottuvuuden tuomitsemisen myötä voidaan taas vähentää kulttuurista diversiteettiä ja vahvistaa globaalia homogenisaatioprosessia. Karkea universalismin vaatimus voi puolestaan johtaa voimakkaiden kulttuurien dominanssiin sekä kulttuuri-imperialismin tai postkolonialistisen kulttuurituotannon kaltaisten valtavirtojen vahvistumiseen.

Toinen ongelma liittyy kulttuuri -käsitteen muuntuvaan määrittelyyn. Esimerkiksi UNESCO⁴³ määritelmä on liian väljä, jotta sen avulla voisi rakentaa varsinaisia oikeuksia tai velvollisuuksia. Oikeuksien toteutumiseen ja yksiselitteiseen tulkintaan pyrkivissä normeissa kulttuurin käsite pitäisi määritellä irrallisenä, staattisena ja selvästi erottavana perinteisten uskomusten ja käytäntöjen kokonaisuutena. Tämä istuu huonosti siihen, että kulttuurinen identiteetti on sosiaalisesti syntynyt ja neuvoteltu prosessi.⁴⁴ Kulttuurin määrittelyn vaikeudesta seuraa kulttuuristen oikeuksien määrittelyn hankaluus ja konsensuksen puute. Määritelmien sisältö on edelleen hyvin abstrakti. On hyvin vähän kirjallisuutta olemassa siitä, miten ihmiset eri maissa tai alueilla kokevat kulttuuriset oikeudet.⁴⁵

Keskeinen konflikti vallitsee ihmisoikeuksien ja niitä rikkovien perinteiden välillä. Ihmiskunnan ja kulttuuristen oikeuksien perinnön kunnioittaminen ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki kulttuurin muodot tai perinteet olisivat hyväksyttäviä. Esimerkiksi naiset ovat usein perinteen nimissä ihmisoikeusloukkausten kohteena. Siksi erityisryhmien suojelu on tärkeää. Tasapainon löytäminen väheksynnän, erityishuomion ja

⁴³ Meksikon julistus 1982.

⁴⁴ Cultural Rights 2005, 25.

⁴⁵ Interarts-säätiössä on tekeillä tutkimus juuri tähän liittyen.

sosiaalisen inklusion välillä kulttuuristen oikeuksien toteuttamisessa on haastava tehtävä.⁴⁶

Oikeuksien näkökulmaa on kritisoitu myös länsimaisena lähtökohtana. Yleinen kritiikki niin kulttuuristen kuin ihmisoikeuksienkin rikkomisesta on kohdistettu länsimaiden ulkopuolelle, Aasiaan, Afrikkaan ja Arabimaihin. Vastapainona esimerkiksi Joanne Bauer⁴⁷ tuo esiin ihmisoikeusrikkomuksia lännessä, etenkin Yhdysvalloissa, ja esittelee korkeita eettisiä normeja edustaneita vaikutusvaltaisia johtohahmoja länsimaiden ulkopuolella. Amartya Sen⁴⁸ ottaa artikkelissaan *“Human rights and Asian Values”* kantaa väittämään, jonka mukaan Aasiassa poliittisia ja kansalaisvapauksia ei arvostettaisi yhtä lailla kuin lännessä.

Eräs ongelmista liittyy kulttuuristen oikeuksien standardisointiin. Euroopan Unioni on kiinnittänyt huomionsa kansallisten vähemmistöjen tilanteeseen ihmisoikeuskysymyksenä. Euroopan Neuvoston jäsenvaltiot ratifioivat *Kansallisia vähemmistöjä koskevan puitesopimuksen* vuonna 1995. Will Kymlican⁴⁹ mukaan kansallisten vähemmistökysymysten sovittamisessa kansainvälisiksi standardeiksi on ongelmia, sillä vähemmistöjen määrittelyssä ja oikeuksissa on suuria eroja eri puolilla Eurooppaa. Kymlica ehdottaakin, että kulttuuristen oikeuksien pitäisi ulottua universaaleja ihmisoikeuksia pidemmälle vähemmistöryhmän käsitteen täsmentämisessä. Kansallisia vähemmistöjä koskevat sopimukset eivät myöskään kata maahanmuuttajia. Maahanmuuttajat muodostavat tämän päivän Euroopassa suuren, kansainvälistä suojelua vailla olevan väestöryhmän. Esimerkiksi yksikään EU:n jäsenvaltio ei ole ratifoinut YK:n sopimusta kaikkien maahanmuuttajatyöntekijöiden oikeuksien suojelusta. Kymlican mukaan ”oikeus nauttia omasta kulttuuristaan” on sisällöltään liian heikko peruste tuomaan esiin konflikteihin liittyvät pinnanalaiset asiat. ”Oikeus sisäiseen itsemääräämisoikeuteen” on puolestaan liian voimakas, jotta valtiot voisivat sen hyväksyä. Hän ehdottaakin ratkaisuksi ”oikeutta tehokkaaseen osallistumiseen”.

Toisaalta liian tarkka oikeuksien ääriviivojen määrittely voi olla vaarallista. Kun valtio määrittelee ‘kulttuurin’ ja ‘yhteisön’, jotkin ryhmät jäävät väistämättä laiminlyödyiksi ja ulkopuolelle. Valtiot edustavat herkästi vain tiettyjen kulttuuristen arvojen ja tradition näkökulmaa eivätkä ota huomioon eri ryhmien on erilaisia arvoja. Valtioilla voidaan ajatella olevan positiivisia velvollisuuksia eli toimiminen jonkun asian puolesta tai negatiivisia velvollisuuksia eli tietystä toiminnasta pidättäytyminen. Valtioilla on kolmenlaisia velvollisuuksia: kunnioittaa, suojella ja täyttää. Velvollisuus kunnioittaa tarkoittaa sitä, että valtioiden tulee välttää tekemästä asioita, jotka voivat loukata yksilön koskemattomuutta tai hänen vapauttaan. Velvollisuus suojella velvoittaa valtiota tekemään tarpeelliset toimenpiteet estääkseen muita yksilöitä tai ryhmiä loukkaamasta yksilön koskemattomuutta, vapautta tai ihmisoikeuksia. Velvollisuus täyttää viittaa siihen, että valtion tulisi toimenpiteillään varmistaakseen toimivaltansa kaikkien yksilöiden mahdollisuudet saada tarpeensa tyydytettyä ihmisoikeuksien mukaisesti.⁴⁹

Kulttuurisia oikeuksia voidaan myös pitää ylellisyytenä, jotka Maslowin tarvehierarkiassa tulevat vasta ”leivän ja veden” jälkeen ja niistä voidaan puhua vain tietyllä kehitystasolla olevissa yhteiskunnissa. Stamatopoulou huomauttaa kuitenkin, että yleensä ihmiskunnan historiassa taloudellinen kehitys on kulkenut yhdessä kulttuurisen kehityksen kanssa; kulttuuri edustaa sielua, moraalista rakennelmaa, itsemäärittelyä ja omanarvontuntoa, joita ilman yksilö tai yhteisö menettää taustansa ja merkityksen. Tässä mielessä kulttuurinen kehitys ei ole ylellisyyttä vaan työkalu ’veden ja leivän’ saamiseksi.⁵¹

Taustalla ovat myös poliittiset syyt. Kansainvälisessä diplomaattisessa kontekstissa valtiot eivät halua välttämättä puhua kulttuurisista oikeuksista omissa valtioissaan, jos ne eivät ole valmiita puhumaan myös kulttuurisista vääryyksistä, eli niistä tavoista ja ennakkoluuloista, jotka rikkovat ihmisoikeuksia.

⁴⁶ Laaksonen 2004, 13-14.

⁴⁷ Bauer 2003.

⁴⁸ Sen 1997.

⁴⁹ Kymlica 2005, 28 - 30.

⁵⁰ Donders 2003, 3-4.

⁵¹ Stamatopoulou 2004, 10.

Yksi suurimmista ongelmista liittyy siihen, että keskustelu kulttuurisista oikeuksista on joissain mais- sa herättänyt hallituksissa pelon kansallisvaltion yhenäisyyden heikkenemisestä. Tämä asenne näkyy esimerkiksi siinä, että valtiot ovat tukeneet viattomaksi koettua kansanperinnettä samalla laiminlyöden vähemmistökielten aseman edistämistä koulutuksessa ja mediassa. Kansallisvaltioissa eri puolilla maailmaa esiintyvät kieltä, uskontoa ja etnisyyttä koskevat kiistat herättävät pelon ”balkanisaatiosta”.⁵² Valtio tai yhteisö voi kokea kulttuuriset oikeudet tai normeista poikkeavan taiteellisen ilmaisun uhkana.

Kansainvälisten suuryritysten intresseissä ei maailmanlaajuisilla markkinoilla ole suojella kulttuurisia oikeuksia. Tästä on useita esimerkkejä muun muassa yritysten ja alkuperäiskansojen elämäntapaan, kulttuuriperintöön ja kulttuuriseen omistajuuteen liityvissä kiistoissa.⁵³

Ongelmallista on myös se, että kulttuuria ja kulttuuritoimintaa on vaikea mitata. Indikaattorien ja monitorointijärjestelmien puuttuminen on vaikuttanut asiaan. Tämä koskee erityisesti kulttuurin laadullisten indikaattorien kehittämistä.

4.4 Keskeiset kulttuurisiin oikeuksiin liittyvät sopimukset

Mitkä ovat kulttuurisia oikeuksia? Vastaus riippuu kulloinkin käytetystä kulttuurin määritelmästä. Ka- pean määritelmän mukaan tähän kuuluvat vain ne oikeudet, joissa kulttuuri erikseen mainitaan. Esimerkiksi YK:n Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa sekä Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (TSS) on määritelty oikeus osallistua kulttuurielämään (*Universal Declaration of Human rights UDHR §27, International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights ICESR §15*). Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleisso-

pimuksessa (KP) on määritelty vähemmistöjen oikeus nauttia kulttuuristaan (*International Covenant on Civil and Political Rights ICCPR §27*).

Laajaan määritelmään mahtuu näiden lisäksi kansalais-, sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia, joilla on selkeä yhtymäkohta kulttuuriin. Näitä oikeuksia ovat mielipiteen ja sananvapaus, itsemääräämisoikeus, oikeus koulutukseen, yhdistymis- ja kokoontumisvapaus sekä uskonnonvapaus. Kulttuurisiin oikeuksiin voidaan holistisesti nähdä kuuluvan kaikki ihmisarvoon, syrjinnän kieltämiseen, tasaveroisuuteen lain edessä ja kehitykseen liittyvät oikeudet, mukaan lukien oikeus koulutukseen, ilmaisun ja tiedon saannin vapaus, yksityisyyden suoja, uskonnon vapaus sekä tekijänoikeus.⁵⁴

Kulttuuristen oikeuksien kannalta keskeisimpiä sopimuksia ovat YK:n ihmisoikeuksien julistus vuodelta 1948 sekä YK:n Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus, molemmat ovat vuodelta 1966. Myös Rotua ja rotuennakkoluuloja koskeva julistus vuodelta 1982, Naisten oikeuksien sopimus vuodelta 1981, Lasten oikeuksien sopimus vuodelta 1989 ja Julistus koskien kansallisten, etnisten, uskonnollisten ja kielellisten vähemmistöjen oikeuksia vuodelta 1992 käsittelevät kulttuurisia oikeuksia.

Näiden sopimusten perusteella allekirjoittaneilla valtioilla on velvollisuus kunnioittaa, suojella ja toteuttaa kulttuurisia oikeuksia. Valtioiden tulee lain- säädännöllään, hallinnollisin, oikeudellisin ja muiden toimien avulla täyttää nämä vaateet. Käytännössä tämä tarkoittaa, että YK:n ihmisoikeusjärjestelmät tai alueelliset organisaatiot voivat tarkkailla kuinka hyvin hallitukset toteuttavat näitä sopimuksia.⁵⁵

Eurooppalaisella tasolla keskeisiä instrumentteja ovat Euroopan neuvoston Yleissopimus ihmisoikeuksi- en ja perusvapauksien suojaamiseksi vuodelta 1950 eli ns. Euroopan ihmisoikeussopimus, Euroopan kulttuuri- yleissopimus vuodelta 1954 sekä Euroopan unionin pe- rusoikeuskirja vuodelta 2000. Näissäkin sopimuksissa

⁵² Cultural Rights 2005, 3.

⁵³ Cultural Rights 2005.

⁵⁴ UDHR §27 (1), §22, §29, CIRCLE 1993, 121-121.

⁵⁵ Stamatopoulou 2004, 4.

kulttuuriset oikeudet jäävät vähälle huomiolle, mutta niihin liittyviksi oikeuksiksi voidaan lukea Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksen osalta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus, sananvapaus sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. Euroopan unionin perusoikeuskirjaan sisältyy näiden kolmen lisäksi taiteen ja tutkimuksen vapaus, oikeus koulutukseen, syrjintäkielto, uskonnollinen ja kielellinen monimuotoisuus sekä miesten ja naisten välinen tasa-arvo. Euroopan neuvoston kulttuuriyleissopimus korostaa jäsenvaltioiden kielten ja kulttuurien olemassaolon merkitystä ja kehitystä, yleiseurooppalaisella tasolla kiinnostavia kulttuurihankkeita ja eurooppalaista perintöä. Myös Euroopan neuvoston *alueellisia ja vähemmistökieliä koskeva peruskirja* vuodelta 1992 sekä *kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puitteyleissopimus* vuodelta 1995 tuovat esiin kulttuurisia oikeuksia.

Unescon kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen (2001) viidennessä artiklassa kulttuuristen oikeuksien merkitys tulee selkeästi esiin:

”Sivistykselliset oikeudet ovat olennainen osa ihmisoikeuksia, jotka ovat yleismaailmallisia, jakamattomia ja toisistaan riippuvaisia. Luovan moninaisuuden kukoistaminen edellyttää sivistyksellisten oikeuksien toteuttamista kokonaisuudessaan sellaisina, kuin ne määritellään ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 27 artiklassa ja taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 13 ja 15 artikloissa. Kaikkien ihmisten tulee siten voida ilmaista itseään sekä luoda ja levittää teoksiaan valitsemallaan kielellä, erityisesti äidinkielellään.” Unesco:n sopimukset (conventions) ovat sitovia ja velvoittavat toimintaan.⁵⁶

⁵⁶ Human Rights and Cultural Policies in a Changing Europe 1994.

5 Kulttuurikaanon ja kulttuuripolitiikan eetos

Käsitteitä pohtivassa luvussa todetaan kaanonin käsitteen kahtalainen luonne taiteessa ja kulttuurissa. Kaanon voi merkitä ohjeellisten, sitovien, erityisen arvovaltaisten, aitojen, tärkeimpien tai parhaiden teosten kokoelmaa ja toisaalta taiteellisen kuvaamisen tai ilmaisun sääntöjä, mittasuhteita, kaavoja ja kuvaamistapoja tietyn taiteen tai kulttuurin alan sisällä. Kaanonin luonteeseen kuuluu kuitenkin aina ohjaavuus ja arvottaminen tietyn periaatteen mukaan.

Reilu kulttuuri -projektin aikana nousi esiin kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden kannalta merkitsevä keskustelu kulttuurin kaanonista. Prosessi alkoi Tanskassa, jossa kulttuuriministeri Brian Mikkelsen⁵⁷ käynnisti keväällä 2005 hankkeen taiteen ja kulttuurin eri alojen virallisen kulttuurikaanonin laatimiseksi. Kyseessä on ministeriövetoinen projekti. Taiteen ja kulttuurin aloja kaanonissa on kahdeksan: kuvataide, arkkitehtuuri, design ja taidekäsityö, elokuva, näyttämötaide (teatteri, baletti, tanssi), musiikki (klassinen, ooppera, rytmimusiikki), kirjallisuus ja lastenkulttuu-

ri. Kullakin alalla kulttuuriministerin asettama viiden asiantuntijan ryhmä valitsi alan kaanoniin 12 teosta. Kaanoniin valittavien teosten kriteereiksi määriteltiin, että ne antavat erityisen suuressa määrin taiteellisia elämyksiä jatkuvasti uusille sukupolville ja että ne kuvaavat tanskalaisen kulttuurin muotoja ja muotoutumista vuorovaikutuksessa eurooppalaisten ja kansainvälisten virtausten kanssa. Kaanonin määriteltiin edustavan historian kestäviä ja parhaita teoksia ja tähdennettiin, ettei se ole vaihdettavissa oleva ”hittilista”. Mikkelsen on eri yhteyksissä lanseerannut ajatuksen monikulttuurisuutta, maahanmuuttoa ja globalisaatiota vastaan käytävästä ”kulttuurisodasta”.

Kaanonin tarkoituksena on

- toimia laadun mittapuuna ja herättää keskustelua,
- antaa helppo johdanto Tanskan taiteeseen ja kulttuuriin,
- esittää Tanskan kulttuuriperinnön laadultaan hyvät, arvokkaat ja säilyttämisen arvoiset elementit,
- tehdä tietoiseksi omasta identiteetistä ja kulttuurihistoriasta,

⁵⁷ <http://www.kulturkanon.kum.dk/> 2006-08-13.
<http://www.kum.dk/sw33509.asp> 2006-08-13.

- antaa viitteitä ja tietoisuuden Tanskan ja tanskalaisten erityispiirteistä sekä
- vahvistaa yhteisön yhteenkuuluvuutta osoittamalla yhteisen kulttuurihistorian avaintekijät.

Virallinen tanskalainen kulttuurikaanon julkistettiin tammikuussa 2006. Ministeriö tukee kaanonin levittämistä koulujen ja kirjastojen kautta sekä sitä varten perustetuilla Kulturkanon-webbisivuilla Sivuil-la on esitelty eri taiteen ja kulttuurin alojen kaanonit. Rinnakkaisilta kaupallisilta sivuilta voi ostaa nämä teokset ja niillä on myös mahdollisuus äänestää kansalaisten ”oma” kulttuurikaanon eli valita viisi teosta kunkin taiteen alan esivalitusta parinsadan teoksen listasta.⁵⁸

Toinen kulttuuripolitiikan eettisyyttä koskeva prosessi oli tanskalaisen Jyllands-Postenin syyskuussa 2005 julkaisemien profeetta Muhammed –pilakuvien synnyttämä, kansainväliseen kriisiin johtanut kysymys islamilaisen kulttuurin oikeudesta hallita ja määrittää oma kuvallinen kaanoninsa suhteessa länsimaiseen sananvapauden määrittelyyn eli länsimaiseen journalistiseen kaanoniin. Samalla oli kysymys myös diversiteetin sallittujen rajojen määrittelystä ja kunnioittamisesta. Piirrosten julkaiseminen johti yli kymmenen islamilaisen suurlähettilään kirjeeseen Tanskan pääministerille ja kansainväliseen diplomaattiseen kriisiin. Suomessa pääministeri Matti Vanhanen pahoitteli sitä, että kuvat julkaistiin äärikansallisen Suomen Sisu –järjestön nettisivulla.

Ruotsissa kansanedustaja Cecilia Wikströmin⁵⁹ parlamenttialoite ruotsalaisen kulttuurikaanonin luomiseksi on herättänyt vilkkaan keskustelun. Ruotsalaisessa keskustelussa on tanskalaiseen lastenkulttuurin kaanonistaan viitaten kysytty muun muassa: ”*Hur dansk är Kalle Anka?*”⁶⁰ Suomessa kansanedustaja, sivistysvaliokunnan puheenjohtaja Kaarina Dromberg on aktivoinut keskustelua suomalaisen kulttuurin kaanonista, jonka tehtäväksi hän näkee suomalaisen kulttuurin ylläpitämisen ja vahvistamisen muita kult-

tuureita vastaan sekä oman identiteetin säilyttämisen monikulttuurisuuden ja kansainvälisyyden lisääntymisessä, joskin hän on todennut, että ”tietopaketti” on kaanonista parempi käsite.⁶¹

Kirjallisuuden ja kulttuurin valikoimat, eri kriteerein valitut teemaluettelot ja esimerkiksi luetuimpien tai ostetuimpien teosten listat ovat eri asia kuin kaanon, koska niiden kohdalla voidaan yleensä ilmaista valinnan kriteerit. Kulttuurikaanon ei kuitenkaan ole mikä tahansa valikoima sen arvottavien kriteereiden sekä ohjaavan luonteen vuoksi. Demokratiassa on vaikea kuvitella sellaisten kriteereiden kuin ”oikea”, ”hyvä”, ”suositeltava” tai ”kansallinen” käyttöön auktorisoitua tahoja. Gallupit ja kansanäänestykset ovat sitten kokonaan eri asia.

Taidetta ja kulttuuria voimakkaasti arvottavat ja käyttöä ohjaavat listat ovat historiassa olleet tyypillisiä totalitaarisille järjestelmille. Esimerkkinä mainittakoon Adolf Hitlerin vuonna 1937 Münchenissä avaama saksalaisen, arjalaisen taiteen parhaiden teosten näyttely ja samanaikainen rappiotaiteen näyttely. *Rappiotaide* (*Entartete Kunst*) oli osa kansallissosialistien kulttuuripolitiikkaa ja siihen kuului ”rappiolliseksi” leimattua, virallisesta kaanonista poikkeavaa kuvataiteilijoiden, muusikoiden, näyttelijöiden ja ohjaajien sekä kirjailijoiden taidetta. Hyväksyttyä kaanonista edustavia ”saksalaisen taiteen” näyttelyitä ja samanaikaisesti varoitettavina esimerkkeinä rappiotaiteen näyttelyitä järjestettiin eri puolilla maata.

Rappiotaiteeseen kuuluivat kaikki modernismin suuntaukset ja avantgardetaiteilijat, impressionismi, ekspressionismi, dada, funktionalismi, surrealismi, kubismi, fauvismi, Bauhaus, moderni musiikki jazzista atonaalisuuteen jne. Tämän päivän näkökulmasta katsottuna rappiotaiteeseen luettiin siis modernismin synnyttämät suuret klassikot.

Kansallissosialistinen saksalaisen taiteen liitto perustettiin 1927. Organisaation tarkoituksena oli pysäyttää ”taiteen korruptio” ja tiedottaa kansalle rodun ja

⁵⁸ www.kulturkanon.dk.

⁵⁹ Svenska Dagbladet 26.7.2006.
<http://sydsvenskan.se/nojen/article/177324.ece>, 13.8.2006.

⁶⁰ Dagens Nyheter; www.dn.se/Dnet/, 13.8.2006.

⁶¹ Helsingin Sanomat 1.8.2006,
<http://sivistys.net/?action=juttu&ID=1882>, 11.8.2006.

taiteen yhteyksistä. Leimaaminen ja tuomitseminen tuhosivat maan kulttuurielämän kehityksen ja aiheuttivat hirvittäviä inhimillisiä kärsimyksiä. Kolmannesta valtakunnasta pakeni tuhansia eri alojen taiteilijoita ja osaamisvuodon vuoksi Saksan taide nousi jälleen kansainväliselle tasolle vasta 1980 -luvulla.

Vastaavasti myös Neuvostoliitossa, DDR:ssä ja muissa reaalisosialismia soveltaneissa valtioissa taiteilijat olivat ahtaalla ja joutuivat vainon kohteeksi. Monet karkotettiin tai he pakenivat maasta. Yksi taidehistorian kiinnostavimpia ja hyvin vähän tutkittuja vaiheita on 1900-luvun alun venäläisen avantgarden kesken jäänyt ja hiipunut prosessi Neuvostoliiton kulttuuripolitiikan puristuksessa sosialistisen realismin heroisen kaanonin virallistuessa taiteen vallitsevaksi arvojärjestelmäksi.

Feministinen kritiikki on 1970-luvulta alkaen kyseenalaistanut taiteen ja kulttuurin tarkastelun kaanonin kautta, koska kaikkien kulttuurien kaanoneissa naiset ovat selvästi aliedustettuina. Globaalilla tasolla kulttuurikaanoneita ovat hallinneet valkoiset miehet. Onkin kysytty, ovatko patriarkaalisen kulttuurihistorian kanonisoinnin kriteerit maskuliiniset.

Kulttuurihistoria osoittaa, että kulttuuripolitiikalla ja kaanonilla on usein ollut historiallinen yhteys ja poliittinen tilaus. Kysymys kaanonin ja kulttuuripolitiikan suhteesta on aivan kulttuuripolitiikan eettisen tarkastelun ytimessä. Kaanon voi matriisin tavoin ka peuttaa kulttuurista toleranssia, ja toimia prismana, joka heijastaa yhteiskunnan eettistä tilaa.

Toisaalta kulttuuripolitiikka ja kaanon näyttäytyvät historiallisesti erottamattomina. Suomessa 1800-luvulla kansallisromanttisen kaanonin kehittyminen liittyi poliittiseen tilanteeseen, vaikutti vahvasti itsenäistymisprosessiin ja sitä kautta myös valtion kulttuuripolitiikan kehittymiseen. Yhtenäiskulttuuria edustava kaanon toimi kulttuuripoliittisen eetoksen ytimenä, vahvasti kansallista identiteettiä ja loi mielikuvan homogeenisesta kansasta ja kulttuurista. Kaanon oli keskeinen myös koko 1900-luvun alun kansanvalistuksen projektissa. Myös kriisitilanteissa kaanonit luovat yhteisiä merkityksiä ja samastumiskohteita. Sotien aikana kulttuuri on ollut merkittävä yhteishengen ylläpitäjä ja taistelutahdon vahvistaja.

Suomessa kaanonien murtuminen alkoi 1960-luvulla sodasta toipuneen maan avautuessa uudella ta-

valla kansainvälisyyteen. Kansanvalistus muuttui kansansivistykseksi. Kulttuuripolitiikassa alkoi 'korkean' ja 'matalan' välisen rajan madaltuminen ja suurten joukkojen kuluttama 'massakulttuuri', viihdekulttuuri ja moniarvoisuus tunnustettiin. Kulttuurin saatavuus ja saavutettavuus nousivat kulttuuripoliittisten toimien keskiöön. Useiden 1970-luvun alkupuoliskolla istuneiden komiteoiden työn tuloksena Suomeen perustettu vahva taiteen ja kulttuurin infrastruktuuri on sittemmin toiminut taiteen ja kulttuurin sekä kulttuuripoliittisen kehityksen kestäväksi osoittautuneena selkärankana.

Kaanon edustaa suurten kertomusten aikaa. Sen ulkopuolelle jäävä taide ei kuulu taiteen suureen viralliseen kertomukseen. Kanonisoivassa taiteen tutkimuksessa tutkimuskohteet valikoituvat tutkimustradition ja edellisten tutkijasukupolvien kiinnostuksen perusteella. Kulttuurihistorian kaanonina on perinteisesti dominoinut länsimainen 'korkea' taide. Kaanoniin pitäytyminen voi sulkea uusien näkemysten ja tiedon pääsyn keskusteluun ja tutkimukseen.

Taiteen tutkimuksessa on luovuttu yleispätevien tulkintamenetelmien ja -ohjeiden etsimisestä. Taiteen tulkinta on teoksen merkityksen pohdintaa. Teosten tarkastelu riippuu kontekstista, tulkitsijan asemasta sekä käytetyistä teorioista tai tulkintamalleista. Kaanonien ylittäminen edellyttää sitä, ettei tutkimuskohteita arvoteta ja pyhitetä ennakolta. Tulkinta ei kuitenkaan voi koskaan olla täysin arvovapaata tai objektiivista, koska se on aina sidoksissa sekä tulkitsijaansa että ajalliseen ja paikalliseen yhteyteensä. Taiteen tutkimus ei ole myöskään pysynyt ja reaalitytönnäköisyydessä tuskin voinekaan pysyä täysin autonomisena tai arvovapaana suhteessa kulttuuripolitiikkaan.

Käyttöyhteyksistään irrotettua taideinstituutiota on historiallisen omalakisena kehityksensä perusteella usein tarkasteltu itsensä perustelevana kaanonina ja yleissivistyksen mittana. Kunakin aikana täysimittaiseen kansalaisuuteen tarvittava yleissivistys muuttuu kuitenkin historiallisesti medioiden kehittyessä ja maailman monimutkaistuessa.

Kulttuuripolitiikan etiikan ja kulttuuristen oikeuksien alueella tarvitaan keskustelua siitä, mitkä ovat globaalissa, monikulttuurisessa ja monimediasessa maailmassa kansalaisuuteen ja välttämättömään sivistykseen kuuluvat tiedot ja taidot sekä kulttuurin

kuluttajan sekä merkitystuotantoon osallistujan tarvitsemat tiedot ja taidot.

Postmodernin ja postmodernismin käsitteille modernin jälkeisenä tilana on annettu monenlaisia sisältöjä ja niille on vaikea hahmottaa kattavaa määritelmää. Niitä luonnehtivat yhteiskunnan teollisesta vaiheesta kehittyneeseen tietoteknologiaan ja uudenlaiseen talous- ja yhteiskuntajärjestykseen siirtyminen ja sääntelyn vapautuminen. Perinteinen teollinen tuotanto on tehnyt tilaa palveluille ja aineettomalle kulutukselle. Kulttuurisesti myöhäismodernia luonnehtii sirpaleinen, monikulttuurinen ja moniarvoinen kulttuuriympäristö, monimediaisuus ja virtuaalisuuden lisääntyminen sekä valinnan ja kulutuksen mahdollisuuksien kasvu. Postmoderni kulttuuriympäristö on nähty myös postkolonialistisena läntisenä dominanssina ja posthumanina arvojen murentumisena. Suuren kertomusten kuolemaa jo vuosikymmenten ajan julistanut postmoderni voidaan nähdä kansallisvaltioiden aikaan sidottujen kulttuurikaanonien suurten kertomusten haastajana. Auktoriteetilähtöinen eettinen koodisto, ennakoitavuus ja varmuus ovat katoamassa ja yksilöiden vastuu eettisistä valinnoista kasvanut.

Toisaalta myöhäismodernille tyypillinen ihmisen identiteettikriisi ja hajanaiset valinnaiset identiteetit ovat pikemminkin tuottaneet identiteettitarpeensa syvästi tunnistavan ja sitä hakevan ihmisen ja yhteisön. Stuart Hallin⁶² mukaan identiteetti on kertomuslähtöinen, se on sidottu tietoisuuteen kulttuurissa ja historiassa vallinneista ja vallitsevista konventioista. Myöhäismoderni identiteetti on kuitenkin rakenteeltaan avoin eikä suljettu ja sen luonne historialliskulttuurisena tuotteena säilyy läpinäkyvänä, alati uudelleen järjestyvänä ja täydentyvänä.

Mielenkiintoinen ilmiökenttä ja esimerkki postmodernin sirpalekulttuurin yhteydestä kaanoniin on sähköisen median kehittymisen myötä syntynyt *fan fiction*, jossa kaanonin analogiana käytetään termiä *fanon*. Fanifiktiolla tarkoitetaan populaarikulttuurin tietyn tuotteen harrastajien tuottamaa epäkaupallista

kuvitteellista materiaalia, useimmiten kirjoitettua tarinaa, joka perustuu alkuperäisen tuotteen logiikkaan ja hahmoihin. Faanonilla tarkoitetaan kuvitteellista kaanonia, referenssituotteen sisäisen logiikan ja rakenteen koodistoa.

Fanifiktio syntyi hetki paikannetaan vuoteen 1967, televisiosarja *Star Trekin* toiseen esityskauteen. Ilmiö on internetin myötä laajentunut avoimeksi vaihtoehtoiseksi kulttuuriksi. Harrastajia on kymmeniätuhansia ja esimerkiksi eräällä alan harrastajien sivustoista *www.fanfiction.net* on julkaistu jo yli satatuhatta Harry Potter fanitarinaa. Materiaalia tuotetaan myös kollektiivisesti ja verkostomaisesti, tällä tavoin on tuotettu muun muassa Harry Potter -käännöksiä. Materiaalin julkaiseminen on tekijänoikeuksien kannalta ongelmallista, koska siinä sekoittuvat positiiviseksi koettu asian harrastus ja tekijänoikeuksien rajojen koettelu. Fanifiktio ei ole suora kopio, vaan se vaatii tekijältään omaa luovaa työtä. Yhdysvalloissa käydään keskustelua siitä, onko tässä kyseessä *fair use* eli rajankäynti tekijänoikeuksien rajoituksesta tekijänoikeuksien haltijoiden ja käyttäjien välisessä suhteessa on kesken. Eräänlaisena fanifiktio kaltaisena fanoniin pitäytyvänä genrenä toimii tuotteen parodia tai satiiri, hyvänä esimerkkinä mainittakoon vaikkapa kansainväliseen menestykseen yltänyt suomalainen *Star Wreck*.

Vuosi 2008 on EU:ssa Euroopan kulttuurienvälisen vuoropuhelun teemavuosi. Keskustelun keskeisenä kysymyksenä on kansallisvaltion roolin muutos globalisaatiokehityksen myötä. Kansallisvaltion taloudellinen merkitys on globaalitalouden oloissa muuttunut tai murtunut ja kysymys kaanonista saattaa heijastella sitä, että kansallisvaltiolle haetaan kulttuurista puolustuslinjaa. On ilmeistä, että tässä yhteydessä käytetty puhetapa merkitsee politiikan kulttuuristumista ja etnisten painotusten yhdistämistä kulttuuripolitiikkaan. Kulttuuripolitiikasta on tullut maahanmuuttopolitiikan väline ja perustelu, jossa kansallinen tai eurooppalainen hegemonia asetetaan vastakkain maahanmuuttajien ja monikulttuurisuuden kanssa.

⁶² Hall 1999, 10-26.

6 Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus

6.1 Kulttuuripolitiikan eettisiä aaltoja

Kulttuuripolitiikan eettiset kysymykset ovat aina kytkeytyneet tavalla tai toisella kulttuuristen ihmisoikeuksien kehitykseen. Kulttuuripolitiikan historia osoittaa, että kulttuuri-identiteettien suuntaamista ja rakentamista on perusteltu nimenomaan eettisenä kulttuurisena tavoitteena osana yleispolitiikkaa.

Kulttuuri oli merkittävä väline kansallisaatteen nousussa ja kansallisvaltioiden synnyssä. Autonomian ajalla alkaneessa suomalaisen kansallisen kulttuurin symbolien rakentamisessa oli voimakas eettinen tavoitteenasettelu. Taiteen kultakauden eetos liittyi vahvasti kansalliseen projektiin. Valtiollisen ja kirkollisen kulttuuripolitiikan syntyä voidaan tarkastella myös kulttuurin kansallisen eettisen tehtävän viitekehyksessä. Erilaiset kulttuuriset eettiset lähtökohdat ja perustelut törmäsivät myös esimerkiksi kielikysymyksessä. Kansansivistysliikkeen juurilta ja kehityksestä voidaan löytää kahden verraten erilaisen tradition aineksia. Kansansivistysaate pyrki kansallisvaltioprojektin osana edistämään kansallisromantiikan idealisoitua käsi-

tettä kansasta. Sosiaalisen ja kulttuurisen identiteetin kiinnekehdaksi liitettiin herooisia ikoneita sekä kielellinen ja maantieteellinen identiteetti. Toisaalta taas jatkettiin eettisiltä lähtökohdiltaan verraten erilaiseen valistuksen rationaliteettiin perustuvaa hyödyn aikakauden käytännöllisistä eettisistä tavoitteista juontuvaa traditiota.

Sotien, kriisien ja konfliktien aikoina kulttuuri on palvellut yhteisöllisen identiteetin synnyttämisessä ja vahvistamisessa. Kulttuuri on toiminut aina myös ideologioiden ja aatteiden edistämisen välineenä. Työväenkulttuuri syntyi osana tasa-arvon vaatimusta. Nuorisoseura-aatteessa kulttuurilla oli keskeinen tehtävä maaseutuväestön identiteetin kehityksen suuntaamisessa. Kansalaissodan aikana kulttuurinen symboliikka ja sen myöhemmät tulkinnat tukeutuivat kummallakin puolella vahvasti eettisiin perusteluihin. Talvi- ja jatkosodan aikana vahvistettiin myyttiä yhtenäisestä kansakunnasta. Kulttuurin ja taiteen avulla luotiin taisteluhenkeä ja symbolisilla merkityksillä haettiin sotastrategioille eettistä oikeutusta.

Simo Häyrynen⁶³ nostaa ansiokkaasti esiin sen, ettei sodanjälkeisen Suomen kulttuuri tosiasiaassa kos-

⁶³ Häyrynen 2006, 129-158.

kaan ollut vallitsevan kertomuksen mukainen homogeninen yhtenäiskulttuuri, vaan siinä kehittyi hyvin erilaisista traditioista nouseva kulttuurinen moniaineksisuus ja monilinjaisuus. Taiteellinen modernismi ammensi luova vapauden ideaalista ja maakunnallinen uustraditionalistinen kulttuuriperinne talonpoikaiskulttuurista. Näiden rinnalle syntyi vahvistuva populaari- ja viihdekulttuuri, jonka eetos nousi individualismista ja sodan kärsimysten jälkeisestä hedonismista ja elämän ilon oikeutuksesta. Kullakin kulttuurisella painotuksella oli myös oma eettinen perustelunsa.

Kulttuuripolitiikka muotoutui omaksi politiikkalohkokseen 1960-luvulla. Samaan aikaan 1960- ja 70-luvuilla vahvistui vaatimus kulttuurin demokratisoimisesta. Kulttuurisella demokratiolla tarkoitettiin kansalaisten omaehtoisen osallistumisen ja kulttuuriharrastuksien tukemista ja edistämistä. Tarjonnan ja saatavuuden kysymykset olivat esillä ja niillä tarkoitettiin kulttuuri- ja taidepalvelujen tarjonnan alueellistamista ja paikallistamista. Ohjelmallisina lähtökohdina olivat taidetta kaikille, taidetta kaikilta ja taidetta ihmisten arkipäivässä. Kulttuuripolitiikan integroituminen osaksi poliittista edunvalvontaa synnytti 1970-luvulla korporatiivisen kulttuurieriarhian, joka sulki vahvalla resurssiohjauksellaan pois monia taiteen ja kulttuurin uutta luovia ilmiöitä. Näinä vuosikymmeninä tapahtuneen nopean kansainvälistymisen myötä kulttuuritarjonta monipuolistui ja kulttuuritoiminta alettiin nähdä perinteistä taiteen aluetta laajempaan kokonaisuutena, johon kuuluvat myös viihde ja massatuotanto.

Myöhäismoderni kulttuuripolitiikka alkoi orastaa 1980-luvulla viestintäteknologian kehityksen ja kulttuuripolitiikan vähittäin etenevän markkinaistumisen myötä. Kansanvalistuksen ja -sivistyksen sekä kulttuuripalvelujen tarjonnan sijaan nousi kysyntäpohjainen kulttuurin tarkastelu. Samalla kulttuurisista oikeuksista lähtevä kansalaisuuden käsite vaihtui puheeksi kulttuurin kulutuksesta ja maksavista kuluttajista. Aiempi kulttuurin laadullinen tarkastelu painottui enenevästi määrällisen tarkastelun suuntaan. Massakulttuurin ja -viihteen perinteinen adornolainen kriittinen tulkinta alkoi 1990-luvulla saada rinnalleen kulttuuri-, elämys-, tekijänoikeus ja sisältöteollisuuden käsitteiden kautta ilmaistuja taloudellisen sovellettavuuden ja hyödyllisyyden tavoitteita ja painotuksia. Pitkällä aikavälillä

nähtävissä oleva trendi on kulttuurisen vaihdannan: tuotannon ja kulutuksen dematerialisaatio eli vähäaineistuminen. Yhä suurempi osa tuotannosta on aineetonta ja palveluiden ja tuotteiden kulttuuriset ominaisuudet ja merkityssisällöt nousevat kulutukseensa ensisijaisiksi.

Richard Floridan luovan talouden, luovan luokan ja luovien toimialojen käsitteet nousivat politiikkojen suosioon 2000-luvun alussa. Florida käyttää kulttuuritoimialaa laajempaa luovan talouden käsitettä ja lukee luovaan luokkaan mukaan kaikki luovan, ajatuksellisen ja käsitteellisen työn tekijät: tiedemiehet, insinöörit, taiteilijat, muusikot, arkkitehdit, johtajat, kouluttajat ja tutkijat. Floridan lähtökohtana on ihmisten ammattiin perustuva jako neljään luokkaan: luovaan luokkaan, työväenluokkaan, palveluluokkaan ja alkutuotantoa harjoittaviin. Luovassa luokassa on kaksi ryhmää: superluova ydin ja luovat ammatilaiset. Luovan talouden ympärillä käyty keskustelu on kulttuuristen ihmisoikeuksien näkökulmasta katsottuna eettisesti varsin ongelmallinen. Näiden käsitteiden ongelmana on suppea ymmärrys luovuuden luonteesta. Luovuus ei ole riippuvainen ammatista, toimialasta tai määräytymisestä luokkien hierarkiassa. Alkaa näyttää siltä, että luovuuden käsitteeseen perustuva luokkayhteiskunta voi päinvastoin halvauttaa yhteiskunnan luovuutta ja innovaatioita.

Sähköinen kauppa tulee myös kulttuurin alueella edelleen kasvamaan. Internetin hyötyjä ovat tiedon lisääntyminen, parantunut kommunikaatio ja yhä useampien tavoittaminen. Internetin haitat liittyvät tekniikkaan ja ne voidaan korjata paremmilla verkkovälineillä, ohjelmistolla, ylläpidolla tai koulutuksella. Internetin käyttöön liittyy myös suuria eettisiä ongelmia, kuten yksityisyyden suojan turvaaminen, epäeettisen aineiston levitys, kulttuurinen lastensuojelu, tekijänoikeuskysymykset sekä symbolisen vallan, symbolidemokratian ja tiedon luotettavuuden ongelmat. Sähköisen kaupan esteitä ovat olleet turvallisuus, hinta ja juridiset tekijät. Kulttuuri nähdään usein sähköisen kaupan esteenä, mutta toisaalta on esitetty käsite "bridge culture", jolla tarkoitetaan sitä, että internet pystyy luomaan kybermaailmoja ja kulttuureita, jotka eivät ole riippuvaisia maantieteellisestä sijainnista. Tämä kehitys nostaa uudella tavalla esiin vanhan kysymyksen globaalietiikan mahdollisuudesta.

Kulttuurin taloudellisen ulottuvuuden kuvaamisessa käytetyt käsitteet eivät ole arvoneutraaleja, vaan niiden sisällä on selkeästi erilaisia eettisiä latauksia, painotuksia ja lähtökohtia. Erään kiinnostavan tulkinnan luovan teollisuuden käsitteen kulttuuripoliittiselle taustalle Britanniassa on esittänyt Nicholas Garnham.⁶⁴ Hänen mukaansa adjektiivin cultural vaihto adjektiiviin creative merkitsi 1990-luvulla paluuta tarjontapainotteiseen ja osin taiteilijakeskeiseen kulttuurin tukipolitiikkaan. Sen sijaan Englannissa aiemmin cultural industries -nimellä harjoitettu politiikka painottui hänestä kulutus- ja kysyntäkeskeisyyteen.

Termin vaihto kulttuuritoimialoista luoviksi toimialoiksi saattaa olla myös ristiriitainen vanhan pyrkimyksen kanssa laajentaa kulttuurin kulutuksen kirjoa sosiaalisesti. Kulttuurisen tasa-arvon toteutumisen kvantitatiivinen tarkastelu osoittaa, että esimerkiksi Englanti on edelleen kulttuurin kulutuksen suhteen luokkayhteiskunta, jossa vuonna 1999 kotitalouksien hyvätuloisin viidennes käytti yli kolme kertaa enemmän rahaa kulttuuriin kuin huonotuloisin viidennes.

Myöskään Suomessa asiat eivät ole näiltä osin vielä kovin hyvin. Kulttuuripolitiikan eräänä tehtävänä olisi suoraan julkisen ja myös välillisesti kolmannelle sektorille annetun tuen kautta vaikuttaa kulttuuriin käytetyn kokonaiskulutuksen jakautumiseen eri tulo- ja sosiaaliryhmien välillä. Meillä ei ole vertailukelpoisia tilastoja kulttuurin julkisen tuen sosiaalisesta kohdentumisesta. On kuitenkin selvitetty, että paradoksaalisesti juuri pienituloiset kotitaloudet eivät ole jääneet odottamaan julkisen tuen saamista vaan käyttävät kaikissa pohjoismaissa Suomi mukaanlukien suhteellisesti enemmän rahaa kulttuurituotteisiin kuin hyvätuloiset.

Kulttuurimenojen prosenttiosuus kotitalouden kokonaismenoista

	alin tulonsaaja viidennes	korkein tulonsaaja- viidennes
Kreikka	1,70	3,30
Espanja	2,61	3,87
Italia	2,73	3,43
Hollanti	5,33	5,81
Luxembourg	3,32	3,78
Belgia	4,67	5,05
UK	4,74	4,82
Saksa	5,51	5,42
Itävalta	5,08	4,91
Suomi	6,11	5,82
Ruotsi	6,77	5,74
Tanska	7,27	6,20

Taulukko (European Commission 2002)

Pääongelmana luovan talouden käsitteelle muotoutuneen sisällön ja sen avulla harjoitettavan kulttuuri- ja talouspolitiikan kohdalla on lähtökohtaisesti liian suuren painon antamisella tarjontapuolelle, teknologiapohjaiselle ja kulttuurin toimialojen taloudellista voittoa tavoittelevalle toiminnalle. Se kaventaa taiteen ja kulttuurin aluetta merkityksellisyysluomisesta pelkäsi taloudeksi. Tällöin kulttuurisen reiluuden eli myös heikompiosaisten osallistumismahdollisuudet saattavat heiketä entisestään.⁶⁵

⁶⁴ Garnham 2005, 27.

⁶⁵ Alanen 2006.

6.2 Kulttuuripolitiikan eettiset lähtökohdat

Kulttuuripolitiikan yhteiskunnallinen merkityksellisyys ja perustelu syntyy kahdesta pilarista: demokraatiasta ja diversiteetistä, vastuueteoksesta ja vapauseetoksesta. Demokratia merkitsee kulttuuripolitiikassa

pyrkimystä kulttuuriperinnön, taiteen ja kulttuurin tasa-arvoiseen saavutettavuuteen, saatavuuteen ja osallisuuteen paikallisessa tai globaalissa yhteisössä. Diversiteetti tarkoittaa luovuuden ja kulttuurisen moninaisuuden kunnioitusta sekä vuorovaikutuksen edistämistä tietyn kulttuurin sisällä ja myös eri kulttuurien kesken.

Kulttuuripolitiikan eettiset lähtökohdat

	yksilö	yhteisö
vapauseetos	Luova ihminen Itseilmaisu Taiteen autonomia	Diversiteetti Monikulttuurisuus Kulttuuri-identiteetti
vastuueetos	Kulttuuri-identiteetti Osallisuus Osallistuminen	Kulttuuriperintö Infrastrukturi Saatavuus Saavutettavuus

Luovuuden käsite liittyy vahvasti vapauseetokseen, itseilmaisuun ja taiteen autonomiaan. Vastuueetoksessa korostuvat kulttuuriperintö, yhteisöllisyys ja kulttuuripalvelujen tasa-arvoinen saatavuus. Luovuus on evoluutiossa kehittynyt ominaisuus, jossa asioiden ja merkitysten yhdisteleminen uusilla tavoilla parantaa selviytymismahdollisuuksia. Luovuus ei siis ole vain ihmislajin ominaisuus tai vain yksilön ominaisuus. Luovuuden keskeisiä edellytyksiä ovat elinympäristön, tietojen ja taitojen riittävä diversiteetti sekä kokeilemisen mahdollisuuden turvaava riittävä turvallisuus ja vapaus. Luovuus on innovaatiojärjestelmän edellytys. Innovaatio voidaan määritellä luovien ideoiden soveltamiseksi yhteisön ja yhteiskunnan käyttöön ja käytäntöihin. Innovaatio tapahtuu siellä, missä yhteisön käytäntö muuttuu. Sovellusalueesta riippuen voidaan puhua kulttuurisista, sosiaalisista, kaupallisista sekä myös eettisistä innovaatioista. Tiede, taide ja kulttuuri ovat luovuuden ydinalueita. Näiden alueiden kokeiluresursseihin ja -vapauteen yhteisöt ja yhteiskunta ovat erityisesti panostaneet, koska niiden avulla ylläpidetään luovaa kapasiteettia ja kehitetään yhteisön luovaa

pääomaa. Kulttuuripolitiikkaa voidaankin perustella sekä innovaatiojärjestelmän perustasolla että soveltavalla tasolla yhtä hyvin autonomisena ja itseisarvoisena luovana pääomana kuin innovaatio- ja edistystekijänä.

Kulttuuripolitiikan eettiset lähtökohdat eivät ole keskenään ristiriidattomia, vaan niiden kesken on olemassa aitoja ja voimakkaita jännitteitä. Esimerkkejä ristikkäisistä intresseistä ja tulkinnoista löytyy useita. Kulttuuripolitiikassa taiteen ja kulttuurin arvo voidaan johtaa taiteen itseisarvosta ja korkeasta laadusta tai taiteen ja kulttuurin hyödyistä yksilön ja yhteisön kannalta. Taiteen ja kulttuurin on nähty olevan joko osallisina sosiaaliseen syrjäytymiseen taiteen laadullisen arvioinnin erottelevan ja luokittelevan näkökulman kautta tai sosiaalista syrjäytymistä estävänä sekä sosiaalista koheesiota ja terveyttä edistävänä osana kulttuurisesti rikasta hyvinvointiyhteiskuntaa. Kumpaakin näkökulmaa puolustavia argumentteja ja tutkimustuloksia voidaan esittää. Näiden näkökulmien ei myöskään tarvitse aina sulkea toisiaan pois, mutta käytännön päätöksenteossa näiden näkökulmien kesken on olemassa myös selviä ristiriitatilanteita. Viime

vuosikymmenen aikana vallinneen neoliberalistisen hegemonian aikana taiteen instrumentaalisuus ja taloudellinen soveltaminen ovat korostuneet ja vastavasti taiteen autonomian ja itseisarvon alue on pienentynyt. Englannissa heränneessä keskustelussa John Holden on pohtinut kulttuurin käyttöä hallituksen politiikan välineenä ja uusina käsitteinä korostanut *'kulttuurista arvoa'* (cultural value) sekä *'oikeutta taiteeseen'* (right to art).⁶⁶

Kulttuuripoliittiset valinnat muodostuvat erilaisiksi sen mukaan, johdetaanko eettinen perustelu hyve-eti-

kasta, velvollisuusetiikasta vai seurausetiikasta. Seuraavaan kaavioon on koottu kulttuuripolitiikan eettisten valintojen erilaisia ulottuvuuksia ja lähestymistapoja, jotka vaihtelevat sen mukaan, painotetaanko perusteena "vapauseetos", "oikeuseetos" vai "hyötyeetos". Mikään näistä valinnoista ei sinänsä ole toinen toistaan "eettisempi" tai "arvokkaampi". Kulttuuripolitiikan eettisen tarkastelun tavoitteena voisikin olla ensisijaisesti kulloisenkin valintaprinsiipin ja valitsijan oman position selvittämien sekä eri valintojen vaikuttavuus.

Kulttuuripolitiikan eettiset valinnat

Hyve-etiikka – "vapauseetos"	Velvollisuusetiikka – "oikeuseetos"	Seurausetiikka – "hyötyeetos"
<ul style="list-style-type: none"> • Itseilmaisuus • Luovan yksilön identiteetti • Taiteen autonomia • Luovuus itseisarvona • Taide päämääränä 	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteisön kulttuurinen identiteetti • Kulttuuritradition ylläpito • Kulttuuristen oikeuksien toteutuminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Luovuus välineenä • Taiteen ja kulttuurin soveltaminen • Kulttuuripolitiikka sosiaali- ja talouspolitiikan osana • Henkisen omaisuuden suoja
<ul style="list-style-type: none"> • Luovien taitojen kehittäminen • Luovuuden edellytyksistä huolehtiminen • Taiteen tukeminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Infrastruktuuri • Kulttuuripalvelut • Saatavuus • Saavutettavuus • Osallistuminen • Osallisuus 	<ul style="list-style-type: none"> • Taide ja kulttuuri hyvinvoinnin edistäjänä • Taiteen tuotteistaminen • Kulttuuritoimialojen talous • Kulttuurivienti

Esimerkkejä taiteen ja kulttuurin erilaisista eettisistä intresseistä:

- sananvapaus – lasten suojelu mediaväkivallalta
- ilmaisun vapaus – yksityisyyden suoja
- ilmaisun vapaus - eläinten oikeudet, elämän kunnioitus
- sananvapaus - kulttuurisen identiteetin loukkaaminen
- tekijän ja tuottajan intressit - reilut sopimukset
- markkinalähtöisyys – taiteen itseisarvo
- itsensä toteuttaminen – tradition kunnioitus
- valistaminen - kansalaismielipiteen kunnioitus

Suomessa käytiin 1960-luvulla jumalanpilkkaus-keudenkäynti Hannu Salamaa vastaan Juhannustanssit-teoksen vuoksi ja Harro Koskista vastaan jumalanpilkasta ja Suomen vaakunan häpäisemisestä teoksissa Sikamessias ja Sikavaakuna. Kummatkin tuomittiin näistä rikoksista, samoin kuin sikateokset valinnut Nuorten näyttelyn jury. Teatterikorkeakoulun opiskelijoiden ryhmä Jumalan teatteri tuomittiin 1980-luvulla Oulun teatteripäivillä pidetystä esityksestä, jossa yleisön päälle heitettiin ulostetta, virtsaa, kananmunia ja paukkupommeja. Teemu Mäki tuomittiin vuonna

⁶⁶ Hewison & Holden 2004, Holden 2004.

1991 eläinräkkäyksestä ns. “Kissantappovideon” vuoksi. Videoteoksessa *My Way, a Work in Progress* on kuuden sekunnin jakso, jossa Mäki tappaa kissan kirveellä. Elokuvatarkastamo kielsi teoksen julkisen esittämisen, mutta Valtion taidemuseo osti sen Nykytaiteen museon kokoelmiin vuonna 1994. Mäki on sittemmin tuonut esiin eettisenä perustelunaan ja arvorelativistisena lähtökohtanaan sen, että merkityksellisen taiteen tehtävänä on sytyttää keskustelua syvällisistä asioista ja että provokatiivinen taide paljastaa elämäntavan ja moraalin heikkoudet havahduttamalla katsojan huomaamaan oman väkivaltaisuutensa.

Kulttuuripolitiikassa joudutaan tekemään valintoja erilaisten eettisten lähtökohtien ja painotusten välillä. Valinnat eivät voi perustua täydellisen arvorelativismiin tai -absolutismiin utopistisiin ideoihin, vaan eettisen ulottuvuuden vaihtoehtojen ja vaikuttavuuden analyysiin sekä tietoisuuteen erilaisista eettisistä lähtökohdista.

6.3 Kulttuuripolitiikan etiikkaa koskevia aloitteita

Tähän lukuun on koottu joitakin esimerkkejä kulttuuripolitiikan eettistä ulottuvuutta koskevista aloitteista, hankkeista ja käytännöistä. Kulttuuripolitiikassa ja kulttuuripoliittisessa toimeenpanossa eettistä tarkastelua ja kulttuurisia oikeuksia toteutetaan ihmisoikeuksien osana. Julia Häusermannin mukaan⁶⁷ tähän liittyy seuraavia näkökohtia:

1. Osallistuminen kulttuurielämään on yksi perustavista ihmisoikeuksista, johon kaikki ihmiset ovat poikkeuksetta oikeutettuja.
2. Täyttä kulttuurista osallistumista estävät rakenteet pitäisi selvittää ja poistaa laeista, menettelytavoista ja sosiaalisista käytännöistä.
3. Pitää kehittää myönteisiä toiminnan mittareita, jotka tuovat esiin kulttuurielämään osallistumista estäviä tekijöitä.
4. On edistettävä kaikkien ihmisten kunnioittamista ja suvaitsevaisuutta sekä kehitettävä toimintatapoja vastustaa rasismia, seksismia, muukalaisvihaa ja ennakkoluuloja.

5. On vahvistettava syrjimisen ehkäisyyn, vähemmistöjen oikeuksien kunnioittamiseen, sanavapauden ja osallistumisen turvaamiseen, tekijänoikeuksiin ja muihin kulttuurielämästä nauttimisen kannalta keskeisiin oikeuksiin liittyvää lainsäädäntöä.

6. Tarvitaan toimenpiteitä kulttuuriperinnön suojelemiseksi sekä kulttuurien jatkuvan kehityksen turvaamiseksi.

7. On varmistettava kaikkien yhteiskunnan sektorien osallistuminen kulttuuristen oikeuksien kehittämiseen ja turvaamiseen, etenkin marginalisoitujen sekä vähäosaisten kohdalla ja kaikilla kulttuuripolitiikan toteuttamisen tasoilla.

Eettisiä teemoja sivuttiin 1990-luvulla useissa kansainvälisissä raporteissa ja ohjelmajulistuksissa. Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti *Our Creative Diversity*, (suom. *Moninaisuus luovuutemme lähteenä*) pohtii globaalin etiikan mahdollisuutta yhteisymmärryksen sekä kulttuurien aidon olemassaolon ja rinnakkaiselon edellytyksenä. Komissio suosittaa laajan lähdeaineiston pohjalta käytännön ohjenuoraksi viisi globaalin etiikan periaatetta:

1. yleiset ihmisoikeusstandardit,
2. demokratiaperiaate,
3. vähemmistöjen suojele,
4. sitoutuminen rauhankulttuuriin ja
5. sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus.

Unescon hallitustenvälisessä kulttuuripolitiikkaa ja kehitystä koskevassa konferenssissa Tukholmassa vuonna 1998 hyväksyttiin *Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelma*.

Konferenssin keskeinen päätelmä oli, että kestävä kehitys ja kulttuurin kukoistus ovat toisistaan riippuvaisia. Kulttuuripolitiikka on siten yksi keskeinen väline edistettäessä kestävää kehitystä. Kulttuuripolitiikan voimavaroja ja mahdollisuuksia pitää käyttää muiden yhteiskuntapolitiikan alueiden rinnalla ja vuorovaikutuksessa niiden kanssa. Konferenssi suositti jäsenvaltioille viisi useiksi alatavoitteiksi jakautuvaa päätoimenpidetavoitetta:

⁶⁷ Häuserman 1993, 116.

1. Kulttuuripolitiikan ottaminen yhdeksi kehitysstrategian avaintekijäksi.
2. Luovuuden ja kulttuurielämään osallistumisen edistäminen.
3. Niiden periaatteiden ja käytäntöjen vahvistaminen, joilla voidaan turvata ja kartuttaa kulttuuriperintöä, aineellista ja henkistä, irtainta ja kiinteää, sekä edistää kulttuuriteollisuutta.
4. Kulttuurisen ja kielellisen monimuotoisuuden edistäminen tietoyhteiskunnassa ja tietoyhteiskuntaa varten.
5. Kulttuuriseen kehitykseen käytettävissä olevien inhimillisten ja taloudellisten voimavarojen lisääminen.

Euroopan neuvoston *In from the Margins* -raportti vuodelta 1997 (suom. *Syrjästä esiin*) tukee johtopäätöksissään Kulttuurin maailmankomission työtä ja sen tuottamaa raporttia. Toisaalta se toimii myös itsenäisenä Euroopan tilannetta koskevana, kulttuurin ja kehityksen välisiä suhteita käsittelevänä ja kulttuuripolitiikalle uusia suuntia osoittavana tutkimuksena ja asiakirjana. Syrjästä esiin -raportti tunnustaa perinteiset, 70-luvulta periytyvät kulttuuripolitiikan periaatteet, joita ovat kansallisen kulttuuri-identiteetin lujittaminen, kulttuurin monimuotoisuuden edistäminen, luovuuden edistäminen ja kulttuuripalvelujen tuominen kaikkien kansalaisten saataville.

Raportissa pohditaan, miten kulttuurikehityksellä voidaan vaikuttaa kestäväan kehityksen edellytyksiin. Tällöin kulttuurin käsitettä käytetään laajassa merkityksessä viittaamaan kaikkiin ihmisten luoviin ja kehitystä tuottaviin pyrkimyksiin. Raportin keskeinen sanoma kiteytyy kahteen kysymykseen:

1. Kuinka kulttuuripolitiikka voidaan tuoda hallinnollisen tärkeysjärjestyksen reuna-alueelta päätöksenteon keskiöihin ja
2. kuinka köyhät ja syrjityssä asemassa olevat voidaan tuoda syrjästä esiin ja vahvistaa heitä yhteiskunnallisina osallistujina.

Kulttuuripolitiikan eettinen aspekti ja siihen liittyvät toimenpiteet ovat olleet esillä monien YK:n huippukokousten asialistoilla ja julkilausumissa. YK isännöi 1990-luvun alkupuolella useita huippukouksia liittyen ympäristöön (Rio de Janeiro 1992), väestökysymyksiin (Kairo 1994), sosiaaliseen kehitykseen (Kööpenhamina 1995), naisten asemaan (Peking

1995) sekä kestäväan kehityksen (Johannesburg 2002) ja kaupungistumisen (New York 2005) ongelmiin.

EU tunnustaa kaikkien ihmisoikeuksien yleismaailmallisuuden, jakamattomuuden ja keskinäisen riippuvuuden. Vaikka taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet ovat yleisesti tunnustettuja EU:n jäsenvaltioissa, niiden täysimääräinen ja yleismaailmallinen tunnustaminen on osoittautunut vaikeaksi. Jotkut jäsenvaltioista kiinnittävät niihin yksinkertaisesti liian vähän huomiota.

Aktiivista työtä kulttuuristen oikeuksien puolesta on tehnyt mm. Barcelonassa toimiva *Interarts-säätiö*. Interarts on kansainväliseen kulttuuriyhteistyöhön, kulttuuripolitiikkaan ja kehityksen ja kulttuurin väliseen suhteeseen erikoistunut tutkimuslaitos, jonka pääasiallisina maantieteellisinä toimialueina ovat Eurooppa, Latinalainen Amerikka ja Afrikka. Säätiöllä on useita kulttuurisiin oikeuksiin liittyviä tutkimuksia ja hankkeita, ja niiden kautta Interarts tekee yhteistyötä kansainvälisten järjestöjen kuten YK:n (mm. UNDP, Unesco, ihmisoikeusosasto Genevessä), Euroopan komission, Afrikan unionin yms. sekä yliopistojen ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Yksi näkyvimpiä aloitteita oli elokuussa 2004 järjestetty *Kulttuuriset oikeudet ja kehitys-konferenssi*, johon osallistui yli 700 osanottajaa 35 eri maasta. Interartsin käynnistämässä prosessissa on järjestetty alueellisia konsultointeja eri puolilla maailmaa ja havaittu tarve vahvistaa tietopohjaa jokapäiväisestä kulttuurisesta kanssakäymisestä. Pyrkimyksenä on selvittää, miten kulttuuriset ryhmät ja yksilöt käsittävät ja kokevat kulttuuriset oikeudet ja omat oikeutensa eri puolilla maailmaa. Tutkimuksen perimmäisenä tarkoituksena on kulttuurioikeuksia koskevan keskustelun demokratisoituminen ja tiedon keruu paikalliselta tasolta.

Skotlannin turismi-, kulttuuri- ja urheiluministeriössä on käynnissä kulttuurihallinnon uudistus, joka pohjautuu vahvasti kulttuuriin oikeuksiin. Loppuraportti, *“Our next major enterprise...” Final Report of the Cultural Commission*, selvittää yksityiskohtaisesti kulttuuristen oikeuksien suhdetta Skotlannin kulttuurielämään ja infrastruktuuriin ja näiden yhdistämistä. Kulttuuristen oikeuksien kehittäminen ja toteuttaminen on määritelty Skotlannin kulttuuripolitiikan kulmakiveksi. Peruslähtökohtana on jokaisen kansalaisen tasa-arvoinen pääsy kulttuuriseen toimintaan. Tämä

identifioidaan sarjana kulttuurisia oikeuksia ja niistä seuraavia oikeutuksia. Nämä oikeudet ja oikeutukset muodostavat mallin maan kulttuurisen tarjonnan tasolle, sijainnille ja luonteelle. Tällä uudella ajattelutavalla pyritään ensiksikin nostamaan esiin tällä hetkellä etenkin paikallisella ja alueellisella tasolla vallitseva epätasa-arvo kulttuurisessa tarjonnassa. Toiseksi, näin halutaan varmistaa, että julkisesti rahoitetut palvelut, organisaatiot ja toimet ovat asiakaslähtöisempiä ja vastaavat paremmin kuluttajien muuttuviin tarpeisiin. Ehdotuksen mukaan skottien kulttuuriset oikeudet toteuttaa luovaa potentiaaliaan, ottaa osaa kulttuurielämään, osallistua rikkaaseen yhteisölliseen elämään tyydyttävässä ympäristössä sekä osallistua kulttuuripolitiikan suunnitteluun ja toteuttamiseen pitäisi suojella lailla.

Komissio ehdottaa uutta lähestymistapaa kulttuuripolitiikkaan kehittämällä ja toteuttamalla oikeuksia ja standardeja (rights, standards, entitlements). Tämä lähestymistapa luo mahdollisuuden muuttaa asenteita, mahdollisuuksia ja resursseja mitattavalla ja reilulla tavalla. Kaksi perussyötä tämän mallin toteuttamiseen ovat tuoda esiin kulttuurisen tarjonnan epäoikeudenmukaisuus sekä antaa kansalaisille valtuutus tehdä informoituja valintoja.

Muotoillut kulttuurioikeudet muodostavat pohjan kansalliselle kulttuuripolitiikalle. Oikeudet asettavat politiikan yleisen kehityksen ja ne pitäisi tarkistaa ja ajanmukaistaa tarvittaessa. Oikeuksien pohjalta muotoillaan kansallisia standardeja, joiden avulla muotoillaan kulttuurisista oikeuksista kunkin sektorin tavoitteet sekä ohjeet ja oikeutukset paikallisella tasolla. Kunkin sektorin pitäisi itse esittää omat standardinsa.

Näiden oikeuksien ja standardien kautta muotoiltujen oikeutusten tulokset on listattu seuraavasti:

1. osallistuminen sekä saavutukset koulutuksessa paranevat
2. itsevarmuus ja motivaatio kasvaa
3. elämänlaatu paranee
4. tieto ja analyyttinen kulttuuristen toimien arvostaminen lisääntyy
5. viestintä, päättelykyky ja luovat ajattelutaidot kehittyvät

6. kulttuurin ja luovuuden ammattilaisten työtilanne paranee

7. kansalaisten osallistuminen kulttuurielämään lisääntyy.

Ruotsin kulttuuripolitiikassa kulttuuriset oikeudet ovat olleet merkittävässä asemassa jo vuosikymmeniä ja kulttuuri nähdään haastavana ja dynaamisena yhteiskunnallisena voimana. Vuonna 1974 muotoillut ja 1996 tarkistettut valtion kulttuuripolitiikan tavoitteet sisältävät näkökulmia useista kansainvälisistä ihmisoi-keuksiin ja kulttuurioikeuksiin liittyvistä sopimuksista. Nämä tavoitteet luovat pohjan myös valtion kulttuurihallinnolle ja valtion tukien myöntämisperusteet, tarkoituksena on:

1. turvata kaikille sananvapaus ja todelliset mahdollisuudet käyttää tätä vapautta
2. työskennellä mahdollisuuksien luomiseksi, jotta kaikki voisivat osallistua kulttuurielämään ja osallistua omiin luoviin toimiin ja kokemuksiin
3. edistää kulttuurista moninaisuutta, taiteellista uusiutumista ja laatua ehkäisten kaupallisuuden kielteisiä vaikutuksia
4. luoda kulttuurille mahdollisuus olla dynaaminen, riippumaton ja haastava yhteiskunnallinen voima
5. säilyttää ja käyttää kulttuuriperintöä
6. edistää kulttuurialojen koulutusta - edistää kansainvälistä kulttuurien vaihtoa ja eri kulttuurien kohtaamista Ruotsissa ⁶⁸

Suomen perustuslain uudistukseen vuonna 1999 otettiin mukaan monia taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurisia oikeuksia osaksi kansalaisen perusoikeuksia. Tasa-arvo, vapaus, sananvapaus, uskonnonvapaus sekä oikeus koulutukseen ovat kaikki selkeästi määriteltäviä. Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin määritellään artiklassa 17 seuraavalla tavalla:

Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista

⁶⁸ <http://www.sweden.gov.se/sb/d/3009>

tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Kulttuurisia oikeuksia valotetaan myös esimerkiksi artikkelissa 20, jossa todetaan, että vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.

Australian hallituksen vuonna 1994 julkaisemassa *Creative nation* -politiikkalinjauksessa⁶⁹ ehdotetaan kansalaisen perusoikeuskirjan julkistamista, joka takaisi kaikille australialaisille myös:

1. oikeuden koulutukseen, joka kehittää yksilöllistä luovuutta ja muiden luovuuden kunnioittamista
2. oikeuden pääsyyn henkiseen - ja kulttuuriperintöön
3. oikeuden uuteen henkiseen ja taiteelliseen työhön ja
4. oikeuden osallistua yhteisön kulttuuriseen ja intellektuaaliseen elämään.

6.4 Kulttuuripolitiikan eettiset käytännöt

Eettisistä julistuksista ja eettisiä tavoitteita sisältäviä sopimuksista ei maailmassa ole puutetta. Monissa näistä julistuksista on jollakin tasolla mukana myös kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus. Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus on usein saanut myös sitovien normien muodon esimerkiksi perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kohdalla. Ongelmaksi muodostuu, toteutuvatko nämä periaatteet reaalityodellisuudessa vai jääkö niiden perimmäinen funktio rituaalisen autokommunikaation tai juhlapuheiden tasolle.

Kulttuuripolitiikan ratkaisevat eettiset valinnat tapahtuvat suurimmaksi osaksi näkymättömiin jäävissä arkisissa käytännöissä ja siksi on tärkeää avata niitä taiteen ja kulttuurin hallinnon, instituutioiden, järjestöjen ja yhteisöjen käytännön toimia ja tilanteita, joissa eettiset valinnat todellistuvat. Kovin syvälle näissä pohdinnoissa ei päästä ilman tarkempaa tutkimus- ja selvitystyötä.

Etiikka -termi perustuu kreikan sanaan *ethos*, joka tarkoitti alkuaan asuinpaikkaa, tapoja ja yleistä mielenlaatua tai katsomustapaa. Yleinen oikeustaju on muodostunut sosiaalisissa ja kulttuurisissa yhteisöissä pitkien ajanjaksojen kuluessa. Se perustuu sukupolvilta toisille siirtyvään perinteeseen ja sosiaalisiin käytäntöihin. Yhteisön käsitykset oikeasta, väärästä ja kohtuudesta siirtyvät eettisiä arvoja kantavan kansanperinteen tarinoina ja sananlaskuina sekä tapojen välittämänä hiljaisena tietona. Esimerkiksi Olaus Petrin tuomarinohjeet syntyivät aikoinaan 1600-luvulla kansan yleisen oikeustajun varaan ja vuosisatojen kuluessa niistä on tullut olennainen osa pohjoismaista oikeusperinnettä ja eettistä orientaatiota:

Mikä ei ole oikeus ja kohtuus, se ei saata olla lakikaan; sen kohtuuden tähden, joka laissa on, se hyväksytään.

Yhteisen kansan hyöty on paras laki; ja sentähden mikä havaitaan yhteiselle kansalle hyödylliseksi, se pidettäköön lakina, vaikka säädetyn lain sanat näyttäisivät toisin käskevän.

Olaus Petrin päämääränä oli tavallisen ihmisen etu. Hänen myötätuntonsa oli alemman kansan puolella, ei valtaapitävien. Tuomarinohjeiden merkitystä kansan oikeuksien puolustajana onkin korostettu. Ohjeissa painotetaan kansalaisten oikeusturvaa ja yhteiskunnallista ja oikeudellista tasa-arvoa.

Kulttuuripolitiikan hallintoa koskevat hallinnon yleiset eettiset periaatteet. Hyvän, tasapuolisen ja oikeudenmukaisen hallintomenettelyn tavoitteet ovat saaneet ilmauksensa hallintomenettelylaissa.

Tekijänoikeuslain käsittely herätti mediassa laajaa keskustelua virkamiesten esteellisyydestä ja päätöksenteon keskittyneisyydestä ja kytkennöistä. Jääviysperusteet ovat varsinkin Suomen kaltaisessa pienessä maassa kulttuuripolitiikan piirissä tapahtuvassa päätöksenteossa usein epäselviä ja tarvitsisivat yhteismitallisten periaatteiden kirkastamista. Yleinen periaate esteellisyyden suhteen on se, että virkamies on esteellinen, jos hänen puolueettomuutensa jostain syystä vaarantuu. Esteellisyys syntyy hallintolain mukaan, jos virkamies kuuluu viraston tai laitoksen johtokuntaan tai siihen rinnastettavaan toimielimeen ja kysymys on asiasta,

⁶⁹ Creative Nation: Commonwealth Cultural Policy (1994) Australian Government

joka liittyy tämän viraston tai laitoksen ohjaukseen tai valvontaan. Myös kulttuuripolitiikan alue on alttiina virka-aseman väärinkäytölle sekä lahjoman antamiselle ja vastaanottamiselle. Tapausten pohdintaan vaikuttaa se, tapahtuuko palkitseminen ennen vai jälkeen asiaan vaikuttavien virkatoimien sekä se, onko saatu hyöty taloudellisesti ja aineellisesti todennettavissa. Vaikka suoranaista juridisten kriteerien nojalla määrittävää jääviyttä voidaan harvoin osoittaa, todellinen tilanne saattaa olla melko sumuinen erilaisten ”hyvä veli” -verkostojen ja päätöksenteon keskittyneisyyden vuoksi.

Kulttuuripoliittisen päätöksenteon keskittyneisyys tai jääviyskysymykset eivät koske ainoastaan julkishallinnon toimintaa, vaan myös taiteen ja kulttuurin omia organisaatioita, instituutioita ja järjestöjä. Auli Jämsäsen väitöskirjatutkimuksessa⁷⁰ valotetaan ns. ”matrikkeltaiteilijoiden” historiaa ja osoitetaan, miten taiteilijat ovat luoneet ympärilleen ”ammattillisuuden” verhon suojassa suljetun ja pienenä pidetyn kehän. Tutkijan mukaan eksplisiittisesti ilmaistujen kriteerien ja piilokriteerien välillä oli tässä prosessissa ristiriita ja kysymys oli myös ammatillisen laadun kriteerien ja puhtaan edunvalvonnan sekoittamisesta. Eri taiteiden alueella on monia esimerkkejä alan sisäisen päätöksenteon hyvin suuresta keskittyneisyydestä. Tässä aluekeisi kiinnostavia tutkimusasetelmia uusille nuorille tutkijoille.

Taiteen ja kulttuurin toimijoiden keskittyneisyydestä juontuu linkki kulttuuripoliittisen havaintokyvyn ja päätöksenteon kapeutumiseen. Kulttuurihallinnon yhteydet ja vuorovaikutus ovat aina luontevimmin tapahtuneet voimakkaimpien toimijoiden kesken. Taiteen ja kulttuurin kentässä vertaisarvioilla on perinteisesti ollut vahva rooli resurssien kohdentamisessa ja tällä on heijastusvaikutuksensa esimerkiksi koko taidetoimikuntalaitoksen toiminnassa.

Ehkä kaikkein merkittävimmät eettiset ratkaisut tapahtuvat arkisissa käytännön valinnoissa. Hallinnolliset käytännöt määräävät hakumenettelyt, hakuajat, tiedottamisen tavat ja päätösten perusteiden ja kriteerien läpinäkyvyyden samoin kuin tasa-arvoisen kohtelun. Myös ajoituksilla ja viiveillä sekä niistä seuraavilla ennakoitavuudella ja luottamuksella on toimijoiden

kannalta merkitystä. Riittävän aikainen reagointi ja päätöksenteko vähentää toimijoiden kohtuuttomia riskejä.

Poliittiset valinnat ohjaavat valtio- ja kuntatasolla taiteen ja kulttuurin eri alojen välisiä painotuksia ja tasa-arvoista kohtelua. Poliittisessa päätöksenteossa tapahtuva resurssien kohdentaminen sisältää myös vahvoja eettisiä valintoja. Tällöin keskiöön nousevat erilaiset intressit ja argumentit, jotka on perinteisesti jaettu karkeistaen kahteen ryhmään. Toisaalta taiteella nähdään olevan yhteiskunnalle arvo sinänsä sen itsensä eli luovuuden vuoksi (intrinsic value) ja toisaalta resurssipanostusten perusteluna käytetään taiteen välineellisiä hyötyjä esimerkiksi yhteiskunnan hyvinvointi- ja talouspolitiikan lohkoilla (instrumental value). Kummatkin lähtökohdat ovat yhteiskunnallisina eettisinä perusteluina yhtä oikeutettuja ja ehkä suurimmaksi ongelmaksi on noussut se, että niitä tarkastellaan mustavalkoisesti. Seuraavassa kaaaviossa kuvataan kokeilevan ja leikkivän, vapauseetoksesta lähtevän itseisarvoisen taiteen ja sovellettavan, hyötyeetoksesta lähtevän taiteen suhdetta. Dikotomisessa tarkastelussa jää usein huomiotta se, että nämä kaksi aluetta toimivat myös toistensa edellytyksinä. Kulttuuripoliittisten valintojen kohdalla vaarallisinta on niiden tarkastelu joko - tai -asetelmana. Tällöin ei oteta huomioon sitä, että niiden aikajänteet eivät ole yhteismitallisia eikä niihin siis voida soveltaa samoja indikaattoreita ja kriteereitä.

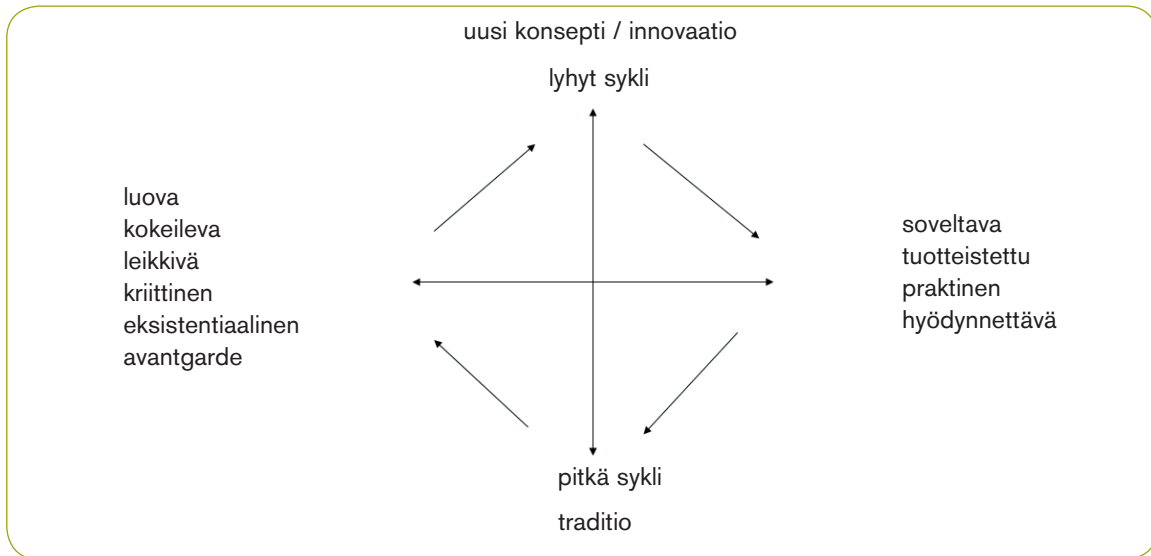
Kulttuuripolitiikan käytäntöjen eettisyyttä on mahdollista lähestyä myös kvantitatiivisesti mikro- tai makrotalouden tasoilla. Vertailuissa on mahdollista saada esiin esimerkiksi yllättäviä tietoja kulttuuripolitiikan taloudellisen tasa-arvon toteutumisesta. Näyttää nimittäin siltä, että taiteen ja kulttuurin nettomaksajia eivät suinkaan ole suurituloiset, vaan pikemminkin pienituloiset. Tarvittaisiin lisää kvantitatiivista tietoa siitä, miten kulttuurin saatavuus toteutuu eri väestöryhmien, ikäryhmien, sukupuolten ja alueiden välillä. Esimerkiksi Pauli Rautiaisen tekemässä taiteilija-apurahajärjestelmän toimivuutta koskevassa tutkimuksessa todetaan, että naistaiteilijoilla on miestaiteilijoita enemmän arjen toimeentuloa koskevia ongelmia.⁷¹

Kulttuurin ja taiteen kohdalla keskeistä eettistä rat-

⁷⁰ Jämsänen 2006.

⁷¹ Rautiainen 2005.

Kulttuurin syklimalli

kaisuvaltaa ja symbolivaltaa käyttää myös media, joka voi ohjata kulutusta voimakkaastikin. Suomen ongelmana on tässä suhteessa mediaympäristömme yksipuolisuus ja valtamedian hallitseva asema. Kulttuuripolitiikan ja median suhde tarvitsisi myös perusteellista ja monipuolista tutkimusta. Kulttuuripoliittisten

käytäntöjen etiikka ei tähän saakka ole saanut paljon huomiota ja edellä esitettyjen eettisten kysymysten kaltaiset avaukset vaatisivat hyvin paljon lisäselvityksiä ja -tutkimusta.

Kulttuuripolitiikan eettinen toteutus

	Demokratia - tasa-arvo	Diversiteetti- moninaisuus
	Saavutettavuus - esteettömyys	Saatavuus - infrastruktuuri
Kohderyhmät, yleisöt	<ul style="list-style-type: none"> fyysinen kulttuurinen sosiaalinen kommunikatiivinen 	<ul style="list-style-type: none"> alueellinen tiedollinen teknologinen viestinnällinen kulttuurinen
	Osallistuminen	Osallisuus
Toimijat, tekijät	<ul style="list-style-type: none"> verkostot yhteisöt vuorovaikutus 	<ul style="list-style-type: none"> luovuuspanos taidot, tiedot merkityksellisyys - merkityksenanto

7 Henkisen omaisuuden suoja

7.1 Immateriaalioikeudet

Immateriaalioikeuksien kulttuuripoliittinen eetos lähtee siitä ajatuksesta, että teoksen tekijällä on oikeus luovaan työhönsä. Immateriaalioikeudet suojaavat ja koskettavat siis henkisen luomistyön tuloksia luovan työn kaikilla osa-alueilla. Teoksen tekijällä tai muun suojatun teoksen tekijällä on yksin oikeus määrätä työstään. Immateriaalioikeuksiin (IPR - Intellectual Property Rights) kuuluu kaksi pääaluetta: tekijänoikeus ja teollisoikeudet. Teollisoikeuksien kulttuuripoliittikan kannalta keskeisiä alueita ovat tavaramerkit, mallisuoja ja patentit. Immateriaalioikeudet tulevat lähelle kulttuuripoliittikan ydintä.

Tekijänoikeus on luovalle tekijälle syntyvä määraaikainen yksinoikeus määrätä teoksensa käytöstä. Teoksia voivat olla esimerkiksi kirjalliset tuotokset, elokuvat, taidemaalaukset, sävelteokset ja tietokoneohjelmat. Kirjallisena teoksena suojataan sekä kaunokirjallisia että asiatekstejä. Tekijänoikeus ei suojaa ideoita eikä ajatuksia, vaan teoksen ilmiäsuu eli toteutustapaa. Tekijänoikeuden kesto ja sen takaamat oikeudet ovat nykyisin useimmissa teollisuusmaissa samat: 70 vuotta tekijän kuolinvuoden päättymisestä ja yksinoikeus määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin.

Tekijänoikeuteen sisältyy myös ns. moraalisia oikeuksia eli isyysoikeus ja respektioikeus. Isyysoikeus tarkoittaa sitä, että tekijän nimi on tuotava esille hyvän tavan mukaisesti. Respektioikeudessa taas kielletään tekijän kunniaa loukkaavat muutokset. ”Moraaliset” oikeudet eivät merkitse vastakohtaa lakiin perustuville eli juridisille oikeuksille, vaan ne tarkoittavat tässä laissa säädettyjä oikeuksia.

Amerikkalaisen ”fair use” -ilmauksen kriteerit ovat USA:n laissa ja se on aivan erityisessä käytössä omassa kontekstissaan tekijänoikeussysteemissä. Sen soveltamisesta on käyty myös neuvotteluja ja konsultaatioprosesseja USA:ssa. Kysymys on tekijänoikeuksien rajoituksesta tekijänoikeuksien haltijoiden ja käyttäjien välisessä suhteessa. Laissa on seuraavanlaisia kriteereitä tuomarinharkintaa varten:

- käytön tarkoitus ja luonne, onko se kaupallinen vai ei-kaupallinen, opetukseen liittyvä
- teoksen luonne
- käytetyn teoksen osan määrä ja merkitys teoksen kokonaisuuden kannalta, ja
- käytön vaikutus teoksen potentiaaliin markkinoihin tai arvoon.

Manner-Euroopassa fair use -konsepti ei ole käytössä muussa yhteydessä kuin kommentoitaessa tai referoitaessa USA:n järjestelmää. Ilmaisu ”fair dealing” käytetään anglosaksisen oikeuden piirissä UK:ssa ja Australiassa, mutta ei roomalaisen oikeuden traditiossa.

Tekijänoikeuksia on usein luonnehdittu tekijänoikeusteollisuuden (*copyright industry*) näkökulmasta siten, että ne muodostavat kulttuuristen sisältöjen ja muiden kulttuurin ilmentymien taloudellisen perustan. Tekijänoikeuden on sanottu kannustavan luovuutta, stimuloivan ja vaikuttavan kulttuurin talouteen ja toimeentulomahdollisuuksiin. Tämän määrittelyn älyllisenä ristiriitana ja eettisenä ongelmana on jakelun juridisen säätelyn nostaminen kaupan ja vaihdannan sisällöksi. Kulttuuristen tuotteiden vaihdannan perustana on kuitenkin aina niiden merkityssisältö eikä suinkaan niiden jakelun juridinen sisältö. Tekijänoikeudet eivät ole vaihdannan ja taloudellisen arvon ydin, vaan jakelun oikeuksia ja hinnoittelua säätelevä sopimuksenvarainen mekanismi. Tekijänoikeuteen vaikuttavat yhteiskunnalliset, sivistykselliset ja sosiaaliset tekijät sekä yksityiselämän koskemattomuus, joihin kaikkiin liittyy eettinen ulottuvuus. Tekijänoikeutta voi problematisoida myös luovuuden stimulanssina: raha ei stimuloi luovuutta vaan tuotantoa ja on myös taiteilijoita, jotka eivät ollenkaan myy töitään.

Tekijänoikeuteen kuuluvat sen laajassa merkityksessä myös lähioikeudet, jota kuuluvat esittävälle taiteilijalle, valokuvaajalle, äänite- ja elokuvatuottajalle, radio- ja televisiölähetysten lähettäjäyritykselle sekä tietokantojen valmistajalle. Tekijänoikeudella suojattu tuote voi olla esimerkiksi rekisteröity tavaramerkkinä. Jotkin teoskappaleet voivat olla rekisteröityjä malleina. Patenttisuoja voi suojata myös keksinnön osana olevaa tietokoneohjelmaa, jota keksinnöstä erillään ei kuitenkaan voi patentoida. Kun kyse on konsepteista, formaateista tai vaikkapa kulttuuripalvelujen myynnistä, tuotantoon tai johonkin sen osaan voi sisältyä tekijänoikeudella suojattuja elementtejä, mutta samalla siihen voi kohdistua myös jokin muu henkisen omaisuuden oikeus. Kulttuurituotantoa ja siihen sovellettavia suojamuotoja voidaan tällöin arvioida myös elinkeinotoiminnan näkökulmasta.

Tekijänoikeuksia on laissa olevilla rajoitussäännöksillä pyritty tasapainottamaan muiden yhteiskunnal-

listen intressien, kuten sivistyksellisten syiden kanssa. Tasapainottavat säädökset mahdollistavat tietyissä rajoissa mm. teosten yksityisen kopioinnin, myytyjen teoskappaleiden edelleen levityksen ja siteerauksen. Näin on pyritty ottamaan huomioon opetustoiminnan, tiedonvälityksen, vammaisten sekä museoiden, arkistojen ja kirjastojen tarpeita.

Tekijänoikeuslainsäädännön tavoitteena on periaatteessa edistää henkistä luomistyötä sen eri muodoissa. Peruseriaatteena on se, että yhteiskunta tunnustaa tekijöiden oikeuden määrätä teostensa käytöstä. Tekijänoikeus takaa tekijälle neuvotteluaseman: tekijä ja teoksen käyttäjä neuvottelevat ja sopivat teoksen käytön ehdoista. Sopimusten taloudellisten ehtojen kautta tekijän taloudelliset oikeudet toteutuvat ja tekijä saa palkkion luovan työnsä tulosten käyttämisestä. Tekijänoikeus ja tekijänoikeuden lähioikeudet, kuten esittävän taiteilijan, äänitetuottajan, elokuvatuottajan ja yleisradioyrityksen oikeudet, edistävät samalla myös henkisten tuotteiden tuotantoa ja levitystä. Tuottajien ja kustantajien asemaa turvaamalla tekijänoikeus tukee myös investointeja ja kauppaa. Kulttuurihyödykkeiden tuotannon ja saatavuuden edellytysten turvaaminen luo pohjaa kansalliselle kulttuurille ja yhteiskunnan kehitykselle.

Tekijänoikeuksien merkitys on lisääntynyt viime vuosina sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Syitä tähän on useita. Materiaalituotannosta ollaan siirtymässä palveluja ja aineettomia hyödykkeitä tuottavaan ja merkityksiä vaihtavaan yhteiskuntaan. Samalla tekijänoikeuteen pohjautuva taloudellinen toiminta on huomattavasti lisääntynyt ja laajentunut. Suurimmat muutokset tekijänoikeuden alueella ovat aiheutuneet digitaalitekniikan kehitymisestä ja lisääntymisestä. Digitaalitekniikka mahdollistaa korkealaatuisen ja määrällisesti rajoittamattoman kopioinnin ja levityksen. Tämä asettaa suuria haasteita sekä lainsäädännölle että oikeuksien valvonnalle. Oikeuksia voidaan digitaalisessa ympäristössä turvata esimerkiksi käyttämällä teknisiä suojausmenetelmiä.

7.2 Tekijänoikeuksien kehitys

Tekijänoikeus syntyi 1400-luvulla kirjapainotaidon keksimisen aikoihin erioikeuksina eli privilegioina

ja sen merkitys laajeni sanomalehdistön ja kirjateollisuuden kasvun myötä. Nykyinen esteettiseen näkökohtaan perustuva käsitys luovan tekijän tekemästä jakamattomasta taiteellisesta kokonaisuudesta syntyi 1700-luvulla kuningatar Annen tekijänoikeusmääräyksen myötä ja vuosisadan loppuun mennessä tekijänoikeudesta säädettiin Ranskan ja USA:n perustuslaeissa.

Tekijänoikeuden keskeisin kansainvälinen sopimus on vuonna 1886 tehty Bernin *yleissopimus kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta*. Sopimusta on myöhemmin uudistettu ja täydennetty. Sopimukseen on liittynyt 151 valtiota, Suomi vuonna 1928. Sopimuksen pääperiaatteita ovat kansallinen kohtelu ja vähimmäissuoja. Muista sopimusvaltioista peräisin oleville valtioille on teoksille on myönnettävä sama suoja kuin omien kansalaisten teoksille.

Lähioikeuksien kansainvälistä suojaa koskee *Rooman yleissopimus esittävien taiteilijoiden, äänitteiden valmistajien ja radioyhtymien suojaamisesta* vuodelta 1961. Sopimukseen on liittynyt 76 valtiota, Suomi vuonna 1983. Molempia sopimuksia hallinnoi Maailman henkisen omaisuuden järjestö *WIPO (World Intellectual Property Organisation)*.

Kansainvälistyminen ja globalisoituminen ovat asettaneet erityisiä haasteita tekijänoikeuksien ja niitä koskevan lainsäädännön maailmanlaajuiselle kehittämiselle.

Digitaalitekniikan laajamittainen käyttö ja globaalit tietoverkot edellyttävät, että eri maiden tekijänoikeuslainsäädännöt ovat suhteellisen yhtenäisiä. Lainsäädännöllinen yhtenäisyys saavutetaan valtioiden kesken neuvoteltujen yleismaailmallisten tekijänoikeussopimusten kautta. Kansainvälistä sopimusjärjestelmää täydennettiin 1990-luvulla WIPOssa neuvotelluilla sopimuksilla. Vuonna 1996 tehdyissä *WIPO:n tekijänoikeussopimuksessa* (WCT) ja *WIPO:n esitys- ja äänitesopimuksessa* (WPPT) vahvistettiin tekijänoikeuksien soveltuvuus myös digitaaliseen ympäristöön ja tietoverkkoympäristöön. Lisäksi 1990-luvun alkupuoliskolla maailmankaupan ehdoista sovittaessa ja Maail-

man kauppajärjestöä (WTO) perustettaessa solmittiin myös henkisen omaisuuden kaupanäkökohtia koskeva TRIPS-sopimus.⁷²

EU

Tekijänoikeuden saralla merkittävä toimija on ollut Euroopan Unioni, ja painopiste onkin siirtynyt kansalliselta tasolta unionissa tehtävään lainsäädäntötyöhön. EU:ssa on 1990-luvun alun jälkeen on säädetty kaikkiaan kahdeksan tekijänoikeusdirektiiviä. Tietokoneohjelmadirektiivi (1991), vuokraus- ja lainausdirektiivi (1992), satelliitti- ja kaapeli-lähetysdirektiivi (1993), suoja-aikadirektiivi (1993), tietokantadirektiivi (1996), tietoyhteiskunnan tekijänoikeusdirektiivi (2001), taideteosten jälleenmyyntikorvausdirektiivi (2001) ja direktiivi teollis- ja tekijänoikeuksien noudattamisen varmistamisesta (2004).

Tietoyhteiskunnan tekijänoikeuksia koskevat peruseriaatteet on lyöty lukkoon vuonna 2001 annetussa ns. tietoyhteiskuntadirektiivissä ja uusimman direktiivin tavoitteena puolestaan on yhdenmukaistaa teollis- ja tekijänoikeuksien noudattamisen varmistamisessa sovellettavia menettelytapoja, luoda tasavertaiset olosuhteet oikeuksien haltijoille EU:ssa ja vahvistaa toimenpiteitä oikeuksien rikkoojia vastaan. Direktiivi on osa väärentämisen ja tavaroiden laittoman valmistamisen vastaisia toimenpiteitä.

EU:n yhteisömallisuoja on 2003 voimaan tullut koko Euroopan Unionin alueella toimiva tuotesuojajärjestelmä, joka toimii erillään kansallisista järjestelmistä, ja laajenee EU:n myötä. suoja koskee niin rekisteröityjä kuin rekisteröimättömiäkin tuotteita. Rekisteröity tuote (Registered Community Design) antaa tuotteelle ja sen valmistajalle yksinoikeuden tuotteen ilmiäsuun. Rekisteröimättömille tuotteille (Unregistered Community Design) suojausjärjestelmä tarjoaa periaatteessa saman suojan kuin rekisteröidylle. EU:n yhteisömallisuoja tarjoaa vahvan suojan koko EU:n alueella. Se myös yksinkertaistaa hakumenetel-

⁷² Audiovisuaalisen politiikan linjat

miä, koska suojaa ei tarvitse hakea jokaisesta maasta erikseen. Yhteisömallisuojan myöntää The Office of Harmonization for the Internal Market (OHIM), joka sijaitsee Espanjassa. Kopiointitapausten seuranta ja havaitseminen on yritysten vastuulla. OHIM ei vastaa kopiointitapausten ratkaisusta eikä rangaistuksista, vaan havaitut kopiointitapaukset viedään kopiointitapauksiin tarkoitettuun oikeuteen (Community Design Courts).⁷³

7.3 Henkinen omaisuus ja etiikka

Henkisen omaisuuden suojaamisessa on kysymys on siis kahden hyvin erilaisen näkökulman yhdistämisestä. Taloudelliset oikeudet korostavat luovan työn taloudellista perustaa kun taas moraaliset oikeudet tuovat esiin oikeuden saada arvostusta luovan työn tekijänä. Näiden kahden näkökulman välillä on olemassa myös eettisiä jännitteitä.

Henkisen omaisuuden suojan eri puolien korostamisessa on myös alueellisia eroja. Angloamerikkalaisessa tekijänoikeuskustelussa merkittävämmäksi perusteluksi nousee teoksen aikaansaamiseksi tehdyn työn merkitys ja siten taloudellinen oikeus. Manner-eurooppalaisessa tekijänoikeudessa taas korostuu moraalinen oikeus eli tekijän ja teoksen persoonallinen suhde ja työn merkityssisältö. Tekijäpersoonaa suojellaan moraalisen oikeuden avulla ja korostetaan hänen persoonallisuuttaan pelkän teoksen esille nostamisen sijasta. Moraalisia oikeuksia pidetään yleisesti luovuttamattomina ja nimenomaan tekijäpersoonaa suojelevina. Samaa alueellista jakoa noudattaen voidaan puhua myös esinekohtaisesta tai henkilökohtaisesta oikeudesta.⁷⁴

Moraalisen oikeuden kohdalla korostetaan kommunikaatiota ja itseilmaisua. Eniten viestintää ja ilmaisun mahdollisuuksia on korostettu angloamerikkalaisessa keskustelussa luonnolliseen oikeuteen vedoten. Ilmaisun erityisen tärkeää public domainiin liittyen eli nostettaessa esille tekijänoikeudesta vapaa alue ja demokraatiavaatimukset.

Tekijänoikeudessa erotetaan idea ja ilmaisu toisistaan: idea on kaikkien vapaassa käytössä ja ilmaisu on tekijänoikeuden alainen osa. Nykyään tämän erotte-lun tekeminen on tullut yhä hankalammaksi erityisesti nykyaikaisen ja tietokoneohjelmistojen kohdalla. Keskustelussa tekijänoikeuksista esille tulee myös rajoittaminen, koska tekijänoikeuden nähdään vaikuttavan myös haitallisesti esimerkiksi sanan- ja ilmaisunvapau-teen. Henkiseen omaisuuteen liittyvät oikeudet voivat joutua törmäyskurssille muiden ihmisoikeuksien kanssa. Vapaa kulttuuriomaisuus on löytänyt puolestapuhujansa, joiden mukaan tekijänoikeudet rajoittavat luovuutta ja julkisten hyödykkeiden jakamista.

7.4 Reilut sopimukset?

Kansainväliset, laajenevat tekijänoikeusmarkkinat tekevät sekä tekijöistä että kuluttajista ahneempia. Omistajat vaativat yhä tiukempaa ja pidempiaikaista tekijänoikeutta. Kuluttajat taas voivat kokea rajoitusten estävän julkisten intressien toteutumista.⁷⁵

Tekijänoikeuden etiikassa on paljolti kyse siitä kenen oikeuksista puhutaan. Painopiste tekijänoikeuksissa on viimeisen sadan vuoden aikana ollut taiteellisessa puolella, mutta viimeisten kymmenen vuoden aikana se on siirtynyt talouteen. Tekijänoikeus on leimallisesti ollut taiteen ja kirjallisuuden juridiikkaa. Suomessa käytetään neutraalia termiä ”tekijänoikeus”, joka toimii yhä enenevässä määrin myös muilla kuin taiteellisilla alueilla, esimerkiksi liittyen tietokoneohjelmiin tai teknisiin kirjoituksiin.

Tekijänoikeuksien voidaan sanoa olevan tasapainoteltua oikeuksien ja rajoitusten välillä. Tekijänoikeudessa, kuten muillakin aloilla, etiikka liittyy valintoihin: miten käytännössä asioita hoidetaan. Rajoitukset ja poikkeukset syntyvät yhteiskunnallisen edun nimissä.

Vaikka tekijänoikeus on teknistä ja juridista, yhteiskunnalliset arvot vaikuttavat siihen ja eettiset arvot vaikuttavat tähän näkökulmaan. Muuttunut maailmantilanne pakottaa ottamaan eettiset näkökohdat huomioon.

⁷³ www.fashionfinland.com / Heini Lehtinen.

⁷⁴ Leppämäki (2005).

⁷⁵ Leppämäki (2005).

Mielenkiintoinen on myös eri tekijänoikeuksien haltijoiden asema: onko jonkun oikeus arvokkaampi kuin toisen? Onko määräysvalta vaikkapa musiikissa esittäjällä vai tuottajalla. Yhä enemmän levyjä tuotetaan ilman tuottajaa, tehdään tietokoneohjelmalla, jaetaan verkossa, markkinoidaan ilmaiseksi, jne. Tuottajien rooli on muuttumassa. Yhteinen etu ei välttämättä ole tekijän etu.

Vuoden 2004 aikana elokuvan luvaton kopiointi ja levitys eli piratismi nousi poliittiselle asialistalle myös Euroopan unionin ministerineuvostossa Ranskan aloitteesta. Erityisesti tietoverkkopiratismiin erittäin nopea kasvu sekä digitaalisiin tallenteisiin kohdistuvan piratismiin laajentuminen katsotaan huomattavaksi uhkaksi musiikkiteollisuuden lisäksi koko audiovisuaaliselle teollisuudelle. Taistelu piratismia vastaan pidetään kulttuuritoimialojen talouden ja tekijänoikeuspolitiikan keskeisenä toimintalinjana.

Musiikin ja elokuvien levittämistä tapahtuu enenevästi varsinkin nuorten harrastamisessa vertaisverkkoissa (p2p). Periaatteessa tämä materiaalin maailmanlaajuisen yleisön saataviin levityksen muoto on tekijänoikeuksien kannalta laitonta.

Vuoden 2006 alusta voimaan tulleen uuden tekijänoikeuslain käsittely oli poikkeuksellisen pitkäkestoinen ja takkuinen lainsäädäntöprosessi, jossa eri intressiryhmien näkökulmat eivät aina kohdanneet. Monet taiteen ja kulttuurin alojen tekijät kokivat talouden ja tuottajien edun ajaneen luovan työn painotuksen ohi. Internetin monilla palstoilla laajana jatkunut keskustelu on nostanut esiin muun muassa kysymyksen Gramexin ja Teoston monopoliasemasta musiikin tekijänoikeuskorvauksissa Suomessa.

Kulttuuripolitiikan tutkimuksen edistämissäätiön Cuporen lokakuussa 2006 järjestämässä Cable Factory Talks -tilaisuudessa järjestetyssä paneelikeskustelussa sivuttiin mielenkiintoisilla tavoilla tekijänoikeuspuheen usein täysin vastakkaisia eettisiä ulottuvuuksia. Tekijänoikeusjärjestelmässä nähdään vielä erittäin paljon kehittämisen varaa ja myös historiallisista syistä johtuvaa turhaa painolastia. Kukaan ei voi varmuudella sanoa, mihin kulttuuritoimialojen talous on Suomessa menossa ja mikä on tekijänoikeuksien

rooli tässä kehityksessä. Tekijänoikeuksien taloudellinen ulottuvuus on tällä hetkellä painopisteenä ja sisällöllinen ulottuvuus on jäänyt katveeseen. Luovaan talouteen liitetään tällä hetkellä paljon poliittista utooppista, todellisuuteen ankkuroimatonta puhetta. Johtava tutkija Ilkka Tuomi esitti paneelissa yleistä luovuuspuhetta haastavia kärjistettyjä vaihtoehtoisia kysymyksiä tekijänoikeuksien tulevaisuudesta: Tuleeko uusi tekijänoikeuslaki viime kädessä aiheuttamaan suuren verotulojen vähenemisen Suomessa? Syntyykö uuden lain seurauksena entistä vähemmän tietoyhteiskunnan tekijöiden innovaatioita? Pitäisikö tekijänoikeus arvioida osana laajempaa immateriaalioikeuksien kenttää?

Pohjoismaisen muusikkounionin NMUn (Nordisk Musiker Union) kongressi antoi syyskuussa 2006 julilausuman, jossa haluttiin kiinnittää lainsäätäjien huomio Pohjoismaissa voimassa olevaan lainsäädäntöön, muusikkojen ja musiikkiteollisuuden edustajien välisen sopimuskulttuurin epäkohtiin ja tekijöiden heikkoon neuvotteluasemaan levyteollisuuden kanssa tekijänoikeuksista neuvoteltaessa. Sopimusehdot koetaan yhtiöiden yksipuolisesti sanelemiksi eivätkä artistit koe saavansa työstään ja luovuttamastaan oikeuksista kohtuullista korvausta. Ongelma on erityisen polttava nuorten artistien kohdalla, koska heidän on usein pakko hyväksyä kohtuuttomia ehtoja.⁷⁶

7.5 Avoin lähdekoodi ja Copyleft

Hakkeriyhteisöjen piirissä syntyi 1990-luvulla vapaiden ohjelmistojen ja avointeen lähdekoodien kehittämistä ajava kansainvälinen liike, jonka kantava hahmo Richard Stallman kehitti *copyleft* -käsitteen sanaleikkinä copyright-termistä. Copyleft tarkoittaa vapaiden teosten ja ohjelmistojen levittämistapaa, jossa muokattu teos voidaan edelleen julkaista samalla lisenssillä kuin alkuperäinen teos. Tällöin kaikki saavat samat vapaudet teoksen kopiointiin, muokkaamiseen ja levitykseen. Copyleft edellyttää lisenssiä, kun taas tekijänoikeus syntyy automaattisesti. Copyleft-lisenssit perustuvat siihen, että ne kumoavat automaattiset

⁷⁶ Muusikko 2006:9.

tekijänoikeudet sallimalla teoksen vapaan käytön. Kysymyksessä on siis tavallaan käänteinen tekijänoikeus, jonka avulla tekijänoikeuksien haltija pystyi varmistamaan, että ohjelman käyttäjät saivat maksimaaliset vapaudet ohjelman käyttöön ja muokkaamiseen. Ehtona tälle on, että käyttäjä säilyttää tuotteella saman lisenssin eli vastaavat vapaudet seuraaville käyttäjille. Kaupallisessa käytössä copyleftin ongelmana ovat kilpailijoiden saataville tulevat hyödyt, mutta toisaalta copyleft luo kehittämisprosesseissa hyödyllisiä laajoja rajapintoja.

Tunnetuin ja käytetyin copyleft-lisenssi on GNU eli *General Public Licence*, jota käytetään Linux-ytimen lisenssinä. Kaupallistetuimpia copyleft-lisensioituja teoksia on Linux-käyttöjärjestelmä.

Copyleftin eriaisteisia muotoja ovat vahva ja heikko copyleft sekä täysi ja osittainen copyleft. Osittaisissa lisensseissä voidaan pidättää joitakin oikeuksia. Tällaisia ovat Creative commons -lisenssit. Kaikki vapaat lisenssit eivät kuitenkaan ole copyleft -lisenssejä. Public domain tarkoittaa sitä, että tekijä luopuu tekijänoikeudestaan teokseen ja antaa sen samalla vapaaseen käyttöön. Lisenssi voi myös sallia oikeuden kopioida, levittää, esittää ja näyttää töitä, mutta ei teoksen käyttöä johdannaisten teosten valmistamisessa tai lisenssi voi antaa oikeudet muihin kuin kaupallisiin tarkoituksiin. Voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen ohjelmistoista on tullut hyvin suosittuja.

Vapaita ohjelmistoja ajamaan on perustettu osin eettisenä ja aatteellisenä liikkeenä *Free Software Foundation (FSF)*, jonka periaatteet ovat seuraavat:

1. Vapaus käyttää ohjelmaa mihin tahansa tarkoitukseen.
2. Vapaus muokata ohjelmaa tarpeidensa mukaan (edellyttää pääsyä lähdekoodiin).
3. Vapaus levittää ohjelman kopioita ilmaiseksi tai maksua vastaan.
4. Vapaus levittää muokattuja versioita ohjelmasta siten, että yhteisö voi hyötyä tehdyistä muutoksista.

Vapaan lähdekoodin tuotantotapaa käytetään sekä voittoa tuottavaan että yleishyödylliseen toimintaan. Tällainen yhteiskunnan kulttuurisen pääoman ylläpitoa ja hyödynnettävyyttä tukeva toimintatapa voi

sopia kuvaamaan myös laajemmin kulttuurin toimialojen voittoa tavoittelematonta yleishyödyllistä toimintaa. Esimerkiksi kirjastoa tai kulttuuriperinnön ylläpitoa voitaisiin tarkastella tältä pohjalta.

7.6 Kansanperinne

Kansanperinne on kansojen kulttuuriperinnön ja identiteetin tärkeä elementti sekä itsensä ilmaisemisen väline. Kansaperinteen luojia ovat erilaiset etniset yhteisöt sekä henkilöt, jotka eivät ole yleensä ole yksilöllisesti tunnistettavissa. Sen muotoihin kuuluvat mm. kieleen perustuvat ilmaisut, kirjallisuus, musiikki, tanssi, pelit ja leikit, mytologia, rituaalit sekä käsityö.

Kansanperinteen kaupallista hyödyntämistä on ollut aina, mutta teknologinen kehitys on synnyttänyt ennennäkemättömät mahdollisuudet hyödyntämiseen audiovisuaalisessa tuotannossa, äänitteiden, television ja tietoverkkojen kautta. Kansanperinteen kaupallistaminen tapahtuu usein ottamatta huomioon sen synnyttämän yhteisön taloudellisia ja sosiaalisia näkökohtia, jolloin kyse on väärinkäytöstä tai vääristämisestä. Kansanperinteen suojaamisesta on säädetty lakeja 60-luvulta lähtien yli kolmessakymmenessä maassa.

Nykyiset tekijänoikeuden yleissopimukset eivät sisällä velvoitetta kansanperinteen ilmausten suojeeluun. Ongelmana on tekijänoikeuden keskittyminen tekijään, jota kansanperinteessä on vaikea hahmottaa. Kansanperinne on pitkän ajan kuluessa syntyneen työn tulos, joten yksittäistä tekijää ei ole enää mahdollista identifioida. Lisäksi monet kansanperinteen muodot esiintyvät alueellisina ja useissa valtioissa.

7.7 Alkuperäiskansat

Länsimaisessa tekijänoikeuslaissa on piirteitä, jotka asettavat alkuperäiskansojen perinteet niiden suojaamisen kannalta epäedulliseen asemaan. Teoksen voi suojata vasta sen ollessa tietyssä muodossa eli kirjallisenä tai kuvallisena tuotoksena. Näin esimerkiksi suullisesta kansanperinteestä tulee lain mukaan sen äänittäneen henkilön omaisuutta.⁷⁷

⁷⁷ Tohm (2004) Aboriginaalitaide ja tekijänoikeudet.

Coomben mukaan huomiota tulisi kiinnittää enemmän vähemmistöjen ja alkuperäiskansojen tekijänoikeuksiin. Tähän liittyvät näiden ryhmien oikeudet omaan kulttuuriperintönsä ja niiden tasapainottaminen tekijänoikeuksien yksilön luovuuteen liittyvien oikeuksien kanssa. Velvollisuudet suojella perinteistä ympäristöön liittyvää tietoa ja kunnioittaa alkuperäiskansojen perinnettä on tunnustettu kansainvälisesti. Myös Maailman henkisen omaisuuden järjestön WIPO:n pitäisi ottaa huomioon nämä edunsaajat.

Tarvitaan periaatteet, joiden mukaan perinteinen tietoa ja kulttuuriset ilmaukset parhaiten voitaisiin tunnustaa, säilyttää ja suojella.⁷⁸ Tarvitaan uusia käsitteitä ja mahdollisuuksia toteuttaa ryhmien oikeuksia. Myös alkuperäiskansojen kohdalla on voitava osoittaa kenelle tekijänoikeudet kuuluvat. WIPO:n osana toimii komitea, joka toimii erityisesti tekijänoikeuksien, perinteisen tiedon ja kansanperinteen alalla. Komitean mukaan perinteisten kulttuuristen ilmausten ja kansanperinteen suojelun tulisi tähdätä seuraaviin asioihin:

- On tunnustettava, että alkuperäiskansoilla ja muilla kulttuuriryhmillä on luontaista arvoa ja ne voivat toimia luovuuden ja innovaatioiden lähteenä, joka voi hyödyttää koko ihmiskuntaa.
- On edistettävä ja kunnioitettava kulttuureja ja niiden itseisarvoa, kulttuurista koskemattomuutta ja arvoja.
- On otettava huomioon ja kunnioitettava yhteisöjen todellisia, itse ilmaisemia tarpeita ja laillisia oikeuksia.
- On estettävä perinteisten kulttuuristen ilmausten ja kansanperinteen väärinkäyttö. Alkuperäiskansoille ja muille kulttuuriryhmille on taattava lailliset ja käytännön keinot estää väärinkäytökset.
- On valtaistettava nämä ryhmät tavalla, joka on tasapainoinen, oikeudenmukainen ja tehokas ja valtuuttaa heidät itse käyttämään oikeuksiaan ja toimivaltaansa omaan kulttuuriperintönsä nähden.
- On kunnioitettava perinteisten kulttuuristen ilmausten ja kansanperinteen jatkuvaa käyttöä, kehitystä, vaihtoa ja siirtoa yhteisöjen sisällä ja välillä.
- On suojeltava ja turvattava perinteisten kulttuurien ympäristöjä, jotta ne hyödyttäisivät alkuperäiskansoja, perinteisiä kulttuuriryhmiä ja koko ihmiskuntaa.
- On rohkaistava, palkittava ja suojeltava näiden yhteisöjen innovaatiota ja luovuutta.
- On edistettävä älyllistä ja taiteellista vapautta, tutkimusta ja kulttuurista vaihtoa oikeudenmukaisin ehdoin alkuperäiskansoja ja perinteisiä kulttuuriryhmiä kohtaan.
- On edistettävä kulttuurista moninaisuutta.
- On edistettävä yhteisöjen kehitystä ja laillisia kaupankäynnin keinoja. Perinteisiä kulttuurisia ilmauksia ja kansanperinnettä voidaan käyttää voimavarana markkinointimahdollisuuksien kehittyessä ja laajentuessa perinteeseen pohjautuville tuotteille ja innovaatioille.
- On suljettava pois sellaisten tekijänoikeuksien myöntäminen, harjoittaminen ja toimeenpano, joissa luvatta käytetään perinteisiä kulttuurisia ilmauksia tai niiden johdannaisia
- On vahvistettava varmuutta, läpinäkyvyyttä ja keskinäistä luottamusta alkuperäiskansojen, perinteisten ja kulttuuriryhmien sekä akateemisen, kaupallisen, hallituksen, koulutuksen ja muiden sektorien välillä.

Kulttuuri on alettu nähdä resurssina kulttuurisen monimuotoisuuden, kestäväen kehityksen ja kulttuurin ja kehityksen noustua merkittäviksi tekijöiksi kansainvälisessä keskustelussa. Tämän ymmärryksen pitäisi Coomben mukaan olla osa henkiseen omaisuuteen liittyvää keskustelua. Globaalissa ympäristössä, jossa mahdollisuudet kulttuuriseen ilmaisuun ovat epätasaisesti jakautuneet, on työskenneltävä sellaisen kulttuuripolitiikan puolesta, joka suo yhä laajemmille ryhmille ja erityisryhmille mahdollisuuden osallistua kulttuurielämään omilla ehdoillaan.

Kokonaisten kansojen tarkastelu tekijänoikeuksien haltijoina ei kuitenkaan ole ongelmaton lähtökohta. Tekijänoikeuden lähtökohtana on 'teko', 'tekijä' ja 'teos'. Kansanperinteessä ei voida tunnistaa suoraa tekijää vaan perinne on muotoutunut yhteisössä pitkän ajan kuluessa. Ajatus alkuperäiskansojen perinteen suojelemisesta on hyvä, mutta valtioiden ja kulttuuristen ilmausten rajat eivät mene yhteen.

⁷⁸ Coombe 2005, 34.

8 Alueellinen tasa-arvo

Alueellinen tasa-arvo on ollut yksi pohjoismaisen hyvinvointivaltion peruserä, joka edellyttää, että samantyyppisillä alueilla on samantasoiset palvelut esimerkiksi valtakunnallisella ja paikallisella tasolla. Alueellista tasa-arvoa voidaan tarkastella erilaisissa mitasuhteissa: se on globaali, valtakunnallinen, maakunnallinen, kunnallinen, yhdyskuntarakenteen eri osien, kunnan eri osien ja asuinalueiden asia. Pohjoismaisissa hyvinvointiyhteiskunnissa yleisten edellytysten luominen ja palvelujen varmistaminen koko väestölle kuuluu valtiolle ja kunnille. Julkisen sektorin rahoitus on viimeisen vuosikymmenen aikana niukentunut. Budjettien leikkaaminen näkyy herkimmin kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoimen määrärahojen ja henkilöstön supistuksina ja palvelujen karsimisena.

Vuosituhaten vaihteessa alueellinen eriarvoisuus Suomessa on lisääntynyt.⁷⁹ Asuinkunnan taloudellisesta menestyksestä on muodostunut yhä selkeämpi tekijä, joka määrittelee mahdollisuuden riittäviin palveluihin. Ongelmallisia alueita tässä suhteessa on etenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa.

Alueellinen tasa-arvo edellyttää taide- ja kulttuuripalvelujen tarjoamista asuinpaikasta tai taloudellisesta asemasta riippumatta. Paikalliset taide- ja kulttuuripalvelut sekä taide- ja kulttuurilaitokset ovat hyvinvointivaltion kulttuuritarjonnan alueellisen tasa-arvon ydin. Näitä palveluja turvaavat alueelliset taidetoimikunnat, teatterit, orkesterit, museot, kirjastot sekä tanssin ja lastenkulttuurin alueverkostot. Julkisella tuella on myös haluttu alentaa palveluiden käyttämisen taloudellista kynnystä.

Alueilla tarvitaan erilaisia taiteen ja kulttuurin tukijärjestelmiä, esimerkiksi luovien taiteiden osalta suoraa taiteilijatukea, esittävien taiteiden osalta taidelaitoksia, kirjallisuuden sekä muiden talletteiden saatavuuden ja kansalaisten tietohuollon osalta kirjastoja sekä kulttuuriyritysten ja kulttuurihankkeiden tueksi kulttuuriyritys- ja hankehautomoja.⁸⁰

Julkisen vallan panostus kulttuuripalveluihin on kuntien ja valtion vastuulla. Taide- ja taiteilijapoliittisen ohjelman lähtökohta on, että taide- ja kulttuuripalvelut pitää määritellä kulttuurisiksi peruspalveluiksi.

⁷⁹ Sosiaalibarometri 2000.

⁸⁰ Opetusministeriö (2003) Alueiden vahvuudeksi.

Voidaan sanoa, että kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopalvelut myös vahvistavat alueiden kilpailukykyä, sillä niistä on muodostunut vetovoimatekijä asukkaiden ja yritystoiminnan houkuttelemiseksi alueille. Kulttuuripalveluilla on merkitystä niin huippuosaajien houkutelussa kuin nuortenkin pysymisessä alueilla.

Euroopan Unioni

Euroopan unionissa aluepolitiikka on yksi keskeisistä kysymyksistä. EU:n laajentuessa rakenteelliset ongelmat mahdollisesti lisääntyvät ja kasaantuvat etenkin laajentuneen EU:n reuna-alueille. EU:n alue- ja rakennepolitiikan uudistamiskeskusteluissa on nostettu esiin useita teemoja, mutta ainakin seuraavat niistä soveltuvat kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan toimialojen aluekehittämisen toimenpiteiden yhteydessä tarkasteltavaksi:

- EU-politiikalla on vahvistettava aluetalouksien kasvua ja kilpailukykyä kehittämällä ja hyödyntämällä alueiden innovaatorakenteita ja osaamispotentialia.
- Keskeisiä toimenpiteitä ovat muun muassa yritysten toimintaympäristön kehittäminen, koulutukseen ja tutkimukseen liittyvät toimenpiteet, työvoiman osaamistason nostaminen ja työmarkkinoiden toimivuuden parantaminen sekä alueiden saavutettavuuden parantaminen.
- Alueellisesti merkittävänä teemana voisi olla työvoiman ikääntymisen ja sen vähenemisen tuomien ongelmien ennaltaehkäisy.⁸¹

EU:n alue- ja rakennepolitiikalla vahvistetaan taloudellista ja sosiaalista yhtenäisyyttä unionin alueella, vähennetään kehityseroja ja tuetaan heikoimmin kehittyneitä alueita. Alue- ja rakennepoliittisten toimien suuntaamiseksi oikeisiin kohteisiin EU:lla on rakennerahasto, joka kaudella 2000-2006 jakautuu kolmeen tavoiteohjelmaan ja neljään yhteisöaloiteohjelmaan. Tavoiteohjelmien avulla tuetaan kehityksessä jälkeen jääneitä tai rakenteellisissa vaikeuksissa olevia alueita tai alueiden koulutus- ja työllisyyspolitiikkaa.

Yhteisöaloiteohjelmat korostavat kansallisuuksien, valtioiden ja alueiden rajat ylittävää yhteistyötä ja ne keskittyvät raja- ja kaupunkialueiden kehittämiseen, syrjäytymisen ja epätasa-arvon ehkäisemiseen sekä maaseudun monialaiseen kehittämiseen.

EQUAL -yhteisöaloiteohjelman tavoitteena on edistää kansainvälisen yhteistyön avulla uusia keinoja, joilla torjutaan syrjäytymistä ja kaikenlaista syrjintää ja eriarvoisuutta työmarkkinoilla. *INTERREG III -ohjelmat* tukevat rajat ylittävää, valtioiden välistä ja alueiden välistä yhteistyötä. Ohjelman periaatteena on se, että kansalliset rajat eivät saisi olla este Euroopan tasapainoiselle ja sopusointuiselle kehitykselle. *Leader+ -ohjelman* tavoitteena on uusien ideoiden kokeilu maaseudun kehittämisessä. *URBAN II -aloite* keskittyy vaikeuksissa olevien kaupunkien ja lähiöiden taloudelliseen ja sosiaaliseen elvyttämiseen sekä kestävä kehityksen edistämiseen.

Suomi

Suomen lainsäädännössä on alueiden kehittämislaki (602/2002), jonka tavoitteena on edellytysten luominen alueiden kilpailukykyyn ja hyvinvoinnin takaavalle osaamiseen ja kestäväan kehitykseen perustuvalla taloudellisella kasvulla, elinkeinotoiminnan kehitykselle ja työllisyyden parantamiselle. Lisäksi tavoitteena on vähentää alueiden kehittyneisyyseroja ja parantaa väestön elinoloja sekä edistää alueiden tasapainoista kehittämistä. Laissa säädetään vastuut alueiden kehittämisestä. Alueiden kehittämiseen liittyvien tehtävien hoitamisesta kussakin maakunnassa vastaa maakunnan liitto aluekehittämisviranomaisena.

Hallitusohjelman (2003) mukaan 2000-luvun hyvinvointiyhteiskunta on alueellisesti tasapainoinen. Hallitus harjoittaa sosiaaliseen ja alueelliseen tasapainoon tähtäävää politiikkaa. Eroja alueiden kehittämisedellytyksissä kavennetaan. Tavoitteena on muutto-liikkeen ja väestörakenteen tasapainottaminen sekä palvelurakenteen turvaaminen koko maassa. Alueiden menestys tukee koko kansantalouden kasvua ja heijastuu koko maahan. Tavoitteiden toteuttamiseksi on

⁸¹ Opetusministeriö: Alueiden vahvuudeksi (2003).

valtionneuvoston päätöksellä laadittu erityisohjelmia, joita ovat *aluekeskusohjelma*, *maaseutupoliittinen kokonaisohjelma*, *osaamiskeskusohjelma* sekä *saaristo-ohjelma*. Valtioneuvosto on tehnyt *periaatepäätöksen paikallisten ja alueellisten palveluiden yhteiseksi strategiaksi* vuosille 2005–2010.

Teatteri-, orkesteri- ja museoverkko ulottuu tällä hetkellä pohjoisesta Suomesta pääkaupunkiseudulle.⁸² Verkon nykymuotoisen rahoituksen taustalla on vuoden 1992 laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta sekä toimintaa säätelevät erillislait. Verkostoa ylläpidetään pääasiassa valtionosuuksien ja -avustusten sekä kuntien rahoituksella.

Kirjastolaitos on muille taide- ja kulttuurilaitoksille hyvänä esimerkkinä palveluiden alueellisesta kattavuudesta. Nykyisen kirjastolain mukaan jokaisen kunnan on järjestettävä asukkaalleen kirjastopalvelut ja niin-pä jokaisessa kunnassa toimii kirjasto. Ongelmistaan huolimatta kirjastoverkko on alueellisen kattavuutensa osalta siis omaa luokkaansa. Koska muun laitosten osalta ei vastaavaan kattavuuteen ole mahdollisuuksia, pitää tavoitteeksi asettaa, että kasvukeskuksissa sijaitsevien taidelaitosten palveluista voitaisiin nauttia myös niitä ympäröivillä alueilla.

Myös museotalalla alueellinen näkökulma on tärkeä. Esimerkiksi vuonna 1999 julkaistu *Museo 2000 - museopoliittinen ohjelma* nimeää eräiksi painopiste-alueikseen museopalveluiden hyvän saatavuuden koko maassa, monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistämisen. Myös taloudellisen kynnyksen alentamisella on edelleen suuri merkitys.

Palvelujen alueellistamista pitäisi tehostaa osana taidelaitosten kehittämistoimintaa ja palveluita viedä myös kasvukeskuksia ympäröiville alueille. Tarvitaan myös tukitoimia syrjäseutujen asukkaiden liikkumiseen palvelujen ääreen. Kulttuuristen peruspalvelujen tarjoaminen edellyttää näin lisääntyvää kuntien ja muuta alueellista yhteistyötä.

Opetusministeriön aluekehittämisstrategian vuosille 2003–2013 *Alueiden vahvuudeksi* mukaan osaamisen ja siihen liittyvän kulttuuri-, sivistys- ja hyvinvointipalvelujärjestelmän kehittäminen on keskeisimpiä keinoja vaikuttaa alueiden kehitykseen. Strategian mukainen visio, että Suomessa on korkealaatuiset, maan kaikki alueet kattavat koulutus-, tutkimus- ja kulttuuripalvelut, jotka edistävät kansalaisten ja yhteiskunnan hyvinvointia ja tasa-arvoa sekä ottavat huomioon toimintaympäristön muutokset.

Alueelliset taidetoimikunnat ovat tärkeitä toimijoita. Alueiden vahvuudeksi nostaa yhdeksi strategiseksi kohdaksi alueellisten taidetoimikuntien vahvistamisen alueensa ammattitaitteen asiantuntijaorganisaatioina, joilla on tärkeä rooli alueellisen kehittämistyön verkostojen luojana. Toimikuntien yhteistyötä oman alueensa muiden kulttuuritoimijoiden, kuten maakunnan liittojen, taide- ja kulttuurilaitosten sekä maakuntarahastojen kanssa tulee edistää.

Opetusministeriön *Kulttuurisen tietoyhteiskuntastrategian 2010* lähtökohtana on, että kulttuuripalvelujen tulee olla kaikkien kansalaisten saatavilla alueesta riippumatta. Kansallisissa linjauksissa nopea tietoliikenne ja tietoinfrastruktuuri ovat pitkään olleet varsin keskeisellä sijalla. Tietoyhteiskunnan kulttuuripalveluihin sisältyvät muun muassa yleisten ja tieteellisten kirjastojen virtuaaliset kirjastopalvelut tietokantoihin, taidelaitosten verkkopalvelut ja musiikkiaänitteiden verkkopalvelu.

Maa- ja metsätalousministeriön maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän alaisuudessa toimii kulttuuriteemaryhmä, joka tekee esiselvitystä kestävästä kehityksestä ja kulttuuriympäristöstä.

⁸² Taide on mahdollisuuksia -taide- ja taiteilijapoliittinen ohjelma (2002).

9 Lapset ja nuoret

Tämän päivän maailmassa lasten oikeus turvalliseen ja suojattuun lapsuuteen ei ole itsestäänselvyys. Lapset edustavat 20 prosenttia maailman väestöstä. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kaikinpuolinen edistäminen on tulevaisuuden tavoite. Lapset ja nuoret pitäisi ottaa huomioon osana kulttuurielämää ja kaikkien kulttuurioikeuksien tulisi koskea myös heitä. Silti on tarpeellista tarkastella heitä myös omana, erillisenä ryhmänä.

Lapsi- ja nuorisopolitiikka on käsitteenä vakiintunut tarkoittamaan eri politiikka-alueiden ja toimien yhteistä näkemystä niistä teoista, valinnoista ja päätöksistä, joita tehdään lasten ja nuorten hyväksi. Lapsipolitiikan tavoitteena on luoda kokonaisuus, joka on enemmän kuin eri hallinnonaloille jakautuva osiensä summa.

Lastenkulttuurilla tarkoitetaan toisaalta lapsille suunnattua kulttuuria ja toisaalta lasten omaa kulttuuria. Kulttuuria lapsille käsittää laajasti ottaen kaikki lapsille tarkoitetut kulttuurin ilmentymät aina lapsille tarkoitetuista pedagogisista instituutioista (esikoulu, peruskoulu jne.), kulttuuri-instituutioihin (lastenteatterit,

taidekoulut jne.), järjestötoiminnan (kuoro, varhaisnuorisojärjestöt, urheiluseurat) ja kaupalliseen kulttuuritarjontaan (elokuvat, tietokonepelit jne). Lasten oma kulttuuri puolestaan on ennen muuta suullista kulttuuria, leikkiä ja kerrontaan perustuvaa lasten itse luomaa kulttuuria. Se ottaa vaikutteita aikuisten maailmasta ja aikuisten lapsille suuntaamasta kulttuuritarjonnasta, mutta noudattaa pitkälti omia lakejaan.⁸³

Myös nuorista olisi hyvä puhua omana ryhmänään. Tällöin puhutaan alle 29-vuotiaista. Nuorten oikeuksista ei ole olemassa omaa julistusta. Yksi syy tähän on se, että monissa kehitysmaissa suurin osa väestöstä kuului nuorisojulistuksen piiriin. Nuorten osalta on olemassa lähinnä julkilausumia, ei sitovia sopimuksia.

Lapset ja nuoret tulisi ottaa huomioon kaikessa kehitystoiminnassa. Muuttuvassa globaalissa tilanteessa monet vaikeudet kohtaavat erityisesti nuoria: nuorisotoimintaan on liian vähän resursseja; sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset oikeudet ovat jakautuneet epäoikeudenmukaisesti; perheen muuttuvat roolit; korkea nuorisotyöttömyyden aste sekä lukutaidottomuus ja puutteellinen koulutustaso vaikeuttavat tulevaisuuden

⁸³ Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma 2003, 8-9.

päättäjien elämää. Erityisesti tyttöjen mahdollisuuksiin pitäisi kiinnittää enemmän huomiota.

Eettisesti tärkeitä teemoja lasten- ja nuorisokulttuurin saralla ovat syrjäytyminen, mediaväkivaltaan liittyvät teemat sekä vähemmistöjen ongelmat.

Syrjäytyminen koskee yhä enemmän erilaisista lähtökohdista tulevia ihmisiä eikä katso pelkästään ikää, aikaa tai paikkaa. Syrjäytymisen käsite sisältää ajatuksen siitä, että syrjäytyneet ovat normaalin yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella. Syrjäytyminen syntyy suhteessa toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Syrjäytymisen ehkäisy on tärkeä toiminnan kohde monessa kansallisessa ja kansainvälisessä instituutiossa. Esimerkiksi nuorille ja pitkäaikaistyöttömille tarkoitettu työpajatoiminta on yksi niistä aktiviteeteista, joita tarjotaan alle 25-vuotiaalle, kolme kuukautta työttömänä olleelle nuorelle.

Alaikäisten suojelu mediaväkivallalta on kansallisesti ja Euroopan unionin tasolla tärkeää. Opetusministeriössä tähän haasteeseen on vastattu laatimalla luonnos toimintaohjelmasta *“Lapset ja media”* vuosille 2005–2007, joka tavoitteena on lapsille suunnatun mediaväkivallan haittojen rajoittamiseen. Toimintaohjelman perustavoitteena on lasten ja nuorten mediaturvallisuuden maksimointi ottaen huomioon mediaympäristössä vaikuttavat olosuhteet; tekniikan kehittyessä sama sisältö voi tulla käyttäjille usean jakelukanavan kautta ja medioiden käyttötavat muuttuvat. Tästä johtuen tarvitaan useita rinnakkaisia lähestymistapoja ja joustavia, helposti muunneltavia keinoja.

Kansallisella tasolla perustuslaki sallii tiettyjä sanavapauden rajoituksia juuri lastensuojelun näkökulmasta. Televisio-ohjelmiin, elokuvaan, peleihin ja erityisesti internetin käyttöön liittyy lastensuojelullisia näkökulmia. Televisio-ohjelmia koskevat EU:n direktiivit on pantu toimeen televisio- ja radiotoimintaa koskevassa laissa. Lisäksi televisioyhtiöt ovat tehneet lapsille haitallisten ohjelmien lähetysohjelmien ja ikärajasuosituksista sopimuksen. Alle 18-vuotiaille tarkoitettut elokuvat ja videot on tarkastettava ennakoon valtion elokuvatarkastamossa.

Lasten ja nuorten taide- ja kulttuuripalveluiden tarjonnassa on otettava huomioon myös vähemmistöihin kuuluvien kulttuuriset ja kielelliset tarpeet. Lapset ja nuoret voivat olla eri tavoilla toimintarajoitteisia liikumisen, näkemisen, kuulemisen, ymmärtämisen

tai kokemisen osalta. Näistä rajoituksista huolimatta heillä on oikeus täysipainoiseen taiteesta nauttimiseen ja lahjojensa ilmaisemiseen taiteellisin keinoin. Yhteiskunnan on huolehdittava heidän tarpeidensa huomioon ottamisesta sekä palvelujen tarjonnan että taiteen tekemisen alueilla. Julkisten kulttuurilaitosten ja muiden kulttuurialan toimijoiden tarjonnan saavutettavuuteen ja esteettömyyteen kuten myös vammaisten lasten ja nuorten omaehtoisen kulttuuritoiminnan edellytyksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tämä on kulttuurinen tasa-arvo kysymys ja samalla koko yhteisön luovuutta voimistava tekijä.

Kansainväliset sopimukset

Geneven julistus vuodelta 1924 tunnustaa lapsen tarvitsevan erityistä suojelua, korostaa ihmiskunnan velvollisuutta antaa lapselle parhaansa ja noudattaa julistusta rotuun, kansalaisuuteen ja uskontoon katsomatta. Vuonna 1959 Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokous hyväksyi *Lapsen oikeuksien julistuksen*, jossa lapsi asetettiin erityisasemaan ihmisoikeuksien turvaamisessa. Suomessa vuonna 1984 voimaan astunut lastensuojelulaki on samanhenkinen lasten oikeuksien sopimuksen kanssa.

Lapsen oikeuksien sopimus hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa vuonna 1989. Peruskirja sitoo valtioita oikeudellisesti ja sen noudattamista valvoo sitä varten asetettu komitea, jolle valtiot ovat velvollisia raporttoimaan tilanteestaan. Sopimuksen keskeinen sanoma on, että lasten luonnolliset oikeudet elää hyvää elämää tunnustetaan, lasten edut asetetaan etusijalle poliittisessa päätöksenteon arvojärjestyksessä ja lapsia suojellaan hyväksikäytöltä ja syrjinnältä. Sopimuksen tavoitteena on varmistaa alle 18-vuotiaiden lasten yhteiskunnalliset, poliittiset, taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset oikeudet. Kaikilla lapsilla on oikeus elämään ja terveyteen, koulunkäyntiin ja kehitykseen, osallistumiseen ja vaikuttamiseen sekä huolenpitoon ja turvallisuuteen. Sopimukseen liittyvillä lisäpöytäkirjoilla halutaan estää lasten osallistuminen aseellisiin konflikteihin sekä lapsikauppa ja lapsiprostituutio. Lastenkulttuurin kannalta erityisen tärkeä on artikla 31, jossa *”sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden lepoon ja vapaa-aikaan, hänen ikänsä mukaiseen leikkimiseen ja*

virkestystoimintaan sekä vapaaseen osallistumiseen kulttuurielämään ja taiteisiin. Sopimusvaltiot kunnioittavat ja edistävät lapsen oikeutta osallistua kaikkeen kulttuuri- ja taide-elämään ja kannustavat sopivien ja yhtäläisten mahdollisuuksien tarjoamista kulttuuri-, taide-, virkestys- ja vapaa-ajantoimintoihin.”

Suomi on ratifioinut sopimuksen vuonna 1991. Suomessa sopimuksen toteuttamista seuraa työryhmä, joka on kiinnittänyt huomiota lapsen oikeuksiin liittyvään tiedottamiseen, kansainväliseen yhteistyöhön ja yksittäisiin epäkohtiin sekä mm. lapsiasiamies-järjestelmän kehittämiseen.

YK:n nuorisotoimintaohjelma *Action for Youth To The Year 2000 And Beyond* (1995) on keskeinen väline globaalin nuorisopolitiikan toteuttamisessa. Ohjelma luo poliittisen kehyksen ja käytännön ohjeiston kansalliselle toiminnalle ja kansainväliselle tuelle nuorten aseman parantamiseksi. Ohjelma kehottaa hallituksia laatimaan ja hyväksymään integroidun kansallisen nuorisopolitiikan nuorisoon liittyvien kysymysten käsittelemiseksi. Tämän pitäisi tapahtua osana jatkuvaa prosessia, jossa tarkastellaan ja arvioidaan nuorison tilannetta ja muotoillaan poikkihallinnollinen nuorison toimintaohjelma. Ohjelman keskeisiä teemoja ovat osallistuminen, kehitys ja rauha. Ohjelmassa määritellään kymmenen prioriteettialuetta: koulutus, työllisyys, nälkä ja köyhyys, terveys, ympäristö, huumeet, nuorisorikollisuus, vapaa-aika, tytöt ja nuoret naiset sekä nuorten osallistuminen yhteiskuntaelämään ja päätöksentekoon.

Vuonna 2003 julkistettu *“Maailman nuorison tila”-raportti* korostaa nuorten osallistumista paikalliseen, kansalliseen ja kansainväliseen nuorisopolitiikkaan sekä vapaa-ajan toimintojen merkitystä nuorten osallistumisessa oman yhteisönsä toimintaan.

Suomi on painottanut horisontaalisen nuorisopolitiikan vahvistamista YK-järjestelmässä ja jäsenvaltioissa sekä nuorten osallisuuden edistämistä paikallisella, kansallisella, alueellisella ja kansainvälisellä tasolla. Pyrkimyksenä on tukea nuorten osallisuutta päätöksentekomekanismeissa jäsenmaiden, YK-järjestelmän ja nuorisojärjestöjen välillä.

Euroopan Unioni

EU:n keskeisiä arvoja ovat syrjimättömyys, rasismin vastaisuus, moninaisuus, aktiivinen kansalaisuus, tasaveroiset mahdollisuudet ja tältä pohjalta nousee myös unionin lapsi- ja nuorisopolitiikka. Euroopan Unionilla ei ole toimivaltaa nuoriin tai lapsiin liittyen vaan keskeisellä sijalla on kunkin maan oma lainsäädäntö.

EU:n nuorisopolitiikan kehittämisen kannalta keskeinen merkitys on ollut nuorisopolitiikkaa koskevan valkoisen kirjan *“EU:n nuorisopolitiikan uudet tuulet”* (2001) julkistamisella. Kirja nosti merkittävästi nuorisoioiden toimialaa, koska se katsottiin itsenäiseksi toimialaksi. Tarkoituksena on edistää nuorison asemaa horisontaalisesti läpi hallinnon. Tärkeimmiksi teemoiksi kirjassa nousevat nuorten osallistuminen, nuorisotiedotus, vapaaehtoistyö ja nuorisotutkimus. Tavoitteiksi todetaan seuraavat:

- Nuorten aktiivista osallistumista on edistettävä
- Kokeilevia aloja on laajennettava ja niiden hyväksyntää lisättävä
- Nuorten itsenäisyyttä on tuettava
- Euroopan unionin edustamia arvoja on edistettävä

EU:n Nuorisohjelman, *Youth in Action 2000–2006*, tarkoituksena on edistää nuorten liikkuvuutta ja koulun ulkopuolella tapahtuvaa oppimista tuemalla nuorten omia paikallisia, kansallisia tai kansainvälisiä hankkeita. Ohjelman avulla pyritään vahvistamaan Euroopan monikulttuurisuutta, nuorten yhteisvastuullisuutta ja osallisuutta. Kohderyhmänä ovat 15–25-vuotiaat nuoret, nuorten parissa toimivat henkilöt sekä yleishyödylliset järjestöt. Erityishuomiota saavat muita heikommassa asemassa olevat nuoret, joita yksikään muu EU-ohjelma ei suoraan tavoita. Nuorisohjelma on myös EU:n keskeisin nuorisotalan yhteistyön rahoitusväline.

Euroopan neuvosto

Euroopan neuvostossa on luotu välineitä kansallisten nuorisopolitiikkojen kehittämiseksi (maatutkinat, seminaarit, indikaattorit, jne.), mutta varsinaisia suuntaviivoja tai velvoitteita ei ole. Neuvoston merkittävä vaikutus etenkin kehittyvissä demokratioissa on ohjeistus, foorumi ja vahtikoiran rooli. Euroopan

neuvostolla on toimialalla vahva asema, mutta ei varsinaisia tähän liittyviä sopimuksia. Neuvosto on tehnyt 30 vuotta nuorisopolitiikkaa Euroopassa auttaen sen jäsenmaita kehittämään omaa nuorisopolitiikkaansa. Työtä ohjaavat nuorisoministerikonferenssit ja puiteasiakirjat.

Nuorisoministerien konferensseissa on nuorisopolitiikan tavoitteiksi määritelty mm. edistää nuorten autonomiaa, osallisuutta, työllisyyttä, liikkuvuutta, uusien teknologioiden hyödyntämistä, poikkihallinnollista yhteistyötä sekä syrjäytymisen ehkäisemistä.

Suomi

Suomessa on nuoria (alle 30-vuotiaat) reilu kolmannes väestöstä. Suomen perustuslaissa yhdenvertaisuuspykälässä todetaan: "Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti." Lastensuojelulain mukaan lapseksi katsotaan alle 18-vuotias henkilö ja nuoreksi 18–20-vuotiaat henkilöt. Lain mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun.

Muulla lainsäädännössä lasten suojelu tulee esille erityisesti laissa televisio- ja radiotoiminnasta, jossa se liittyy lasten kehitykselle haitallisiin ohjelmiin ja alakäisten suojeluun. Televisiotoiminnan harjoittajan on huolehdittava siitä, että televisio-ohjelmat, jotka väkivaltaisuutensa tai seksuaalisen sisältönsä vuoksi tai kauhua herättämällä tai muulla näihin rinnastettavalla tavalla voivat vaikuttaa haitallisesti lasten kehitykseen, lähetetään sellaiseen aikaan, jolloin lapset eivät tavallisesti katso televisio-ohjelmia. Myöskään televisio- ja radiomainonta ei saa aiheuttaa moraalista tai fyysistä haittaa lapsille.

Laissa on myös säädetty taiteen perusopetuksesta, joka on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta. Taiteen perusopetus antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Taiteen perusopetuksen eettisenä ongelmana on se, ettei se tavoita koko ikäluokkaa ja ettei kaikilla lapsilla ole samoja mahdollisuuksia päästä opetuksen piiriin. Taiteen ja

kulttuurin valmiuksien ja taitojen kannalta ratkaisevaa on yleissivistävä koulutus. Taide ja taitoaineiden osuus yleissivistävässä koulutuksessa on koettu liian vähäiseksi ja sattumanvaraiseksi.

Nuorisotyöstä ja -toiminnasta eli nuorten elinolojen parantamisesta ja nuorten kansalaistoiminnan tukemisesta on säädetty nuorisotyölaissa. Lain tavoitteena on tukea nuorten edellytyksiä elämäntilanteiden hallinnassa. Valmisteilla oleva nuorisolaki tulee korvaamaan nuorisotyölain. Uuden nuorisolain laatimisessa on otettu yhdeksi keskeiseksi teemaksi nuorten aktiivisen kansalaisuuden edistäminen ja sosiaalinen vahvistaminen. Nuorille pitää varata mahdollisuuksia osallistua paikallista nuorisotyötä ja nuorisopolitiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Nuoria on kuultava heitä koskevista asioista. Kun uudessa nuorisolaissa puhutaan nuorisopolitiikasta, tarkoitetaan sillä nuorten kasvu- ja elinolojen parantamista.

Opetusministeriössä nuorisopolitiikan osalta keskeisiä toimintalinjoja ovat aktiivinen kansalaisuus, sosiaalinen vahvistaminen ja nuorten elinolojen parantaminen. Perinteisten nuorisotyön muotojen rinnalle on noussut uusia, mm. nuorten työpajat, kuntien nuorisovaltuustot, teledemokratiahankkeet, Avartti-ohjelma, koululaisten iltapäivätoiminta sekä seikkailu- ja elämyspedagogiikan hyödyntäminen. Ministeriö tukee mm. ennaltaehkäisevää huume- ja päihdetyötä, koululaisten iltapäiväkerhotoimintaa ja maahanmuuttajanuoria.

Suomen hallitusohjelmassa lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittäminen on nostettu tärkeäksi tavoitteeksi. Lasten hyvinvoinnissa on kyse elämisen perusedellytysten lisäksi kulttuuriin ja arvoihin kasvamisesta ja osallisuudesta koko aineelliseen ja kulttuuriseen perintöömme ja sen uudistamiseen. Osana valtioneuvoston painopisteitä on lastenkulttuuri nostettu opetusministeriössä yhdeksi huomion kohteeksi lähivuosina. Opetusministeriö muodosti Lastenkulttuuripoliittisessa ohjelmassa lastenkulttuurin kehittämislinjauksille vuosille 2003–2007. Ohjelman lähtökohtana on laaja lastenkulttuurin käsite, vaikka sen kehittämisehdotukset painottuvat taide ja kulttuuripalveluiden alueille. Lastenkulttuurin alueelliseksi toimijaverkostoksi on perustettu Taikalamppu-verkosto.

10 Vammaiset

Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelman mukaan sivistisyhteiskunnan arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Hallitusohjelmassa sitoudutaan ottamaan huomioon monikulttuurisuus ja eri kieliryhmien tarpeet sekä vahvistamaan ihmisten yhdenvertaisuutta. Erityistä huomiota kiinnitetään lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuurisiin oikeuksiin. Näiden asioiden toimeenpanoa toteuttamaan laadittu *Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010* julkistettiin vuonna 2006. Ohjelmassa on esitetty useita toimenpide-ehdotuksia vammaisten kulttuuripalvelujen parantamisesta, resurssin lisäämisestä ja seurannasta.

Mahdollisuus kouluttautua taiteen alalla, toteuttaa taideprojekteja ja kulttuuritarjonnasta osalliseksi pääseminen eivät itsestään selvästi toteudu vammaisten ihmisten kohdalla. Esimerkiksi liikunnassa vammaiset on huomioitu omana ryhmänään jo 1980-luvulta alkaen, mutta muussa kulttuuripolitiikassa tähän on herätty vasta vuosituhannen alussa. Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa vammaistaide (disability art) ja vammaiskulttuuri (disability culture) nousivat keskustelun aiheiksi vammaisliikkeen piirissä 1980-luvun lopulla. Vammaisuuden määrittelemiseen on käytössä erilaisia malleja ja siksi vammaisten henkilöiden määrästä on

vaikea antaa tarkkaa lukua. Arviona voidaan kuitenkin sanoa, että Euroopassa noin 38 miljoonalla on jokin vamma ja Suomen osuus tästä on noin 500 000 henkeä. Tämä tarkoittaa molempien lukujen osalta, että joka kymmenes ihminen on vammainen. Esteitä osallistumiselle voivat muodostaa aistivammat, tuki- ja liikuntaelinvammat, kehitysvammat, erilaiset pitkäaikaissairaudet tai mielenterveyden ongelmat.

Vammaistaiteeksi määritellään sellainen taide, jossa vammaisuuden kokemukset tulevat esille. Kaikki vammaisten ihmisten tekemä taide ei käsittele vammaisuutta eikä siten ole vammaistaidetta. Voidakseen tehdä vammaistaidetta tekijällä on oltava henkilökohtaista kokemusta vammaisuudesta eli hänen itsensä on oltava vammainen ihminen samoin kuin esimerkiksi saamelaistaiteilijan saamelainen. Vammaistaiteen lisäksi on olemassa ”saavutettavaa taidetta”, joka on tehty erityisesti vammaisten tarpeet huomioiden, mutta jonka tekijät eivät välttämättä ole itse vammaisia, esimerkiksi selkokielineen kirjallisuus ja kosketeltava taide.⁸⁴

Vammaiskulttuurista on käyty monenlaista keskustelua. Toisaalta on ajateltu, ettei erityistä ”vammaiskulttuuria” ole olemassakaan, koska vammaisilla ei ole sellaista tapojen, tiedon ja uskomusten järjestelmää, joka siirtyisi sukupolvelta toiselle kuten etnisissä kulttuureissa. Toisaalta voidaan sanoa, että vammaiset ihmiset ovat läpikäyneet keskenään samankaltaisia koke-

⁸⁴ Taide tarjolle - kulttuuria kaikille 2002.

muksia yhteiskunnan jäseninä. Heillä on väestönosana yhteistä historiaa, omia tapoja käyttää kieltä ja omaa huumoria. Nämä kaikki on mahdollista nähdä vammaiskulttuurin ilmentyminä.

Esteettömyys ja saavutettavuus ovat käsitteinä tulleet Suomessa käyttöön ja yleiseen tietoisuuteen vasta 2000-luvun taitteesta lähtien. Käsite vastaa englannin- ja ruotsinkielisiä käsitteitä *accessibility* ja *tillgänglighet*. Hyvä saavutettavuus tuo kulttuuripalvelut kaikkien ulottuville ja tarjoaa mahdollisuuden osallistumiseen ja elämykseen yksilöiden erilaisista ominaisuuksista riippumatta. Saavutettavuudella kulttuurin yhteydessä viitataan mahdollisuuteen käyttää kulttuuripalveluja sekä osallistumiseen itse tekemällä. Saavutettavuus syntyy poistamalla liikkumisen, näkemisen, kuulemisen ja ymmärtämisen esteitä. Saavutettavuuskysymykset koskevat vammaisten lisäksi monia muita käyttäjäryhmiä, joita voidaan kuvata yhteisellä termillä toimimisesteiset. Toimimisesteisiä voivat olla ihmiset, joilla on jokin väliaikainen toiminnallinen haitta, ikääntyneet ihmiset, joiden toimintakyky on heikentynyt, kielellisiä esteitä kohtaavat maahanmuuttajat tai vaikkapa lastenvaunujen kanssa liikkumises- teisessä ympäristössä liikkuvat.

Saavutettavuuden osalta voidaan puhua asenteel- lisesta, fyysisestä, tiedollisesta, taloudellisesta, sosiaa- lisesta ja kulttuurisesta saavutettavuudesta. Fyysinen saavutettavuus merkitsee esimerkiksi tasaisia kulku- reittejä, riittävän suuria hissejä ja liikkumises- teisille soveltuvia wc-tiloja. Tähän liittyy myös saavutetta- vuus eri aistien avulla. Tiedollista saavutettavuutta on kaikki ymmärtämisen helpottaminen. Taloudellista saavutettavuutta ovat esimerkiksi porrastetut lippujen tai osallistumisen hinnat. Sosiaalinen ja kulttuurinen saavutettavuus liittyvät toiminnan sisältöihin eli sii- hen, että tarjonta heijastaa monipuolisesti erilaisten kohderyhmien kiinnostuksen kohteita. Tämä liittyy valta- ja vähemmistökulttuurien suhteisiin, lisäänty- vään monikulttuurisuuteen ja eri yhteiskuntaryhmien taustojen erilaisuuteen.

Kansainvälisissä järjestöissä vammaisten osallistu- mista kulttuuriin ja kulttuurin saavutettavuuskysy- myksiä sivutaan yleensä laajempien ihmisoikeuksia, vammaispolitiikkaa ja syrjäytymisen ehkäisemistä koskevien asiakokonaisuuksien yhteydessä.

Yhdistyneet kansakunnat

YK:n julkistamat kansainväliset säännöt koskien vammaisten ihmisten tasa-arvoisia mahdollisuuksia (1993) tuovat selvimmin esille vammaisten oikeuden kulttuuriin. Ohje velvoittaa jäsenvaltioita ryhtymään toimenpiteisiin varmistaakseen, että vammaiset hen- kilöt voivat osallistua kulttuuritoimintaan yhdenver- taisesti muiden kanssa. Tähän pitää pyrkiä seuraavin keinoin:

1. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että vammaisilla henkilöillä on mahdollisuus käyttää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään, ei ainoastaan omaksi hyödykseen vaan myös yhteisön rikastamiseksi, niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Esimerkkejä tällaisesta toiminnasta ovat tanssi, musiikki, kirjallisuus, teatteri, maalaus ja kuvanveisto. Erityisesti kehitysmaissa tulisi painottaa sekä perinteisiä että nykyajan taidemuotoja, kuten nukketeatteri, lausunta ja tarinoiden kertonta.

2. Jäsenvaltioiden tulisi edistää vammaisten esteetöntä pääsyä paikkoihin, joissa järjestetään kulttuuriesityksiä ja kulttuuripalveluja, kuten teatterit, museot, elokuvat ja kirjastot, samoin kuin sitä, että tällaisia paikkoja on tarjolla.

3. Jäsenvaltioiden tulisi aloittaa erityistekniikan kehittäminen ja käyttöönotto tuodakseen kirjallisuuden, elokuvat ja teatterin vammaisten henkilöiden ulottuville.

Kulttuurin saavutettavuuden kannalta keskeinen on myös ohje Liikkumiseesteettömyys ja tiedonsaanti, jos- sa käsitellään sekä fyysisen ympäristön esteettömyyttä että tiedonsaannin ja kommunikaation kannalta kes- keistä teknologiaa ja palveluita.

YK on myös antanut *henkisesti jälkeenyjäänneiden oi- keuksien julistuksen* (1971) sekä *vammaisten oikeuksien julistuksen* (1975).

Euroopan Unioni

Euroopan unionissa vammaiset ovat perinteisesti ol- leet esillä sosiaali-, koulutus- ja työllisyyspolitiikkaan liittyen. Kulttuurisektorilla vammaisista on alettu kes- kustella laajamittaisesti vasta vammaisten teemavuo- den 2003 jälkeen. Euroopan Neuvosto antoi vuonna 1996 yleisemmällä tasolla päätöslauselman *kulttuurin saatavuudesta kaikille kansalaisille* ja vuonna 2003 pää-

töslauselman *vammaisten tietoyhteiskuntaan osallistumisesta* ("eAccessibility").

Vammaisten teemavuoteen liittyen hyväksyttiin päätöslauselma *vammaisten osallistumisesta kulttuuriin* (2003). Päätöslauselmassa annetaan jäsenvaltiolle ja komissiolle useita suosituksia kulttuurin fyysisen ja toiminnallisen saavutettavuuden parantamiseksi. Erityistä huomiota kiinnitetään muistomerkkien ja arkeologisten nähtävyyksien sekä erilaisten kulttuuritilojen ja -tapahtumien saavutettavuuteen, kulttuuritarjontaan liittyvän tiedon tarjoamiseen uuden tietotekniikan avulla sekä keinoihin, joilla voidaan helpottaa kulttuuri- ja taide-elämyksen välittymistä vammaisille (esim. esitysten tekstitykset, selkokielen ja pistekirjoituksen käyttö oppaissa ja luetteloissa, valokontrastit näyttelyissä). Päätöslauselmassa jäsenvaltioita ja komissiota kehoitetaan lisäksi pohtimaan keinoja, joilla voitaisiin tukea vammaisten tasavertaisia mahdollisuuksia omaan luovaan toimintaan. Vaikka neuvoston päätöslauselma ei ole luonteeltaan jäsenvaltioita sitova asiakirja on sillä kuitenkin poliittista painoarvoa. Tärkeintä on se, että vammaisten oikeus kulttuuriin on nostettu näkyväksi asiaksi ja että kaikki jäsenvaltiot ovat sen valmiit tunnustamaan.

Euroopan sosiaalirahaston (ESR) rahoittaman *EQUAL-yhteisöaloiteohjelman* (2000–2006) tavoitteena on kehittää kansainvälisen yhteistyön avulla keinoja, joilla torjutaan syrjäytymistä ja kaikenlaista syrjintää ja eriarvoisuutta työmarkkinoilla. Suomesta ohjelmassa on mukana mm. *TARU-projekti*, joka on kulttuuri-markkinointia ja -koulutusta kehittävä hanke, joka esittelee kiinnostavia, mutta mediassa vähälle huomiolle jääneitä vähemmistötaiteilijoita – myös vammaistaiteilijoita – ja heidän tuotantoaan.

Euroopan Neuvosto

Euroopan neuvoston ministerikomitean *vammaispolitiikkaa käsittelevässä suosituksessa Coherent Policy for People with Disabilities 1992* vammaisten kuntoutus nimetään yhteisön velvollisuudeksi ja yhdeksi sosiaalipolitiikan tärkeimmistä tehtävistä. Vammaispoliittisen kokonaisohjelman päämääränä on turvata vammaisten mahdollisuudet toimia täysiarvoisina kansalaisina. Vammaisille vaaditaan pääsyä kaikkiin

kulttuuritapahtumiin sekä loma- ja vapaa-ajan toimintaan. Lisäksi toivotaan varta vasten vammaisille suunnattuja tilaisuuksia. Vammaisia tulisi rohkaista osallistumaan aktiivisesti kulttuuriseen, sosiaaliseen ja poliittiseen toimintaan ja tiedottaa mahdollisuudesta toimia näillä aloilla ammattimaisestikin. Saavutettavuuden rakenteelliset, tekniset, fyysiset ja asenteelliset esteet tulisi poistaa. Liikkumisen helpottaminen on yksi tärkeä tekijä, mutta myös esimerkiksi museoiden, teattereiden ja turistikohdeiden henkilökunta tarvitsee informaatiota vammaisista asiakkaista.

Euroopan Neuvoston *Syrjästä esiin* -raportissa huomautetaan, että on tärkeää kytkeä kulttuuripolitiikka yhteen muiden kansallisten politiikan lohkojen kanssa. Raportissa todetaan, että "syynä siihen, että vammaisille suunnatut taideprojektit eivät saa taloudellista tukea, on aivan liian usein taipumus mieltää vammaisille tuotettu/vammaisten tuottama/vammaisten kanssa tuotettu taide terapiana ja siten sijoittaa se sosiaali- ja terveysministeriöiden vastuualueille. Nämä taas puolestaan katsovat sen kuuluvan kulttuuripolitiikan tehtäväpiiriin."

Suomi

Suomen perustuslaki takaa jokaiselle Suomen kansalaiselle sivistykselliset oikeudet ja kieltää syrjinnän terveydentilan tai vammaisuuden perusteella. Lisäksi perustuslaissa mainitaan erikseen viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet (17 §: oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin).

Lain vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987), eli vammaispalvelulain, tarkoituksena on edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä. Esteiden poistaminen edesauttaa osaltaan vammaisten osallistumista kulttuuritoimintaan.

Suomen kulttuurilaitoksia koskevassa lainsäädännössä ei näkövammaisten kirjastoa Celiaa lukuun ottamatta mainita erikseen erityisryhmiä palveluiden tarvisijoina. Tästä johtuen näiden ryhmien palvelussa voi olla suuriakin eroja laitoksesta ja kunnasta riippuen.

Sosiaali- ja terveysministeriön laatimassa *vammaispoliittisessa ohjelmassa* todetaan taiteesta ja kulttuurista seuraavaa:

YK:n yleisohjeissa todetaan, että jäsenvaltioiden on varmistettava vammaisten henkilöiden tasavertaiset mahdollisuudet käyttää luovia, taiteellisia ja älyllisiä kykyjään. Niitä on voitava hyödyntää, ei ainostaan omaksi iloksi, vaan myös yhteisön rikastuttamiseksi niin kaupungeissa kuin maaseudullakin. Esimerkkejä tällaisesta toiminnasta ovat tanssi, musiikki, kirjallisuus, teatteri, luova liikunta, kuvataiteet ja arkkitehtuuri. Jotta tämä olisi mahdollista, tulee vammaisten pääsyä taidealojen opetuksen piiriin helpottaa taideoppilaitosten pääsykokeita mukauttamalla ja asenneilmapiiriä myönteisemmäksi muokkaamalla. Nykyisellään vammaisten pääsy taideopintojen pariin on pääsykokeiden luonteen vuoksi mahdotonta.

Myös vammaisten oman taiteen asema on tunnustettava tasavertaisena muiden taiteen muotojen kanssa. Sitä on tuettava samalla tavoin kuin kaikkia muitakin taiteen lajeja tuetaan. Myös vammaisvähemmistöjen on annettava tehdä omaa kulttuuriaan ja taidettaan tunnetuksi suurelle yleisölle. Kulttuurihallinnon ja vammaisjärjestöjen yhteistyötä tarvitaan vammaisten vähemmistökulttuurin integroimiseksi suomalaiseen kulttuurielämään.

Täyden osallistumisen varmistamiseksi on edistettävä vammaisten esteetöntä pääsyä paikkoihin, joissa järjestetään kulttuuriesityksiä ja tuotetaan kulttuuripalveluja. Näitä paikkoja ovat mm. teatterit, museot, elokuvat, kirjastot, kirkot jne. Myös Suomessa tulee aloittaa erityis- tekniikoiden kehittäminen ja käyttöönotto eri kulttuurin ja taiteen muotojen tuomiseksi vammaisten henkilöiden ulottuville, heille sopivassa muodossa.

Vanhasen hallitusohjelmassa (2003) luvataan turvata vammaispalvelujen saatavuus ja vammaisten tasa-arvoinen kohtelu, kehittää vaikeavammaisten ihmisten henkilökohtaista avustajajärjestelmää ja tulkkipalveluja ja uudistaa ja yhteensovittaa kehitysvamma- ja vammaispalvelulait. Lisäksi todetaan, että lasten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuurisia oikeuksia tuetaan.

Valtion taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa kiinnitetään huomiota myös liikkumis- ja toimimisesteisiin kulttuurisen tasa-arvon kannalta. Kaikille ihmisille pitää luoda mahdollisuudet paitsi kulttuuripal-

velujen vastaanottamiseen, myös omaan taiteelliseen toimintaan. Kulttuurinen tasa-arvo edellyttää, että huomiota kiinnitetään julkisten kulttuurilaitosten ja muidenkin kulttuuritoimijoiden tarjonnan saavutettavuuteen ja esteettömyyteen. Toimikunnan mukaan Suomessa ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota siihen, miten vammaisten ihmisten oikeus hyvään kulttuurielämään toteutuu ja ehdottaa, että opetusministeriö laatisi toimenpideohjelman kulttuurin saavutettavuuden lisäämiseksi julkisissa taide- ja kulttuurilaitoksissa. Lisäksi ehdotetaan, että ministeriö organisoisi vammaiskulttuurin edistämistoimet valtionhallinnossa ja että ministeriölle tulee varata erityisresursseja kohdennettavaksi alueen oman kulttuuritoiminnan edellytysten parantamiseksi.

Näkövammaisten kirjasto Celia on opetusministeriön hallinnonalaan kuuluva valtion erikoiskirjasto, joka tuottaa ja tarjoaa asiakkaiden tarpeet huomioon ottavaa erityisaineistoa, kuten ääni- ja pistekirjoja, elektronisia kirjoja, koskettelukirjoja ja kohokuvia. Kirjaston tarkoituksena on luoda näkövammaisille ja muille lukemisesteisille mahdollisuus tiedonsaantiin, opiskeluun, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen ja virkistykseen. Näkövammaisten kirjasto palvelee kaikkia lukemisesteisiä: sokeita, heikkonäköisiä, kuurosokeita, afaattikkoja, kehitysvammaisia, lihastautia sairastavia ja vaikeasti lukihäiriöisiä ihmisiä. Opetusministeriö tukee selkokielistä kirjallisuutta. Ministeriö myöntää myös säännöllistä tukea monille vammaisjärjestöille.

Opetusministeriön *Erityisryhmien liikuntatoimikunnan mietinnössä* (1981) esiteltiin kansallinen suunnitelma vammaisten ja muiden erityisryhmien liikuntatoiminnan edistämiseksi. Ehdotusten mukaisesti toteutettiin 1980-luvulla monia keskeisiä toimenpiteitä, joilla merkittävästi lisättiin vammaisten ja muiden erityisryhmien osallistumista ja osallistumismahdollisuuksia liikunta- ja urheilutoimintaan.

11 Kulttuuri- ja kielivähemmistöt

Liikkuvuuden lisääntyessä kulttuurinen monimuotoisuus on noussut yhdeksi tämän päivän suurista haasteista. Kulttuurinen identiteettimme koostuu monesta eri osatekijästä: olemme miehiä tai naisia, nuoria tai vanhoja, Suomessa tai muualla, maalla tai kaupungissa syntyneitä, puhumme eri kieliä, kuulumme eri uskontokuntiin ja olemme erilaisia fyysisiltä tai henkisiltä sekä seksuaalisilta tai sukupuolisilta ominaisuuksiltamme. Tähän kaikkeen viitataan kulttuurisella monimuotoisuudella tai monikulttuurisuudella. Eri asemissa olevilla yksilöillä ja ryhmillä on erilaiset lähtökohdat, mahdollisuudet ja voimavarat tuoda ylläpitää omaa kulttuuriaan, osallistua siihen tai tuoda se esille. Tarvitaan erityisjärjestelyjä ja tukitoimia, jotta kulttuurinen tasa-arvo toteutuisi käytännössä. Kulttuurinen monimuotoisuus on myös taiteen ja yhteiskunnan kehityksen voimavara.

Suomen liittymisellä Euroopan neuvostoon (1989), Euroopan talousalueeseen (1994) ja Euroopan Unioniin (1995) on ollut huomattava vaikutus Suomen maahanmuuttopolitiisiin linjauksiin. Muutoksia on tapahtunut sekä maahanmuuttajien määrässä että ulkomaalaisten asemassa. Maahanmuuttajaryhmiä ovat *humanitaariset muuttajat eli pakolaiset ja turvapaikanhakijat, paluumuuttajat, työperusteiset muuttajat sekä perheperusteiset muuttajat*. Suomen ensimmäisessä

maahanmuuttopolitisessa ohjelmassa *Valtioneuvoston päätös hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi* (1997) tavoitteeksi asetettiin *monikulttuurisen* yhteiskunnan rakentaminen. Integraatiopolitiikalle asetetut tavoitteet olivat luonteeltaan moniarvoisia. Tavoitteena on suvaitsevien asenteiden kehittyminen maahanmuuttajia kohtaan, maahanmuuttajien oman kulttuurin ja etnisyyden tukeminen sekä yhteiskunnallisen tasa-arvon turvaaminen maahanmuuttajille.

Kulttuurin tavoin myös käsitteet monikulttuurisuus ja *kulttuurien välisyys* (intercultural) ovat käsitteinä monimerkityksisiä ja tulkinnat riippuvat taustalla olevasta kulttuurikäsitteestä. Niitä käytetään toisaalta normatiivisina ja poliittisina termeinä, joilla yritetään vaikuttaa tiettyyn suuntaan, mutta toisaalta kuvaamaan tilannetta, jossa esiintyy rinnakkain useita eri kulttuurisia, kielellisiä ja etnisiä ryhmiä. Monikulttuurisuuden käsitteellä on tarkoitettu ensinnäkin kulttuuripiirteiltään eroavien ryhmien olemassaoloa maailmanlaajuisesti. Toiseksi sillä on viitattu erilaisen etnisten ryhmien rinnakkaiseloon yhteiskuntien sisällä. Tässä mielessä monikulttuurinen valtio on ainakin jossain määrin kansallisvaltion vastakohta. Kolmanneksi monikulttuurisuudella tarkoitetaan yhteiskunnan tai valtion harjoittamaa, vallitsevan etnisen ja kulttuurisen erilaisuuden ylläpitoon tähtäävää tiedos-

tettua politiikkaa omalla alueellaan.⁸⁵ Monikulttuurisuus kulttuurisen monimuotoisuuden merkityksessä ei kerro erilaisten kulttuuristen ryhmien välisistä suhteista, vaan toteaa yhteiskunnan tilan, jossa ihmisten katsotaan kuuluva samanaikaisesti useaan kulttuuriin kokonaisuuteen: laajaan yhteiskuntaa ja erilaisiin (etno)kulttuuriin ryhmiin. *Pluralismin* käsitettä käytetään kahdessa merkityksessä: yhtäältä ilmaisemaan kulttuurista monimuotoisuutta reaali maailman ilmiönä ja toisaalta myönteisenä eettisenä asennoitumisena kulttuuriseen monimuotoisuuteen, jolloin sillä on normatiivinen, suvaitsevaisuuteen ja rauhanomaiseen rinnakkaiseloon viittava sävy. Monikulttuurisuuden ja pluralismin sekä valtakulttuurin hyväksymien ihmisoikeuskäsitysten välillä on myös eettisiä ristiriitoja esimerkiksi naisten ja tyttöjen ihmisoikeuksien ja itsemääräämisoikeuden tai lasten sukuelinten silpomisen suhteen. Suvaitsevaisuuden rajat asettuvat eri tavoin erilaisista eettisistä lähtökohdista käsin.

Käsitteet *etninen* ja *etnisyys* perustuvat kreikan kielin sanaan *ethnos*, joka tarkoitti sisäisesti enemmän tai vähemmän kiinteää, outoa ja vierasta joukkoa. Tieteelliseen kielenkäyttöön termi vakiintui 1800-luvulla tarkoittamaan ihmisryhmää tai kansanjoukkoa (etnologia - kansatiede). Perusteiltaan etnisyyden käsite siis erottelee ja yhdistelee ihmisiä erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin. Etnisyyden käsitteellä viitataan yhtäältä ryhmää määrittävään ja koossa pitävään ilmiöön (kansallinen alkuperä, kieli, uskonto jne.), ja toisaalta yksilön identiteetin ulottuvuuteen. Etnisestä vähemmistöstä puhuttaessa viitataan joko määrä- tai valtavähemmistöihin kuuluviin ryhmiin ja yksilöihin. Etnisyys on ymmärretty eri aikoina ja eri yhteyksissä eri tavoin lähinnä sen mukaan, korostetaanko etnisyyden alkuperäisyyttä ja pysyvyyttä vai etnistä identiteettiä luotuna ja konstruoituna ominaisuutena. Maailmassa on yhteensä noin 5000 etnistä ryhmää ja 6000 kieltä 200 valtiossa. Monikulttuurisuus on kasvava ilmiö. Noin miljardi ihmistä, eli joka seitsemäs maapallon asukas, kuuluu johonkin syrjittyyn ryhmään.

Maahanmuuttaja on aiempaa siirtolaisen käsitettä korvaamaan syntynyt käsite, joka merkitsee Suomessa

omaksutun käytännön mukaan maahan muutanutta ulkomaan kansalaista, joka aikoo asua tai on asunut maassa vähintään vuoden ja jolla on siihen tarvittavat luvat. Termillä ulkomaalaistaustainen voidaan tarkoittaa paitsi ulkomaan kansalaista, myös ensimmäisen polven maahanmuuttajaa tai hänen jälkeläisiään eli toisen tai kolmannen polven muuttajia. Kantaväestöllä tarkoitetaan Suomen kansalaisia, joilla ei ole maahanmuuttajataustaa. Kantaväestön kanssa lähes synonyyminen termi on valtaväestö, jossa heijastuu valtasuhteiden merkitys. Viime aikoina käytössä on yleistynyt maahanmuuttajan sijasta käytettävä uusi termi uussuomalaiset ja sen rinnakkaisterminä kantasuomalaiset.

Integraation käsitteen suomenkieliseksi vastineeksi on vakiintunut kotoutuminen. Integroitumisen asteen mukaan voidaan puhua assimilaatiosta, akkulturaatiosta tai marginalisaatiosta. Assimilaatiolla tarkoitetaan pyrkimystä sopeuttaa maahanmuuttajia suomalaiseen elämänmenoon. Äärimmillään assimilaatioasenne ilmaistaan siten, että kaikkien maassa asuvien odotetaan "elävän maassa maan tavalla". Tässä normatiivisessa asenteessa jää tietysti huomiotta se, että myös syntyperäiset asukkaat ovat aina eläneet mitä moninaisimmilla tavoilla.⁸⁶

Rasismi eli rotusyrjintä on ideologia tai toimintaa, jossa ihmisten ulkonäön, fyysisten piirteiden, kansalluonteen, kielen tai kulttuurin erilaisuus oikeuttaa myös eriarvoisen kohtelun eli syrjinnän. Rasistisen ajattelun ydin ei ole ihmisten samanarvoisuus, vaan lähtökohtainen eriarvoisuus, jossa ihmiset asetetaan hierarkkiseen järjestykseen. Rasismia ovat myös toimintatavat ja yhteiskunnalliset rakenteet, jotka johtavat näihin seikkoihin perustuvaan eriarvoisuuteen. Rasismi yhdistetään usein etnisten konfliktien lietsontaan, rotuerotteluun ja joskus myös käsitykseen ihmislajin biologista jakautumisesta eri rotuihin.

Toisaalta voidaan sanoa, että rasismi on käsitteenä monitahoinen. Tutkijoilla, valtaväestöllä, rasismin kohteeksi joutuneilla ja medialla on kaikilla oma käsityksensä rasismista, siitä mitä se pitää sisällään, miten se ilmenee, kehen se kohdistuu ja miten se tulisi

⁸⁵ Pitkänen 2006, Martikainen et. al. 2006.

⁸⁶ Pitkänen 2006, Martikainen et. al. 2006.

rajata.⁸⁷ Lévi-Strauss⁸⁸ määrittelee rasismien ideologiaa, joka perustuu neljään väittämään. Ensimmäinen väite on, että geneettisen perimän ja henkisten kykyjen välillä on keskinäinen vastaavuussuhde. Toiseksi väitetään, että perimästä johtuvat taipumukset ja kyvyt ovat yhteisiä kaikille tietyn ihmisryhmän jäsenille. Kolmas oletus on, että nämä ”roduiksi” kutsutut ryhmät voidaan laittaa arvojärjestykseen niiden geeniperimän laadun perusteella. Racistisen ideologian neljäs väite kuuluu, että johtaviksi ”roduiksi” kutsutuilla ryhmillä on perimän laadun perusteella oikeus komentaa, käyttää hyväksi tai jopa tuhota ”alempiarvoisia” ryhmiä.

Suomen hallituksen vuonna 2001 hyväksymän *Rasismien ja etnisen syrjinnän vastaisen toimintaohjelman* mukaan viranomaisen pitää pyrkiä työssään ehkäisemään rasismia ja etnistä syrjintää.

Toisin kuin rasismi, joka voi jäädä ajatusten tasolle, syrjintä on aina toimintaa tai toimimatta jättämistä. Yksinkertaisesti sanottuna syrjintä tarkoittaa menettelyä, jonka seurauksena yksilö joutuu huonompaan asemaan kuin muut. Etnistä syrjintää on silloin, kun tämä huonompaan asemaan asettaminen juontuu ihmisen tai ihmisryhmän etnisestä taustasta, kulttuurista tai äidinkielestä. Yhdenvertaisuuslain mukaan välittömällä syrjinnällä tarkoitetaan tilannetta, jossa ihmistä kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta vastaavassa tilanteessa. Näin tapahtuu esimerkiksi silloin, kun henkilöä ei palkata töihin tämän etnisen taustan takia. Välillisellä syrjinnällä taas viitataan olosuhteisiin, jossa näennäisesti neutraali kohtelu tai käytäntö johtaa syrjivään lopputulokseen. Tyypillistä välillistä syrjintää tapahtuu esimerkiksi rekrytointitilanteissa, jossa hakijalta edellytetään maan virallisen kielen täydellistä hallintaa, vaikka työtehtävät eivät sitä edellyttäisi. Lisäksi voidaan puhua institutionaalisesta syrjinnästä, jolla viitataan yrityksen, organisaation tai jopa koko yhteiskunnan käytäntöihin, joilla on syrjiviä vaikutuksia.⁸⁹

Syrjäytymisen käsite sisältää ajatuksen, että syrjäytyneet ovat normaalin yhteiskunnan reunoilla tai ulkopuolella. Syrjäytymisestä keskusteltaessa vedetään raja

”meidän”, sisäpuolella olevien, ja ”heidän”, ulkopuolella olevien ”toisten” välille. Tällaiset rajanvedot ovat kuitenkin nykyisessä epävarmuuden yhteiskunnassa yhä ongelmallisempia. Syrjäytyminen syntyy nimittäin vain ja ainoastaan suhteessa toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan. Syrjäytymiskeskustelun sosiaalipoliittisena tavoitteena on vetää yhteisyydestä irtautuneet ihmiset takaisin sen piiriin. Näin yritetään luoda senkaltaista yhteisyyttä, jota jokainen yhteiskunta tarvitsee.

Syrjäytyminen ei toki koske vain vähemmistöjä, vaan siihen voivat johtaa monet muut, esimerkiksi taloudelliset, syyt. Syrjäytymistekijöitä ovat henkisen rasittavuuden kasvu, kiireinen tahti, työuupumus, ihmisten välinpitämättömyys toisistaan, kova kilpailu sekä individualistinen yhteiskunta.

Syrjäytymisen käsitteen käyttöön sisältyy ristiriitainen ajatus subjektiivisesta valinnasta tai omasta osuudesta syntyneeseen tilanteeseen. Käsitteiden ‘syrjäytyminen’ ja ‘syrjäytynyt’ sijasta voitaisiin käyttää myös käsitteitä ‘syrjäyttäminen’ ja ‘syrjäytetty’, jolloin kontrastina nousevat esiin yhteisölliset eettiset valinnat ja olosuhteet.

Kansainvälinen taso

YK:n *julistus etnisten, uskonnollisten ja kielellisten vähemmistöjen oikeuksista* (1992) oli ensimmäinen perusteellinen ja kansainvälinen standardeja määrittelevä säännöstö tällä alueella. Julistus määrittelee valtioiden velvollisuuden suojella omien rajojensa sisällä asuvien vähemmistöjen elämää ja identiteettiä. Julistus kannattaa näkemystä, jonka mukaan tietyt oikeudet kuuluvat luonnostaan jokaiselle yksilölle ja että yhteisölliset oikeudet voidaan määritellä ainoastaan yksilöllisten oikeuksien yhteydessä.

Unescon *kulttuurista moninaisuutta koskevan yleismaailmallisen julistuksen* (2001) mukaan kulttuurisen moninaisuuden kunnioittaminen, suvaitsevaisuus, vuoropuhelu ja yhteistyö vastavuoroisen luottamuksen ja ymmärryksen ilmapiirissä ovat parhaita kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden takeita. Julistus

⁸⁷ Rasismi Suomessa 2004.

⁸⁸ Lévi-Strauss (2004) Rotu, historia ja kulttuuri.

⁸⁹ Rasismi Suomessa 2004.

tuo esiin kulttuurisen moninaisuuden ihmiskunnan yhteisenä perintönä ja kehityksen osatekijänä. Vaikka kulttuuridiversiteettijulistus olikin tervetullut askel kohti kansainvälistä yhteistyötä, se on osoittautunut riittämättömäksi keinoksi torjua kulttuuriseen monimuotoisuuteen kohdistuvat uhat globaalistuvassa maailmassa.

Unescossa hyväksyttiin vuonna 2005 *kulttuurista moninaisuutta koskeva yleissopimus*. Sopimus on ensimmäinen monenkeskistä kulttuuripolitiikkaa koskeva kansainvälinen sopimus ja se muodostaa pohjan uudentalaiselle kulttuuripoliittiselle yhteistyölle. Yleissopimuksella valtiot sitoutuvat turvaamaan ja edistämään kulttuurista moninaisuutta. Sopimus sisältää myös määräyksiä erityistoimista kulttuurisen moninaisuuden ollessa uhattuna. Tämä on ensimmäinen kansainvälinen kulttuuripolitiikan sopimus, aiemmin kulttuuripolitiikka on nähty vain kansallisena asiana.

Euroopan neuvosto

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (1992) mukaan perinteisten eurooppalaisten alueellisten kielten tai vähemmistökielten, joista eräät ovat vaarassa hävitä, suojeleminen auttaa ylläpitämään ja kehittämään Euroopan kulttuurien monimuotoisuutta sekä perinteitä. Sopimus takaa oikeuden käyttää alueellista kieltä tai vähemmistökieltä yksityisessä ja julkisessa elämässä. Suomi ratifioi sopimuksen 1998, mutta noudattaa sitä vain ruotsin ja saamen osalta.

Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1995) korostaa, että moniarvoisen ja aidosti demokraattisen yhteiskunnan ei tule ainoastaan kunnioittaa kansalliseen vähemmistöön kuuluvien henkilöiden etnistä, sivistyksellistä, kielellistä ja uskonnollista identiteettiä, vaan myös luoda tarkoituksenmukaiset olosuhteet, joissa he voivat ilmaista, säilyttää ja kehittää tätä identiteettiä. Sopimuspuolet sitoutuvat takaamaan kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille oikeuden yhdenvertaisuuteen lain edessä ja tasavertaiseen lain suojaan. Tässä suhteessa kaikki syrjintä kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen perusteella on kielletty. Sopimuspuolet sitoutuvat edistämään olosuhteita, jotka ovat tarpeellisia,

jotta kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät nimittäin heidän uskontonsa, kielensä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä. Sopimuksen ratifioidessaan Suomi nimesi romaniväestön ja saamelaiset perinteisiksi kansallisiksi vähemmistöiksi.

Euroopan Neuvosto muotoili oman *kulttuurista moninaisuutta koskevan julistuksensa* vuonna 2000. Tämä koettiin tarpeelliseksi muuttuneessa tilanteessa, jossa kansalliset menettelytavat eivät enää riittäneet moninaisuuden käsittelyyn vaan tarvittiin Euroopan laajuinen strategia ja yhteinen näkemys aiheesta.

Suomi

Suomen perustuslaissa todetaan, että ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella (6 §). Julkisen vallan on lisäksi turvattava jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus saada kykijensä ja erityisten tarpeidensa mukaisesti myös muuta kuin perusopetusta sekä kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä. Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu (16 §). Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin (17 §) todetaan myös perustuslaissa.

Suomen kansalliskielet ovat suomi ja ruotsi. Jokaisen oikeus käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa asiassaan omaa kieltään, joko suomea tai ruotsia, sekä saada toimituskirjansa tällä kielellä turvataan lailla. Julkisen vallan on huolehdittava maan suomen- ja ruotsinkielisen väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista samanlaisten perusteiden mukaan. Saamelaisilla alkuperäiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Viittomakieltä käyttävien sekä vammaisuuden vuoksi tulkitsemis- ja käännösapua tarvitsevien oikeudet turvataan lailla.

Lisäksi todetaan, että julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen (22 §).

Suomen etniset vähemmistöt voidaan jakaa perinteisiin ja uusiin vähemmistöihin sen perusteella, kuinka kaukana historiassa niiden juuret maassa ovat. Perinteisiä vähemmistöjä ovat saamelaiset, suomeruotsalaiset, romanit, juutalaiset, tataarit ja venäläiset, joita kutsuttiin aikaisemmin kulttuurivähemmistöiksi. Uusia vähemmistöjä ovat pääasiassa 1980-luvulta alkaen maahan asettuneet ryhmät, kuten vietnamilaiset, somalialaiset ja iranilaiset. Jako ei ole yksiselitteinen, sillä esimerkiksi venäläisiä on kummassakin ryhmässä.⁹⁰

Yhdenvertaisuuslaki (2004) panee kansallisesti täytäntöön kaksi EU-direktiiviä, niin sanotun rasismidirektiivin ja työsyrijintädirektiivin. Yhdenvertaisuuslain tarkoitus on sananmukaisesti yhdenvertaisuuden edistäminen ja turvaaminen sekä syrjinnän kohteeksi joutuneiden henkilöiden oikeussuojan tehostaminen. Laki kieltää syrjinnän iän, etnisen ja kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Laki ei koske sukupuolten välistä yhdenvertaisuutta, johon sovelletaan lakia miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta. Yhdenvertaisuuslaissa kielletään sekä välitön että välillinen syrjintä. Keskeinen etnistä yhdenvertaisuutta koskeva uudistus laissa on viranomaisten velvollisuus laatia yhdenvertaisuussuunnitelma, jonka tavoitteena on edistää etnistä tasavertaisuutta viranomaisten omassa toiminnassa. Laki velvoittaa perustamaan syrjintälautakunnan, joka käsittelee syrjintää koskevia tapauksia, ja tekee siten entistä helpommaksi puuttumisen yksittäisiin syrjintätapauksiin.

Muita tässä mainittavia lakeja ovat ulkomaalaislaki, laki vähemmistövaltuutetusta ja syrjintälautakunnasta, saamen kielilaki, laki saamelaiskäräjistä sekä uskonnonvapauslaki.

Hallitusohjelmassa (2003) käsitellään myös kulttuurivähemmistöihin ja maahanmuuttajiin liittyviä asioita. Hallitus varautuu maahanmuuttopolitiikan ja kotouttamistoimien kehittämiseen ja edistää työperusteista maahanmuuttopolitiikkaa. Hallitus korostaa hyvien etnisten suhteiden ja vuorovaikutuksen edistämiseen tähtäävien ja syrjintää ennalta ehkäisevien toimenpiteiden merkitystä. Todetaan myös, että las-

ten, vammaisten ja vähemmistöryhmien kulttuurisia oikeuksia tuetaan. Edelleen todetaan, että ulkomalaislain kokonaisuudistus toteutetaan tehdyn valmistelun pohjalta kansainvälisiä ihmisoikeuksia sekä hyvää hallintoa ja oikeusturvaa kunnioittaen.

Hallitus hyväksyi lokakuussa 2006 *maahanmuuttopolitiittisen ohjelman*. Siinä keskeisiä teemoja ovat muun muassa varautuminen näköpiirissä oleviin työvoiman saatavuusongelmiin ja työperusteisen maahanmuuton edistämisen opastusjärjestelmän luominen, kotouttamisjärjestelmän ohjauksen tehostaminen, väestöryhmien välisten etnisten suhteiden parantaminen sekä siitä huolehtiminen, että Suomi tulevaisuudessaakin kykenee huolehtimaan humanitaarisista ja muista kansainvälisistä sitoumuksistaan. Tavoitteena on edistää moniarvoisen, monikulttuurisen ja syrjimättömän yhteiskunnan kehittämistä.

Opetusministeriön toimenpiteet

Kulttuurinen monimuotoisuus on opetusministeriön linjauksissa keskeisellä sijalla. Sen tukeminen tulee esille niin ministeriön toimintasuunnitelmissa, taide- ja taiteilijapoliittisessa ohjelmassa, maahanmuuttopolitiittisissa linjauksissa kuin lastenkulttuuripoliittisessa ohjelmassakin. Myös kansainvälisellä tasolla opetusministeriö osallistuu aktiivisesti kulttuurista monimuotoisuutta koskevien kysymysten käsittelyyn. Periaatteet vähemmistökulttuurien tukemisessa on määritellyt valtioneuvoston periaatepäätöksessä hallinnon toimenpiteistä suvaitsevaisuuden lisäämiseksi ja rasismien ehkäisemiseksi (1997).

Vuodet 2006–2009 kattavassa opetusministeriön toiminta- ja taloussuunnitelmassa (2005) todetaan, että ministeriö luo edellytyksiä kulttuurisen monimuotoisuuden vahvistumiselle. Maahanmuutto lisää maamme kulttuurista monimuotoisuutta ja edistää osaltaan kansainvälistymistä. Opetusministeriön vastuulla on luoda edellytykset koulutukselliselle ja kulttuuriselle tasa-arvolle. Myös rajat ylittävä yhteistyö monikulttuurisuuskysymyksissä vilkastuu ja muun muassa etnisen syrjinnän vastustaminen osana EU-yhteistyötä lisääntyy.

⁹⁰ Martikainen et. al. 2006.

Opetusministeriön strategia 2015 (2003) nostaa kulttuurisen monimuotoisuuden ja siihen liittyvät asiat keskeiselle sijalle. Avainalueisiin kuuluu mm. koulutuksellisen ja kulttuurisen tasa-arvon turvaaminen, henkisen kasvun ja oppimisen edistäminen, osallisuuden ja osallistumisen mahdollisuuksien lisääminen sekä kansainvälisen vaikuttamisen lisääminen.

Strategian mukaan demokraattinen yhteiskunta on tasa-arvoinen sekä sukupuolten ja sukupolvien että alueiden suhteen. Monikulttuuristuvassa yhteiskunnassa suvaitsevaisuus korostuu ja julkiset palvelut on suunnattava tasa-arvoisesti koko väestölle. Ministeriö tukee monikulttuurisuutta ja kulttuurien kohtaamista. Ihmisoikeuksien kunnioitus ja suvaitsevaisuuden edistäminen ovat haasteita erityisesti kansainvälisissä väestön muuttoliikkeissä ja maahanmuuttopolitiikassa ja nousevat näin ollen tärkeäksi tavoitteeksi.

Taide on mahdollisuuksia - taide- ja taiteilijapolitiisessa ohjelmassa (2002) lähdetään liikkeelle siitä, että monikulttuurisessa yhteiskunnassa julkiselta kulttuuripolitiikalta edellytetään herkkyyttä erilaisuuden ja monimuotoisuuden tunnistamiseen rikkautena. Taide on perusoikeus, joka kuuluu jokaiselle kansalaiselle. Erityisesti mainitaan suomenruotsalainen kulttuuri, etninen monimuotoisuus sekä liikkumis- ja toimimiseisteiset.

Opetusministeriön *Maahanmuuttopolitiittisten linjausten* (2003) tarkoituksena on selkeyttää ministeriön toimialan maahanmuuttopolitiikkaa ja toimintaa hyvien etnisten suhteiden edistämiseksi. Suomalaisen maahanmuuttopolitiikan tavoitteena on kaikkien maahanmuuttajien joustava ja tehokas kotoutuminen yhteiskuntaan. Opetusministeriön toimiala on kotoutumisen ja hyvien etnisten suhteiden edistämisen kannalta hyvin keskeinen.

Opetusministeriön toimenpideohjelmassa 2006–2010 *Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus* kiinnittää myös huomiota vähemmistö- ja erityisryhmien mahdollisuuksiin harjoittaa omaa kulttuuritoimintaa kohderyhmänä kieli- ja kulttuurivähemmistöt sekä vammaisvähemmistöt. Koulutuksen alalla lisääntyvään maahanmuuttoon vastataan ensisijaisesti kehittämällä yleistä koulutusjärjestelmää siten, että opetuksessa otetaan huomioon maahanmuuttajalasten ja -nuorten erityistarpeet. Suvaitsevaisuutta ja myönteistä suhtautumista eri kulttuureihin korostetaan osana kaikkea opetusta.

Vähemmistökulttuuritarpeet otetaan aikaisempaa paremmin huomioon osana kulttuurin ja taiteen tukemisen yleisiä järjestelmiä sekä kulttuuri- ja taidelaitosten toimintaa. Maahanmuuttajien kulttuurisista tarpeista huolehditaan lisäämällä vähemmistökulttuurien tukemiseen tarkoitettuja määrärahoja vastaamaan lisääntyntä maahanmuuttoa. Samoin kehitetään järjestelmiä etnisiin vähemmistöihin lukeutuvien ammattitaiteilijoiden ja heidän järjestöjensä toiminnan tukemiseksi. Maahanmuuttajanuorten parissa tehtävän nuorisotyön sekä nuorisotoiminnan kokeilu- ja kehittämishankkeita tuetaan aikaisempaa voimakkaammin. Liikunnan avulla suvaitsevaisuutta edistävän toiminnan tukemista jatketaan vähintään entisessä laajuudessa.

Lastenkulttuuripoliittisen ohjelman mukaan taide- ja kulttuurielämässä tarvitaan aloitteita, jotka tukevat ja ottavat huomioon lisääntyvän kulttuurisen monimuotoisuuden. Taiteilla on aina ollut vahva kansainvälinen ulottuvuus. Taiteenalojen järjestöillä on tärkeä rooli taiteilijoiden liikkuvuuden ja taiteen kansainvälisen vaihdon lisääjänä. Lasten taide- ja kulttuuripalveluiden kannalta on kuitenkin edelleen merkityksellistä se, mitä Suomessa tapahtuu. Koulutuksellisten ja muiden kulttuuristen kynnysten lisäksi on tärkeää poistaa myös muita taiteeseen osallistumisen esteitä. Näitä ovat mm. vähemmistöasemaan, liikkumis- tai toimimiseisteisiin ja muihin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin tai elämäntilanteisiin liittyvät kysymykset.

Veikkausvoittovaroissa on ollut vuodesta 2005 lähtien uusi monikulttuurisuuden tukemiseen ja rasismien vastaiseen työhön osoitettu Tästä määräraha on tuettu mm. maahanmuuttajataiteilijoiden yhdistystoimintaa.

Lisäksi opetusministeriöllä on erillinen määräraha saamelaiskulttuurin tukemiseen. Määrärahan käytöstä päättää saamelaiskäräjät kulttuuri-itsehallinnon periaatteen mukaisesti. Kulttuurimääräraha on saamelaisyhteisölle merkittävä tuki ja sen avulla on saatu elvytettyksi saamelaiskulttuuria. Saamelaiskulttuuri elää voimakasta nousukautta. Taiteellinen toiminta, yhdistystoiminta ja rajat ylittävä yhteistyö on vilkasta. Rahoituksen tarve on huomattavasti nykyistä määrärahaa suurempi.

12 Kulttuuri ja kehitys

Ulkoministeri Erkki Tuomioja on korostanut globalisaation myönteisiä mahdollisuuksia⁹¹ ja todennut, että globalisaation voimistuessa on tärkeää käydä keskustelua myös kulttuurin ja kehityksen suhteesta. Myönteisenä mahdollisuutena hän mainitsee monikulttuurisuuden ja toteaa:

Ihmisoikeuksien kannalta globalisaatio asettaa monitahoisia haasteita. Talouden liberalisoituminen korostaa taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien tarvetta ja merkitystä. Jos ne vahvistuvat, vahvistuu myös ihmisyyden syvä ydin, ihmisoikeuksien jakamattomuus. Tiedon lisääntyminen ja ennen kaikkea modernit kommunikaatioyhteydet ovat tuntuvasti parantaneet mahdollisuuksia valvoa ihmisoikeustilannetta. Samalla tavoin vaikuttaa kansalaisjärjestötoiminnan kansainvälistyminen ja tehostuminen.

Siinä missä kansainvälistyminen levitti muutamia voimakkaita valtakulttuureja ympäri maailman, globalisaatio voi tuoda kaikki kulttuurit, pienetkin, lähelle, vieretysten ja limittäin. Kaikki ovat tekemisissä toistensa kanssa. Tämä monikulttuurisuus rikastuttaa meitä kaikkia, yhä enemmän myös Suomessa.

Myönteinen perussuhtautuminen maahanmuuttoon on tärkeää silloinkin, kun emme ajattele väestön ikääntymisen tasapainottamista. Tällaiseen työvoiman hankintapolitiikkaan liittyy myös eettisiä ongelmia: Onko meillä oikeutta houkutella parhaiten koulutettua väkeä kehitysmaista paikkaamaan aukkojamme? Miten se vaikuttaisi kehitysmaiden mahdollisuuksiin vaurastua ja kehittyä?

Jokainen maailman valtioista on ratifoinut ainakin yhden kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen, useimmat lukuisia. Sitä kautta ne ovat hyväksyneet ihmisoikeuksien universaalisuuden. Wienin maailmankonferenssin (1993) loppuasiakirjassa tunnustetaan yksimielisesti ihmisoikeuksien universaalinen luonne. Ihmisoikeudet ovat universaaleja ja ne kuuluvat jokaiselle riippumatta hänen kulttuuri- tai muusta taustastaan ja siksi kulttuuriset tekijät eivät koskaan voi oikeuttaa ihmisoikeusloukkauksia. Kulttuurirelativistisen näkemyksen mukaan mitkään arvot tai oikeudet eivät voi olla universaaleja, vaan ne perustuvat aina tietyn kulttuurin näkemyksiin oikeasta ja väärästä. Ihmisoikeuksien kohdalla viitataan niin sanottuun länsimaiseen kulttuuriin.

⁹¹ Erkki Tuomiojan puhe Kulttuuri ja kehitys –seminaarissa Helsinki 21.5.2001.

Ihmisoikeusjärjestelmä sellaisena kuin me sen nyt tunnemme ei kuitenkaan perustu vain läntiseen traditioon tai valistukseen, vaan esimerkiksi Kiina, Intia, Chile, Kuuba, Libanon ja Panama osallistuivat aktiivisesti vuonna 1948 hyväksytyn YK:n ihmisoikeusjulistuksen laadintaan. Ihmisoikeuksien takana oleva filosofinen ajattelu toisen kunnioittamisesta, tasa-arvosta ja oikeudenmukaisuudesta löytyy monista maailman uskonnoista ja kulttuureista.

Kehitysyhteistyössä kulttuurilla voidaan sanoa olevan kaksi merkitystä. Ensiksi sillä tarkoitetaan kulttuurista näkökulmaa osana kehitysyhteistyötä. Kulttuurin näkökulmaa voidaan vahvistaa kulttuurienvälisen kompetenssin avulla, kulttuurisen arvioinnin keinoin sekä hyödyntämällä kulttuuria työkaluna ja vuoropuhelua edistävänä välineenä viestittäessä kehitysavun tavoitteista. Toisaalta kulttuurilla viitataan kulttuurisektoriin, jossa kulttuuri ja kulttuurin kehittäminen on toiminnan kohde. Viimeksi mainituilla on hyvin merkittävä asema kulttuurin ja arvojen levittämisessä. Kehitysyhteistyössä kulttuurin eettinen ulottuvuus on siis läpäisevä elementti.

Kehitysmaiden kanssa tapahtuva kulttuuriyhteistyö toimii kaksisuuntaisesti. Pohjoisesta etelään suuntautuvissa ohjelmissa tuetaan yleensä kehitysmaan kulttuuripolitiikan kehittymistä lähtökohtana ihmisoikeudet ja demokratia. Toinen tärkeä alue on maan oman kulttuurituotannon kehityksen tukeminen maan kulttuurisektorin kapasiteettia voimistamalla. Kulttuuri on kehitysyhteistyössä sosiaalisen, taloudellisen ja ekologisen kestävyysvoimavara. Kulttuuri on usein aktiivinen osa demokratian, hyvän hallinnon, ihmisoikeuksien sekä kansalaisyhteiskunnan kehityksen ohjelmia. Sosiotaloudellisesta näkökulmasta katsoen kulttuuri on keino edistää liikkuvuutta, sopeutumiskykyä ja myönteistä kehitystä.

Kulttuuri liittyy kehitysyhteistyössä arvoihin, käytäntöihin ja instituutioihin.⁹² Kulttuurit eroavat toisistaan monien arvovalintojen, esimerkiksi uskonnon aseman ja eettisten traditioiden suhteen.

Kulttuuri on noussut monissa maissa tärkeäksi osaksi kehitysyhteistyötä ja yleinen tendenssi on, että

tämä kehitys voimistuu. On mahdollista erottaa kolme suuntausta, jotka voimistavat kulttuurin merkitystä:⁹³

1. Köyhyyden luonteen ymmärtäminen ja strategiat köyhyyden voittamiseksi

Köyhyys ei ole vain taloudellisten ja sosiaalisten resurssien puutetta, vaan myös oikeuksien, vaikutusmahdollisuuksien, statuksen ja arvoaseman puutetta. Paikallisten omien ideoiden ja visioiden huomioonottaminen on ratkaisevaa siinä, hyödyttääkö kehitys köyhiä todella. Tasa-arvo, ihmisoikeudet, demokratisoituminen ja vaikutusmahdollisuudet sekä kulttuurisen näkökulman ja kulttuurisen moninaisuuden huomioon ottaminen nousevat keskeisiksi tekijöiksi kokonaisvaltaisen kehitysstrategian luomisessa köyhyyden vähentämiseksi. Suomen kehityspolitiikan tavoitteena onkin köyhyyden poistaminen YK:n Vuosituhattulistuksen ja siihen liittyvien kehitystavoitteiden mukaisesti.

2. Kumppanuus ja kansalliset strategiat

Kehitysyhteistyön pitää rakentua etelän ja pohjoisen väliselle tasa-arvoiselle kumppanuudelle. Kulttuurialalla todellisen kumppanuuden ja tasa-arvoisen suhteen syntyminen saattaa olla helpompaa kuin esimerkiksi taloudessa.

3. Globalisaatioprosessi ja sen kulttuuriset vaikutukset

Globalisaatioprosessin myötä maailman maat tulevat yhä riippuvaisemmiksi toisistaan niin talouden ja politiikan osalta kuin sosiaalisen kehityksen ja ympäristönäkökohtienkin osalta. Kiinteämpi vuorovaikutus yli maiden ja kulttuurien rajojen voi johtaa rikkaampaan kulttuurien kirjoon ja ymmärrykseen, mutta toisaalta myös monokulttuurisuuteen ja kulttuurien törmäyksiin. Maan oman kulttuuriteollisuuden tukeminen voi paremmin taata paikallisten kulttuurien kehityksen omilla ehdoillaan ja turvata niiden olemassaolon osana globaalia kulttuuritarjontaa.

Kulttuurituotteiden maahantuonnilla on myös omat hyvät puolensa, se lisää ymmärrystä toisista kulttuureista ja samalla erojen kautta auttaa hahmotamaan omaa kulttuuria paremmin. Mutta jos kulttuurin tuonti saa ylivallan eikä maan omaa kulttuuria

⁹² Seppälä & Vainio-Mattila (2000)

⁹³ Danida (2002, 7-9)

ole mahdollista ilmaista, se voi johtaa luovan ja taloudellisen potentiaalin hukkaamiseen, vieraantumiseen ja luovuttamiseen omasta kulttuurista. Tästä on olemassa monia surullisia esimerkkejä alkuperäiskansojen kohdalla.

Kulttuuri ja kehitysyhteistyö kansainvälisissä viitekehyksissä

Kansainvälisessä keskustelussa kulttuurin ja kulttuuritoimialojen merkitys kehitysyhteistyössä on noussut esille monissa kohdin. YK:n isännöimät huippukoukset ovat osaltaan olleet vaikuttamassa kehityspolitiikan linjauksiin. Näistä erityisesti kestävään kehitykseen liittyvä Johannesburgin kokous (2002) nosti kulttuuriin liittyviä teemoja esille. Tässä kokouksessa kestävä kehitys ajatus laajennettiin myös koulutuksen ja kulttuurin alueelle. Kulttuurisesti kestävä kehitys mahdollistaa ihmisten vapaan henkisen toiminnan, eettisen kasvun sekä kulttuurien moninaisuuden säilymisen ja kehittymisen sukupolvesta toiseen. Kulttuurinen kestävyys edellyttää, että kehitys on sopu-soinnussa yhteisön kulttuurin ja arvojen kanssa. Kulttuurisesti kestävä kehitys on rakennettava kunkin kansan omalle kulttuuriperinnölle ja arvomaailmalle, jotta sillä olisi edellytykset jatkua ja kehittyä.

Kulttuuripolitiikassa kestävä kehitys teema on aiemmin tullut esiin erityisesti Unescon ja Euroopan neuvoston kautta. Unescon toiminnassa kulttuuri ja kehitys on vahvasti esillä oleva teema ja järjestö toteuttaa toiminnallaan vuonna 1998 hyväksyttyä *kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelmaa*. Euroopan neuvoston Syrjästä esiin -raportti (1997) liittyy myös kulttuurin ja kestävä kehitys tavoitteisiin. Raportin keskeisenä kysymyksenä on, miten kulttuuri tuodaan syrjästä päätöksenteon keskelle ja miten myös syrjäytyneiden ihmisten kulttuurinen panos saadaan esille kulttuurin yleisen valtavirtautumisen haasteista huolimatta.

Merkittävä viitekehys kulttuurialan kehitys yhteistyölle oli YK:n julistama *Maailman kulttuurikehityksen*

vuosikymmen 1988-1997. Aloite tästä tehtiin Unescon järjestämässä kulttuuripolitiikan maailmankonferenssissa Meksikossa 1982, jossa etusijalle asetettiin kehityksen inhimilliset tekijät ja todettiin, että kasvuajatteluun on sisällytettävä myös ihmisten henkisten ja kulttuuripyrkimysten tyydyttäminen. Kulttuuri-vuosikymmenen tavoitteina olivat kulttuuriajattelun sisällyttäminen kehitystyöhön, kulttuuri-identiteettien voimistaminen ja rikastaminen, kulttuurielämään osallistumisen laajentaminen ja kansainvälisen kulttuuriyhteistyön edistäminen. Tähän liittyi myös Tukholman hallitustenvälinen *Kulttuurin ja kehityksen konferenssi* (1998), joka hyväksyi *Kulttuuripolitiikan ja kehityksen toimintasuunnitelman*, jossa listattiin strategioita kulttuurin valtavirtautamiselle kehitysyhteistyössä:

- 1 Kulttuuripolitiikan on oltava yksi avaintekijöistä kehitysstrategioissa ja sen tulee:
- 2 edistää luovuutta ja osallistumista kulttuurielämään,
- 3 voimistaa politiikkaa ja käytäntöjä aineellisen ja aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja edistämiseksi sekä kulttuuriteollisuuden voimistamiseksi,
- 4 tukea kielellistä ja kulttuurista diversiteettiä,
- 5 ohjata enemmän taloudellisia ja inhimillisiä resursseja kulttuurisen kehityksen käyttöön.⁹⁴

Javier Pérez de Cuéllarin johtaman YK:n Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti *Moninaisuus luovuutemme lähteenä* (1998) korostaa, että kulttuuri on perustana kaikelle kehitykselle. Kulttuuri ja kulttuurinen moninaisuus on perusta sosiaaliselle luovuudelle, mutta se voi myös edistää väkivaltaa ja eksklusiota. Raportti korostaa, että kaikkien kulttuurien pitäisi kunnioittaa toisiaan globaaliin etiikkaan perustuen, joka rakentuu universaaleille arvoille, ihmisoikeuksille ja molemminpuoliselle kunnioitukselle yli kulttuurirajojen.

Maailmanpankin strategia *“Culture and Sustainable Development - A Framework for Action”* (1999) on ollut osaltaan edistämässä kulttuurin asemaa. Maailmanpankki haluaa edistää kehitysprosessia, joka ottaa läh-

⁹⁴ Unesco (1998)

tökohdakseen paikallisen kulttuurin ja väestön tiedot ja tarpeet. Maailmanpankki on listannut kulttuurin ja kehitysyhteistyön yhdistämisen hyötyjä seuraavasti:⁹⁵

- luoda uusia taloudellisia mahdollisuuksia yhteisöille päästä eroon köyhyydestä
- katalysoida paikallistason kehitystä panostamalla erilaisiin sosiaalisiin, kulttuurisiin, taloudellisiin ja fyysisiin resursseihin
- luoda liikevaihtoa olemassa olevista varoista
- vahvistaa sosiaalista pääomaa ja koheesiota
- täydentää inhimillisen kehityksen strategioita ja luoda dynaamisia tietoyhteiskuntia

Unescon *kulttuurista moninaisuutta koskeva yleissopimus* muodostaa ensimmäisenä monenkeskistä kulttuuripoliittikkaa koskevana kansainvälisenä sopimuksena pohjan uudentuneelle kulttuuripoliittiselle yhteistyölle, jossa valtiot sitoutuvat turvaamaan ja edistämään kulttuurista moninaisuutta, helpottamaan kulttuuripoliittikoiden ja eri kulttuurimuotojen monimuotoisuuden suojelua ja edistämistä koskevien toimien kehittämistä ja tukemista sekä edistämään laajempaa kansainvälistä kulttuurivaihtoa. Sopimuksen yhtenä tavoitteena on kehitysmaiden tukeminen niiden pyrkiessä vahvistamaan taiteilijoiden ja kulttuurin toimialojen asemaa.

Maailmanperintösopimus eli yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi (Unesco 1972) ja siihen liittyvä Maailmanperintöluettelo koskevat myös kehitysmaita. Suojelukohteista suurin osa on tällä hetkellä teollisuusmaissa, mutta kohteita tulisi valita tasapuolisesti ja edustavasti eri puolilta maailmaa. Sopimus myös velvoittaa länsimaita tukemaan kehitysmaita heidän pyrkimyksissään tunnistaa, tallentaa ja säilyttää ja ylläpitää aineellista kulttuuriperintöään. Viitekehyksen kehitysmailla muodostavat myös aineetonta kulttuuriperintöä koskeva yleissopimus (2003), YK:n kehitysohjelma UNDP:n inhimillisen kehityksen raportti *“Culture and Human Development”* (2004) sekä YK:n syyskuun 2005 huippukokous Millennium Review Summit, jonka loppuasiakirja nostaa esille erityisesti kulttuurisen moninaisuuden ja kulttuurien välisen dialogin.

Euroopan unioni merkitsee komission kehityspoliittisten suunnitelmien kautta jäsenmaiden kansallisten linjausten toimintakehikkoa myös kehityspanostusten ja kehitysyhteistyön kannalta. EU:n toimintaa puolestaan linjaavat useat strategiat, toimintaohjelmat ja kansainväliset sopimuspuitteet. EU:n viimeaikaisissa linjauksissa kehityksen edistäminen pohjataan kumppanuuksien rakennustyöhön. Kehityspoliittinen julkilausuma muodostaa vision kehityksestä ja kehityspoliittikan toteutukseen ja kehitysyhteistyöhön liittyvät linjaukset.

Markkinoiden muuttuminen maailmanlaajuisiksi ja niiden vapautuminen asettaa kehitysmaat suurien haasteiden ja mahdollisuuksien eteen. Yhtäältä globalisaatiokehitys avaa kansainvälisiä markkinoita, mikä tekee mahdolliseksi elintason nousun ja köyhyyden vähentymisen. Kehitysmaiden integroituminen kansainväliseen kauppajärjestelmään voi tapahtua tukeamalla näiden maiden omia kehitystavoitteita. Kehitysmaiden problematiikkaan liittyy myös digitaalinen kuilu, jolla kuvataan erilaisia tietoyhteiskunnan epätasa-arvoistumiseen ja syrjäytymiseen liittyviä ilmiöitä. Maapallon “informaatorikkaat” elävät kaukana “informaatioköyhistä” ja heidän todellisuudestaan.

Suomen kehityspoliittisessa ohjelmassa luvataan ottaa kehitysmaiden edut entistä paremmin huomioon WTO:n puitteissa. Monenkeskisen kauppajärjestelmän vahvistaminen edellyttää kehitysmaiden täysipainoista osallistumista. Köyhimpien kehitysmaiden kannalta on tärkeää, että kehitysmaiden tuotteiden parempi markkinoille pääsy, tasapainoiset, myös köyhimpien kehitysmaiden erityistarpeet huomioon ottavat säännöt ja luvattu tekninen apu kauppakapasiteetin vahvistamiseksi toteutuvat myös käytännössä.

Pohjoismaiset kulttuurin ja kehityksen ohjelmat

Pohjoismaista Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa on kehitysyhteistyön ja kulttuuritoimialan järjestelmällisiä

⁹⁵ World Bank (1999) Culture and Sustainable Development . A Framework for action.

ohjelmia. Myös Suomen kehitysyhteistyössä on kulttuurin toimialoilla ohjattu kehitysyhteistyöhön määrärahoja ensisijaisesti ulkoasiainministeriön kautta, mutta toimenpiteet ovat olleet etenkin opetusministeriön puolella kertaluontoista. Edellytyksiä kuitenkin voisi olla myös kestävämpään yhteistyöhön. Tähän voitaisiin vaikuttaa yhtenäisemmän ohjelmatyön ja painotusten avulla.

Suomi

Kehityspoliittista ohjelmaa (2004) edeltävässä *Suomen kehityskaupoliittikan linjauksessa* (1998) korostetaan kulttuurista ymmärrystä kehityskaupsuhteiden perustana. Kehitysyhteistyön periaatepäätöksessä todetaan kehitysyhteistyön olevan olennainen osa ulkopoliittikkaa. Linjauksessa todetaan, että Suomen kehitysyhteistyössä kulttuurinäkökohdat otetaan huomioon kaikessa toiminnassa ja että kehitysmaiden ja niiden kansalaisyhteiskuntien kanssa tehtävään kulttuuriyhteistyöhön käytettäviä kehitysyhteistyömäärärahoja lisätään.

Suomen rahoittamaa kehitysyhteistyötä ohjaavat toisaalta kansainväliset sitoumukset ja sopimukset, toisaalta niiden pohjalta valmisteltu Suomen kansallinen *Kehityspoliittinen ohjelma* (Valtioneuvoston periaatepäätös 2004), jonka ohjenuorana toimivat YK:n vuosituhatavoitteet.

Ohjelman mukaan kulttuuria pitäisi tarkastella laajasti kehityksen voimavarana; yhteiskunnan arvojen, tapojen ja yhteiskunnallisten laitosten määrittäjänä, turvallisuuden ja elämysten perustana, ihmisten kohtaamien haasteiden ja ongelmanratkaisun lähteenä, jolle on ominaista jatkuva muuttuvuus.

Varsinainen kehitysyhteistyö on kehityspoliittikan keskeinen instrumentti. Uuden kehityspoliittikan keskeiset periaatteet ovat:

- sitoutuminen YK:n vuosituhatjulistuksen arvoihin ja päämääriin;
- laaja kansallinen sitoutuminen ja johdonmukaisuus kaikilla politiikan alueilla;

- sitoutuminen oikeuspohjaiseen lähtökohtaan;
- kestävän kehityksen periaate;
- laajan kehitysrahoituksen käsite;
- kumppanuudet kehityksen puolesta;
- kehitysmaiden ja niiden ihmisten oman päätösvallan ja vastuun kunnioittaminen; sekä
- pitkäaikainen sitoutuminen ja avoimuus.

Ruotsi

Ruotsi oli maailmassa ensimmäisten joukossa nostamassa kulttuurin sille kuuluvaan arvoon osana kehitysyhteistyötä. Tähän 1960-luvulta lähtien on panostettu, mutta merkittävämminkin vasta 80-luvun alusta alkaen, osana Etelä-Afrikan apartheid-hallinnon vastustamista. Ruotsin globaalin kehityksen politiikkapaperissa⁹⁶ kulttuurin osalta todetaan, että tavoitteena on myötävaikuttaa demokratiaa edistävän kulttuuri- ja mediapolitiikan kehittymiseen yhteistyömaissa. Hallitus työskentelee vahvistaakseen kulttuuri-, ulko- ja kehityspoliittikan yhteensovittamista. Syksyn 2005 kuluessa hallituksen on määrä jättää ehdotuksensa kansainvälisen kulttuuripoliittikan toteuttamiseksi. Ruotsalaisen kehityspoliittikan keskeisiä tavoitteita ovat rauha, demokraattinen hallinto, taloudellinen ja sosiaalinen kehitys sekä ympäristön kestävä käyttö.

Myös kulttuuripoliittikan suuntaviivat tukevat kehitysyhteistyön tavoitteita:⁹⁷

- suojella ilmaisunvapautta ja luoda olosuhteet, joissa se voi toteutua kaikkien kohdalla
- taata, että kaikilla on yhtäläinen mahdollisuus osallistua kulttuurielämään ja luovaan toimintaan
- edistää kulttuurista moninaisuutta, taiteellista uudistumista ja laatua sekä siten vastustaa kaupallisuuden kielteisiä vaikutuksia
- luoda kulttuurille olosuhteet, jossa se voi olla yhteiskunnan dynaaminen ja itsenäinen osa
- säilyttää ja käyttää kulttuuriperintöä
- edistää kulttuurisia tavoitteita
- rohkaista kulttuurista vaihtoa ja eri kulttuurien kohtaamista maan sisällä

⁹⁶ Sveriges politik för global utveckling (Skr. 2004/05:161)

⁹⁷ Kulturrådet (1996) Promoting Culture

Ruotsissa keskeisin toimija kulttuurin ja kehitysyhteistyön saralla on Sida (The Swedish Agency for International Development Cooperation). Sidan kulttuurin ja kehitysyhteistyön tärkeimpiä kohderyhmiä ovat lapset ja nuoret, naiset, vähemmistöryhmät, kulttuurin toimijat ja journalistit. Sidan yleisenä tavoitteena on luoda ihmisoikeuksiin pohjautuen olosuhteet kulttuuriselle moninaisuudelle, luovalle toiminnalle ja kestäväälle kehitykselle. Tämä tavoite on jaettu useisiin pienempiin osatavoitteisiin, joista tähän on poimittu kulttuuripolitiikan kannalta keskeisimpiä:⁹⁸

1. Kulttuuripolitiikka

Tavoitteena on luoda kulttuuripolitiikoita, jotka kunnioittavat ihmisoikeuksia ja ottavat huomioon niiden tiedon, mielipiteet ja visiot, jotka kulttuuria harjoittavat.

2. Tieto ja sosiaalinen keskustelu kansalaisyhteiskunnassa

Tavoitteena on mahdollistaa tiedon saatavuus ja osallistuminen sosiaaliseen keskusteluun suurelle yleisölle.

3. Koulutus ja luova toiminta

Tavoitteena on mahdollistaa luovaan toimintaan osallistuminen erityisesti lapsille ja nuorille.

4. Kulttuurin institutionaalinen infrastruktuuri

Tavoitteena on luoda perusta kulttuurin infrastruktuurille

5. Kulttuuriperintö

Tavoitteena on luoda mahdollisuuksia kestäväälle kulttuuriperinnön suojelulle ja käyttämiselle.

6. Kulttuurin ja median tuotanto

Tavoitteena on luoda mahdollisuuksia kulttuurin ja median tuotannolle yhteistyömaissa.

7. Kansainvälistyminen

Tavoitteena on tukea kansainvälistymistä, joka suojelee erilaisia kulttuurisia ilmauksia ja vastustaa globalisaation standardisoivia vaikutuksia.

Norja

Ruotsin ohella Norja oli yksi ensimmäisistä maista, jotka ottivat kulttuurin ja taiteen osaksi kehitysyhteistyötä ja 1990-luvun alusta kulttuuri on ollut tärkeä osa kehitysapua. Norjan ulkoministeriöllä (Utenriksdepartementet) on päävastuu maan kulttuuriyhteistyöstä. Ulkoministeriön kulttuuriin kohdennetun kehitysyhteistyön tavoitteena on auttaa kohdemaita niiden kehityksessä, tukea kulttuurista moninaisuutta ja kasvattaa ymmärrystä pohjoisen ja etelän välillä.

Operatiivinen vastuu on jaettu ministeriön ja Noradin (The Norwegian Agency for Development Cooperation) kesken.

Ensisijaisesti tuetaan projekteja, jotka tukevat rauhan- ja sovinnon työtä, kulttuurisia oikeuksia sekä naisten ja lasten taidetta.⁹⁹

Norad on Norjan ulkoministeriön alainen organisaatio. Sen tärkein tarkoitus on kansainvälinen yhteistyö köyhyyden vähentämiseksi. Noradin mukaan mahdollisuus itseilmaisuun kulttuurin ja taiteen kautta on keskeistä ihmisen hyvinvoinnille, identiteetille ja ylpeydelle. Globalisoituvassa maailmassa yksittäiset kulttuurit ja kulttuuriperintö auttavat ihmisiä tuntemaan kuuluvansa johonkin. Osallistuminen, itseilmaisu ja kommunikointi kulttuurin kautta on keskeinen tekijä vapaissa, demokraattisissa yhteiskunnissa. Elävää kulttuuria ja kulttuuriperintöä voidaan käyttää instrumenttina muiden kehityspolitiikan tavoitteiden saavuttamisessa. Kulttuuri on esimerkiksi osoittautunut hyväksi oven avaajaksi rauhan rakentamisessa ja konfliktien sovittelussa. Kulttuurin parissa toimiminen voi innostaa osallistumaan politiikkaan tai muihin demokraattisiin prosesseihin, luoda työpaikkoja ja siten auttaa taistelussa köyhyyttä vastaan. Suurin osa yhteistyömaista on nuoria valtioita, joissa kulttuurilla on tärkeä asema identiteetin ja valtion rakentamisessa.

⁹⁸ Sida (2000) Policy for Sida's international development cooperation in the field of culture.

⁹⁹ <http://odin.dep.no/ud/norsk/tema/kultur/utvikling/bn.html>

Noradin tavoitteena kulttuurityön osalta on:¹⁰⁰

- tukea Noradin yleisiä kehitysyhteistyön tavoitteita
- vahvistaa ihmisten uskoa omaan identiteettiinsä, luovuuteen ja arvoihin
- rohkaista yleistä kiinnostusta ja osallistumista kehitysprosesseihin
- edistää kulttuurienvälistä ymmärrystä

Tanska

Tanskassa kehitysyhteistyötä hoitaa ulkoministeriön alainen Danida (Danish International Development Assistance). Kulttuuriin liittyvä kehitysyhteistyö tapahtuu pääosin DCCD:n (Danish Center for Culture and Development) kautta.

Köyhyyden vähentäminen on Tanskan kehitysyhteistyön keskeisin haaste. Tanskan ulkoministeriö on laatinut oman kulttuurin ja kehitysyhteistyön strategian (2003).¹⁰¹ Strategian mukaan kehitysprosessi ei liity vain taloudellisiin tai sosiaalisiin tekijöihin. Kehitysyhteistyön keskeinen osa liittyy arvoihin ja asenteisiin ja kulttuurisen näkökulman ymmärtäminen on tärkeää kehitysyhteistyön onnistumiselle. Strategian tavoitteena on kulttuurin systemaattinen ja laajempi integroiminen kehitysyhteistyöhön. Kulttuuri käsitetään sekä sen laajemmassa merkityksessä, että kaavammin liittyen kulttuurin ja taiteen toimintoihin. Hallitus keskittyy erityisesti yrityksiin, jotka edistävät vuoropuhelua kulttuurien välillä ja uskonnollista suvaitsevaisuutta. Danida on Tanskan ulkoministeriön alainen kehitysyhteistyöstä vastaava organisaatio. Kulttuurin osalta sen rooli on lähinnä ohjaava, sillä käytännön työ tapahtuu DCCD:n kautta.

Danidan kulttuuriin liittyvän kehitysyhteistyön tavoitteena on:

1. Edistää kulttuurin huomioimista keskeisenä elementtinä taistelussa köyhyyttä vastaan

Kulttuurisen kontekstin tunteminen on keskeistä kaiken kehitysyhteistyön suunnittelussa ja toteuttamisessa. Kulttuurin tulisi olla integroitu osa myös koulutukseen, terveydenhoitoon ja maanviljelyyn liittyvissä hankkeissa.

2. Edistää kulttuurin merkitystä aktiivisena työvälineenä köyhien tukemisessa

Kulttuurihankkeita voidaan käyttää käytännönläheisenä apuvälineenä edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoa sekä köyhien ja syrjäytyneiden identiteettiä ja omanarvontuntoa. Näillä ryhmillä on tarve korkeampaan statukseen ja arvostukseen yhteiskunnassa ja heillä tulisi olla mahdollisuus osallistua ja hyötyä yhteiskunnan kehityksestä. Erityistä huomiota tulisi kiinnittää naisten ja alkuperäiskansojen asemaan.

3. Tukea kulttuurista moninaisuutta ihmisoikeuksien ja suvaitsevaisuuden perustana

Kulttuuriin pitäisi kiinnittää suurempaa huomiota tanskalaisessa yhteistyössä ja tämän tulisi edistää kulttuurisen moninaisuuden säilyttämistä ja edistämistä. Samoin pitäisi aktiivisesti työskennellä molemminpuolisen kulttuurin kunnioittamisen puolesta. Suvaitsevaisuutta ja kunnioitusta ihmisoikeuksia ja muita kulttuureja kohtaan pitäisi edistää keskeisenä elementtinä kehitysmaiden kulttuurisen identiteetin turvaamiseksi.

¹⁰⁰ Strategi for Norges kultur- og idrettssamarbeid med land i sør (2005)

¹⁰¹ Danida (2002) Kultur og udvikling. Strategi og retningslinjer

13 Eettisiä erityispiirteitä kulttuurin eri aloilla

Kulttuuritoimiala käsitteenä tarkoittaa kaikkea sitä toimintaa, johon liittyy kulttuurinen sisältö. Tässä yhteydessä kulttuuriin luetaan perinteisten kulttuurin ja taiteen toimialojen ohella mukaan myös liikunta-kulttuuri osana kulttuuripolitiikkaa. Tässä luvussa käsitellään kulttuuripolitiikan toimenpiteiden piiriin kuuluvia aloja, taiteen ja kulttuurin toimialoja sekä taiteen ja kulttuurin soveltavia aloja. Yhteiskunnan ylläpitämiin kulttuuripoliittisiin instituutioihin kuuluvat kulttuuriperintö ja museot, kirjastot sekä yleisradiotoiminta. Kirjastojen yhteydessä käsitellään myös sensuuritoimenpiteitä

13.1 Kulttuuriperintö

Kulttuuriperinnöllä (Cultural Heritage) tarkoitetaan henkisiä ja aineellisia todisteita ihmisen toiminnasta ennen ja nyt. Kulttuuriperintö muodostuu aineetomasta perinnöstä sekä aineellisesta kulttuuriperinnöstä, johon kuuluvat esineellinen perintö, kiinteät muinaisjäännökset, rakennettu ympäristö ja ihmisen muokkaama maisema. Kulttuuriperintö on mikä tahansa asia tai käsite, jolla katsotaan olevan esteettis-

tä, historiallista, tieteellistä tai hengellistä merkitystä. Aineetonta perintöä on käsitelty aiemmissa luvuissa. Tässä luvussa keskitytään kulttuuriperintöön yleisesti sekä museoalan ja kulttuuriympäristön kokonaisuuksiin. *Luonnonperinnöllä* (Natural Heritage) tarkoitetaan luontoa moninaisuudessaan sekä ihmisen kokonaisuutta aineistoa luonnon historiasta. Se voi olla mikä tahansa luontoon kuuluva asia, ilmiö tai käsite, jolla katsotaan olevan tieteellistä tai henkistä merkitystä.

Kulttuuriperintö on tärkeä osa kulttuuri-identiteetin muodostumista, ja sen merkitys korostuu entisestään yhä nopeammin muuttuvassa maailmassa. Köyhyys, kestäättömät tuotanto- ja kulutustavat ja hallitsematon globalisaatio muodostavat usein uhan arvokkaille luonnon- tai kulttuuriperintökohteille. Esimerkiksi Kiinassa rakennettava Kolmen solan pato tulee peittämään alleen 800 kulttuurihistoriallisesti arvokasta kohdetta.¹⁰² Globalisaatio on avannut kulttuuriperinnölle maailmanlaajuiset markkinat, jotka ulottuvat myös syrjäisiin kolkkiin. Kun markkinat avautuvat, myös salakuljetus ja laiton kauppa lisääntyvät. Toisaalta on syntynyt myös maailmanlaajuisia internetissä toimivia rekistereitä, joihin varastetut tavarat voidaan ilmoittaa ja josta voi tehdä hakuja.

¹⁰² Prot (1998) International Standards for Cultural Heritage, www.nba.fi

Kulttuuriympäristöt

Kulttuuriympäristö tarkoittaa ympäristöä, jonka ominaispiirteet ilmentävät kulttuurin vaiheita sekä ihmisen ja luonnon vuorovaikutusta. Kulttuuriympäristöön liittyy myös ihmisen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt; sille annetut merkitykset ja tulkinnat. Tarkemmin kulttuuriympäristöä voidaan kuvata käsitteillä kulttuurimaisema ja rakennettu kulttuuriympäristö. Kulttuuriympäristöön kuuluvat myös *muinaisjäänökset ja perinnebiotoopit*. Rakennetun kulttuuriympäristön ja kulttuurimaisemien arvoa määriteltäessä puhutaan mm. historiallisista, rakennushistoriallisista, arkkitehtonisista, rakennusteknisistä, taiteellisista ja maisemallisista arvoista.

Eurooppalaisen maisemayleissopimuksen mukaan *maisema* tarkoittaa aluetta sellaisena kuin ihmiset sen mieltävät ja jonka ominaisuudet johtuvat luonnon ja/ tai ihmisen toiminnasta ja vuorovaikutuksesta. Käsitteellä kansallismaisema ei ole virallista asemaa, mutta sitä käytetään usein kuvaamaan tunnetuimpia maisemakohteita, joilla on voimakas symboliarvo. Maisemaa voidaan tyypitellä luonnonmaisemaksi ja kulttuurimaisemaksi sen mukaan, onko maisema ensisijaisesti luonnonelementtien tai ihmisen toiminnan tulosta. Perinnemaisemalla ja perinnebiotoopilla tarkoitetaan perinteisten elinkeinojen ja maankäyttötapojen muovaamia alueita, jonka historialliset piirteet ovat säilyneet. Perinnemaisemia ovat esimerkiksi niityt ja hakamaat ja niiden käyttöön liittyvät rakenteet ja rakennelmat. Kulttuuri- ja perinnemaisema -käsitteet ovat osin päällekkäiset, perinnemaisema on usein melko pienialainen ja osa laajaa kulttuurimaisemaa. Perinnebiotoopeiksi nimitetään pääosin niitty- ja laiduntalouden monilajisia luontotyyppejä esim. kuivat ja kosteat niityt, hakamaat ja metsälaitumet. Valtioneuvoston vuoden 1995 periaatepäätöksessä on nimetty nimeänyt 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-aluetta. Historiallisen puiston tai puutarhan toteuttamisessa on sovellettu puutarhataiteen erilaisia tyylejä ja muoti-ilmiöitä. Historiallisuudelle ei ole vakiintunut aika-

rajaa. Maankäyttö- ja rakennuslain nojalla kaavoissa rakennetun kulttuuriympäristön ominaisuutteen ja erityispiirteiden säilymistä turvaamiseksi voidaan antaa maakuntakaavassa, yleiskaavassa ja asemakaavassa suojelumääräyksiä.¹⁰³

Käsite *rakennettu kulttuuriympäristö* tai *rakennusperintö* viittaa sekä konkreettisesti rakennettuun ympäristöön että maankäytön ja rakentamisen historiaan ja tapaan, jolla se on syntynyt. Rakennettu kulttuuriympäristö muodostuu yhdyskuntarakenteesta, rakennuksista sisä- ja ulkotiloineen, pihoista, puistoista sekä erilaisista rakenteista (kuten esim. kadut tai kanavat). Rakennusperintö on pääsääntöisesti synonyymi rakennetulle kulttuuriympäristölle, joskus käsitettä käytetään tarkoittaen erityisesti vanhoja rakennuksia. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt sisältyvät Museoviraston ja ympäristöministeriön julkaisuun *Rakennettu kulttuuriympäristö alueet ja kohteet*.

Eettiset teemat

Eräs keskeisistä eettisistä teemoista on kulttuuriperinnön *saatavuuden lisääminen ja saavutettavuuden parantaminen*. Tässä on taustalla ajatus kaikkien oikeudesta nauttia kulttuuriperinnöstä alueellisesta etäisyydestä, vähemmistöasemasta, vammaisuudesta tai muista syistä riippumatta. Tärkeä keino tässä on keskeisen kansallisen kulttuuri- ja luonnonperinnön saattaminen digitaaliseen muotoon ja tietoverkon kautta yleisön, viranomaisen ja museoiden saataville. Saatavuudessa keskeistä on alueellisen tasa-arvon näkökulma ja toimintaedellytysten turvaaminen kaikkialla maassa. Alueellisuuteen liittyy myös kulttuuriympäristön vaalimista tukevien palveluiden tasapuolinen saatavuus koko maassa. Kulttuuriperinnön saavutettavuus merkitsee tasavertaista oikeutta ja mahdollisuutta osallistua ja saada elämyksiä. Kulttuuriperinnön saavutettavuutta edistetään vähentämällä liikkumisen, näkemisen ja kuulemisen esteitä ja helpottamalla tiedon hankkimista ja vuorovaikutusta.

¹⁰³ Museovirasto

Kulttuuriomaisuuden palauttaminen on kansainvälisellä tasolla keskeinen eettinen teema, josta on olemassa lait ja direktiivit, mutta jota ei käytännössä juurikaan tehdä. Kautta historian löytöretkistä ja kolonialismista alkaen toisista valtioista on tuotu kulttuuriesineistöä. Valtaosa muiden maiden aarteista on tuotu EU:n alueelle ennen sopimusten solmimista eivätkä ne päde takautuvasti. Toisen maailmansodan aikaiset varkaudet ja omistajuuskiistat puhuttavat myös edelleen.

Alkuperäiskansojen kulttuurisen perinnön ja oikeuksien vaaliminen on osa maailmanperintötyötä. Alkuperäiskansoilla on paljon sukupolvelta toiselle siirtyneitä kirjoittamattomia tietoja ja taitoja, jotka saattavat olla korvaamattoman arvokkaita. Maailman luonnon- ja kulttuuriperinnön suojelukohteista suurin osa on tällä hetkellä teollisuusmaissa. Kohteita pitäisi kuitenkin valita kulttuurien ja luonnon moninaisuutta kunnioittaen tasapuolisesti ja edustavasti eri puolilta maailmaa, erityisesti kehitysmaista.

Kokoelmien liikkuvuus on yksi Euroopan unionin neuvoston kulttuurialan eurooppalaista yhteistyötä vuosina 2005–2006 koskevan työsuunnitelman viidestä painopistealueesta. Kulttuurialalla toimivien henkilöiden ja kulttuuriesineiden liikkuvuus on merkittävä väline Lähtökohtana on käsitys museokokoelmista Euroopan yhteisenä kulttuurisena pääomana.

Kulttuuriesineiden vientiä koskevat säädökset ovat osa kulttuuriomaisuuden suojelua. Kansallisen kulttuuriomaisuuden suojelun tavoitteena on säilyttää arvokkain kulttuuriomaisuus Suomessa osana historiaa ja kulttuuri-identiteettiä. Tätä koskevat säädökset sisältyvät lakiin ja asetukseen kulttuuriesineiden maastaviennin rajoittamisesta. Lakia sovelletaan kaikkien kulttuuriesineiden liikkumiseen Suomen rajojen ulkopuolelle. Kansallisen lainsäädännön lisäksi kulttuuriesineiden vientiä EU:n ulkopuolelle säätelee neuvoston asetus sekä komission asetus kulttuuriesineiden viennistä.

Kulttuuriomaisuuden tuhoutumisesta ja tuhoamisesta konfliktien aikana voidaan mainita Balkan, Palestiina, Kongo, Norsunluurannikko sekä Afganistan. Kulttuu-

riomaisuuden suojelu konflikteissa kytkeytyy yleisesti humanitaarisen oikeuden periaatteiden noudattamiseen ja sodankäynnin etiikkaan eivätkä tuhot sinänsä indikoi sopimusten toimivuutta tai toimimattomuutta. Suurimpina ongelmina voidaan tällä hetkellä pitää kulttuuriomaisuuden tietoista tuhoamista, mikä liittyy keskeisesti etnisiin konflikteihin. Myös konfliktien synnyttämät kaoottiset olosuhteet (romahtavat valtiot) edesauttavat kulttuuriomaisuuden kohdistuvia tuhoja ja laitonta kauppaa. Kulttuuriperinnön säilymisen kannalta ratkaiseva tekijä konfliktitilanteissa on kansainvälisen yhteisön sitoutuminen humanitaarisen oikeuden periaatteisiin sekä yksittäisten valtaapitävien valistus, moraali ja rauhantahtoisuus.

Kulttuuriperinnön suojelua on myös kritisoitu eurooppalaisena suuntauksena, joka on johtanut kehitysmaissa ylenmääräisen huomion kohdistamiseen esteetisiin ja historiallisiin monumentteihin. Kandiyotin mukaan nämä arvot *”suosivat eliittistä ja maskuliinista ajattelua, niiden mukaan arvotetaan ja huomioidaan ennemmin näkyviä kuin huomaamattomia asioita, kirjoitettua enemmän kuin suullisesti välittyvää tietoa, juhlamenoja enemmän kuin arkielämää, kaikkea pyhää enemmän kuin maallista.”*¹⁰⁴

Toimijat

Opetusministeriön taide- ja kulttuuriperintöyksikkö vastaa valtionhallinnossa museolaitosta ja kulttuuriperintöä koskevista asioista. Opetusministeriön alainen Museovirasto vastaa muinaisjäännösten, rakennusperinnön, kulttuurihistoriallisesti arvokkaan ympäristön ja kulttuuriomaisuuden suojelusta yhdessä muiden viranomaisten ja muun museolaitoksen kanssa. Se myös kartuttaa ja esittelee kulttuurihistoriallista kansalliskokoelmaa, tutkii aineellista kulttuuriperintöämme ja kehittää sekä tukee kansallista museotointa.

Ympäristöministeriöllä ja sen alaisella hallinnolla on vastuu alueiden käytön suunnittelun sekä alue- ja yhdyskuntarakenteen kehittämisestä. Valtionhallinnon työjaossa sille kuuluvat myös kulttuuriympäristön ja

¹⁰⁴ Moninaisuus luovuutemme lähteenä (1998)

rakennusperinnön kysymykset. Museovirasto on kulttuuriesineiden vientiasioissa neuvoa-antava ja ohjaava lupaviranomainen. Kulttuuriesineiden vientiä valvovana viranomaisena toimii tullilaitos.

Kansallisella tasolla kulttuuriperintöalan palveluiden ja tiedon tuottamisessa ja välittämisessä korostuvat kumppanuudet ja verkottuminen julkishallinnon sisällä sekä julkishallinnon, yritysten ja kolmannen sektorin kanssa. Julkishallinnon keskeisiä toimijoita ovat kansallisella tasolla opetusministeriö, ympäristöministeriö, Museovirasto sekä siihen sisältyvä Suomen Kansallismuseo, Valtion taidemuseo, Luonnontieteellinen keskusmuseo ja valtakunnalliset erikoismuseot, Alueellisella tasolla keskeiset toimijat ovat maakuntamuseot, alueelliset taidemuseot, alueelliset ympäristökeskukset ja maakunnan liitot. Kulttuuriperintöalan julkishallinto tekee läheistä yhteistyötä ympäristösektorin toimijoiden (mm. Metsähallitus), Opetushallituksen ja koulujen sekä alan kansallisten järjestöjen, kuten Suomen Museoliiton kanssa.

Kansainvälisellä tasolla Unesco, Euroopan neuvosto sekä järjestöistä erityisesti ICOM¹⁰⁵ (International Council of Museums), ICOMOS (International Council on Monuments and Sites)¹⁰⁶ ja ICCROM (The International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) ovat tärkeimmät kulttuuriperintöalan toimijat.

Museoala

Museoilla on merkittävä rooli ja vastuu tämän päivän yhteiskunnassa. Vuonna 2006 voimaan tullessa museolain muutoksessa yhteiskunnallinen vastuu tulee selkeästi esille:

”Museotoiminnan tavoitteena on ylläpitää ja vahvistaa väestön ymmärrystä kulttuuristaan, historiasaan ja ympäristöstään. Museoiden tulee edistää kulttuuri- ja luonnonperintöä koskevan tiedon saatavuutta tallentamalla ja säilyttämällä aineellista ja visuaalista kulttuuriperintöä tuleville sukupolville, harjoittamalla

siihen liittyvää tutkimusta, opetusta ja tiedonvälitystä sekä näyttely- ja julkaisutoimintaa.”

Edustamansa kulttuurisen rikkauden takia museot voivat toimia monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden puolestapuhujina yhteiskunnassa. On tärkeää, että museot ottavat toiminnassaan huomioon myös vähemmistökulttuurit.

Museotyön eettiset säännöt (ICOM Code of Professional Ethics)¹⁰⁷

Kansainvälisen museoneuvoston ICOMin vuonna 2004 hyväksymät *museotyön eettiset säännöt* (ICOM Code of Ethics for Museums) määrittelevät vähimmäisvaatimukset museoiden ja niiden henkilökunnan ammatilliselle toiminnalle ja käyttäytymiselle sekä sen, mitä yleisö voi museoiden henkilökunnalta odottaa. Sääntöjen mukaan museoilla on velvollisuus hankkia, säilyttää ja edistää kokoelmiaan suojatakseen luonnon- sekä kulttuurista ja tieteellistä perintöä. Museoiden kokoelmat muodostavat merkittävän julkisen perinnön, jolla on erityisasema lain edessä ja jota kansainvälinen lainsäädäntö suojelee. Tämä julkinen luottamus edellyttää museolta kokoelmien oikeudenmukaista omistamista, pysyvyyttä, dokumentointia, saavutettavuutta sekä vastuullista poistojen suorittamista.

Museon kokoelmat heijastavat niiden yhteisöjen kulttuuri- ja luonnonperintöä, joista ne ovat peräisin. Sellaisina ne eivät ole mitään tavallista omaisuutta, vaan niillä on suuri merkitys kansalliselle, alueelliselle, paikalliselle, etniselle, uskonnolliselle tai poliittiselle identiteetille. Museotyön eettiset säännöt korostavat, että tämä seikka otetaan huomioon museon toiminnassa. Sääntöjen mukaan museoilla on myös tärkeä velvollisuus kehittää kasvatuksellista rooliaan ja hoidella laajempia yleisöjä siitä yhteisöstä ja siltä seudulta tai ryhmästä, jota ne palvelevat. Vuorovaikutus ympäröivän yhteisön kanssa ja sen kulttuuriperinnön vaaliminen muodostavat oleellisen osan museon kasvatuksellisesta tehtävästä.

¹⁰⁵ <http://finland.icom.museum/>

¹⁰⁶ <http://www.nba.fi/fi/icomos>

¹⁰⁷ Museotyön eettiset säännöt, ICOM Code of Professional ethics:

http://finland.icom.museum/etiikka.html#museotyön_eettisten_saantojen_asema

Museotyön eettiset säännöt ovat vuosien varrella vakiintuneet tärkeäksi työkaluksi museoissa Suomessa ja kansainvälisesti. ICOM - Suomen komitea julkaisi ensimmäiset suomenkieliset säännöt vuonna 1989 (Ohjenuora, Museotyön eettiset periaatteet). Kolmas suomenkielinen versio on Suomen komitean hallituksen vuonna 2005 hyväksymä käännös englanninkielisestä alkuperäistekstistä. Eettisten sääntöjen keskeiset periaatteet ovat seuraavat:

1. Museot säilyttävät, tulkitsevat ja edistävät ihmiskunnan luonnon- ja kulttuuriperintöä

Museot ovat vastuussa aineellisesta ja aineettomasta luonnon- ja kulttuuriperinnöstä. Hallintoelimet sekä museoiden strategisesta johdosta ja valvonnasta vastaavat henkilöt ovat velvollisia suojelemaan ja edistämään tätä perintöä ja siihen kohdistettuja inhimillisiä, aineellisia ja taloudellisia voimavaroja.

2. Museot ylläpitävät kokoelmiaan yhteiskunnan ja sen kehityksen hyväksi

Museoilla on velvollisuus hankkia, säilyttää ja edistää kokoelmiaan suojatakseen luonnonperintöä sekä kulttuurillista ja tieteellistä perintöä. Niiden kokoelmat muodostavat merkittävän julkisen perinnön, jolla on erityisasema lain edessä ja jota kansainvälinen lainsäädäntö suojaa. Tämän julkinen luottamus edellyttää kokoelmien oikeudenmukaista omistamista, pysyvyyttä, dokumentointia, saavutettavuutta ja poistojen suoritamista vastuullisesti.

3. Museoilla on primaariaineistoa uuden tiedon saamiseksi ja välittämiseksi

Museot ovat erityisesti vastuussa siitä, että kokoelmissa olevaa primaariaineistoa tutkitaan, siitä huolehditaan ja se on kaikkien saatavissa.

4. Museot tarjoavat mahdollisuuksia luonnon- ja kulttuuriperinnön arvostamiseen, ymmärtämiseen ja suojeluun

Museoilla on tärkeä velvollisuus kehittää kasvatuksellista rooliaan ja houkutella laajempia yleisöjä siitä yhteisöstä tai ryhmästä ja siltä seudulta, jota ne palvelevat. Vuorovaikutus yhteisön kanssa ja sen kulttuuriperinnön vaaliminen muodostavat oleellisen osan museon kasvatuksellisesta tehtävästä.

5. Museoiden voimavarat tarjoavat mahdollisuuksia muille julkisille palveluille

Museoilla on käytössään suuri määrä erikoisosaa-

mista, taitoa ja aineellisia resursseja, joilla on laajalti käyttöä myös museon ulkopuolella. Tämä saattaa johtaa museon toiminnan laajenemiseen resursseja jakamalla tai palveluja tarjoamalla. Näin toimittaessa on huolehdittava, että museon alkuperäistä tehtävää ei vaaranneta.

6. Museot toimivat läheisessä yhteistyössä niiden yhteisöjen kanssa, joista niiden kokoelmat ovat peräisin ja joita ne palvelevat

Museokokoelmat heijastavat niiden yhteisöjen kulttuuri- ja luonnonperintöä, joista esineet ovat peräisin. Ne eivät ole tavallista omaisuutta vaan niillä voi olla suuri merkitys kansalliselle, alueelliselle, paikalliselle, etniselle, uskonnolliselle tai poliittiselle identiteetille. Tämä on tärkeä huomioida museon toimintatavoissa.

7. Museot toimivat lainmukaisesti

Museon täytyy noudattaa täydellisesti kansainvälisiä, alueellisia, kansallisia ja paikallisia lakeja ja sopimuksia. Sen lisäksi museon hallintoelimen täytyy noudattaa museoon, sen kokoelmiin tai toimintoihin liittyviä voimassa olevia ehtoja ja velvollisuuksia.

8. Museot toimivat ammattitaitoisesti

Museoammattilaisten tulee noudattaa yleisesti hyväksyttyjä normeja ja lakeja ja pitää yllä ammattikuntansa arvoa ja kunniaa. Heidän ei pidä sallia laitonta tai epäeettistä ammatillista käytöstä yleisöä kohtaan. Heidän on kaikin tavoin pyrittävä valistamaan ja kasvattamaan yleisöä ammattinsa päämääristä, tarkoituksista ja pyrkimyksistä, jotta julkinen kuva museon työstä yhteiskunnan hyväksi kohentuisi.

Kulttuuriperinnön normisto

Suoranaisesti kulttuuriin alaa koskevat Euroopan unionin toimet ovat luonteeltaan sellaisia, että ne tukevat ja täydentävät jäsenvaltioiden toimia eurooppalaisella tasolla. Käytännössä Euroopan unionin toimet ovat päätöksiä Euroopan tasolla toteutettavista kulttuuri-alan edistämishjelmista (Kulttuuri 2000 -ohjelma) sekä jäsenvaltioiden yhteisiä näkemyksiä heijastavia, juridisesti ei-sitovia suosituksia. Kansallisen lainsäädännön lisäksi kulttuuriesineiden vientiä EU:n ulkopuolelle säätelee neuvoston asetus sekä komission

asetus kulttuuriesineiden viennistä. Lisäksi Euroopan unionin toimet alueiden kehittämisen, tutkimuksen, koulutuksen, ympäristön ja tietoyhteiskunnan alueilla vaikuttavat suuresti kulttuuriperinnön kenttään.

Maailmanperintösopimus eli yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemiseksi on Unescon vuonna 1972 hyväksymä kansainvälinen sopimus. Maailmanperintösopimuksen tavoitteena on kansojen välisen yhteistyön avulla osoittaa ja turvata maailman keskeisten kulttuuriperintökohteiden arvot ja säilyminen. Maailmanperintöluetteloon pääseminen edellyttää kulttuuriperintökohteelta, että se on inhimillisen luovuuden mestariteos tai poikkeuksellisen merkittävä todiste olemassa olevasta tai jo hävinneestä kulttuurista. Kohde voi olla merkittävää historiallista aikakautta edustava rakennustyyppi tai kuvastaa tietyn kulttuurin perinteistä asutusta. Se voi myös liittyä tapahtumiin, eläviin perinteisiin, aatteisiin, uskontoihin ja uskomuksiin tai taiteellisiin ja kirjallisiin teoksiin. Luonnonperintökohde voi kertoa maapallon historian tärkeästä kehitysvaiheesta tai olla esimerkki käynnissä olevasta ekologisesta tai biologisesta muutoksesta. Se voi edustaa poikkeuksellisen kaunista maisemaa tai olla uhanalaisen eläinlajin tyyssija.

Maailmanperintöluettelo on osa tätä sopimusta. Sopimukseen on liittynyt yli 170 valtiota ja sen toimeenpanosta vastaa *Maailmanperintökomitea*, joka ylläpitää luetteloa ainutlaatuisesta kulttuuri- ja luonnonperinnöstä. Vuoden 2005 elokuuhun mennessä Maailmanperintökomitea on hyväksynyt maailmanperintöluetteloon 812 kohdetta 137 maasta. Kohteista 628 edustaa kulttuuriperintöä, 160 luonnonperintöä ja 24 kohdetta on kulttuuri- ja luonnonperinnön yhdistelmiä. Sopimus myös velvoittaa länsimaita tukemaan kehitysmaita heidän pyrkimyksissään tunnistaa, taltioida ja ylläpitää aineellista kulttuuriperintöään.

Haagin vuoden 1954 yleissopimus on Unescon alainen humanitaarinen yleissopimus, jonka tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojelu aseellisen selkkauksen sattuessa. Sopimus syntyi toisen maailmansodan jälkeen tilanteessa, jossa merkittävä osa eurooppalaista kulttuuriperintöä oli tuhoutunut suorien ja epäsuorien hyökkäysten sekä ryöstelyn seurauksena. Sopimuksen lähtökohtana on ajatus, että yksittäisten kansakuntien kulttuuriomaisuuden tuhoutuminen ei ole pelkästään kansallinen menetys, vaan koskee koko ihmiskunnan

kulttuuria. Sopimus pyrkii siihen, että aseellisen konfliktin aikana sotivat osapuolet pidättäytyvät hyökkäyksistä kulttuuriomaisuutta kohtaan sekä samalla rauhoittavat kulttuuriomaisuudeksi katsotut kohteet sellaiselta omalta sotilaalliselta toiminnalta joka vaurioitaisi kohteita tai oikeuttaisi vastapuolen vihamieliset teot. Siksi sopimus edellyttää, että sopimusosapuolet varautuvat jo rauhan aikana kulttuuriomaisuuden suojeluun sekä tekevät sopimuksen sisältöä tunnetuksi kansalaistensa ja asevoimiensa parissa. Vaikka sopimus on osittain vanhentunut, se on edelleen ajankohtainen asiakirja, joka on muodostunut osaksi kansainvälistä oikeutta. Suomi ratifioi yleissopimuksen ja siihen liittyvän pöytäkirjan vuonna 1994. Vaikka sopimus on ollut olemassa 50-luvulta lähtien, ei se ole kyennyt estämään Sarajevon kansalliskirjaston tuhoutumista tai Irakin sodan aikana kulttuuriomaisuudelle tehtyjä tuhoja. Merkittävänä edistysaskeleena yleissopimuksen kannalta voidaan pitää vuonna 1999 solmittua nk. toista lisäpöytäkirjaa, joka laajentaa kulttuuriomaisuuden suojelun myös valtioiden sisäisiin konflikteihin sekä vahvistaa yleissopimuksen oikeudellista asemaa. Sopimuksen toimivuutta haittaa valtioiden heikko käytännön sitoutuminen sopimuksen toimeenpanoon sekä sen suhteessa heikko jäsenmäärä (115 jäsenvaltiota, vrt. Maailmanperintösopimus 170).

Suomi on ratifioinut *Unescon yleissopimuksen kulttuuriesineiden luvattoman tuonnin, viennin ja omistusoikeuden siirron kieltämiseksi ja ehkäisemiseksi* (1970). Sopimuksessa todetaan, että kulttuuriomaisuuden vaihto lisää ihmiskunnan sivistyksen tuntemusta ja rikastuttaa kaikkien kansojen kulttuurielämää ja herättää keskinäistä kunnioitusta ja arvontoa kansakuntien välillä. Kulttuuriomaisuus on yksi sivistyksen ja kansallisen kulttuurin perustekijä, jonka todellinen arvo on ymmärrettävissä vain sellaisessa yhteydessä, jossa sen alkuperästä, historiasta ja perinteellisestä ympäristöstä tiedetään mahdollisimman paljon. Tämän vuoksi sopimuksen allekirjoittaneilla valtioilla on velvollisuus suojella alueellaan olevaa kulttuuriomaisuutta varkauksilta ja luvattomalta vienniltä.

Yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelusta (2003) tavoitteena on suojella aineetonta perintöä, mutta myös luetteloida tällaista kulttuuriperintöä maailmanperintösopimuksen tavoin. Aineettomalla kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan käytäntöjä, ilmaisuja,

representaatioita, tietoja ja taitoja, joita ryhmät pitävät oman kulttuuriperintönsä osana. Joskus käytetään nimeä elävä kulttuuriperintö. Aineeton kulttuuriperintö tulee esille mm. suullisessa perinteessä, esittävisissä taiteissa, rituaaleissa, juhlissa, maailmankäsityksissä ja perinteisissä käsityötaidoissa. Nämä siirtyvät sukupolvelta toiselle ja perintö uusiutuu koko ajan vuorovaikutuksessa ympäristön, luonnon ja yhteiskunnan kanssa. Aineeton kulttuuriperintö on osa identiteettiä ja sen jatkuvuutta ja sen suojelu edistää ja kehittää kulttuurista moninaisuutta ja luovuutta. Sopimus ovat vielä ratifioimatta Suomen osalta.

Kulttuuri kuuluu kansallisen lain piiriin ja siksi myös kulttuuriperintö on ollut EU:ssa vain vähän esillä. EU:n painopisteet tulevat lähinnä esille toimintaohjelmien kautta. Esimerkkeinä tästä voidaan mainita *Lundin toimintaohjelma* liittyen digitointiin sekä *Kulttuuri 2000* ja *IST-ohjelmat* liittyen tietoyhteiskuntahankkeisiin. Kulttuuriperintöön liittyviä säädöksiä on olemassa kulttuuriesineiden viennistä ja jäsenvaltion alueelta laittomasti vietyjen kulttuuriesineiden palauttamisesta.

Eurooppaa koskevat kulttuuriperintöön liittyvät sopimukset ovat siis pääsääntöisesti Euroopan Neuvoston alla. *Euroopan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemista koskevan yleissopimuksen tarkoituksena* (EN 1992, La Vallettan sopimus) on suojella arkeologista kulttuuriperintöä Euroopan maiden yhteisen muistin lähteenä sekä historiallisen ja tieteellisen tutkimuksen aineistona. Arkeologisen kulttuuriperinnön osiksi katsotaan kaikki kiinteät muinaisjäännökset ja irtaimet muinaisesineet sekä muut muinaisilta ajoilta periytyvät ihmisen toiminnan jäljet. Suojellakseen arkeologista kulttuuriperintöä ja taatakseen tutkimustyön tieteellisen tason sopimuspuolet mm. sitoutuvat luomaan järjestelmän kaivauksia ja muuta arkeologista toimintaa koskevaa luvanantoa ja valvontaa varten sekä varmistamaan, että kaivauksia ja muita menetelmiä, jotka saattavat vahingoittaa kohdetta, saavat suorittaa ja käyttää vain pätevät, niihin erityisesti valtuutetut henkilöt. Sopimuspuolet myös pyrkivät sovittamaan yhteen ja yhdistämään arkeologiset ja maankäytön suunnittelun tarpeet. Sopimuksessa on myös artikla arkeologisen tutkimustyön ja muinaisjäännösten suojelun rahoittamisesta. Suomi allekirjoitti vuonna 1994 Euroopan arkeologisen kulttuuriperinnön suojelemista

koskevan yleissopimuksen. Suomen muinaismuistolaki noudattaa sopimuksessa esitettyjä pääperiaatteita.

Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (EN 1985, Granadan sopimus) lähtee ajatuksesta, että Euroopan kulttuuriperintö on rikauden ja monipuolisuuden korvaamaton ilmentymä sekä mittaamaton todiste menneisyydestämme ja on kaikkien eurooppalaisten yhteinen perintö. Suojeltavien kohteiden tunnistamiseksi ja turvaamiseksi sopijapuolet sitoutuvat niiden luettelointiin sekä tarvittaviin lakisääteisiin toimiin kohteiden turvaamiseksi. Yleissopimus kiinnittää huomiota myös rakennusperinnön uusiin käyttöihin ja yleisön pääsyyn suojeltuihin kohteisiin, kunhan kohteet eivät uhanalaistu.

Yleissopimuksen tarkoittamaa rakennustaiteellista perintöä ovat:

- Kulttuurimuistomerkit; kaikki historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoiset rakennukset ja rakenteet, mukaan lukien niiden kalusteet ja varusteet
- Rakennuskokonaisuudet; historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, tieteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoiset kaupunki- tai maaseuturakennusten ryhmät, jotka ovat riittävän eheät muodostaakseen topografisesti erotettavan kokonaisuuden sekä
- Rakennetut ympäristöt; osittain rakennetut kohteet, jotka riittävän erillisenä ja eheänä luonnon ja ihmistyön yhdistelmänä muodostavat historiallisesti, arkeologisesti, taiteellisesti, yhteiskunnallisesti tai teknisesti huomattavan mielenkiintoisen, topografisesti erotettavan kokonaisuuden.

Maisemaa koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (EN 2000) lähtökohtia ovat kestävän kehityksen tavoitteet sekä maiseman merkitykset kulttuurin, ekologian, ympäristön, talouden ja yhteiskunnan kannalta. Maisema vaikuttaa paikallisen kulttuurin muotoutumiseen ja on Euroopan luonnon- ja kulttuuriperinnön perusosa, joka edistää ihmisten hyvinvointia ja lujittaa eurooppalaista identiteettiä. Maisemasopimus kattaa luonnon- ja kulttuurimaisemat, suojelalueet ja tavallisen ympäristön. Sen päämääränä on maisemasuojelun ja -hoidon ja maisemasuunnittelun sekä siihen liittyvän eurooppalaisen yhteistyön edistäminen. Sopimus kattaa luonnon-, maaseutu- ja kaupunkialueet ja kaupunkien reuna-alueet, samoin maa-, sisävesi- ja merialueet. Sopimusosapuolet sitoutuvat huomioi-

maan lainsäädännössään maiseman olennaisena osana elinympäristöä, laatimaan maisemansuojeluun- ja hoitoon tähtääviä politiikkoja sekä sisällyttämään maisemanäkökohdat alue- ja kaupunkisuunnittelu- ja muihin politiikkoihin, joilla on maisemaan vaikutusta. Yleissopimuksen yhteydessä perustettu Euroopan neuvoston maisemapalkinto on tunnustus, joka voidaan myöntää paikallis- ja alueviranomaisille tai ryhmittymille, jotka ovat ottaneet käyttöön politiikan tai toimenpiteitä, jotka ovat osoittautuneet pysyvästi tehokkaiksi ja ovat esimerkkinä muille alueviranomaisille Euroopassa. Tunnustus voidaan myös myöntää kansalaisjärjestöille, jotka ovat erityisen merkittävästi osallistuneet maisemansuojeluun, -hoitoon tai -suunnitteluun. Suomi allekirjoitti sopimuksen ensimmäisten 18 valtion joukossa.

Unescon yleissopimus vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi (2001) sisältää samoja peruseräitä arkeologisen ja vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelusta kuin Suomen muinaismuistolaki. Viranomaiset säätelevät kulttuuriperintöön kohdistuvaa toimintaa, löydöistä on ilmoitettava viranomaisille ja sata vuotta vedessä olleet hylät määritellään kulttuuriperinnöksi lasteinen ja muine sisältöineen. Sopimusartikloiden pääaiheita ovat vedenalaisen kulttuuriperinnön määritelmä sekä ne juridiset keinot ja kansainvälisen yhteistyön mekanismit, joilla suojelu toteutetaan. Liiteosassa määritellään meriarkeologisen tutkimuksen ja dokumentoinnin säännöt. Sopimuksen keskeisen suojeluperiaatteen mukaan kulttuurihistorialliset löydöt tulee ensisijaisesti säilyttää löytöpaikoillaan (in situ). Mikäli kohteista kuitenkin nostetaan esineitä tai osia tutkimuksen tarpeisiin, on asiallisen konservoinnin ja hallinnoinnin avulla varmistettava kulttuuriperinnön pitkäaikainen säilyminen. Kulttuuriperintöä ei saa nostaa vedestä kaupallisen edun tavoittelemiseksi eikä kulttuuriperintökohteesta peräisin olevaa tutkimusaineistoa pidä peruuttamattomasti hajottaa. Vedenalaisen kulttuuriperintöön kohdistuvan toiminnan tulee olla viranomaisen valtuuttamaa.

Kulttuurimatkailu ja turismi yleensä liittyvät kulttuuriperinnön suojelemisen eettisiin ulottuvuuksiin. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) hyväksyi julistuksen kulttuurimatkailusta yleiskokouksessaan Meksikossa 1999¹⁰⁸. Kulttuurimatkailujulistusta ei ole suomennettu kokonaisuudessaan, mutta siitä on laadittu kuusikohtainen suomenkielinen tiivistelmä:

- Matkailu on kulttuurivaihtoa, jonka avulla niin matkailijat kuin paikalliset voivat kokea ja ymmärtää kohdetta ja sen kulttuuria.
- Kulttuurikohteessa tapahtuvan matkailun on mahdollistettava kestävä kehitys.
- Matkailijan on voitava kokea matka kulttuurikohteeseen tyydyttävänä ja nautittavana.
- Kulttuurikohteen asukkailla on oltava mahdollisuus olla mukana kehittämässä matkailua.
- Kulttuurimatkailusta on oltava hyötyä paikallisille ihmisille.
- Kulttuurimatkailun on perustuttava kohteen omiin erityispiirteisiin ja olemukseen.

Matkailu on yksi maailman suurimmista ja nopeimmin kasvavista elinkeinoaloista. Matkailu voi osaltaan myötävaikuttaa kulttuuriperintöiden ylläpitämiseen. Kestävä matkailu on sellaista matkailua, joka on taloudellisesti kannattavaa tuhoamatta ympäristöä ja paikalliskulttuureita. Kestävä matkailu jaotellaan usein kolmeen käsitteelliseen ulottuvuuteen: ekologiaan, sosio-kulttuuriseen ja taloudelliseen kestävyys-teen. Myös kohteiden säilyvyys ja autenttisuus tulevat tässä esille.¹⁰⁹

Suomi

Suomen kulttuuriperintöä suojeleva lainsäädäntö on vahva ja se noudattaa kansainvälisten sopimusten ja suositusten henkeä. Oikeus kulttuuriperintöön on kirjattu myös Suomen perustuslakiin: "Vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille." Museovirasto toimii asi-

¹⁰⁸ ICOMOSin kulttuurimatkailujulistus: Sustainable Tourism and Cultural Heritage. A Review of Development Assistance and Its Potential to Promote Sustainability, Nordic World Heritage Office 1999, http://www.icomos.org/docs/tourism_charter.html

¹⁰⁹ Lisäksi muita säädöksiä esim. Yleissopimus kansainvälisestä kaupasta uhanalaisilla kasvi- ja eläinlajeilla (1973);

YK:n yleissopimus biologisesta monimuotoisuudesta (1992);

Unidroit'n yleissopimus varastetuista tai laittomasti maasta viedyistä kulttuuriesineistä (1995).

antuntijavirastona yhteistyössä maakuntamuseoiden ja alueellisten ympäristökeskusten kanssa. Opetushallitus ja koulut tekevät näiden kanssa yhteistyötä maailmanperintökasvatuksen osalta.

Kulttuuriympäristön ja rakennusperinnön vaaliminen perustuu tavallisesti kaavoitukseen ja rakentamisen ohjaukseen, siis maankäyttö- ja rakennuslakiin, jossa kulttuuriperinnön vaaliminen kuuluu lain yleisiin tavoitteisiin. Sitä täydentävät rakennussuojelulaki ja asetus valtion omistamien rakennusten suojelusta. Kirkkolaissa on säädetty kirkollisten rakennusten suojelusta ja kiinteät muinaisjäännökset on rauhoitettu muinaismuistolailla. Kulttuuriympäristöä sivutaan laajalti muussakin lainsäädännössä, kuten laissa ympäristövaikutusten arvioinnista, luonnonsuojelulaissa, metsälaissa, vesilaissa, tielainsäädännössä ja maaineslaissa. Niissä on mm. ympäristön kauneus- ja kulttuuriarvojen vaalimiseen ja suojeluun tähtäviä säädöksiä.

Kestävän kehityksen periaatteet tulevat esiin erilaisissa strategioissa ja ohjelmissa ja ne ovat sisältyneet johdonmukaisesti lainsäädännön uudistuksiin ja soveltamiskäytäntöihin sekä valtionhallinnon ohjelmatyöhön 1990-luvulta lähtien. Kestävä kehitys voidaan nähdä hyvin laajastakin näkökulmasta, kuten hallituksen kestävän kehityksen ohjelmassa, jossa tavoitteina ovat kestävän kehityksen tietopohjan ja osaamisen vahvistaminen sekä kulttuurin moninaisuuden, kulttuuriperinnön ja kulttuuri-identiteetin vaaliminen. Rakennusperinnön hoidossa sillä viitataan rakennusten ja rakennusmateriaalien kestävään käyttöön. Maaseudun elinkeinotoiminnassa se tarkoittaa luonnon ja luonnonvarojen kestävää käyttöä sekä metsien monimuotoisuuden säilyttämistä. Vastuu kulttuuriperinnöstä ja erityisesti rakennetusta kulttuuriperinnöstä edellyttää olemassa olevan rakennuskannan, sen lähiympäristöjen kulttuuristen- ja maisema- arvojen säilyttämistä niin kaavoituksessa kuin rakentamiseen liittyvässä päätöksenteossa.¹¹⁰ Pyrkimyksenä on aluerakenteen ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti hallittu muutos.

Selvimmin kestävän kehityksen periaatteet ovat konkretisoituneet hallituksen *kestävän kehityksen ohjelmassa* (1998), *Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittisessa ohjelmassa* (1998), sekä *Valtioneuvoston rakennuspoliittisessa ohjelmassa* (2003).

Rakennusperintöstrategia on Valtioneuvoston vuonna 2001 hyväksymä kansallinen toimintaohjelma rakennusperinnön säilyttämiseksi. Strategian tavoitteena on:

- huolehtia siitä, että rakennusperinnön arvot välittyvät kansalaisille ja tuleville sukupolville,
- lisätä rakennusperintöä koskevaa tietoa ja osaamista,
- varmistaa taloudelliset edellytykset rakennusperinnön hyvälle hoidolle sekä
- luoda tehokas ja asiakaslähtöinen rakennusperintöasioiden hallinto.

Rakennusperintöstrategian toimenpiteiden toteutusta eri hallinnonaloilla on seurannut työryhmä, joka on tehnyt tuloksista kokonaisarvion ja tarpeelliset jatkoehdotukset. Työryhmä julkaisi tammikuussa 2005 raportin Strategiasta toimintapolitiikkaan - rakennusperinnön hoidon peruskivet. Raportti sisältää ehdotukset rakennusperinnön säilyttämisen ja hyvän hoidon tehostamiseksi.

Opetusministeriön toimenpiteet

Ministeriön kulttuuriperintöön liittyvien avustusten painopisteinä ovat saavutettavuus, innovatiivisuus, lapset ja nuoret sekä monikulttuurisuus. Ministeriö myöntää myös tietoyhteiskunta-avustuksia innovatiivisiin hankkeisiin. Kulttuuriperinnön digitointia tuetaan julkisin varoin. Ministeriö tukee myös *Suomen museot online* -hanketta, jossa kaikkien museoiden kokoelmat pyritään saamaan samaan palvelimeen. Yhteishakujärjestelmiin liittyvät myös tekijänoikeuskysymykset, julkisin varoin tuettujen kokolemien pitäisi olla kaikkien saatavilla edulliseen hintaan tai ilmaiseksi.

Kulttuuri- ja luonnonperintöalan painopistealueina ovat viime vuosina olleet museopalveluiden saatavuus

¹¹⁰ European Network on Heritage Policies. Suomen kansallinen raportti.

ja hyvä saavutettavuus koko maassa, monikulttuurisuuden ja suvaitsevaisuuden edistäminen, nykykulttuurin tutkiminen ja tallentaminen, kulttuuriympäristön ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen, nuorten ja lasten saattaminen nykyistä vahvemmin kulttuuri- ja luonnonperinnön piiriin, tietovarantojen digitalisointi ja tuottaminen tietoverkkoon sekä korkeatasoinen sisältötuotanto.¹¹¹

13.2 Kirjastot

Kansallinen taso

Kansallisella tasolla kirjastoja koskettavia eettisiä teemoja ovat lapset ja media, suodatinjärjestelmien käytön otto kirjastoissa ja kouluissa, digitaalisen tasapainon edistäminen: alueellisten ja sosiaalisten erojen tasoittaminen koskien perusrakennetta ja välineiden saatavuutta sekä laadukkaiden sisältöjen tuottajien edistäminen. Myös sensuurin vastustaminen on aina ollut kirjastojen eettisten periaatteiden ytimessä Suomessa.

Kansalliset linjaukset

Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen mukaan 2000-luvun hyvinvointiyhteiskunta on osaamista koroostava, työntekoon ja yrittämiseen kannustava, sosiaalisesti oikeudenmukainen ja alueellisesti tasapainoinen yhteiskunta. Suomi rakentuu sivistisyhteiskunnaksi osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan.¹¹² Taustalla on Suomen perustuslaki, jonka 12 § koskee sananvapautta; 7 § käsittelee henkilökohtaista turvallisuutta ja 19 §:n mukaan julkisen vallan on tuettava lasten hyvinvointia ja yksilöllistä kasvua. Opetusministeriö

julkaisi vuonna 2005 *Mediaväkivalta - Lapset ja media, toimintaohjelman vuosille 2005–2007*.

Hallituksen ohjelman 2003–2007 mukaan *”Monipuolisten ja laadukkaiden tieto- ja kirjastopalveluiden saatavuus turvataan koko maassa hyödyntäen Kirjastostrategia 2010 ehdotuksia. Kirjastojen peruspalvelut säilytetään maksuttomina. Kirjastojen roolia tietoyhteiskunnan perustaitojen levittäjänä vahvistetaan.”*¹¹³

Kansallisissa kirjastolinjauksissa tavoitteena on julkaisun oikeus tietoon ja kulttuuriin ja niiden saatavuuden turvaaminen. Kirjastostrategia 2010 on opetusministeriön linjaus tiedon ja kulttuurin saatavuuden turvaamiseksi. Sen vision mukaan *”Kirjasto varmistaa kansalaisen tasavertaisen pääsyn tiedon ja kulttuurin lähteille. Kansalainen saa oikean tiedon oikeassa paikassa ja ajantasaisesti ikä-, osaamis- ja tietotason suhteutettuna.”*¹¹⁴ Digitaalisen kuilun, alueellisten ja sosiaalisten erojen tasoittamiseksi opetusministeriö on tukenut kirjastojen teknistä infrastruktuuria ja laadukkaiden sisältöjen tuottamista.

Eettiset periaatteet kirjattiin jo vuoden 1998 kirjastolakiin, jonka mukaan *”yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisen ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittämistä.”* *”Asiakkaiden käytettävissä tulee olla kirjasto- ja tietopalvelualan henkilöstöä sekä uusiutuva kirjastoaineisto ja -välineistö. Kaksikielisessä kunnassa molempien kieliryhmien tarpeet tulee ottaa huomioon yhtäläisin perustein.”*¹¹⁵

Yleinen kirjasto on perusopetuksen ohella julkishallinnon tärkein tapa toteuttaa edellä mainittuja arvoja ja tietoyhteiskunnan kansalaisuuden perusedellytyksiä. Se on keskeisin käyttäjän omakohtaisiin tarpeisiin vastaava sivistys- ja kulttuuripalvelu, joka vaikuttaa

¹¹¹ Museo 2000 - museopoliittinen ohjelma (1999) komiteamietintö 31:1999. Opetusministeriö

¹¹² Alueiden vahvuudeksi 2003, 22, 7.

¹¹³ Kirjastostrategia

¹¹⁴ Emt.

¹¹⁵ Kirjastolaki 904/1998, 2 ja 3 §

laajalti oppimiseen, opetukseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Nykyisten teknisten mahdollisuuksien myötä kirjasto on muuttumassa hybridikirjastoksi, joka toimii sekä fyysisenä tilana että virtuaaliverkkona vähentäen tiedonsaannin alueellisia eroja.¹¹⁶ Alue on laajentunut kattamaan oman fyysisen alueen lisäksi koko maailman ja sen kulttuurit. Fyysisten kirjastotilojen käyttö ja tarve eivät ole vähentyneet hybridikirjaston myötä. Kirjastoista on tullut alueittensa yhteisöllisiä keskuksia. Euroopassa perustetaankin nykyisin lisää lähikirjastoja.¹¹⁷

Kirjastotyön eettiset koodit

Ammattieettistä pohdintaa on ollut hyvin vähän suomalaisissa kirjastoissa. Kirjastotyön etiikan työryhmä jätti vuonna 1989 kirjastojärjestöille ehdotuksensa kirjastotyön eettisiksi periaatteiksi. Tarkoitus oli ”koota kirjastoalan järjestöjen yhteisesti sopimat eettiset periaatteet, joita kaikki kirjastoalalla työskentelevät noudattavat”, mutta asiakirjasta ei tullut virallista eikä se levinnyt laajemmin aktiivikäyttöön.¹¹⁸ Kirjastopalvelujen kysyntää muovasivat 1980-luvulla mm. yleinen koulutustason nousu, elintason kohoaminen, kulttuuritarpeiden muutokset, vapaa-ajan lisääntyminen ja tietotekniikan kehitys.

Jo tuolloin todettiin, miten tietomäärän kasvu, tiedon kaupallistuminen ja uusi tietotekniikka saatavat vaikeuttaa yksityisen ihmisen tiedonsaantia. Korostettiin, että kirjastojen tulisi kiinnittää huomiota sellaisiin käyttäjäryhmiin, jotka eri syistä ovat vaarassa jäädä palvelujen ulkopuolelle. Jokaisella tulisi olla jo lapsena mahdollisuus tutustua kirjaston käyttöön. Asiakas ja työntekijä, siis ihminen oli tuolloin tärkein tekijä. Tiedon tulvaa tai aineiston sisällön ongelmaa ei tuolloin vielä käsitelty. Internet-aineiston pornoistumiseen, kiihkouskonnollisiin tai vihasivustoihin ei luonnollisestikaan osattu varautua.

Vuoden 1989 koodisto oli seuraava:

1. Kirjastotyö ja yhteiskunta

Kirjastotyön tavoitteena on turvata kaikille ihmisille osallisuus ihmiskunnan henkisen kulttuurin saavutuksiin. Kirjaston työntekijät edistävät tiedon ja ajatusten vapaata kulkua tarjoamalla asiakkaiden käyttöön monipuoliset kokoelmat, niihin liittyvät palvelut ja oman asiantuntemuksensa.

2. Asiakaspalvelu

Kirjastotyön lähtökohtana on kunnioitus käyttäjiä kohtaan. Kirjaston työntekijöiden tulee kohdella asiakkaita tasavertaisesti ja pitää salassa heitä koskevat henkilökohtaiset tiedot. Ammattietiikkaan sisältyy tiedon luottamuksellisen välityksen periaate. Kirjaston henkilökunta tukee ja avustaa ammattitaidollaan kaikkia tiedontarvitsijoita.

3. Ammattitaito

Kirjaston työntekijöiden tulee kehittää ammattitaitoaan ja välittää hyvää ammattikäytäntöä alan uusille työntekijöille.

4. Työyhteisö

Kirjastotyöntekijät toteuttavat ja kehittävät yhteistyössä kirjastotyön tavoitteita ja käytäntöä ja osoittavat arvontantoa muita alalla toimivia kohtaan.¹¹⁹

Eettinen koodisto puuttuu useilta tieteellisiltäkin kirjastoilta. Helsingin yliopiston Terveystieteiden keskuskirjasto noudattaa Colognen konferenssissa v. 2002 hyväksyttyjä koodeja, joista yleinen kirjasto voisi ottaa mallia. Koodisto on sovellus kansainvälisen EAHJ-järjestön hyväksymistä säännöistä. Asiakirjassa on päädytty ottamaan kantaa kirjastotyön viiteen toimijaan: yhteiskunta, asiakkaat, instituutio, ammatti ja kirjastoammattilaisen oma vastuu. Koodiston arvoina ovat sopivuus, diversiteetti, hyvä organisointi ja saatavuuden helppous. Pääsy terveystieteellisen tiedon lähteille taataan tutkijoille, opiskelijoille, alalla työskenteleville ja kaikille, jotka etsivät terveystietoa.

¹¹⁶ Kirjastostrategia

¹¹⁷ Emt. 21.

¹¹⁸ Kirjastolehti 1/89, 16.

¹¹⁹ Kirjastolehti 1/89, 16.

Aineksia 2000-luvun kirjastotyön eettisiksi koodeiksi

Myöhemmin tässä julkaisussa siteeratun IFLAn kannanoton ja Suomen Terveystieteiden keskuskirjaston eettisten koodien mukaisesti yleisten kirjastojen 2000-luvun eettinen koodi voisi sisältää esimerkiksi seuraavia aineksia, jotka pohjautuvat kansallisiin strategioihin ja visioihin:

1. Yhteiskunta

Yleisten kirjastojen henkilökunta edistää yhteistyössä koko Suomen kirjastoverkon kanssa kaikkien käyttäjien pääsyä tietoon, ideoihin ja elämykselliseen aineistoon fyysisessä ja verkkokirjastossa. Se tukee perinteisiä ja uusia lukutaitoja, elinikäistä oppimista ja tietoyhteiskunnan kansalaistaitoja. Asiakkaiden käyttöön tarjotaan yhteiskunnan monimuotoisuutta ja moniarvoisuutta heijastavat, monessa muodossa olevat kokoelmat ja niihin liittyvät palvelut.

2. Käyttäjä

Yleisen kirjaston henkilökunta auttaa käyttäjää löytämään parhaan mahdollisen aineiston tai tiedon noudattaen tiedon luottamuksellisen välityksen periaatetta.

Määrittelyt:

käyttäjä = henkilö, joka etsii aineistoa tai tietoa kirjastosta joko fyysisesti paikalla tai verkon kautta, yksin tai ryhmänä

paras mahdollinen tieto = löytyy yhdistelmänä kirjastoammatilaisen tekemästä asiakkaan haastattelusta, hänen tiedonlähteiden tuntemuksesta, ammattimaisesta aktiivisesta kiinnostuksesta ja korkeasta palveluhalukkuudesta. Tässä on kirjastoammatin ydin.

3. Ammatillisuus

Yleisen kirjaston henkilökunta työskentelee yhdessä kirjastopalveluiden käyttäjien kanssa ylläpitäen omaa osaamistaan. Se tuottaa sopivia, monimuotoisia, tasa-arvoisia, hyvin järjestettyjä ja helposti saatavia palveluja välttämällä kaikenlaatuista sensuuria.

Määrittelyt:

oma osaaminen = alan ja yhteiskunnan kehittymisen seuraaminen ja siinä mukana pysyminen

sopivat, monimuotoiset, tasa-arvoiset kirjastopalvelut ottavat huomioon asiakkaiden erilaisuuden: rotuun, uskoon, sukupuoleen ikään tai mihinkään muuhun syyhyn perustuvaa diskriminaatiota ei tule olla

hyvin järjestetyt ja helposti saatavat

kirjastopalvelut = alueittain sopiva, ottaen huomioon myös ne käyttäjät, jotka eivät pääse itse kirjastoon. Kokoelmat ovat asianmukaisesti järjestetyt ja siistit.

4. Oma vastuu

Jokainen yleisen kirjaston työntekijä tuntee henkilökohtaista vastuuta omasta kehityksestään ja ajanmukaisen ammatillisen taitonsa ylläpidosta.

Paradoksaalisesti samanaikaisesti pirstoutuvassa ja yhdistyvässä, monikulttuurisessa maailmassa kirjastojen toiminnan eettinen arviointi tulisi olla jatkuvaa, intensiivistä ja moniarvoista.

Kansainvälinen taso

Kirjastojen yhteisiä kansainvälisiä eettisiä teemoja ovat perinteisesti olleet: sensuurin vastustaminen, sanavapauden edistäminen, asiakkaiden yksityisyyden suojaaminen ja arvostaminen, saatavuus ja saavutettavuus, palvelun laadun riippumattomuus asiakkaan rodusta, sukupuolesta, uskonnosta tai sosiaalisesta asemasta sekä tekijänoikeuksien kunnioittaminen. Kansallisen kulttuurin tukeminen ja vahvistaminen on myös aina kuulunut kirjastoammatin eetokseen: “every Indonesian librarian must appreciate and love Indonesian identity and culture”.

Unescon yleisten kirjastojen julistuksessa (Public Library Manifesto) vuodelta 1994 yleisistä kirjastoista todetaan: “Yleinen kirjasto, joka on läheisin portti tiedon ääreen, luo perusedellytykset elinikäiselle ja itsenäiselle oppimiselle, itsenäiselle päätöksenteolle ja yksilön sosiaalisten ryhmien kulttuurikehitykselle.”

Yleisten kirjastojen tehtävänä on

- luoda ja vahvistaa lasten lukutottumuksia
- tukea kaiken tasoista koulutusta
- luoda mahdollisuudet yksilön luovaan kehitykseen
- kehittää lasten ja nuorten luovuutta ja mielikuvitusta
- edistää kulttuuriperinteen tuntemusta
- edistää kulttuurien välistä kanssakäymistä
- tukea suullista perinnettä
- varmistaa kunnallisen informaation saatavuus

- tuottaa riittävät informaatiopalvelut paikallisille yrityksille, järjestöille ja etujärjestöille
- helpottaa informaatio- ja verkkolukutaitojen kehittämistä
- tukea ja ottaa osaa lukutaidon kehittämiseen

Kysymykset ennakkosensuurista ja sananvapaudesta ja toisaalta moniarvoisuus ja kunkin yksilön oikeus omaan arvomaailmaansa ovat nousseet pintaan 2000-luvulla ennen kaikkea Internetin myötä. Kansainvälisissä koodeissa korostetaan tasa-arvoa: palvelun laadun tulee olla kaikille sama asiakkaan rodusta, sukupuolesta, uskonnosta tai sosiaalisesta asemasta riippumatta. Asiakkaiden yksityisyyttä tulee suojata ja arvostaa.

Kaikkialla maailmassa on havaittu, että fyysisten kirjastotilojen käyttö ja tarve ovat lisääntyneet virtuaalisten palvelujen myötä. Kirjastot toimivat alueidensa yhteisöllisinä keskuksina. Ne ovat tärkeimpiä avoimia, ei-kaupallisia kohtaamispaikkoja, joihin jokainen voi tulla omana itsenään. Kun monen pulma on löytää tärkeä tieto suuresta informaatiomassasta, helpottaa kirjaston tarjoama opastus tiedon saatavuutta.

Kirjastoaineiston moninaistuessa ja kirjastotilojen käytön laajentuessa on alettu keskustella siitä, millainen tila kirjasto on ja kenellä on vastuu sinne tulevista aineistosta. Onko Internetin sisältö aineistoa, jonka valinta kuuluu kirjaston henkilökunnan tehtäviin, ja voiko sitä yleensä valita sanan kirjastomaisessa merkityksessä? Tuleeko tiedonsaantia rajoittaa esim. loukkaavaksi tai haitalliseksi koetun aineiston osalta? Kysymykseksi nousee tätä kautta myös ikaikainen ongelma aineiston laadusta. Kenellä on vastuu kirjastoaineiston laadusta? Miten laatua voidaan arvioida moninaistuvassa maailmassa?

Medialukutaitoa ja mediakasvatusta esitetään vastauksiksi edellä esitettyihin kysymyksiin. Kirjastoilla on niistä paljon kokemukseen perustuvaa, laaja-alaista pragmaattista tietoa. Ilman tätä ei synny medialukutaitoa, johon kuuluu kriittinen asenne tarjottua tietoa kohtaan.¹²⁰

Kansainväliset kirjastotyön eettiset koodit

Kirjastojärjestöt

Kansainvälisen kirjastojärjestön IFLAn (International Federation of Library Associations and Institutions) Internet Manifesto vuodelta 2002 painottaa tiedonsaannin vapautta Internetin kautta. Kirjastojen tehtävänä on opettaa kirjaston käyttäjiä Internetin ja sähköisessä muodossa olevan tiedon hyödylliseen käyttöön ja helpottaa vastuuntuntoista pääsyä laadukkaan tiedon lähteille, mukaanlukien lapset ja nuoret. IFLA rohkaisee eri maiden hallituksia tukemaan esteetöntä pääsyä Internetissä olevaan tietoon ja vastustamaan kaikenlaista sensuuria.¹²¹

IFLAN sananvapauskomitea FAIFE painottaa älyllisen vapauden arvoja ja jokaisen oikeutta tietoon. Sen mukaan kaikenlainen sensuuri on vastustettavaa. Kirjastojen on varmistettava, että kokoelmia ja tiedon saattavuutta hallitsee ammattitaitoon perustuva harvinaisuus, eivätkä poliittiset, moraaliset tai uskonnolliset näkemykset.¹²²

IFLAN kannanotossa kirjastoista ja intellektuaalisesta vapaudesta (1999) painotetaan sananvapautta:

- Kirjastot tarjoavat pääsyn tietoon, ideoihin ja elämykselliseen aineistoon.
- Kirjastot huolehtivat olennaiselta osin yksilöiden ja ryhmien elinikäisen oppimisen, riippumattoman päätöksenteon ja kulttuurisen kehityksen tukemisesta.
- Kirjastot edesauttavat intellektuaalisen vapauden ylläpitämistä ja kehittämistä ja auttavat takaamaan tasa-arvon ja kansalaisvapauden.
- Kirjastojen vastuulla on taata intellektuaalisen toiminnan tulosten saatavuus ja edistää niiden syntymistä. Tätä tavoitetta varten kirjastojen tulee hankkia, säilyttää ja tuoda saataville laajin mahdollinen aineisto, joka heijastaa yhteiskunnan monimuotoisuutta ja monipuolisuutta.
- Kirjastojen tulee taata aineiston valinta ja palvelut ammatillisin eikä poliittisin, moraalisin tai uskonnollisin perustein.
- Kirjastojen tulee vastustaa kaikenlaista sensuuria sekä saattaa käyttöön, järjestää ja levittää tietoa vapaasti.

¹²⁰ Esim. Kallio 2005.

¹²¹ <http://www.ifla.org/>

<http://www.ifla.org/III/misc/im-e.htm>

¹²² <http://www.ifla.org/faife/faife/presen.htm>

- Kirjastojen tulee saattaa aineistonsa, ammattitaitonsa ja palvelunsa kaikkien asiakkaiden saataville. Rotuun, uskontoon ikään tai mihinkään muuhun perustuvaa syrjintää ei saa esiintyä.
- Kirjaston käyttäjillä tulee olla oikeus yksityisyyteen ja nimettömyyteen. Kirjastonhoitajat ja muu kirjaston henkilökunta eivät saa kertoa aineiston käyttäjän henkilöllisyyttä kolmannelle osapuolelle.
- Kirjastojen työntekijät ovat velvollisia noudattamaan näitä periaatteita.
- Kirjastojen henkilökunnan tulee täyttää velvollisuutensa sekä työnantajaa että kirjastojen käyttäjiä kohtaan. Mikäli näissä velvoitteissa ilmenee ristiriitaa, velvollisuus käyttäjiä kohtaan on etusijalla.

Yhdysvaltain ALA (American Library Association ALA) vastustaa The Children's Internet Protection Act:ia, jonka mukaan liittovaltion tukea saavien kirjastojen on installoitava filtereitä tietokoneisiinsa. Samassa yhteydessä ALA vastustaa tiedonsaannin rajoittamista. Luottamus ja oikeus yksityisyyteen on olennaista. ALAn eettisessä koodissa todetaan yleiseksi periaatteeksi: These statements provide a framework; they cannot and do not dictate conduct to cover particular situations. Sensuurista todetaan lyhyesti:...and resist all efforts to censor library resources; kirjastoja kehoitetaan vastustamaan kaikkia yrityksiä sensuroida kirjastojen aineistoja. ALAn koodi korostaa myös yksilön suojaa: kunkin asiakkaan tiedonhauk sekä käytetyt, lainatut, hankitut ja välitetyt tiedot halutaan suojata. Tämä liittyy niin kutsuttuun Patriot Actiin, liittovaltion poliisin oikeuteen vaatia tietoa lainaajista ja heidän kirjastosta lainaamista aineistostaan terrorisminvastaisen toiminnan nimessä.¹²³

Sananvapauden problematisoiminen on pisimmällä Australian kirjastojärjestön ALIAN kannanotossa (päivitetty 1997), joka painottaa sananvapautta:

"Librarians and technicians should not exercise censorship in the selection, use or access to material by rejecting on moral, political gender, sexual preference, racial or religious grounds alone material which is otherwise relevant to the purpose of the library and

meets the standards which are appropriate to the library concerned. Material must not be rejected on the grounds that the content is controversial or likely to offend some sections of the library's community."

Eri maiden koodistoja

Kirjastotyön eettisiä koodistoja on 2000-luvulla laadittu useissa maissa. Aihe kirjastot ja Internet on kaikissa maissa hyvin ajankohtainen. Tiedonsaannin vapautta korostetaan. Merkittävin näistä on *Kanadan Media Awareness Network* -ohjelma, jossa otetaan tavoitteeksi lasten kasvattaminen medialukutaitoon.¹²⁴ Kanadalaista Media Awareness Network (MAN)-ohjelmaa ovat olleet laatimassa opetus- ja media-alan toimijoiden sekä vanhempien lisäksi kanadalaiset kirjastojärjestöt. Ideana on tukea Internetiä käyttävien lasten vanhempia¹²⁵ (Evans, 27.5. 2004), joille annetaan tietoa internetin sisällöstä ja verkkolukutaidosta. Tavoitteena on auttaa lapsia kasvamaan turvallisiksi, älykkäiksi ja tietäviksi internetin selailijoiksi. Ohjelman filosofia on rakennettu lapsen internet-innolle. Se pohjautuu tutkimiseen ja jaettuun vastuuseen, ja on luonteeltaan oppimiskeskeistä. Tässä ohjelmassa on otettu huomioon myös internetin kaupalliset koukut ja ns. vihasivustot.

Tanskassa ammattihenkilöstö kävi vilkasta keskustelua 2001–2003 internetin käytöstä kirjastoissa. Tuloksena on raportti *Er det bedre uden? Facts og overvejelser om brug af internetfiltre på bibliotekerne*. Raportin artikkelien aiheina ovat lasten internet-käyttö, kansalaisten IT-oikeudet ja tiedonsaannin vapaus julkisilla tietokoneilla.

Eräs norjalainen tutkija on kuvannut maansa kirjastoammattilaisia taipuvaisemmiksi esim. filteriohjelmien käyttöön kuin tanskalaiset. Mielenkiintoista on se, että Norjassa ei ole ammattieettistä asiakirjaa, vaikka Norja on aktiivinen mm. IFLAn sananvapauskomitea FAIFEssa ja vastaavissa hankkeissa.

¹²³ <http://www.ala.org/>

<http://www.ala.org/ala/oif/basics/internetcensorship.htm>

<http://www.ala.org/ala/pio/mediarelations/patriotactmedia.htm>

¹²⁴ Evans 2004.

¹²⁵ Evans 2004.

Eri maiden koodeja on luettavissa sivustosta: <http://www.ifla.org/faife/ethics/codes.htm>

Aivan viimeaikaisin kansainvälinen painotus kirjojen työssä on terveys-, katastrofivalmius- ja muun vastaavan tiedon aiempaa aktiivisempi levittäminen. Esimerkiksi Afrikassa kirjastot levittävät aids-informaatiota. Tsunami herätti riskialueiden kirjastot pohtimaan omaa vastuutaan katastrofeihin varautumisessa. Tämä painotus ei vielä ole ehtinyt eettisiin koodeihin, mutta on nähtävissä muissa kansainvälisissä dokumenteissa.

13.3. Sananvapaus ja sensuuri

Sananvapaus

Sananvapaus on jokaisen yksilön perusoikeus ja vapaisiin vaaleihin perustuvan parlamentaarisen demokratian tae. Sananvapauden epädemokraattisista syistä johtuva rajoittaminen johtaa aina muidenkin oikeuksien rajoittamiseen, ihmisoikeuksien loukkaamiseen ja lopulta yksilön vapauden riistoon. Sananvapauteen liittyy aina myös vastuu tietojen oikeellisuudesta sekä yksityisyyden kunnioitus.

Suomen perustuslain 12 §:ssä säädetään sananvapaudesta: *”Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla.”*

Suomessa joukkoviestintää ja sananvapautta koskeva lainsäädäntö on perusluonteeltaan väline- ja teknologianeutraalia eli sitä voidaan soveltaa samansisällöisenä kaikkiin joukkoviestinnän muotoihin viestien tallennus-, julkaisu- ja jakelutekniikasta riippumatta.

Euroopan unionin perustuslain sananvapautta säätelevä 11 artikla vastaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 10 artiklaa, joka kuuluu seuraavasti:

”1. Jokaisella on sananvapaus. Tämä oikeus sisältää vapauden pitää mielipiteitä sekä vastaanottaa ja levittää

tietoja ja ajatuksia alueellisista rajoista riippumatta ja viranomaisten siihen puuttumatta. Tämä artikla ei estä valtioita tekemästä radio-, televisio- ja elokuvayhtiöitä luvanvaraisiksi.

2. Koska näiden vapauksien käyttöön liittyy velvollisuuksia ja vastuuta, se voidaan asettaa sellaisten muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi, joista on säädetty laissa ja jotka ovat välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.”

Ilmaisun vapaus on jokaisen demokraattisen yhteiskunnan kulmakivi. Se on kaikkien perustava ihmisoikeus kulttuuriseen, uskonnolliseen ja katsomukselliseen, etniseen tai muuhun taustaan katsomatta. Unescon perustajajäsenet päättivät ajatusten sekä sanallisen ja kuvallisen tiedon vapaasta vaihdannasta kansainvälisen yhteistoiminnan perustana koulutuksen, tieteen ja kulttuurin aloilla. Unesco edistää toiminnassaan riippumattoman median ja pluralismin tavoitetta erilaisten verkostojen ja yleisen mielipiteen kautta. Unesco tarjoaa myös foorumeita näiden ulottuvuuksien ja haasteiden käsittelyyn ja keskusteluun. Tietoyhteiskunnassa korostuvat internetin ja uusien medioiden tuomat mahdollisuudet ja ongelmat sanan- ja ilmaisunvapauden suhteen.

YK:n yleiskokous päätti Unescon aloitteesta vuonna 1993 maailman lehdistönvapauden päivästä (*World Press Freedom Day*). Päivämäärä 3. toukokuuta juontaa niin sanotun *Windhoekin julistuksen* hyväksymisestä Namibiassa kaksi vuotta aiemmin. Julistuksessa puolustetaan itsenäistä ja moniarvoista lehdistöä. Unescon aloitteesta perustettiin vuonna 1997 maailman lehdistönvapauden palkinto (*World Press Freedom Prize*). Unescolla on myös erityisiä sananvapauteen liittyviä ohjelmia, joilla se on tukenut vapaan lehdistön toimintaa rauhanprosessien edistämiseksi esimerkiksi Angolassa, Afrikassa, Lähi-idässä, Itä-Timorissa ja Afganistanissa.¹²⁶

¹²⁶ Information for All Programme (IFAP)

International Programme for the Development of Communication (IPDC)

Uutiskriteerien perusteella mitataan kunkin tiedon merkittävyyttä. Kiinnostavuutta korostamalla päästään nyt niin suuressa suosiossa olevaan lööppi- ja juoru-journalismiin. Sensaatioita ja kohujuttuja julkaistaan, koska ne julkaisijoiden mielestä kiinnostavat lukijoita ja tietenkin myyvät lehteä, kaupallista tuotetta.

Julkisen sanan neuvosto

Julkisen sanan neuvosto (JSN) on joukkoviestinnän julkaisijoiden ja toimittajien vuonna 1968 perustama itsesääntelyelin. Sen tehtävänä on tulkita hyvää journalistista tapaa sekä puolustaa sanan- ja julkaisemisen vapautta. JSN ei ole tuomioistuimien eikä se käytä julkista valtaa. Sen piiriin kuuluvat joukkoviestinnän harjoittajat ja journalistit ovat vapaaehtoisesti perussopimuksella sitoutuneet alan eettisten periaatteiden kehittämiseen ja noudattamiseen. JSN:oa muistuttavia neuvostoja toimii monissa muissakin maissa. Neuvostolle voi kannella, jos haluaa tulkinnan siitä, onko joskin viestimässä toimittu vastoin hyvää journalistista tapaa. Julkisen Sanan Neuvosto on kymmenvuotisen toimintansa aikana toistuvasti käsitellyt oikaisuihin ja vastineisiin liittyviä kysymyksiä. Julkisen sanan tehtäviin kuuluu oikeiden tietojen välittäminen sekä yhteiskunnallisten epäkohtien arvostelu. Tiedonvälityksessä ei voida kokonaan välttyä virheiltä ja epätasallisukselta. Myös arvostelu voi saada sellaisia muotoja, että sen kohteelle on perusteltua myöntää vastausoikeus. Tämän vuoksi hyvä lehtimiestapa edellyttää Julkisen Sanan Neuvoston mielestä oikaisu- ja vastinekäytännön kehittämistä seuraavien pääperiaatteiden pohjalta:

- On varmistettava, että virheelliset asiatiedot oikaistaan ja arvostelun kohteeksi joutunut saa mahdollisuuden puolustautua.
- On huolehdittava siitä, ettei tiedotusvälineitten oikeutta mielipiteiden ja arvostelun julkistamiseen vaaranneta.

Julkisen sanan neuvosto pohjaa työnsä *Journalistien eettisiin ohjeisiin*, joiden mukaan sananvapaus on de-

mokraattisen yhteiskunnan perusta. Hyvä journalistinen tapa perustuu jokaisen oikeuteen vastaanottaa tietoja ja mielipiteitä. Ohjeiden tavoitteena on tukea sananvapauden vastuullista käyttämistä joukkoviestimissä ja edistää ammattieettistä keskustelua. Ohjeet koskevat kaikkea journalistista työtä, journalistin ammatillista asemaa, tietojen hankkimista ja julkaisemista, haastateltavan ja haastattelijan oikeuksia, virheen korjaamista ja omaa kannanottoa sekä yksityisen ja julkisen rajankäyntiä. Ohjeet on laadittu vain alan itsesääntelyä varten eikä niitä ole tarkoitettu käytettäväksi rikos- tai vahingonkorvausvastuun perusteena.¹²⁷

Sensuuri

Sensuuri määritellään "toiminnaksi, jonka tarkoituksena on muuttaa tai tukahduttaa tekoja tai ajatuksia, joiden katsotaan olevan yhteisen edun vastaisia".¹²⁸ Kirjoitetun ja painetun sanan valvonta on yhtä vanhaa kuin kirjoitettu ja painettu sana.¹²⁹ Näin ollen sensuuri on loppujen lopuksi ihmisyyhteisöjen historiallinen ominaisuus, eikä sitä kannata tutkia yksioikoisesta moralisoivasta näkökulmasta.¹³⁰

Sensuuri voidaan toimintatapansa mukaan jakaa ennakkosensuuriin tai jälkikäteeseen, rankaisevaan sensuuriin. Molempia on Suomessakin harjoitettu. Sensuuri voidaan myös määritellä suhteessa lakiin: se voi olla virallista tai epävirallista. Edellistä edustaa meillä elokuvatarkastamo, jälkimmäistä toteutetaan kustantamoissa, toimituksissa ja kirjastoissa.

Vaikka sensuuri näyttää noudattavan syyn ja seurauksen lakia, syyt ja seuraukset ovat usein erilaiset. Sensuuri on yhteiskunnallista keskustelua, diskurssia, jonka ulottuvuuksia ovat yhteiskuntamoraali, lait, poliittinen tilanne, ennakkoluulot ja toisaalla esimerkiksi taiteen tarve rikkoa kaavoja. Tästä syystä sensuuritapaukset ovat kaikki erilaisia ja maailman monimuotoistuesssa kirjavoituvat entisestään. Ne tulevat yhä vaikeammin havaittaviksi ja luettaviksi. Tämän yhteiskunnallisen diskurssin tulkittamista ja tutkimista

¹²⁷ <http://www.jsn.fi/>

¹²⁸ New Encyclopedia Britannica.

¹²⁹ Ekholm 1997, 1.

¹³⁰ Ekholm 1997, 1.

monimutkaistaa arvojen ja normien moninaisuus ja se, että arvot ja yhteiskunnalliset arvojärjestelmät ovat harvoin vertailukelpoisia, yhtenäisiä, käsitteellistettäviä järjestelmiä.

Sensuurikeskustelua monimutkaistaa entisestään tallennemuotojen monimuotoistuminen. Kirjallisuutta ei enää olekaan vain lehdillä kovien kansien sisällä. Ääni ja kuva ovat tulleet tekstin lomaan aivan uudella tavalla. Tehosteitten volyymien voimistuminen näkyy myös sensuurikeskustelussa.

Kirjasensuuri Suomessa

Sensuurin tarinat ovat yleensä joko kirkollisen, poliittisen, tai kirjallisen eliitin ja näiden arvojen kautta syntyneitä.¹³¹ Suomessakin sensuurin historia alkaa uskonpuhdistuksesta samaan aikaan kuin painetun kirjallisuuden historia. Ensimmäisen sensorin kunnianimen ansaitsee Jacobus Finno, joka poisti vuonna 1582 keskiaikaisten latinankielisten laulujen kokoelmasta *Piae cantiones* silmiinpistävät katoliset piirteet.¹³²

Toinen sensuurin peruste oli 1500- ja 1600-luvuilla kirjalliselitistinen ja uskonnollinen. Kansanrunous nähtiin suurena vaarana. Juhana Cajanuksen *Yxi hengellinen weisu* -teosta pidetään ensimmäisenä suurena saavutuksena kansanrunouden jälkeen.¹³³ Teos julkaistiin vasta vuonna 1683 tekijänsä kuoleman jälkeen. Vuonna 1640 perustettu Turun yliopisto ja vuonna 1642 perustettu ensimmäinen suomalainen kirjapaino toivat uusia elitistisen sensuurin perusteita. Ruotsin lain mukaan ei saanut painaa mitään sellaista aineistoa, mitä tiedekuntien dekaanit eivät olleet etukäteen tarkistaneet.¹³⁴ Suomen sodan jälkeistä valtiollisen sensuurin aikaa elettiin 1800-luvulla. Vuonna 1829 annettiin keisarillinen asetus sensuurista ja kirjakaupasta Suomessa. Ennakkosensuuri järjestettiin Venäjän mal-

lin mukaan.¹³⁵ Erikoista on, että Kalevalan ensipainos vuonna 1835 sai painoluvan pienen nimiölehden korjauksen jälkeen, vaikka se tukikin suomalaiskansallista liikettä; tai juuri siitä syystä. Ensimmäinen ja tunnetuin kaunokirjalliseen teokseen kohdistunut voimakkaasti elitistinen teilaus oli August Ahlqvistin Aleksis Kiven *Seitsemään veljekseen* suuntaama hyökkäys.¹³⁶

Suomessa ei vuoden 1919 hallitusmuodon mukaan ole ennakkosensuuria. Hallitusmuoto takaa kansalaisille painovapauden. Elokuvien ja videoiden julkaisemiseen sovelletaan sen sijaan ennakkosensuuria.

1900-luvun Suomessa voidaan erottaa kuusi vaihetta suhteessa sensuuriin:

- 1 Sortovuodet
- 2 1920 -ja 1930-luvun isänmaallisuus (kohteina mm. Erkki Vala ja Sotamies Shvejki, Haanpään Kenttä ja kasarmi)
- 3 Sotasensuuri 1939-1947
- 4 Sodanjälkeinen ulkopoliittisesti "vihamielisen" aineiston poistaminen kirjakaupoista ja kirjastoista 1944-1946
- 5 1950 -ja 1960-luvun kirjasodat (Mykle, Miller, Rintala, Salama)
- 6 Näennäinen sensuuriton kausi 1960-luvun lopulta lähtien.¹³⁷

Viimeisin kausi on todella ollut vain näennäisesti sensuuriton. Tähän aikaan sijoittuu vielä episodeja nykyajan Suomen tunnetuimmasta ja vaikutukseltaan rankimmasta kirjasodasta: Hannu Salaman *Juhannustanssit* -romaanista käydystä taistelusta. Tämä taistelu alkoi arkkipiispa Simojoen ilmiannosta ja päättyi siihen, että Hannu Salama tuomittiin vuonna 1966 "tahalliseksi Jumalan pilkkaamisesta". Presidentti Kekkonen kumosi kaksi vuotta myöhemmin rangaistuksen. Vasta 1990-luvulla julkaistiin muuttamaton, alkupe-
räinen painos.¹³⁸ Sensuuritoiminta on vaikuttanut

¹³¹ Vrt. emt. 4.

¹³² Emt. 174.

¹³³ Emt. 177.

¹³⁴ Ekholm 1997, 175

¹³⁵ Emt. 178

¹³⁶ Emt. 181

¹³⁷ Emt. 150

¹³⁸ Emt. 166

paljon nykylukijan kirjalliseen kaanoniin. Sensuuri toimii näin jälkikäteenä ja rankaisevana, ja se toimii itseään vastaan.

Kirjastolehdessä keskusteltiin Salaman Juhannustanssien ilmestyttyä aiheesta ”kirjat ja moraalit” vuonna 1965. Keskusteluun otti osaa myös Raoul Palmgren. Hän jäi vähemmistöön todetessaan, että kirjaston tulee olla kirjailijan rinnalla kirjallisuuden ja vapauden puolella.¹³⁹

Mielenkiintoinen ja suomalaisen yleisen kirjastolaitoksen roolia ja merkitystä kuvaava jälkikäteen sensuurin episodi ilmeni 1950 - ja 1960- luvuilla kirjastoissa sijainneina niin kutsuttuina myrkkykaappeina. Kirjastojen myrkkykaapeiksi kutsuttiin kirjaston henkilökunnan tiloissa olevaa varastokaappia, josta annettiin kirjoja lainaksi vain täysi-ikäisille lainaajille.¹⁴⁰ Myrkkykaappiin teokset pääsivät etupäässä liian rohkeaksi arvioitun seksuaalisuuden takia. Esimerkiksi Lahden kaupunginkirjaston myrkkykaapissa olevat kirjat olivat seksuaalisista syistä kaappiin sensuroidut: Aymen *Vihreä tamma*, Boccacion *Decamerone*, Kahrnin *Sukupuolielämämme*, Laclosin *Vaarallisia suhteita*, Lawrencen *Lady Chatterley*, *Sopusuhtainen avioelämä*, Van de Velden *Täydellinen avioliitto* ja *Avioliiton heidelmällisyys ja syntyvyyden säännöstely*.

Jälkikäteen piilosensuurin harjoittajina ovat omalla tavallaan olleet kaikki kirjastonhoitajat Suomen kirjastoissa harjoittaessaan kirjalainta. Ammattinsa puolesta arvoperusteisia valintoja tekevät koko ajan myös journalistit ja muut median piirissä työskentelevät. Moniarvoisessa yhteiskunnassa ei ole arvoperusteiden yleispätevää normistoa.¹⁴¹

Lapsilta kielletty aineisto

Lapsilta kiellettyjen kirjojen valikoima on nykylukijan näkökulmasta mielenkiintoinen. Perraultin *Ritari Siniparta* (1922) tuomittiin vielä 1960- ja 1970-luvuilla lapsille vahingolliseksi. Astrid Lindgrenin *Veljeni Leijonamieli* (1974) herätti vilkasta keskustelua, koska

romaani kertoo kuolemasta, joka on ollut yksi lastenkirjallisuuden tabuja.

Inari Krohnin *Vihreä vallankumous* (1970) käsiteli ympäristökysymyksiä lasten kannalta. Sitä pidettiin haitallisena, koska siinä opetettiin lapsille, miten vallankumous tehdään. Kuuluisa kirjataistelu käytiin myös Anna-Leena Härkösen *Häräntappoaseesta* (1984). Sen sisältämiä seksuaalikuvauskuvaus pidettiin sopimattomina nuorten luettaviksi ja siksi sitä pidettiin sopimattomana teoksena koulujen oheislukemistoon. Paikallinen kirjasota käytiin Pälkäneellä vuonna 1976 J.D.Salingerin romaanista *Sieppari ruispellossa* (1961). Oppilaiden vanhemmat jättivät koululautakunnalle 44 henkilön allekirjoittaman valituksen peruskoulussa käytetystä oheislukemistosta ja kiellettäviksi vaadittujen kirjojen listan aloitti Salingerin romaani. Näiden kirjojen moraalista tasoa pidettiin erittäin alhaisena ja uskottiin, että yhdenkin tällaisen kirjan lukemisella voi olla tuhoisat seuraukset nuoren elämään.¹⁴²

Ajankohtaisin aihe eri maissa on mm. kirjastoalalla lasten- ja nuorten internetin käyttö ja siitä aiheutuvat ongelmat. Parhaimmaksi ratkaisuksi esitetään lähes aina mediakasvatusta. Opetusministeriön *Kirjastostrategia 2010:ssä* todetaan, että yleiset kirjastot tuovat verkkopalveluihin lisäarvoa valikoimalla ja järjestämällä aineistoja ja painottamalla tiedonhaussa ja tiedonhaun opetuksessa media- ja lähdekriittisyyttä.

13.3 Joukkoviestintä ja yleisradiotoiminta

Joukkoviestintää nimitetään usein neljänneksi valtiomahdiksi, joka toimii ideaalitalanteessa ”vallan vahvikoirana” tehden näkyväksi yhteiskunnallisen vallan käyttöä ja synnyttäen keskustelua. Joukkoviestinnässä on keskeistä se, että se on tekemisissä kielen ja kulttuurin kanssa.

Yhteiskunta sääntelee joukkoviestintää tukemalla ja kontrolloimalla. Tukimuotoja ovat esimerkiksi lehdis-

¹³⁹ Ekholm 1997, 166

¹⁴⁰ Emt. 166.

¹⁴¹ Vrt. esim. Ylitalo, HS, 16.8.2005.

¹⁴² Ekholm 1997, 234.

tö- ja kuljetustuki. Sähköistä viestintää valvotaan tiukemmin, esimerkiksi radio- ja televisioluvat myöntää valtioneuvosto. Viestintäpolitiikan toisena ääripäänä on se, että viestimet ovat täysin valtion hallinnassa ja valvonnassa, kuten totalitaarisissa järjestelmissä. Toisessa ääripäässä valtio ei säätele viestintää lainkaan. Tällöin voisi ajatella että viestintä olisi täysin vapaata, mutta näin ei kuitenkaan ole, sillä silloin viestinnän luonne määräytyy kaupallisin periaattein ja siinä käytetty valta liittyy taloudelliseen valtaan ja varallisuuteen. Käytännössä eri maiden viestintäjärjestelmät ovat näiden kahden ääripään sekamuotoja. Monissa maailman maissa median korruptoituminen on merkittävä ongelma. Yleisenä trendinä kuitenkin on, että valtion säätely vähenee ja kaupallisen kilpailun logiikka vahvistuu. Osaltaan tähän vaikuttaa viestintäteknologian kehitys, jossa ei olla enää rajallisten radiotaajuuksien varassa Valtiollisia yleisradiomonopoleja on osaltaan perusteltu sillä, että vähät kanavat ovat demokraattisesti valvottuja ja valtion hallinnassa.

Tiedotusvälineiden moniarvoisuutta parantavien toimien tavoitteena on suojella ilmaisunvapautta ja varmistaa, että tiedotusvälineet heijastavat demokraattisen yhteiskunnan mielipiteiden kirjoa. Tiedotusvälineiden moniarvoisuuden varmistamiseksi pyritään tavallisesti mediayhtiöiden omistuksen rajoittamiseen ja estämään usean mediayhtiön yhtäaikaisen määräysvallan kerääntymistä. Syytä erityistoimenpiteisiin on, sillä audiovisuaalista alaa hallitsee tarjontaa yksipuolistava ylikansallinen ja anglosaksinen viihdetuotanto. Kaikkialla maailmassa, myös Suomessa, on havaittavissa tiedotusvälineiden kasautuminen tiettyjen suur yritysten käsiin ja tämä yksipuolistaa joukkoviestintätarjontaa. Myös ulkomainen omistus voi olla ongelmallista, mikäli se vie pohjaa kotimaiselta kieleltä ja kulttuurilta.

Toisaalta on kiinnitetty huomiota kaupallistumiseen. Esimerkiksi televisiokanavat kilpailevat katsojaluvuista ja minimoivat kustannuksia. Lopputuloksena kanavat lähettävät samantapaisia visailuohjelmia ja viihdesarjoja. Jos katsojaluvut laskevat, mainostajat karkaavat ja tv-aseman tulot vähenevät.

Joukkotiedotuksella on useita tehtäviä: yhteiskunnan kiinteyden ylläpitäminen, voimavarojen tuottaminen, päätösten teko ja jatkuvuuden ylläpito. Myös sosiaalisten normien ylläpitäminen ja muovaaminen kuuluu näihin tehtäviin. Julkinen keskustelu saattaa siirtää rajaa oikean ja väärän välillä, ja luoda käsityksen, että poikkeavuudet ovat hallinnassa. Toisaalta joukkotiedotusvälineet saattavat passivoida ja luoda joukkoapatiaa, kun väkivaltaan, sotakuviin tai nälkiintyneisiin lapsiin tottuu.

Kaarle Nordenstreng¹⁴³ tuo esille median viisi tehtävää:

1) **Liberalistisen paradigman** mukaan sananvapaus on yksilön oikeus, joka toteutuu ongelmitta vapailla markkinoilla. Yhteiskunnan intressiä ei ole olemassa lukuun ottamatta yksilöiden perisoikeuksien ja markkinavoimien vapauden turvaamista. Median tehtävää ei voi ilmaista sisällöllisin perustein vaan ainoastaan yksilön vapausoikeutena.

2) **Sosiaalisen vastuun paradigma.** Sananvapaus ei ole luovuttamaton ihmisoikeus vaan moraalinen oikeus, joten vapauten kuuluu aina vastuu sen käyttämisestä eettisesti hyväksyttävään tarkoitukseen. Demokratiassa yleisön oikeus tietoon ohittaa kustantajana oikeuden julkaista, etenkin kun vapaat markkinat johtavat mediavallan keskittymiseen.

3) **Kriittisen paradigman** mukaan sananvapaus riippuu yhteiskunnan valtarakenteista pikemminkin kuin yksilön oikeuksista. Median päätehtävänä on saada aikaan valtahegemonian vastaista julkisuutta, jolla tuetaan alistettujen yhteiskuntakerrosten vapauttamista ja siten demokratiaa.

4) **Hallinnollinen paradigma** näkee yhteiskunnan rationaalisena järjestyksenä, jossa viestinnällä on kyberneettisen kontrollikoneiston asema. Sananvapauden ja demokratian sijasta lähtökohtana on tehokas ja ammattimaisesti hoidettu tiedonvälitys erityisesti talouselämän ja yhteiskunnan tarpeisiin. Median päätehtävänä on välittää objektiivista tietoa asiantuntevista auktoriteettilähteistä.

5) **Kulttuurinen paradigma** kieltää yleispätevän rationaliteetin, objektiivisen tiedon ja professionaa-

¹⁴³ Nordenstreng Kaarle (1995) Median tehtävät yhteiskunnassa.

lisen tiedonvälityksen. Lähtökohtana ovat pienyhteisöt, niiden erityiset arvot ja rituaalit sekä merkitysten välitys varsinaisten merkityssisältöjen sijasta. Median päätehtävänä on palvella sekä kulttuurista yhteisönmuodostusta että yhteisöjen keskinäistä kohtaamista laajemman harmonian aikaansaamiseksi.

Myös globalisaatio asettaa omat haasteensa joukkoviestinnälle. Yksi näistä haasteista liittyy lähde- ja mediakritiikkiin. Toden erottaminen propagandasta voi olla vaikeaa.

Globalisaation myötä eettiset säännöt eri puolilla maailmaa ovat lisääntyneet. Maailmanlaajuinen verkottuminen lisääntyy ja tässä eettiset ohjeet, yhteiset pelisäännöt voivat auttaa. Toisaalta valtion kontrolloiva rooli on monessa suhteessa vähenemässä ja kansalaisyhteiskunnan rooli lisääntyy, mikä osaltaan voi selittää eettisten koodien suosiota.

Mainonnan etiikka

Joukkotiedotuksesta puhuttaessa on syytä käsitellä myös mainonnan etiikkaa. Epäeettisyyteen liittyen mainontaa on arvosteltu niin seksin korostamisesta, naisten halventamisesta, pelottelusta kuin uskonnon pilkkaamisestakin. Myös lapsille suunnattu mainonta sekä internet-mainonta puhuttavat.

Kansainvälisen kauppakamari on luonut *Mainonnan kansainväliset perussäännöt*, joiden mukaan ”Mainoksessa ei suvaita syrjintää, kuten rotuun, kansalliseen alkuperään, uskontoon, sukupuoleen tai ikään perustuvaa syrjintää, eikä mainos saa loukata ihmisarvoa millään tavalla.”

Suomessa on vuodesta 2001 toiminut *Mainonnan eettinen neuvosto*¹⁴⁴, joka on osa mainosalan itsesäätelyä. Se antaa pyynnöstä lausuntoja siitä, noudattaako mainonta hyvää markkinointitapaa ja onko se eettisesti hyväksyttävää. Mainonnan eettinen neuvosto keskittyy ensisijaisesti kuluttajilta tuleviin käsittelypyyntöihin ja asioihin, joilla katsotaan olevan yleistä merkitystä. Neuvoston lausunnot perustuvat mm. Kansainvälisen kauppakamarin hyväksymiin mainonnan kansainvälisiin perussääntöihin sekä mainonnan

eettisen neuvoston hyvää markkinointitapaa koskeviin periaatteisiin. Neuvosto voi myös kehittää mainonnan eettisiä periaatteita. Sen tehtävänä ei ole antaa lausuntoja siitä, onko mainonta lain vastaista.

Neuvoston omat säännöt pohjaavat kansainvälisiin sääntöihin ja niiden mukaan:

1. Mainos ei saa millään perusteella alentaa, väheksyä tai halventaa ihmistä hänen esimerkiksi rotunsa, kansallisen alkuperänsä, uskonnollisen vakaumuksensa, sukupuolensa tai ikänsä perusteella eikä antaa hänestä kaavamaisista tai muulla tavoin loukkaavaa kuvaa.

2. Mainos on hyvän markkinointitavan vastainen, jos

- a) naista tai miestä käytetään katseenvangitsijana tai seksiobjektina ja sukupuolta käytetään alentavalla, väheksyvällä tai halventavalla tavalla;
- b) naista tai miestä käytetään seksiobjektina tai asiattomasti katseenvangitsijana eikä sillä ole mainostettavan tuotteen tai palvelun kanssa mitään tekemistä; tai
- c) mainoksessa on seksuaalisia vihjailuja tahi lupauksia, joilla ei ole mainostettavan tuotteen kanssa mitään tekemistä.

3. Mainos on hyvän markkinointitavan vastainen, jos siinä väitetään tai vihjataan, että toisen sukupuolen asema on sosiaalisesti, taloudellisesti tai kulttuurisesti alempiarvoinen kuin toisen, tai jos mainoksessa ylläpidetään kaavamaisista roolikäsitystä siitä, mikä on tyyppilistä tai tunnusomaista naisille tai miehille tai heidän persoonallisuudelleen tai työskentelylleen.

4. Mainos ei ole hyvän markkinointitavan vastainen vain sen vuoksi, että siinä esiintyy vähäpukaisia tai alastomia ihmisiä, jos heitä ei ole kuvattu alentavalla, väheksyvällä tai halveksivalla tavalla.

Seksiä käytetään mainonnassa yhä enemmän. Seksi on mainonnan ominta materiaalia eikä seksikkyydellä välttämättä tarkoiteta paljasta pintaa. Perinteinen tapa yhdistää vähäpukeinen nainen minkä tahansa tuotteen kanssa on julistettu epäeettiseksi, mutta sitä käytetään edelleen mainonnan keinona.

Uskontoihin liittyvän lausunnon neuvosto on antanut vain kerran. Tässä lausunnossa todettiin, että Kes-topuun mainoksen puinen risti ja ”Kaiken se kestää”-teksti eivät olleet loukkaavia. Mainoksessa on kuva

¹⁴⁴ http://www.kauppakamari.fi/kkk/palvelut/Mainonnan_eettiset_ohjeet/fi_FI/Mainonnan_eettinen_neuvosto/

puisesta rististä karuissa luonnonolosuhteissa. Ristin kohdalla kuvassa on teksti: "Kaiken se kestää". - - Mainoksessa markkinoidaan kyllästettyä puutavaraa. Siinä pyritään korostamaan mainostettavan tuotteen kestävyyttä haastavissa ilmasto-olosuhteissa. Mainonnan eettinen neuvosto totesi, että uskonnollisen symbolin käyttäminen markkinointitarkoituksessa saattaa loukata uskonnollisia henkilöitä. Neuvosto kuitenkin katsoi, ettei mainos kokonaisuutena arvostellen halventanut kristinuskoa.

Syksyllä 2005 kohua nostatti Eläinsuojeluliitto Animalia ry:n kampanja, jonka mainokset ulkomainintaa erikoistunut yritys veti pois. Mainoskampanjassa on kolme erilaista kuvaa. "Broilerikiusaus" -kuvassa ihminen kantaa kanoja niiden jaloista kiinni pitäen. Kuvan alaosassa on teksti "Broilerikiusaus". "Säästöpossu" -kuvassa on kuvattu sikoja ahtaassa tilassa. Kuvan alaosassa on teksti "Säästöpossu". "Minkin loukku" -kuvassa on koukussa roikkuva minkkiturkki. Turkkiin kiinnitetyssä hintalapussa on teksti "Price: 57 dead minks". Kuvan alaosassa on teksti "Minkin loukku". Jokaisen kuvan alaosassa on teksti "Ole kerrankin ihmisiksi ja vaadi, että eläimellä on oikeus olla eläin." Animalian mukaan kaupallisen viestinnän rinnalla on sallittava myös valtavirrasta poikkeavia näkemyksiä. Kampanjalla on pyritty herättämään kuluttajia huomaamaan, miten eläimiä kohdellaan. Kampanja on ohjannut kuluttajat liiton kotisivuille, josta löytyy lisätietoa siitä, miten kuluttajat voivat tehdä eläinten kannalta parempia kulutusvalintoja. Mainonnan eettisen neuvoston lausunnossa todetaan, että kysymyksessä olevat kuvat eivät ole sillä tavoin pelkoa herättäviä, että niiden voitaisiin katsoa olevan ulkomainontaan sopimattomia.

Yleisradiotoiminta

Suomi

YLE on julkisen palvelun (public service) viestintä-yhtiö. Yhtiön tehtävä on tarjota televisio- ja radio-ohjelmisto oheis- ja lisäpalveluineen suomalaisille yhtäläisin ehdoin. Julkinen palvelu, public service, tarkoittaa yleisradiotoiminnassa sitä, että ohjelmatarjontaa taataan kaikille kansalaisille yhtäläisin ehdoin

asuinpaikasta tai varallisuudesta riippumatta. Julkinen palvelu tarkoittaa myös riippumatonta tiedonvälitystä. YLEn kohdalla riippumattomuuden takaa se, että toiminta rahoitetaan 90-prosenttisesti tv-maksulla. Tv-maksun kerää Viestintävirasto ja sen määrästä päättää valtioneuvosto. YLE tekee ja lähettää paljon ohjelmaa, joita mikään muu tv- tai radioyhtiö Suomessa ei tee. Tämän mahdollistaa juuri julkisen palvelun velvoite ja rahoitus tv-maksulla. Pienryhmiä ja vähemmistöjä voidaan palvella kattavasti, koska rahoitus tulee muualta kuin vaikkapa mainostajilta. Lisäksi YLEn vastuulla on muun muassa tiedonvälitys kriisitilanteissa. YLE on myös viranomaistiedotusten väylä. Julkisen palvelun ohjelmistoon kuuluvat myös lastenohjelmat, opetusohjelmat ja hartaushjelmat. Ylen verkosto kattaa koko Suomen ja sillä on 29 maakuntaradiota.

YLEn arvot perustuvat yhtiön julkisen palvelun tehtäviin, joista säädetään Laissa Yleisradio Oy:stä ja ne ovat:

- suomalaisuus
- luotettavuus
- riippumattomuus
- monipuolisuus
- korkea laatu

YLE on sivustossaan konkretisoinut arvojensa toteutumista seuraavasti:

- YLE edistää ja luo suomalaista kulttuuria sekä tarkastelee myös kansainvälisiä asioita usein suomalaisesta näkökulmasta. YLE tuottaa täyden palvelun ohjelmistoa myös ruotsiksi ja tekee ohjelmia muilla vähemmistökielillä.
- YLEn ohjelmatoiminnan ja tiedonvälityksen ehdoton arvo on luotettavuus. Esimerkiksi uutisten luotettavuuden ja myös nopeuden takaa oma vahva, keskitetty uutistoimisto, joka palvelee kaikilla kanavilla ja internetissä sekä mobiilisti vuorokauden ympäri. YLEllä on laaja valtakunnallinen ja kansainvälinen toimittajaverkko.
- YLE on kaupallisesti ja poliittisesti riippumaton: toiminta rahoitetaan yleisöltä kerättävillä tv-maksuilla, ei mainostuloilla eikä valtion budjetista. Ohjelmistossa pyritään tasapuoliseen käsittelytapaan ja puolueettomuuteen.
- YLE tuottaa ohjelmia kaikille yleisöryhmille ja myös pienet yleisöt huomioidaan. Esimerkkejä merkittävistä mutta suhteellisen pienten yleisöjen ohjelmistoista ovat esimerkiksi lastenohjelmat, kulttuuri- ja opetusohjelmat sekä hartaushjelmit.

- YLE pyrkii ohjelmistossaan korkeaan laatuun. Laatu syntyy ammattitaidosta.

Yleisradio Oy:n julkisen palvelun tehtävät on määritellyt Yleisradio Oy:stä annetussa laissa, jonka mukaan yhtiön tehtävänä on tuoda täyden palvelun televisio- ja radio-ohjelmisto siihen liittyvine oheis- ja lisäpalveluineen jokaisen saataville yhtäläisin ehdoin. Näitä ja muita julkiseen palveluun liittyviä sisältöpalveluja voidaan tarjota kaikissa televerkoissa. Toiminnan tulee julkisen palvelun erityisinä tehtävinä:

- 1 tukea toimivaa kansanvaltaa tarjoamalla yhteiskunnallisista kysymyksistä monipuolisia tietoja, mielipiteitä ja keskusteluita, myös vähemmistöryhmille ja erityisryhmille;
- 2 tukea, luoda ja kehittää kotimaista kulttuuria ja välittää sen tuloksia jokaisen saataville;
- 3 edistää ohjelmiston sivistävää luonnetta, tukea kansalaisten opiskelua ja tarjota hartausohjelmia;
- 4 kohdella ohjelmatoiminnassa yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielisiä kansalaisia ja tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muille kieliryhmille;
- 5 välittää asetuksella tarkemmin säädettyjä viranomaistiedotuksia ja varautua yleisradiotoiminnan hoitamiseen poikkeusoloissa sekä
- 6 valmistaa, tuottaa ja lähettää suomalaisia ohjelmia ja välittää uutisia ja ohjelmia Suomen ja ulkomaiden välillä.

Yleisradio Oy:n Ohjelmatoiminnan säännöstö hyväksyttiin vuonna 2005 ja sitä sovelletaan kaikkeen Yleisradion ohjelma- ja julkaisutoimintaan sekä muihin yhtiön tarjoamiin palveluihin. Ohjelmatoiminnassa noudatetaan seuraavia pääperiaatteina:

Yleisradiolle määritellyt tehtävät, tiedonvälitys, sivistys ja viihde, muodostavat pohjan yhtiön toiminnalle. Tämän mukaisesti Yleisradio toimii täyden palvelun yleisradioyhtiönä, joka tuottaa, hankkii ja lähettää radio- ja televisio-ohjelmia sekä niihin liittyviä oheis- ja lisäpalveluita, tarjoaa myös muita julkisen palveluun liittyviä sisältöpalveluita sekä toimii kansainvälisellä, kansallisella ja alueellisella tasolla.

Tiedonvälityksen osalta Yleisradion ohjelmien tavoitteena on oikeisiin tietoihin ja tosiasioihin sekä mahdollisimman tarkkoihin havaintoihin perustuvan maailmankuvan rakennusainesten tarjoaminen. Ohjelmien tulee antaa monipuolinen kuva koko maailmasta ja esitellä

erityisesti suomalaista yhteiskuntaa sen eri puolilta.

Yleisradion tulee olla toiminnassaan riippumaton ulkopuolisista vaikuttajatahoista. Yleisradio ei journalismissaan itse asetu osapuoleksi, vaan sen ohjelmien tulee monipuolisesti kuvastaa eri näkemyksiä ja edistää yhteiskunnallista keskustelua.

Yleisradion tulee toiminnallaan tukea yhteiskunnallisia ja inhimillisiä perusarvoja kuten demokratiaa, sananvapautta, ihmisoikeuksia, rauhaa, kansainvälistä yhteisymmärrystä, tasa-arvoa sekä vastuuta ympäristöstä ja luonnosta. Yleisradion tulee ohjelmatoiminnallaan ja palveluillaan vahvistaa eri kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja ymmärrystä.

Yleisradion ohjelmistossa tulee välttää väkivaltaisten käyttäytymismallien tarjoamista ja tarpeetonta väkivallan kuvaamista.

Säännösten mukaan jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava. Sukupuolta, ikää, alkuperää, kieltä, uskontoa, vakaumusta, terveydentilaa, vammaisuutta tai muuta henkilön ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.

Väkivaltaisten käyttäytymismallien tarjoamista ja tarpeetonta väkivallan kuvaamista tulee erityisesti välttää lapsille tarkoitettussa ohjelmistossa. Myös uutis- ja ajankohtaistoiminnassa tulee tuntea vastuu lasten kehitykselle haitallisen materiaalin esittämisestä. Lapsille haitallisen aineiston esittämistä koskevia periaatteita tulee kuitenkin soveltaa uutis- ja ajankohtaisohjelmiin siten, että ne eivät estä tiedonvälitystä.

Yleisradion toiminnan lähtökohtana on riippumattomuus kaupallisista intresseistä. Yhtiö ei saa lähettää mainontaa televisio- tai radio-ohjelmistojensa eikä muiden eri televerkoissa tarjoamiensa sisältöpalveluiden yhteydessä. Ohjelma-aineistoon, johon liittyy kaupallisia intressejä, on suhtauduttava kriittisesti. Ohjelmatoiminnan sisällön muuttuminen mainonnan tai markkinointiviestinnän välineeksi on kauttaaltaan torjuttavaa ja vaarantaa yhtiön riippumattomuutta kaupallisista intresseistä. Piilomainonta kaikissa muodoissaan on torjuttavaa. Yleisradio ei saa tuottaa sponsoroitua ohjelmaa. Vaaliedokkaiden kohtelussa edellytetään tasaveroisuutta.

Digitaaliseen tarjontaan siirtyminen on selvästi tuonut esimerkiksi YLE Teeman tuotantoon erityisesti tieteen, taiteen ja kulttuurin osalta monipuolisuutta ja laatua.

Yleisradiota on kuitenkin myös kritisoitu siitä, että se myötäilee kaupallisten kanavien tarjontaa ja konsepteja. YLEn toiminnan eettisenä perusteluna on monipuolinen tarjonta. Tässä suhteessa voimakasta arvostelua ja keskustelua ovat eri foorumeilla, medioissa ja verkossa käydyssä keskustelussa herättäneet YLEn soittolistat, joiden on koettu kaventavan musiikkitarjontaa ja myös kapeuttavan toimittajien luovaa työtä. On valitettavaa, jos ohjelmaa ei tarkastella ehjänä kokonaisuutena, jossa puhe ja musiikki tukevat toisiaan, vaan irrallisina, kuuntelijan kannalta satunnaisesti ja absurdisti risteävinä ohjelmavirran kaistoina. Keskustelussa on tullut esiin kuuntelukokemuksina soittolistojen musiikin diversiteettiä estävä vaikutus ja monien mielipiteiden mukaan monotoniseksi ja ärsyttäväksi koettu musiikki on vaikuttanut kanavien hylkäämiseen. Soittolistojen arvostelu on niin laajaa, että asiasta olisi hyvä saada perusteellista tutkimus- ja selvitystietoa. Joka tapauksessa soittolistojen valintakriteereitä ja valitsijoiden monipuolisia näkemyksiä voitaisiin arvioida uudelleen. Kaupallisten kanavien voimakas myötäily voi johtaa siihen, ettei ole enää mitään syytä pysyä juuri Ylen kanavilla.

Liikenne- ja viestintäministeriön vuonna 2005 julkaistussa toimenpideohjelmassa *Kohti esteetöntä viestintää*¹⁴⁵ asetetaan esteettömien ja saavutettavien verkkopalveluiden suunnittelu julkisen sektorin yleiseksi tavoitteeksi, joka koskee kaikkia, mutta erityistä huomiota halutaan kiinnittää erityisryhmien, kuten vammaisten ja vanhusten saavutettavuuteen julkisen palvelun velvoitteena.

Kansainvälinen taso

Kansainvälisellä tasolla tärkeä toimija on Euroopan yleisradioliitto EBU (European Broadcasting Union), joka on maailman suurin kansallisten yleisradioyhtiöiden ammatillinen yhteenliittymä. EBU neuvottelee jäsentensä puolesta tärkeimpien urheilutapahtumien

lähetysoikeudet, hoitaa Eurovision (uutisvaihto) ja Euroradion ohjelmansiirtoverkkoja, järjestää ohjelmavaihtoa, käynnistää ja koordinoi yhteistuotantoja ja antaa jäsenilleen monipuolista tuotannollista, kaupallista, teknistä, lainopillista ja strategista tukea. Myös muilla maanosilla on vastaavat liitot.

EBU:n kansainväliset standardit¹⁴⁶ edellyttävät alalla toimivia kiinnittämään huomiota ja tuomana esille toimintansa seuraavien ydinarvojen edistämisen hyväksi:

- organisaation riippumattomuus minkäänlaisista taloudellisista tai poliittisista intresseistä
- taloudellisen raportoinnin ja päätöksenteon läpinäkyvyys
- eettisyys liittyen henkilöstöhallintoon
- naisten voimaistaminen
- kansalaisten voimaistaminen
- vähemmistöjen kunnioittaminen
- innovaatio ja luovuus kaikissa ydintoiminnoissa, esim. tiedossa, koulutuksessa, vihteessä
- paikallisten, alueellisten ja kansallisten kulttuurien sekä kulttuurisen moninaisuuden edistäminen
- tiedon laatu, mielipiteiden ja näkökantojen moniarvoisuus.

13.4 Taiteen alat

Luovuus vapauseetoksena ja oikeutena

Luovuus on jokaisen ihmisen ominaisuus, jota voidaan edistää yhteiskuntapoliittisin ja kulttuuripoliittisin toimenpitein. Perusvalmiudet luovuuteen annetaan erityisesti yleissivistävän koulutuksen taito- ja taideaineissa. Vanhasen hallituksen luovuusstrategian loppuraportissa *Yksitoista askelta luovaan Suomeen* (2006) tulee eettinen näkökulma luovuuteen esiin useiden toimenpide-ehdotusten kohdalla. Raportissa korostetaan lasten luovuuden vaalimista ja vahvista-

¹⁴⁵ http://www.mintc.fi/oliver/upl400-OS%201_2005.pdf

¹⁴⁶ EBU (2003) International Standard. Quality Management Systems. Requirements for Radio, TV Broadcasters and Internet Content Producers.

mista. Vanhempien mahdollisuudet tämän vastuun hoitamiseen kuitenkin vaihtelevat, joten yhteiskunnan tulee toimillaan tukea heitä. Lasten välinen eriarvoisuus itsensä ilmaisemisessa ja kehittämisessä näkyy sekä koulutuksessa että harrastustoiminnassa. Mm. taiteen perusopetukseen osallistuu vain pieni osa ikäluokasta. Kasvatus-, koulutus- ja muissa lapsiin vaikuttavissa toimissa on siksi huolehdittava, että kaikilla on mahdollisuus ilmaista itseään, tapahtuipa se taiteellisen, taidollisen, tiedollisen, teknisen tai muun osaamisen alueilla. Raportti tuo esiin myös arjen kulttuurisuuden eettisen näkökulman, tarpeen edistää yhteiskunnallisen keskustelun ja kritiikin kulttuuria sekä kulttuuriperinnön, fyysisen ympäristön, tasa-arvoisen ja oikeudenmukaisen työelämän ja johtamiskulttuurin vaikutukset luovuuteen. Luovien taitojen koulutuksen, opetuksen ja pedagogiikan eettiset ongelmat ovat koulutuspolitiikan ja kulttuuripolitiikan rajapintaa.

Kulttuuripolitiikan tarkoituksena ei ole luovuuden säätely tai ohjaaminen, mutta yhteiskuntapolitiittiset toimenpiteet voivat edistää luovuutta tukevien olosuhteiden syntymistä. Luovan ihmisen ja taiteilijan työhön tarvitaan riittävästi aikaa, tilaa ja rauhaa. Yhteiskunta voi tukea näiden olosuhteiden luomisessa. Vuonna 2002 ilmestyneessä valtioneuvoston taide- ja taiteilijapolitiittisessa ohjelmassa *Taide on mahdollisuuksia* on tavoitteeksi määritelty luovan toiminnan edistäminen, johon pyritään osaamista syventämällä, laajentamalla taidetta ja sen opetusta yksilön perusoikeutena ja lisäämällä kansainvälisiä kohtaamisen mahdollisuuksia. Vuonna 2003 annetussa Valtioneuvoston periaatepäätöksessä taide- ja taiteilijapolitiikasta eettisiä ulottuvuuksia edustavat mm. toimenpide-ehdotukset lastenkulttuurista ja taidekasvatuksesta, kulttuurisesta monimuotoisuudesta, palvelujen saavutettavuudesta ja elinympäristöstä, taiteen soveltavasta käytöstä, taiteilijoiden aseman parantamisesta sekä taidehallinnon kehittämisestä.

Taiteilijoiden tulojen epätasa-arvoinen jakautuminen on iso ongelma. Taiteessa nyt tehdystä työstä palkka saadaan viiveellä, jos ollenkaan. Säännöllinen palkkatyöläinen tietää saavansa verojen ja sosiaaliturvamaksujen vähentämisen jälkeen käteensä tietyn summan. Vapaan taiteilijan työ on vaikeammin määriteltävissä. Työn on sesonkiloonteista ja tulonhankintaan liittyvät välineet taiteilija hankkii itse. Palkkio

on summa, joka mahdollisesti jää käteen, teknisten kulujen, matkakulujen ja välityspalkkion jälkeen. Työmatkoihin voi kulua jopa päiviä ja kukaan ei maksa niistä päivärahaa.

Oikeuksien lisäksi artistillakin on vastuunsa. Taiteilijoiden perusoikeudet pohjaavat kuitenkin ihmis-oikeuksiin. Sananvapautta voidaan pitää oikeuksista tärkeimpänä. Taiteilijan luovuuden rajoittaminen on menestymisen este. Luovuus voi myös rajoittua ja taiteilijalta voi heiketä kyky luoda negatiivisten kokemusten seurauksena. Taiteilijuudessa on kyse luovuudesta ja luovuus on oman itsensä asettamista näytteille. Tähän oikeuteen ja omana identiteettiin kajoaminen on taiteilijalle hyvin henkilökohtaista. Taiteilija luo kulttuuria. Siinä on kysymys hyvin henkilökohtaisista ja subjektiivisista kokemuksista.

Taiteen myyttinen kuva uudistuu yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa. Taiteilijan ammatti asettuu samalle tasolle kuin muut ammatit. Taide on osa yhteiskuntaa. Individualismi ja yhteisvastuullisuus eivät kuitenkaan sulje toisiaan pois. Taiteilijalla on ilmaisun vapaus, mutta vapaus tuo aina mukanaan myös vastuun. Taiteilijan tulee kunnioittaa tiettyjä moraalisia arvoja myös omassa taiteellisessa toiminnassaan. Taiteen nimissä ei saa tehdä mitä tahansa. Aiemmissa luvuissa on esitelty Harri Koskisen Sikamessiaan ja Teemu Mäen ns. kissantappovideon esimerkit. Asianajaja Matti Wuori on todennut näistä tapauksista seuraavasti:

“Kummassakin tapauksessa uhmattiin lakia. Niiden ero on siinä, että jälkimmäisessä

loukattiin mielestäni myös moraalisia perusperiaatteita. Ja taiteessa on kysymys moraalista, silloinkin – ja varsinkin silloin – kun se ivaa jäykistynyttä vanhaa murtaakseen esiin uutta. Uusi on aina sopimatonta. Esteettinen ja eettinen taas ovat syvällisesti sidoksissa toisiinsa. Ei ole aitoa taidetta ilman kestäväää eettistä perustaa.

– Jos taiteilija tietoisesti ylittää eettisen rajan, joku voi sanoa, että hänellä on siihen taiteilijana oikeus (vrt. Nietzsche). Mitä mieltä olette, onko taiteilija tässä verrattavissa ammatinharjoittajiin, joiden velvollisuus on pysytellä kaidalla tiellä, vai ei? Jos hänen oikeutensa poikkeaa tässä muiden oikeuksista, mikä on tämän oikeutuksen peruste?”

Kulttuurin ja taiteen eri aloilla on omia eettisiä erityispiirteitä, kysymyksenasetteluja ja käytännön

ongelmia, joiden osalta yhteiskunta- ja kulttuuripoliittikan roolina on usein toimia tasapainottavana tekijänä esimerkiksi silloin kun on olemassa ristiriitoja ja erilaisia painotuksia vapauseetoksen, vastuueetoksen ja hyötyeetoksen välillä. Aiemmin on käsitelty esimerkiksi sensuuria tai taiteen vapautteen liittyviä oikeudenkäyntejä.

Seuraavassa käsitellään viittauksen- ja esimerkinomaisesti joidenkin taiteenalojen eettisiä erityisongelmia. Kunkin taiteenalan kohdalla sille ominaisten eettisten ulottuvuksien pohittamiseksi tarvitaan tarkempaa paneutumista ja selvitystyötä.

Kirjallisuus

Kirjallisuuden eettiset ongelmat ovat usein liittyneet sensuuriin tai loukkaavana pidettyyn aineistoon, joita kumpaakin on käsitelty aiemmissa luvuissa.

Musiikki

Musiikin alalla eettisyyden vaatimus on noussut esiin erityisesti viime vuosina. Lähtökohta on se että musiikkiteollisuuden sisällä olevat genret ovat samanarvoisia ja eettiset kysymykset ovat kaikille yhteisiä. Musiikkialan etiikkaa koskeva selvitys on tekeillä.

Musiikkiteollisuudessa toimitaan yhä monesti ”kaverien” kesken ja sopimukset voidaan kokea turhana byrokrationa. Artisti saattaa allekirjoittaa sopimuksen, jota ei ymmärrä. Varsinkin nuorille artisteille on saavutus sinänsä saada levytyssopimus. Ongelmat ilmenevät vasta myöhemmin. Niitä ei voi tuoda esille vaitiolovelvollisuuden takia. Artisti voidaan vaientaa sopimuksilla. Erityisen moraalittomasta toiminnasta on kysymys, jos solmitaan sopimus alaikäisen artistin kanssa. Sopimuksen tarkastaminen ammatillisella on satsaus tulevaisuuteen ja uraan, vaikka se maksaisikin. Musiikkiteollisuuden sopimukset selityksineen löytyvät yhtä hyvin internetistä kuin julkaisuistakin. Lähtökohta on, että mitään ei pitäisi tehdä ilman tarkastusta ja molempien osapuolten hyväksymää sopimusta.

Aivan tavanomaisessa managerisopimuksessa on managerilla yleensä yksinoikeus artistin myymiseen. Aivan tavanomaisessa managerisopimuksessa managerilla on yleensä yksinoikeus artistin myymiseen. Managerin

tulisi olla henkilö, joka toimii välittäjänä artistin ja yhtiöiden välillä, henkilö, joka ymmärtää sekä taiteilijaa, että taiteilijuutta ja osaa neuvotella eri tahojen välillä.

Musiikkiteollisuus on samaan aikaan kulttuuripoliittikkaan, kaupapolitiikkaan, työpolitiikkaan ja kehityspoliittikkaan kuuluva ala. Se tekee ilmiön tarkastelun entistä vaikeammaksi. Mitä näkökulmaa sovelletaan mihinkin musiikkiteollisuuden osa-alueeseen? Kansainvälisten kaupan sääntöjen tulisi päteä myös tähän alaan. Musiikkiteollisuudessa ovat kuitenkin vastakkain yhtiöt, eli kaupan edustajat, sekä yksilöt. Yksilöitä ovat ne artistit, joilla ei ole yhtiötä.

Teatteri, tanssi ja sirkus

Tanssissa ja teatterissa tekijän kehollisuus ja persoona ovat instrumentteja, ja annettu palaute kohdistuu suorana näihin. Tästä syystä annettu palaute saattaa olla vielä ankarampaa. Liikutaan herkillä alueella, sillä kehollisuus on keskeistä ihmiselle, se heijastaa ihmisen kokonaisuutta.

Teatterin etiikasta puhuttaessa sananvapaus nousee yhdeksi tärkeimmistä eettisistä teemoista. Kautta historian teatteri on pyrkinyt tarttumana yhteiskunnallisiin epäkohtiin, arvostelemaan vallanpitäjiä ja on siten joutunut sensuurin kohteeksi. Teatteri on myös lähes poikkeuksetta ollut demokratian puolella tyranniaa vastaan. Teatterissa näyttelijä laittaa itsensä kokonaisvaltaisesti esiin. Tämä asettaa omat vaatimuksensa koulutukselle ja ohjaukselle.

Tanssin etiikkaa pohdittaessa käsitellään sekä tanssia taidemuotona että tanssin opetusta. Tanssista tulevat ensinnä mieleen nuoret ja kauniit ja sulavat ihmiset. Eettisyys tanssin saralla liittyikin juuri tästä kuvasta kumpuaviin teemoihin. Tanssijat aloittavat uransa nuorena ja tiivis harjoittelu vaatii vuosikausien työtä. Suhde omaan kehoon voi muodostua ongelmalliseksi ja syömishäiriöt ovat yksi alan ammattitaudeista. Liiallisen laihuuden vaatimus on kuitenkin vasta viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana syntynyt normi länsimaissa. Alan koulutuksessa syömishäiriöihin kiinnitetään entistä enemmän huomiota tarjoamalla tunteja ravitsemusopissa sekä ravitsemusterapeutin palveluja.

Kehoon liittyvät myös vammat. Tanssi on myös fyysisesti erittäin vaativa laji ja vammat ovat tavallisia.

Monien tanssijoiden mukaan tietty määrä kipua liittyy ammattiin, mutta oman kehon rajat täytyy tuntea. Moni tanssija joutuu lopettamaan uransa vammautumisen vuoksi, osa pystyy jatkamaan työtään. Nelissäkymmenissä monilla tanssijoilla on vakavia polvi-, lonkka- tai muita nivelvammoja. Tanssissa kehoon suhtaudutaan kuitenkin subjektina ja opettajat lähtökohtaisesti tukevat oppilaan työtä tämän kehon omista valmiuksista käsin.

Tanssiin liittyvää "täydellisen" kauneuden ihannetta on kuitenkin lähdetty rikkomaan. Vammaistanssi on yksi tämän alan ilmiö. Myös Suomessa toimii tanssiryhmiä, joissa ammattilaistanssijat tekevät yhdessä vammaistanssijoiden kanssa taiteellisia produktioita. Tanssia käytetään myös terapiamuotona.

Entä sitten varhain eläköityvien tanssijoiden ongelma? Klassisen puolen ammattitanssijat jäävät eläkkeelle alle 45-vuotiaina. Tällöin tarvitaan jatkokoulutusta, usein tanssinopettajiksi tai tuottajiksi.

Klassisen tanssin määrittelemä kuva täydellisestä tanssijasta istuu sitkeässä. Ikärasismista ollaan kuitenkin hiljalleen pääsemässä eroon, kun produktiot tarjoavat erilaisia rooleja eri-ikäisille tanssijoille.

Myös sukupuoleen liittyvä tematiikka on tanssissa läsnä. Monen tanssilajin kohdalla naisten ja miesten roolit on jaettu selkeästi ja eroja jopa korostetaan. Nykytanssissa erot eivät ole niin selkeitä, mutta sukupuoli on läsnä siinäkin. Tanssi on alana naisvaltainen ja siten kilpailu on naisten kesken kovempaa kuin miesten. Johtavissa asemissa ja johtavina koreografeina toimivat kuitenkin edelleen miehet. Osin kehon seksuaalisuuden vuoksi varsinkin tanssia on purittaisessa kristillisyydessä pidetty synnillisenä, mikä on aiheuttanut eettisiä ongelmia ja syyllisyyttä.

Tanssin opetuksessa opettajalla on paljon valtaa, joka koskee tanssijan kehoa. Tätä valtaa on käytetty ja käytetään edelleen epäeettisesti. Opettajan kommentit koskevat opiskelijan kehoa, jonka rakennetta tai muotoa voidaan solvata. Perinteisesti tanssinopetuksessa palaute on ollut raakaa, ajatuksena on ollut

opettaa tanssija kovaan tanssin maailmaan, jossa voi kohdata tiukkaakin palautetta. Tanssin opettamisessa ja palautteen antamisessa on kyse kehon liikkeiden korjaamisesta, jolloin kehosta saattaa instrumentin sijana muodostua vihollinen, tiellä oleva objekti, joka on voitettava. Korjauksella voidaan tehdä eettisesti arveluttavia ratkaisuja, jotka voivat johtaa pettymyseen tai lopettamiseen. Tanssinopetuksen etiikassa on ennen kaikkea kyse toiseuden kohtaamisesta ja kunnioittamisesta. Tästä on lähdeittävä myös palautteen antaminen. Opettajan tehtävä on tehdä itselleen selväksi omat ennakkoluulonsa.¹⁴⁷

Varsinkin perinteisen sirkuksen kohdalla eettisesti arveluttavaa saattaa olla eläinten käyttäminen ohjelmanumeroissa, eläinten kärsimys ja "inhimillistäminen".

Kuvataide ja valokuva

Kuvataiteen piirissä esteettinen ilmaisu on joutunut vastakkain rikoslain tai eettisten käsitysten kanssa kautta vuosisatojen. Kyseessä on ollut jumalanpilkka, säädyllisyyden loukkaaminen, tekijänoikeus, maan lipun, valtakunnanvaakunan tai muiden symbolien häpäiseminen tai muu maallisempi rienaaminen. Seuraavassa on nostettu esiin joitakin teemoja, jotka koettelevat eettisyyden rajoja kuten kuvamanipulaatio, alastomuus, taideväärennökset, kuvakielto ja pyhät kuvat.

Valokuvien manipulointi on ollut olemassa melkein yhtä kauan kuin itse valokuvauskin, mutta digitaalisen kuvankäsittelyn myötä kuvamanipulaatiosta on tullut yhä yleisempää ja sitä on hankalampi tunnistaa. Digitaalinen editointi on huomattavasti helpompaa, nopeampaa ja edullisempää ja siksi kiusaus on suurempi. Ongelma tulee esiin kuvamanipulaation tunkeutuessa journalismiin ja median maailmaan. Kuinka pitkälle digitaalinen manipulointi voi mennä kuvan totuudenmukaisuuden säilymiseksi?

Kuvajournalismiin ja kuvamanipulaatioon liittyen on olemassa useita eettisiä koodeja.¹⁴⁸ Niiden sisältö-

¹⁴⁷ www.netn.fi/199/netn_199_itko.html,

Teakin seminaari ETHICS AND POLITICS EMBODIED IN DANCE(2004) <http://www.dancethics.com/pdf/PROCEEDINGS.pdf>
Ethics in health, physical education, recreation, and dance <http://www.ericdigests.org/1992-4/ethics.htm>

¹⁴⁸ Digital Manipulation Code of Ethics (1991) National Press Photographers Association. USA.

nä on, että ammattikuvaajien tulisi toimia esimerkkinä ja pitää yllä korkeita eettisiä standardeja ja pyrkiä ottamaan kuvia, jotka raportoivat kohteesta totuudenmukaisesti, rehellisesti ja objektiivisesti. Journalistin suurin valtti on luotettavuus. Dokumentaarisessa kuvajournalismissa on väärin muuttaa valokuvaa mil-lään tavalla, joka johtaa yleisöä harhaan. Digitaalisen kuvankäsittelyn ohjenuorana tulisi olla rehellinen ja tarkka raportointi eli jos nämä eivät toteudu, ei kuva-manipulaatiota tulisi käyttää. Liiketoiminnan edistäminen epärehellisin keinoin on tuomittavaa.

Toisaalta todetaan, ettei kaikkiin tilanteisiin käyvää eettistä koodia ole mahdollista muotoilla ja siksi ter-vettä järkeä ja arviointikykyä tarvitaan koodin sovelta-miseen. Kaikkia kuvattavia tulisi kohdella kunnioituk-sella ja arvokkuudella. Erityistä harkintaa tulee käyttää haavoittuvaisten kohteiden kohdalla ja myötätuntoa tulee osoittaa rikoksen ja tragedian uhreille.

Alastonta ihmiskehoa on kuvattu taiteessa kaut-ta aikojen. Alastonta on käytetty kauneusihanteiden muuttuessa uuden ajan vertauskuvana ja itsenäisten todellisuuskäsitysten ilmaisijana. Alastomuutta on si-nänsä pidetty moraalisesti epäilyttävänä ja siksi sitä on usein kuvattu myyttisen sisällön kautta. Alastomuus herättää taiteessa edelleen kohua ja suhtautuminen sii-hen vaihtelee suuresti eri maissa ja kulttuureissa.

Taideväärennökset ja -varkaudet ovat yksi nopeim-min kasvavista rikollisen teollisuuden muodoista. Amerikkalaisen FBI Taiderekisterin mukaan tämän kaupan arvo on 9,8 biljoonaa euroa vuodessa. Taide-markkinoilla pyörivät isot rahat ja siten riskit ostami-sen, myymisen ja keräämisen osalta ovat kasvanee-t. Väärennöksistä on säädetty Suomessa rikoslaissa ja siitä voidaan tuomita sakkoon tai vankeuteen. Myös väärennetyin aineiston hallussapidosta voidaan tuomita rangaistukseen.

Taideteoksia on toki mahdollista ja laillista kopioida. Tekijänoikeuslain mukaan 70 vuotta kuolleen olleen taiteilijan työtä saa vapaasti kopioida. Sen saa myös myydä eteenpäin kopiona. Kopion erottaa taideväären-nöksestä konteksti ja tarkoitus: kuinka ja kenen työnä taideteos esitetään ja missä tarkoituksessa sitä myydään. Taideväärentäjien kohteeksi ovat joutuneet myös alku-peräiskansat, etenkin Australian aboriginaalit.

Arkkitehtuuri

Valtioneuvoston arkkitehtuuripoliittinen ohjelma Suo-men arkkitehtuuripolitiikka (1999) perustuu eettisten arvojen osalta arkkitehtuurin klassiseen määrittelyyn: käyttökelpoisuuteen, kestävyyyteen ja kauneuteen. Käyttökelpoisuuteen kuuluvat toimivuus, käytännöllis-syys ja taloudellisuus. Kestävyys on laajentunut raken-teiden kestävydestä myös ekologiseksi kestävyudeksi. Kauneus ja viihtyisyys ovat rakennusten ja rakennet-tujen ympäristöjen ominaisuuksia. Arkkitehtuuriin liittyy myös vahvoja merkityssisältöjä ja se muodostaa kansallista ja paikallista identiteettiä.

Ohjelman esipuheessa pääministeri Paavo Lipponen toteaa, että rakennetusta ympäristöstä nähdään, mitä yhteiskunnassa on eri aikoina arvostettu. Ohjelman tavoitteena on luoda edellytyksiä hyvään ympäristöön liittyvien kansalaisen oikeuksien toteutumiselle sekä painottaa kansalaisten oikeutta että velvollisuutta ot-taa vastuu omasta ympäristöstään. Ohjelmalla halu-taan saattaa julkinen rakentaminen ja kiinteistönpito korkealaatuiseksi, kannustaa käyttämään hyvää arkki-tehtuuria ja korkealaatuista rakentamista edistäviä toi-mintatapoja sekä parantaa rakennusperintömme hoi-toa ja rakennettujen ympäristöjen kehittämistä osana kulttuurihistoriaa ja arkkitehtuuria. Arkkitehtuuripo-litiikan keinoin pyritään parantamaan rakentamisen laatua, antamaan sisältöä kestäväin kehityksen periaat-teisiin kaavoituksessa ja rakentamisessa sekä lisäämään avoimuutta ja vuorovaikutteisuutta.

Rakentamisen eettisiä ulottuvuuksia ovat kulttuu-riperintö, kulttuurimaisema ja rakennettu ympäristö, joita on käsitelty aiemmin kulttuuriperinnön yhteydes-sä sekä erityisesti maankäyttö, kaavoitus ja rakennus-lainsäädäntö.

Muotoilu ja käsityö

Muotoilun ja käsityön kohdalla eettiset näkökohdat ovat nousseet viime vuosikymmenten aikana yhä merkittävämpään asemaan. Alalla on ilmestynyt pal-jon kirjallisuutta liittyen vihreään suunnitteluun ja vihreään estetiikkaan. Ekologisuus, eettisyys ja kult-tuurinen kestävyys ovat nousseet niin suunnitteli-joiden kuin kuluttajienkin tietoisuuteen, tosin vielä vaatimattomassa mittakaavassa ostopäätösten osalta.

Kansainvälisesti ja Suomessa on syntynyt myös erityisesti eettiseen ja ekologiseen tuotantoon perustuvia muotoiluyrityksiä.

Käsityötaitoja katoaa maailmasta samaan tahtiin kuin harvinaisia kulttuureita tai kieliä. Vanhat taidot kuolevat vanhempien ikäpolvien mukana, kun uudet massavalmisteiset tuotteet valtaavat alaa. Käsityötaidot ovat vahvasti sidoksissa kansalliseen ja paikalliseen identiteettiin. Monissa maissa nopea teollistuminen on vienyt mukanaan monet perinteiset valmistustavat ja hitaasti syntyvät, vähän tuottavat ja kehittyvät alat eivät saa tukea keskushallinnolta. Kuten luonnossa, sukupuutto tarkoittaa monokulttuurin ylivaltaa. Hallitsevan ideologian lähtökohtina ovat taloudellinen kasvu ja kaiken tuotteistaminen, mutta muistojen, tekniikoiden, elämäntapojen tai identiteetin kohdalla kaivataan enemmän hienovaraisuutta. Sosiomuotoilun alalla pohditaan mitä muotoilijat voisivat tehdä tukeakseen syrjäytyneiden yhteisöjen pientuottajia ja ihmisiä ylipäättään.

Victor Papanekin *Design for the Real World* (1971) oli keskustelun avaaja vastuullisen muotoilun puolesta. Papanek näkee muotoilun ennen muuta metodologiana ja strategiana, joka voi tarjota ratkaisuja moniin sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin, erityisesti juuri kehitysmaissa. Muotoilijat ovat vastuussa siitä, ovatko materiaalit ja prosessit ekologisesti ja inhimillisesti kestäviä vaiko eivät. Papanekin mukaan suunnittelijoiden työn pitäisi tehdä maailmaa paremmaksi. Jo 1960-luvulla hän puhui paremman suunnittelun puolesta, eettisesti kestävä suunnittelu ottaisi huomioon vammaiset, sairaat, kehitysmaat ja muut ryhmät, jotka eivät hyödy läntisen maailman eliittisuunnittelijoiden tuotannosta. Papanekin mukaan ainoa tärkeä asia suunnittelussa on, miten se liittyy ihmisiin.

Papanekin *The Green Imperative* (1995) jatkaa samoilla linjoilla. Muotoilun etiikka tarkoittaa Papanekille kahta asiaa. Ensimmäiseksi, suunnittelijoiden tulisi muotoilla eettisiä koodeja, jotka todella ovat sääteleviä, suojelevia, täsmällisiä ja läpinäkyviä, nykyisten itseään palvelevien koodien sijaan. Toiseksi, sekä suunnittelijoiden että käyttäjien tulisi kysyä itseltään auttaako tuote vai heikentääkö se entisestään

marginalisoituja tai köyhiä väestön osia ja edistääkö se kestävä kehitystä. Eettisten ja ympäristöön liittyvien muotoilun vaikutusten puntaroinnin toivottuna tuloksena on uuden muotoilun estetiikan kehittäminen, joka sisällyttäisi suunniteltaviin tuotteisiin eettiset ja ekologiset merkitykset.

Papanek antaa vastuuta myös kuluttajille. Tuotteen käyttäjän tulisi hänen mukaansa miettiä, onko pienempi, tehokkaampi, mahdollisesti paranneltu, usein ylipakattu tuote selkeästi parempi kuin käytössä oleva. Mikäli näin on, olemassa on silti vaihtoehtoja kuten käytetyn ostaminen, lainaaminen, vuokraaminen, jakaminen tai yhteisomistus. Poisheittämisen sijaan tuotteen voi mahdollisesti vielä korjata tai kierrättää.

Toisena esimerkkinä mainittakoon *Design for the World* -järjestö, joka perustettiin 1998 tarjoamaan muotoiluapua vähäosaisille. Järjestön lähtökohtana on ajatus, että kaikilla on oltava oikeus muotoilupalveluihin ja mahdollisuus parantaa elinolojaan ammattitaitoisten muotoilijoiden, sisustussuunnittelijoiden ja arkkitehtien avustuksella. Järjestön mukaan köyhyyden, sodan, vammaisuuden, iän tai ympäristöolojen tähden vähäosaiset ihmiset ansaitsevat yhtäläisen oikeuden arkielämää parantaviin käytännöllisiin muotoiluratkaisuihin. Järjestön tavoitteena on identifioida alueita, joilla ammattimainen muotoilu voi auttaa ja mobilisoida muotoilijat työskentelemään näillä alueilla.¹⁴⁹

Euroopan Neuvostolla on useita julkilausumia liittyen 'kaikille suunnitteluun' (*universal design* tai *design for all*). Kyse on erilaisista suunnitteluun liittyvistä ratkaisuista, jotka soveltuvat ja ovat muunneltavissa kaikenlaisille ihmisille ikään ja toimintakykyyn katsomatta. Saavutettavuuden avaimena on sellainen palvelujen, ympäristöjen ja kommunikaation suunnittelu, joka ottaa huomioon ihmisten yksilölliset eroavuudet. 'Kaikille suunnittelu' etenee askeleen pidemmälle kuin perinteinen esteetön suunnittelu, jossa säädöksiä noudattaen pyritään välttämään fyysisten esteiden rakentamista ja tehdään ns. erityisryhmille usein erillisiä ratkaisuja. 'Kaikille suunnittelu' tähtää siihen, että suunnitellut tuotteet, ympäristöt ja kommunikaatiovälineet soveltuivat mahdollisimman monille käyttäjille riippumatta näiden toimintakyvystä.¹⁵⁰

¹⁴⁹ <http://www.designfortheworld.org/>.

¹⁵⁰ Kulttuuria kaikille 2002, 15.

Suomessa Lipposen toinen hallitus otti muotoilun edistämisen hallitusohjelmaansa ja teki myös periaatepäätöksen muotoilupolitiikasta eli *Muotoilu 2005!*-ohjelman (2000). Ohjelmassa oli myös eettisenä tavoitteena kansalaisten hyvinvoinnin lisääminen luomalla esteettisesti korkeatasoista ympäristöä ja käyttäjätavallisia tuotteita. Yhteiskuntapoliittisen ja kulttuuripoliittisen resurssoinin kohdentamisen eettisyys on herättänyt keskustelua ja kysymyksiä Suomessa.

Audiovisuaaliset alat

Audiovisuaaliseen alaan kuuluvat koko televisiotoiminta, elokuva-ala, mediataide, tietokonepeliteollisuus sekä muu audiovisuaalinen kulttuuri- ja sisältötuotanto. Alan tärkeitä tekijöitä ovat palvelujen alueellinen saatavuus, kulttuurin moninaisuus, moniarvoisuus ja laatu. Myös oman kielen ja omakielisen kulttuurin tarjonnan mahdollistaminen sekä kulttuuriperinnön vaaliminen ovat keskeisellä sijalla audiovisuaalisen alan politiikasta puhuttaessa. Audiovisuaalisen alan sisällöt ovat tärkeitä paitsi tiedonvälityksessä ja ajanvietteenä myös kulttuurisen yhtenäisyyden, osallisuuden ja sosiaalisen tasa-arvoisuuden kannalta.

Video- ja tietokonepeliteollisuus on maailmanlaajuisista liiketoimintaa ja sen on ennustettu kasvavan räjähdysmäisesti lähivuosina. Peliteollisuus on nuorta, mutta se on noussut merkittävyydeltään elokuvien teatterilevityksen rinnalle myös Suomessa. WTO:n tilastojen mukaan viihdepalvelut ovat liikevaihdoltaan suurin sähköisen kaupan ala. Audiovisuaalisella kentällä vaikuttaa myös monialainen mediataiteen ja uusmedian toimijajoukko. Uusia mahdollisuuksia tarjoavat digitaalinen televisio, interaktiiviset palvelut, internet ja mobiililaitteet. Pahimpia uhkakuvia koko audiovisuaalisen alan tulevaisuudelle on piratismi eli sisällön laiton kopiointi ja levittäminen erityisesti uusissa jakelukanavissa.

Audiovisuaalisella alalla keskeisiä eettisiä teemoja ovat saatavuus, vammaisten ja erityisryhmien palvelut, alaikäisten ja ihmisarvon suojeleminen, sekä kuluttajansuojan liittyvät kysymykset. Näitä on osittain käsitelty jo aiemmissa luvuissa.¹⁵¹

Saatavuus: Paikallinen maanpäällinen analoginen televisiotoiminta on Suomessa melko vähäistä; toimilupa on myönnetty kolmelle toimijalle. Toiminnalla voi olla paikallisesti suuri kulttuurinen ja yhteisöllisyttä sekä identiteettiä vahvistava merkitys.

Vammaisten mahdollisuudet käyttää audiovisuaalisia palveluja ovat myös olennaisia. Tässä tulee ottaa huomioon saavutettavuus eri aistien avulla eli niin näkövammaisten, huonokuuloisten, kuurojen, kuuroutuneiden, kuurosokeiden ja viittomakielisten ihmisten palvelu ja huomiointi. Käytännössä tämä tarkoittaa sisällön täydentämistä puhutuilla ja viittomakielisillä selostuksilla ja tekstityksellä. Digitaalisten lähetysten myötä myös viittomakieliset ja koneellisesti puhutut ohjelmat lisääntyvät.

Kulttuurisen moninaisuuden edistäminen. Tämä kysymys on audiovisuaalisen politiikan kansainvälisen ulottuvuuksien kannalta mitä merkittävintä.

Vakaa ja kannustava sääntelykehys ja toimiva tekijänoikeus: Tekijänoikeus muodostaa luovan työn taloudellisen perustan ja tästä syystä henkisen omaisuuden suoja, erityisesti tekijänoikeuslainsäädäntö, on keskeisessä asemassa audiovisuaalisen alan kehityksen ja toimintaedellytysten kannalta. Piratismi on yksi suurimmista audiovisuaalisen alan kehittymisen uhkista, ja sitä vastaan taistelussa kansainvälinen yhteistyö on välttämätöntä.

Lasten ja nuorten erityisasemasta huolehtiminen: Mediat ovat luonteva osa lasten ja nuorten arkipäivää. Ne luovat yhteisöllisyyttä ja nuorten alakulttuureja. Audiovisuaalisella alalla on monia eettisiä teemoja, jotka koskettavat erityisesti lapsia. Alaikäisten suojelemiseksi haitallisilta aineistoilta eri medioissa on monia kansallisia ja Euroopan laajuisia järjestelmiä. Alaikäisten suojeleminen mediäväkivallalta on kansallisesti ja Euroopan tasolla tärkeä tehtävä. Suurimpia ongelmia ovat internetin ja television lapsille sopimattomat sivut ja ohjelmat. Alalle on pyritty kehittämään luotettavia internetsuodattimia. Vihjepuhelimia ja tiedotuskampanjoita on käynnistetty lähes kaikissa jäsenvaltioissa ja menettelysääntöjä on otettu käyttöön. Elokuvateattereissa tarkastuselinten asettamien ikärajojen valvonta toimii jo tällä hetkellä hyvin. Mediakasvatus

¹⁵¹ Audiovisuaalisen politiikan linjat (2005).

ja medialukutaito ovat myös entistä keskeisemmässä asemassa.

Yhdistyneiden kansakuntien osalta erityisesti Unesco on merkittävä toimija audiovisuaalisella alalla. Unesco toimii tiiviissä yhteistyössä useiden kansainvälisten organisaatioiden kanssa, joiden avulla järjestö edistää määrätietoisesti vapaata tiedonkulkua, ilmaisunvapautta ja kehitysmaiden mahdollisuuksia päästä osalliseksi vapaasta ja moniarvoisesta viestinnästä.

Keskeisiä julistuksia ovat mm. *Geneven julistus digitaalisen perinnön säilyttämisestä* (2003), jonka mukaan tietoyhteiskunnan tulisi edistää kulttuurien ja kielten moninaisuutta ja paikallista sisältötuotantoa. Julistus koskee kaikkea digitaalisessa muodossa olevaa aineistoa mm. kulttuurin, koulutuksen, tieteen ja hallinnon aloilta. Julistuksessa korostetaan digitaalisen perinnön saavutettavuutta ja kannustetaan jäsenvaltioita erityisiin toimiin (strategiat, valikointi, lainsäädäntö) digitaalisen aineiston säilyttämiseksi. Suomi on pitänyt julistusta tarpeellisenä ja painottanut kehitysmaiden erityistarpeiden huomioon ottamista.

Unesco on toiminut myös pitkään maailman audiovisuaalisen ja elokuvakulttuuriperinnön säilyttämisen puolesta. Lähtökohtana on tunnustaa elokuvien keskeinen merkitys osana kansojen kulttuuri-identiteettiä, historiaa ja kulttuuriperintöä. Samalla kun tämän perinnön merkitys on alettu tiedostaa paremmin, on pantu merkille myös se, kuinka herkästi vahingoittuvaa ja tuhoutumiselle altista audiovisuaalinen materiaali on. Unescon mukaan audiovisuaalisen tekniikan hyödyntäminen on tärkeä osa yhteiskunnallisen talouden kohentamista ja kulttuurisen moninaisuuden edistämistä. Tämän johdosta erityisesti kehitysmaiden aseman vahvistaminen on audiovisuaalisessa toiminnassa avainasemassa.

Normatiivisella tasolla Unesco on antanut *suositusten liikkuvista kuvista* (1980), jonka mukaan liikkuvat kuvat ovat merkittävä osa kulttuuriperintöä. Julistus digitaalisen perinnön säilyttämisestä (2003) koskee kaikkea digitaalisessa muodossa olevaa aineistoa mm. kulttuurin, koulutuksen, tieteen ja hallinnon aloilta. Julistuksessa korostetaan digitaalisen perinnön saavutettavuutta ja kannustetaan jäsenvaltioita erityisiin toimiin (strategiat, valikointi, lainsäädäntö) digitaalisen aineiston säilyttämiseksi. Suomi on pitänyt julistusta tarpeellisenä ja painottanut kehitysmaiden erityistar-

peiden huomioon ottamista.

“Televisio ilman rajoja”-direktiivi on EU:n audiovisuaalisen politiikan perusta. Direktiivi sisältää audiovisuaalisen jakelun perusperiaatteet: alaikäisten suojelua koskevat säännöt, sisällön ja mainosten erottamisen sekä tiettyjen tuotteiden kieltämisen. Tiedonsaanti-oikeuden periaatteen tavoitteena on turvata merkittävälle osalle jäsenvaltioiden yleisöstä mahdollisuus seurata yhteiskunnallisesti merkittäviä tapahtumia maksuttomilta kanavilta. Yleensä kyse on suurista urheilutapahtumista. Eri maiden lainsäädännöissä on eroja ja tulkinnot vaihtelevat. Säännösten lisätarkastelu on jatkossa tarpeen, asiaa käsiteltäessä on otettava huomioon tekijänoikeuksia koskeva kansainvälinen, eurooppalainen ja kansallinen sääntely. Alaikäisten suojelu ja yleinen järjestys ovat myös tärkeä osa direktiiviä. Komission näkemyksen mukaan alaikäisten suojelua koskevat direktiivin säännökset ovat riittävät eikä muutostarvetta ole. Komissio kuitenkin katsoo, että alaikäisten suojelun ja yleisen järjestyksen periaatteiden noudattamista tulisi tehostaa. Tässä tarkoituksessa komissio aikoo ehdottaa alaikäisten suojelua koskevan vuonna 1998 annetun suosituksen päivittämistä niin, että keskitytään viestinnän itse- ja yhteissääntelyn kehittämiseen. Muita tärkeitä asioita ovat medialukutaito, vastineoikeus, ja syrjintään tai vihan, rodun, sukupuolen tai kansalaisuuden perusteella yllyttämiseen liittyvät kysymykset kaikissa online-tiedotusvälineissä.

Komission kokonaisvaltainen strategia *i2010: kasvua ja työllisyyttä edistävä tietoyhteiskunta- ja viestintäpolitiikka* (2005) koskee tietoyhteiskunnan ja audiovisuaalisen viestinnän alalla toteutettavaa politiikkaa EU:ssa. Sen tavoitteena on koordinoida jäsenvaltioiden toimia digitaalisen konvergenssin helpottamiseksi ja tietoyhteiskuntaan liittyviin haasteisiin vastaamiseksi. Komissio pyrkii vahvistamaan sosiaalista, taloudellista ja alueellista yhteenkuuluvuutta luomalla osallisuuteen perustuvan eurooppalaisen tietoyhteiskunnan. Sen tarkoituksena on edistää kasvua ja työllisyyttä kestävä kehityksen mukaisella tavalla ja antaa etusija julkisten palvelujen ja elämänlaadun parantamiselle. Osallisuutta edistävän sekä laadukkaita julkisia palveluja tarjoavan ja elämänlaatuun myötävaikuttavan tietoyhteiskunnan saavuttamiseksi komissio aikoo erityisesti antaa poliittiset suuntaviivat sähköisestä saavu-

tettavuudesta ja laajakaistan alueellisesta kattavuudesta sekä ehdottaa tietoyhteiskuntaan osallistumista koskevaa eurooppalaista aloitetta.¹⁵²

Euroopan neuvoston yhteyteen perustettiin 1976 *viestintäasioiden johtokomitea* CDMM. Komitean keskeisin ohjenuora on Euroopan ihmisoikeussopimus ja erityisesti sen sananvapautta koskeva 10. artikla. Ministerikomitea on hyväksynyt useita kymmeniä viestintäasioiden johtokomitean valmistelemia suosituksia, päätöslauselmia ja julistuksia. Keskeisin komitean valmisteleva asiakirja on *rajat ylittävää televisiotointia koskeva yleissopimus* (1989), joka takaa televisio-ohjelmien vapaan liikkuvuuden sopimuksen osapuolivaltioiden välillä ja säättää tietyistä yleisen edun mukaisista vähimmäisvaatimuksista liittyen mm. alaikäisten suojeluun, televisiomainontaan ja sponsorointiin sekä vastineoikeuteen.

Ajankohtaisia teemoja komitean toiminnassa on edistää inhimillistä ja demokraattista viestintää yleiseurooppalaisen toimintaohjelman kautta. Ohjelma sisältää neljä toimintalinjaa: sanan- ja tiedonsaanti-vapauden sekä muiden oikeuksien ja lainmukaisten etujen tasapaino, palveluiden ja sisältöjen monimuotoisuus, sosiaalinen koheesio sekä viestinnän lainsäädäntöpuitteiden sopeuttaminen.

Suomen lainsäädännössä audiovisuaalista alaa säätelevät etenkin laki kuvaohjelmien tarkastamisesta sekä laki Valtion elokuvatarkastamosta. Rikoslain luku 17 rikoksista yleistä järjestystä vastaan ottaa kantaa väkivaltakuvauksen ja sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan kuvan levittämiseen, hallussapitoon ja markkinointiin.

Opetusministeriön tavoitteena on luoda vahva ja kansainvälisesti kilpailukykyinen audiovisuaalinen kulttuurituotanto. Samalla on otettava huomioon uusien medioiden sisältöjen runsaudesta ja vuorovaikutteisuudesta sekä uusista jakelukanavista aiheutuvat tarpeet lisätä mediakasvatusta ja tarkastella väkivalta-viihdettä entistä kriittisemmin. Audiovisuaalisen alan säilymisen ja tutkimuksen mahdollistamiseksi toteutetaan televisio- ja radio-ohjelmien kattava arkistointi.

Audiovisuaaliset politiikan linjat (2005) on ministeriön laatima audiovisuaalisen alan strategia ja toimintaohjelma, jonka toimeenpano ajoittuu aina vuoteen 2010.

13.5 Liikunta

Liikuntapolitiikassa eettisiä kysymyksiä on luultavasti pohdittu enemmän kuin millään muulla kulttuuri-politiikan toimialalla. Urheilun etiikan-käsitettä alettiin suuremmassa määrin käyttää vasta 1990-luvulla ja useita urheilun etiikkaan liittyviä hankkeita onkin käynnistetty viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Eettiset teemat

Liikunnan osalta voidaan puuha yhteiskuntavastuusta, jonka osatekijöitä ovat tasa-arvo, monikulttuurisuus ja ympäristöasiat. Tavoitteena on tasa-arvoinen liikuntakulttuuri, jossa kaikilla on yhdenvertaiset mahdollisuudet harrastaa, toimia ja päättää liikunnassa ja urheilussa. Liikuntaa ja urheilua koskevia tasa-arvokysymyksiä ovat mm. alueellinen, etninen, kielellinen ja kulttuurien välinen, koulutuksellinen, lajien välinen, poliittinen ja aatteellinen, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen, sukupolvien, sukupuolten, taloudellinen sekä ikään, kehitystasoon, terveyteen, toimintakykyyn ja lahjakkuuteen liittyvä tasa-arvo.¹⁵³ Urheilun kohdalla eetiikkaan liittyviä skandaaleja ovat synnyttäneet doping ja ns. sopupelit.

Doping on urheilun etiikkaa koettelevista teemoista saanut varmasti eniten näkyvyyttä. Dopingilla tarkoitetaan urheilijan suorituskyvyn parantamista elimistölle vierain keinoin, esimerkiksi lääkeaineita käyttämällä. Doping voi parantaa urheilusuoritusta, mutta se voi myös aiheuttaa vahinkoja urheilijan terveydelle. Dopingin käyttö on urheilun ”hengen” vastaista. Urheilun ”henki” on historiallisesti syntyneen instituution synnyttämä, eettisesti mielenkiintoinen käsite, jon-

¹⁵² Audiovisuaalialan sääntelyn tulevaisuus Euroopassa
<http://europa.eu.int/scadplus/leg/fi/lvb/l24107.htm>

¹⁵³ SUL (2005) Reilu Peli.

ka tarkempaan analysointiin ei tässä ole mahdollista paneutua.

Urheilun dopingrikkomukset on määritelty anti-dopingsäännöstoissa, joita ovat esimerkiksi *Maailman anti-dopintoimiston* (WADA) *antidopingsäännöstö* (World anti-doping code), Kansainvälisen olympiakomitean säännöt sekä kansainvälisten lajiliittojen säännöt. Dopingrikkomuksia ovat mm. kielletyn aineen tai menetelmän käyttö, hallussapito, levittäminen ja edistäminen sekä kieltäytyminen dopingtestistä. Tulevaisuuden haasteeksi nousee erityisesti geenidoping. Sairauksien hoitoon tarkoitetun geeniteknologian avulla urheilija voi manipuloida geenejään esimerkiksi niin, että kehon lihasmassa kasvaa. Suorituskykyä mahdollisesti parantavien geenien, geenien osasten ja geneettistä ainesta sisältävien solujen ei-hoidollinen käyttö on kielletty jo nyt, vaikka niiden todentaminen on vielä vaikeaa.

Liikunnan eettiset periaatteet tulevat parhaiten esille kentällä laadituista eettisistä ohjeista, joista esimerkiksi voisi mainita *Euroopan neuvoston eettiset ohjeet* (1992)¹⁵⁴, *Kansainvälisen olympiakomitean eettiset koodit* (2004)¹⁵⁵ sekä SUL:n *Reilu peli - liikunnan ja urheilun eettiset periaatteet* (2005).

Euroopan Neuvoston ohjeissa seuraavat eettiset periaatteet nousevat keskeisimmiksi:

Ihmisarvon ja elämän kunnioitus

Toista ihmistä on kohdeltava niin kuin haluaa itseään kohdeltavan ja tähän myös liikunta ja urheilu perustuvat.

Terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen

Liikunta ja urheilu edistävät fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Lapselle ja nuorelle liikunta ja urheilu ovat tärkeä osa kasvua. Liikkumalla nuori tutkii ja hahmottaa omaa kehoaan, kykyjään ja ympäröivää maailmaa ja saa niistä monipuolisia kokemuksia. Jokaisen urheilijan tulee pyrkiä omalla toiminnallaan minimoimaan loukkaantumisia, syömishäiriöitä ja muita liikunnan ja urheilun terveydellisiä haittavaikutuksia. Tähän kuuluu myös dopingin vastaisuus, johon tulee kiinnittää huomiota kaikilla tasoilla harrastajista

ammattilaisiin. Liikuntaan ja urheiluun eivät kuulu tupakan, nuuskan, alkoholin, huumeiden ja muiden päihteiden käyttöä tai lääkeaineiden väärinkäyttöä.

Rehellisyys, oikeudenmukaisuus ja tasaveroisuus

Kaiken liikunnan ja urheilun lähtökohta on reilu peli eli rehellisyys, kilpakumppanien kunnioitus sekä yhteisten pelisääntöjen noudattaminen. Kaikilla on tasavertainen oikeus liikuntaan ja urheiluun taustasta tai osaamisesta riippumatta. Eri uskontojen, poliittisten järjestelmien tai maailmankatsomusten kannattajilla, toisissa kulttuureissa kasvaneilla ja eri kieltä puhuvilla, seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvilla ja muilla vähemmistöryhmillä on tasavertainen oikeus osallistua toimintaan. Tähän kuuluu myös erityisryhmien eli vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja ikääntyneiden liikuntatoiminta sekä alueellinen tasa-arvo. Liikunta ja urheilu voi edistää suvaitsevaisuutta ja kulttuurien välistä ymmärrystä sekä ehkäistä rasismia. Toisaalta urheilun kenttä voi myös tarjota kasvualustan liialliselle nationalismille ja rasismille. Rasismien kitkemiseksi urheilusta tehdään kuitenkin määrätietoista työtä. Maahanmuuttajien ja pääväestön yhteisellä liikuntatoiminnalla edistetään kulttuurien vuorovaikutusta.

Väkivallattomuus

Tavoitteena on liikuntakulttuuri, jossa ei esiinny fyysistä eikä psyykkistä väkivaltaa. Jokainen liikunnassa ja urheilussa toimiva arvostaa kaikkien hyviä urheilusuorituksia ja antaa kunnian paremmalle. Inhimilliset ja tahattomat erehdykset ja virheet hyväksytään.

Liikunta- ja urheilutapahtumissa yleisö, kannattajat, toimitsijat, yhteistyökumppanit ja median edustajat viihtyvät ja tuntevat olonsa turvalliseksi. Turvallisuus ja järjestyksen ylläpito on viihtyisyyttä, joka on järjestäjän ensisijaisella vastuulla yhteistyössä liikuntatilan ylläpitäjän ja poliisin kanssa.

Tasa-arvo ja sukupuolisen häirinnän ehkäiseminen

Sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta liikunnan alalla on useita mielenkiintoisia kysymyksiä. Yksi näistä on, miten tasapuolisesti julkinen rahoitus kohdistuu sukupuolinäkökulmasta. Yhteiskunta on osal-

¹⁵⁴ Code of Sports Ethics (1992).

¹⁵⁵ IOC Code of Ethics (2004).

listunut niukasti sellaisten lajien investointeihin, joiden pääharrastajakunta muodostuu tytöistä ja naisista, esimerkkinä ratsastus, tanssi, aerobic ja kuntovoimistelu. Monet naisten suosimat liikuntamuodot ovat myös enemmän kuntoilupainotteisia, kun taas miehet harrastavat enemmän kilpaurheilua, joka painottuu usein käyttövuorojen jaossa harrastusryhmiä enemmän. Näin myös julkisten liikuntapaikkojen tilojen epäoikeudenmukainen jako nais- ja miesvaltaisten lajien välillä on ongelma. Järjestöjen päättävien elinten jäsenistä ja ylimmistä toimihenkilöistä enemmistö on miehiä. Sukupuolisensitiivinen tai –tietoinen arki liikunnassa ja urheilussa tarkoittaa sitä, että sukupuoli on kuin muutakin kuin biologiaa; se on yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konstruktio ja tämä tulisi myös liikunnassa ottaa huomioon. Urheiluseura on paikka, jossa tytöt ja pojat oppivat sääntöjä, jotka kertovat mitä miehenä ja naisena oleminen tarkoittaa, ja mikä eri sukupuolille on mahdollista.¹⁵⁶ Tasa-arvoon kuuluu myös, ettei liikuntaorganisaatioissa hyväksytä sukupuolista tai seksuaalista häirintää tai hyväksikäyttöä.

Vastuullinen taloudenpito

Liikunnassa ja urheilussa toimitaan taloudellisesti kesävällä tavalla ja yhteiskunnan säästösten noudattaminen on minimivaatimus. Tämä aspekti tulee erityisen painokkaasti esiin Kansainvälisen olympiakomitean eettisissä koodeissa, jossa puhutaan niin varojen oikeasta kohdentamisesta, lahjonnasta kuin liiallisesta vieraanvaraisuudesta.

Kestävä kehitys ja luonnon kunnioittaminen

Liikunnan harrastamisella ja liikuntatapahtumien järjestämisellä ja seuraamisella on haitallisia ympäristövaikutuksia, joihin on viime vuosina alettu puuttua. Liikunnassa ja urheilussa pyritään vähentämään harrastukseen liittyvän liikenteen määrää ja päästöjä sekä muita haittavaikutuksia. Tapahtumat suunnitellaan mahdollisimman vähän ympäristöä rasittaviksi. Ympäristöä säästäviä valintoja tehdään esimerkiksi liikenteessä, majoituksessa, peseytymisessä, varusteiden huollossa ja hankinnassa, ruokailussa ja jätehuollossa.

Kansainvälinen taso

Maailmanlaajuisella tasolla *Kansainvälinen olympiakomitea* on merkittävin toimija. Edellä mainittujen eettisten koodien lisäksi KOK:lla on 1999 perustettu *eettinen komissio*, jonka tehtävänä on muotoilla ja päivittää eettisiä periaatteita. Tarkkailijan roolissa se huolehtii eettisten periaatteiden kunnioittamisesta ja noudattamisesta sekä neuvoa ja edistää eettisten sääntöjen noudattamista eri osanottajamaissa. KOK:ssa toimii myös 2000 perustettu kulttuurin ja koulutuksen komissio (*Commission for Culture and Olympic Education*), jonka tehtävänä on luoda yhteyksiä urheilun ja kulttuurin välille, rohkaista kulttuurienväliseen vaihtoon ja edistää kulttuurista moninaisuutta.

Unescossa toimivat urheilukomitea sekä *urheiluministerikonferenssi*. Yleiskokouksen vuonna 1978 hyväksymässä *Fyysistä koulutusta ja urheilua koskeva kansainvälinen peruskirja*¹⁵⁷ todetaan, että oikeus urheiluun kuuluu kaikille, että se on tärkeä osa koulutusjärjestelmää ja elinikäistä oppimista, urheilukasvatuksen ja -ohjelmien tulee vastata yksilöllisiä ja sosiaalisia tarpeita, ja että urheilun eettiset ja moraaliset arvot ovat kaikkien yhteinen asia.

Ensimmäinen sitova liikuntaan liittyvä Unescon sopimus on lokakuussa 2005 yleiskokouksen hyväksymä *Kansainvälinen dopingin vastainen yleissopimus*, joka on nyt ratifioimiskierroksella ja jonka on määrä astua voimaan ennen Torinon olympialaisia. Globaalin yleissopimuksen solmiminen on tärkeä askel dopinginvastaisen työn maailmanlaajuisessa tehostamisessa. Sopimuksen tavoitteena on harmonisoida dopinginvastaiset käytännöt ja luoda laillinen kehys, johon kaikki valtiot voivat tukeutua taistelussaan dopingia vastaan.

Euroopan unionilla ei ole erityistä toimivaltaa urheilun alalla ja siksi yhteistyö on luonteeltaan epävirallinen. EU-yhteistyössä painottuvat liikuntaan liittyvien asioiden aseman edistäminen unionin politiikassa, liikuntakasvatus sekä nuorten urheilijoiden etujen valvomiseen liittyvät kysymykset. Monilla yhteisön

¹⁵⁶ Koivisto, Nelli (2004). <http://www.minna.fi/minna/artikkelit/index.htm>

¹⁵⁷ International Charter of Physical Education and Sport.

toimintalinjoilla, toimilla ja päätöksillä on välillistä vaikutusta urheiluun, vaikka ne ovatkin luonteeltaan hyvin yleisiä. Uudessa sopimuksessa Euroopan perustuslaiksi ehdotetaan EU:n toimivallan laajentamista urheilun alalle, jolloin unioni voisi tulevaisuudessa toteuttaa tukitoimia ja toimintaohjelmia.

Euroopan neuvosto ollut tärkeä toimija kansainvälisessä liikuntapolitiikassa. Neuvostossa on 1992 lähtien toiminut *Urheilun kehittämisen komitea*¹⁵⁸, jonka tavoitteena on saada eettinen, turvallinen ja terveellinen urheilu kaikkien ulottuville laajan yhteistyön ja vastuunjaon kautta valtiovalan ja kansalaisyhteiskunnan välillä. Komitea myös valvoo *Euroopan urheilusopimuksen* (1975) ja *eettisten koodien* (1992) toteutumista sekä edistää eettisen urheilukulttuurin leviämistä. Esillä ovat olleet esimerkiksi urheilun ja lain, tasa-arvon sekä sosiaalisen koheesion teemat.

Euroopan Neuvosto on laatinut useita liittyviä sopimuksia, jotka liittyvät dopingin vastaiseen toimintaan (1984, 1989)¹⁵⁹, katsojaväkivaltaan¹⁶⁰, vammaisurheiluun¹⁶¹, Euroopan urheilusopimukseen¹⁶² sekä kestävään kehitykseen¹⁶³.

Suomi

Liikuntaan ja urheiluun osallistuu Suomessa yli miljoona suomalaista lasta, nuorta, aikuista ja ikääntyvää ihmistä. Puoli miljoonaa ihmistä on mukana liikunnan ja urheilun vapaaehtoistyössä; lapsista ja nuorista 40 prosenttia harrastaa urheiluseuroissa. Suomalainen liikuntaelämä perustuu suurelta osin kansalaistoimintaan. Liikuntaseuroja on 7 800. Kunnat järjestävät liikuntapalveluja sekä rakentavat ja pitävät yllä liikuntapaikkoja. Opetusministeriön liikuntayksikkö johtaa, kehittää ja koordinoi liikuntapolitiikkaa. Opetusministeriön asiantuntijaelimenä toimii valtioneuvoston asettama valtion liikuntaneuvosto. Aluehallinnossa

liikunta-asioita hoidetaan lääninhallituksissa.

Suomalaisen liikuntapolitiikan juuret ovat 1960-luvulla, jolloin suurin osa kunnista perusti urheiluasioista huolehtivan elimen, kuntoliikuntajärjestöt alkoivat saada valtion tukea ja valtiolliset toimet nostivat kuntoliikunnan suunnittelun uudelle tasolle. samalla liikunta alettiin nähdä osana kansojen välistä kanssakäymistä ja yhteisymmärrystä. Toisaalta liikuntatoimintaan alkoi tulla myös kaupallisia piirteitä. Ensimmäinen liikuntalaki astui voimaan 1980. 1990-luvun laman myötä kansanterveyden edistämiseksi, työllisyyden tukemiselle ja syrjäytymisen ehkäisylle alkoi olla uudenlaista kysyntää. Yhteiskunta alkoi käyttää liikuntapalveluja työllistäjänä ja urheilulle tuli rooli maahanmuuttajien kotouttamistyöhön. Liikuntapolitiikassa keskustelussa alettiin puhua tasa-arvosta, suvaitsevaisuudesta ja kestävästä kehityksestä. Liikuntajärjestöt ajautuivat murrokseen, jolle leimallista olivat medioituminen, kaupallisuus, juridisoituminen ja markkinaehtoistuminen. Samalla eettisen keskustelun tarve on kasvanut.¹⁶⁴

Uudessa liikuntalaissa (1054/1998) korostetaan tasa-arvonäkökohtien huomioon ottamista. Lain tarkoituksena on liikunnan avulla edistää tasa-arvoa ja suvaitsevaisuutta sekä tukea kulttuurien moninaisuutta ja ympäristön kestävä kehitystä.

Hallitusohjelmassa (2003) liikuntapolitiikan painopisteeksi nostetaan lasten ja nuorten liikunta sekä myönteinen liikuntakasvatus. Valtion liikuntamäärärahoja kohdennetaan lasten ja nuorten terveyttä edistävään sekä kasvatuksellisuutta ja eettisyyttä korostavaan liikuntaharrastukseen. Aikuisten, ikääntyneiden ja erityisryhmien terveyden ja toimintakyvyn edistämistä liikunnan avulla tuetaan. Kilpa- ja huippu-urheilun eettistä pohjaa vahvistetaan.

Lasten ja nuorten liikunnan toimialalla toimiva Nuori Suomi ry:n tavoitteena on kehittää kasvatuksellisuutta, eettisyyttä ja lapsilähtöisyyttä liikuntakulttuu-

¹⁵⁸ Committee for the Development of Sport (CDDS).

¹⁵⁹ Anti-Doping Charter for Sport (1984), Dopingin vastainen yleissopimus (1989).

¹⁶⁰ Eurooppalainen yleissopimus katsojien väkivallasta ja epäsovivasta käyttäytymisestä urheilutilaisuuksissa (1985).

¹⁶¹ European Charter on Sport for All: disabled persons (1986).

¹⁶² Eurooppalainen urheilun peruskirja (1975/1992).

¹⁶³ Code for sustainable development in Sport (2000).

¹⁶⁴ Liikunnan ja urheilun tarina (2003).

riassa. Käytännön työvälineitä ovat *Sinettiseuratoiminta* sekä *Operaatio Pelisäännöt*. Nuori Suomi on myös julkaissut lasten liikunnan etiikkaa käsittelevän *“Unelma hyvästä urheilusta”* - materiaalin (2001). Osana Lasten ja nuorten liikuntaohjelmaa Nuori Suomi toteuttaa 15 lajiliiton kanssa lajien eettistä kehitysohjelmahanketta, jossa keskitytään erityisesti lasten ja nuorten kilpailujärjestelmien kehittämiseen.

Erityisliikuntajärjestöjen tukemina liikuntaa harrastaa noin 60 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta kansalaista. Liikunnan harrastamisella pyritään vähentämään kalliin laitoshoidon tarvetta.

Opetusministeriön toimenpiteet

Opetusministeriön liikuntayksikkö johtaa, kehittää ja koordinoi liikuntapolitiikkaa. Liikuntapolitiikan tavoitteena on edistää väestön liikuntaharrastusta ja tukea liikunnan avulla lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä sekä väestön hyvinvointia ja terveyttä. Toiminnassa painotetaan liikunnan merkitystä ja roolia kansalaisyhteiskunnan ja osallisuuden vahvistamisessa sekä väestön hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä. Samalla tuetaan eettisesti kestävää ja kansainväliseen menestykseen tähtäävää huippu-urheilua.

Tähän liittyy paikallistasoisten yhteistoimintaverkostojen tukeminen sekä lasten, nuorten ja aikuisten osallistumismahdollisuuksien kehittäminen. Tavoitteeseen pyritään tukemalla lapsille ja nuorille tarkoitettua organisoitua liikuntaa sekä kehittämällä ja tukemalla toimintatapoja, jotka aktivoivat päivittäiseen liikuntaan. Painopisteenä on eettisesti kestävä, paikallistasoisen liikuntatoiminnan tukeminen sekä lajiliittojen toimintaprosessien ja kilpailujärjestelmien arviointi ja kehittäminen. *“Liikuntaa kaikille lapsille”* -hankkeen avulla tuetaan vammaisliikuntajärjestöjen ja lajiliittojen yhteistyötä ja pyritään siihen, että osallistuva toimintatapa lisääntyisi keskeisissä lajiliitoissa.

Toinen tärkeä tavoite on väestön hyvinvoinnin, terveyden ja toimintakyvyn vahvistaminen koko elämänsäajan aikana. Tähän liittyy *Kunnossa kaiken ikää* -ohjelma. Vammaisten, pitkäaikaissairaiden ja ikääntyneiden liikuntatoimintaa vahvistetaan yhteistyössä opetushallinnon, sosiaali- ja terveystoimen ja kuntien kanssa. Lisääntyvää huomiota kiinnitetään mielenterveyskuntoutujien liikuntaan. Vammaishuippu-urhei-

lun integroitumista lajiliittojen toimintaan tuetaan sekä parannetaan nuorten vammaisurheilijoiden edellytyksiä päästä mukaan nuorten urheilijoiden tukiohjelmiin.

Kolmantena painopisteenä on kansainvälinen menestys eettisesti kestävä huippu-urheilujärjestelmän pohjalta. Visio eettisestä huippu-urheilusta voi toteutua vain, jos suomalaisen liikunnan ja urheilun kansalaistoimintaan, lasten ja nuorten liikuntaan ja kansalaisten tasa-arvoisiin osallistumismahdollisuuksiin perustuva liikuntakulttuuri säilyttää perusarvonsa ja kehittyy ihmisten odotuksiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin vastaten. Suomalainen huippu-urheilun tulisi nojata tähän perustaan.

Suomalaisen liikuntapolitiikan johtamisjärjestelmää kehitetään erityisesti sukupuolivaikutusten arviointimenettelyn kohdalla. Liikunnan ja urheilun sukupuolten välistä tasa-arvoa on pohdittu Opetusministeriön julkaisuissa *Piikkareilla - nopeammin, korkeammalle ja tasa-arvoisemmin* (1995) sekä *Tasapeli - Sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen ja sukupuolivaikutusten arviointi liikunta-alalla* (2005). Sukupuolivaikutukset tulisi pyrkiä ottamaan ennakoivasti huomioon lainsäädännön valmistelussa, budjetoinnissa ja päätöksenteossa. Sukupuolinäkökulma tulisi olla aina mukana liikunta-asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Tasa-arvotietoutta tulee lisätä liikunnan alalla hallinnon ja toiminnan kaikilla tasoilla. Nykyisin opetusministeriön yhtenä liikuntajärjestöjen tulosohtauksen kriteerinä on sukupuolten välisen tasa-arvon edistäminen.

13.6 Uskonnot kulttuuriperintönä

Uskonnon käsitteen määrittely on uskontojen monimuotoisuuden vuoksi vaikeaa ja erilaisia määrittelyjä on satoja. Uskontoja voidaan tarkastella osana kulttuuriperintöä, ne perustuvat myyttisiin kertomuksiin olevaisen alkuperustasta ja todellisuuskäsityksestä ja niissä noudatetaan tiettyjä tapoja, moraalisääntöjä, arvoja ja rituaaleja. Uskonnon kaltaisia katsomuksia voidaan löytää kaikista yhteiskunnista ihmiskunnan historiassa. Katsomuksellisia ryhminä voidaan tarkastella myös esimerkiksi ateismin, agnostismin tai humanismin kannattajia. Uskonto -termillä tarkoitetaan suppeammin myös järjestäytyntä uskontoa ihmisten

muodostamana instituutiona.

Maailmassa on laskettu olevan yli 10 000 uskontoa. Suurimmat uskonnot ovat kristinusko, islam, hindulaisuus, Kiinan perinteiset uskonnot, buddhalaisuus, shamanismi, Afrikan perinteiset uskonnot, sikhiläisyys, juutalaisuus ja Baha'i. Uskontoja jaotellaan monin eri tavoin esimerkiksi jumalakäsityksen, suullisen tai kirjallisen aineiston, syntyvän tai levinneisyyden mukaan.

Uskonnonvapaus tarkoittaa valtion takaamaan oikeutta harjoittaa uskontoa yksin tai ryhmässä tai oikeutta olla harjoittamatta uskontoa. Uskonnonvapaus on perustava ihmisoikeus. Vapaus uskontokritiikin julkaisemiseen on osa uskonnonvapautta ja sananvapautta. Usein uskonnot saavat esimerkiksi mediassa edustaa eettisyyttä, mutta etiikan ja moraalien kysymykset eivät ole millään tavalla uskontojen erityisoikeus tai asiantuntijamonopoli, vaan niillä on yleisinhimillinen, uskonnoista riippumaton perusta.

Kansainvälisellä tasolla uskonnonvapaudesta on säädetty Ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, eurooppalaisessa yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa sekä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa.

Maailman uskontojen parlamentti hyväksyi 1993 Chicagossa julistuksen *Declaration Toward A Global Ethic*. Julistuksen pohjana ovat maailman uskontoja yhdistävät suuret säännöt: elämän ja yksilön arvon kunnioittaminen, taloudellinen oikeudenmukaisuus, totuudellisuus, siveellinen elämäntapa ja mammonan himoitsemisesta pidättäytyminen.¹⁶⁵

Maailmassa on lukuisia maita, joissa on valtionuskonto eli tietty uskonto on erityisasemassa muihin nähden. Valtionuskontoja eri maissa ovat kristinuskon osalta roomalaiskatolisuus, ortodoksisuus, luterilaisuus, anglikaanisuus, reformoidut sekä presbyteerit. Muita valtionuskontoja eri maissa ovat islamin piiristä sunnalaisuus ja šiialaisuus sekä buddhalkaisuus, hindulaisuus ja juutalaisuus. On myös maita, joissa ei ole

mitään valtionuskontoa, mutta jotka eivät kuitenkaan kaikki ole neutraaleja suhtautumisessa esimerkiksi uskonnollisiin vähemmistöihin.

Kirkon ja valtion suhteiden kehityksen juuret ovat Suomessa 1500-luvulla tapahtuneen uskonpuhdistuksen aiheuttamassa murroksessa. Suomessa uskonnonvapaus muotoutui 1900-luvun alussa, kun ensin luovuttiin ehtoollispakosta ja vuodesta 1923 alkaen sallittiin uusien uskonnollisten yhdyskuntien perustaminen sekä uuskontokuntien ulkopuolelle jääminen. Vuoden 1922 uskonnonvapauslailla annettiin yksityiskohtaiset säännökset uskonnonvapaudesta. Sillä vahvistettiin myös evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkkokunnan muista uskonnollisista yhdyskunnista poikkeava asema valtioon nähden. Valtiovalta ei siis suhtaudu kaikkiin uskontokuntiin samalla tavalla, vaan kahdella kirkolla on julkisoikeudellinen erityisasema ja muun muassa verotusoikeus.

Kansalaisilla on Suomessa oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnon- ja omatunnonvapaus on perustuslakiin kirjattu perusoikeus. Suomalaisista noin 85 prosenttia kuuluu luterilaiseen kirkkoon ja noin prosentti ortodoksisen kirkkokuntaan. Suomen suurimmat rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat ovat Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Suomen ortodoksinen kirkko, Jehovan todistajat, Suomen Vapaakirkko, Katolinen kirkko, Islam, Suomen adventtikirkko ja Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko eli mormonit.

Suomalaisen järjestelmän erikoisuuksiin kuuluu kuitenkin yhä kahden kirkon luterilaisen ja ortodoksisen kirkon muista kirkoista ja uskonnollisista yhdyskunnista poikkeava oikeudellinen ja taloudellinen asema. Kun muiden uskonnollisten yhdyskuntien on rekisteröidyttävä uskonnonvapauden perusteella, luterilaisen ja ortodoksisen kirkon asema perustuu niitä koskeviin omiin säädöksiin.

Usein Suomea pidetään esimerkkinä maasta, jossa kirkon ja valtion suhdetta on purettu päätyttyä täydelliseen eroon kirkon ja valtion välillä. Kirkollamme

¹⁶⁵ <http://www.cpwr.org/resource/ethic.pdf>

ks. myös Centre for Global Ethics <http://astro.temple.edu/~dialogue/geth.htm>

on tietyt siteet valtiovaltaan, ja meillä on säilynyt eräitä valtiokirkollisuuden piirteitä. Valtio-kirkolliseen erityisasemaan viittaavat selkeästi omassa kirkkolainsäädännössämme eräät perinteiset piirteet, kuten kirkon julkisoikeudellinen asema.

Uusi uskonnonvapauslaki tuli voimaan vuonna 2003. Uuden uskonnonvapauslain taustalla on ajatus positiivisesta uskonnonvapaudesta. Siinä uskonto ymmärretään paitsi yksilön valinnaksi myös yhteisön perinteen osaksi. Valtion tehtävänä on turvata uskonnonvapaus ja luoda edellytykset sen toteutumiseen. Uskonnonvapaus on perustuslain mukainen perusoikeus. Siihen kuuluu oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus sekä oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Laissa uskonnollisella yhdyskunnalla tarkoitetaan evankelis-luterilaista kirkkoa ja ortodoksista kirkkokuntaa sekä säädetyllä tavalla rekisteröityä uskonnollista yhdyskuntaa. Lakiin sisältyy myös säännöksiä, jotka koskevat jäsenyyttä uskonnollisessa yhdyskunnassa, menettelyä liittyessä uskonnolliseen yhdyskuntaan ja erottaessa yhdyskunnasta, valaa ja vakuutusta sekä kokoontumislain soveltamista uskonnon julkiseen harjoittamiseen.

Uskonnolliseksi yhdyskunnaksi rekisteröitymisen kriteerit ovat aiheuttaneet myös eettisiä ongelmia uskonnonvapauden toteutumisen suhteen. Esimerkiksi Suomen vapaa wicca-yhdyskunta ei saanut uskonnollisen yhdyskunnan asemaa, vaan vuonna 2001 opetusministeriö eväsi sen hakemuksen uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Yhdyskunta valitti päätöksestä Korkeimpaan hallinto-oikeuteen, joka piti voimassa opetusministeriön kielteisen päätöksen äänestyksen jälkeen äänin 4-3 opetusministeriön kannan hyväksi. Kielteinen päätös perustui siihen, ettei opetusministeriö katsonut Suomen vapaan wicca-yhdyskunnan täyttävän uskonnonvapauslaissa määritellyn julkiseen uskonnonharjoitukseen tarkoitettua uskonnollisen yhdyskunnan tuntomerkkejä.

Uskontojen rinnakkaiselo, keskinäinen kunnioitus ja yhteistyö eivät aina toteudu Suomessa eettisesti kestäväällä tavalla. Ekumenia on kirkkojen yhteistyötä,

mutta se koskee vain kristillisiä kirkkoja. Esimerkiksi Taivallahden seurakunnassa kiellettiin vuonna 2006 japanilaisten munkkien soitin- ja lauluyhtyeen esiintyminen kirkossa perusteluna se, ettei eri uskontoa edustavaa kuoroa voinut päästää kirkkoon.

Ekumenian alkutaipaleella katsottiin, että juuri eettinen ajattelu yhdistää eri kirkkoja. Nykyään opissa on lähennytty, mutta suuria kiistoja on edelleen eettisistä kysymyksistä, erityisesti seksuaalietiikasta. Kirkkokuntien modernin sosiaalietiikan alku on peräisin 1800-luvun lopulta ja painotus on edelleen ollut sosiaalietiikassa, yksilöetiikka on kuitenkin nousussa. Suuria kiistoja on aiheuttanut myös kolmannen maailman ja ns. vapautuksen teologia 1960-luvulta lähtien. Ekumenian etiikassa on korostettu yksilön ihmisoikeuksia, solidaarisuutta ja ihmisen vastuuta toisista sekä globaalia oikeudenmukaisuutta, osallistumista ja kehitysyhteistyötä. Kirkot olleet harvoin etiikan edelläkävijöitä. Erityisesti luonnonoikeudellisen etiikan kautta on rakennettu dialogia muiden uskontojen kanssa (esim. Hans Küngin Maailmanetiikka-projekti). Ekumeenisen liikkeen (Kirkkojen maailmanneuvoston) eettiset mallit ovat sisältäneet sosiaalista evankeliumia, joka vastusti sekä kapitalismin että kommunismin äärimuotoja. Käytännön tavoitteet ovat olleet usein samoja kuin katolisella kirkolla (valtion vastuu, siirtomaiden vapauttaminen, sekatalousjärjestelmä). Ympäristö ja luomakunnan keskinäisen riippuvuuden korostus nousivat keskeiseen asemaan 1990-luvulla.

Ilkka Pyysiäinen tarkastelee suomalaista uskontoa ja kulttuurimuutosta jumalanpilkasta käytyjen syytösten valossa teoksessa *Synti. Ajatuksin, sanoin ja toin*. Hän tarkastelee jumalanpilkkaa ja uskonrauhaa koskevan lainsäädännön kehitystä ja esittelee keskeisimmät jumalanpilkka-oikeudenkäynnit, jotka liittyvät useimmiten taiteelliseen toimintaan: Harro Koskisen Sikamessias, teatterikoululaisten Jumalan teatteri -performanssi ja Martin Scorsesen elokuva Kristuksen viimeiset kiusaukset. Pyysiäinen toteaa yleisenä linjana olevan se, että yhä harvemmin kantelut johtavat oikeudenkäynteihin tuomioista puhumattakaan.¹⁶⁶

Tanskalainen Muhammed-pilakuvakriisi oli hyvä esimerkki taiteen ja kulttuurin sekä eri uskontojen

¹⁶⁶ Pyysiäinen 2005

erilaisista koodeista. Kuvien tekemiseen ja kopioimiseen voi liittyä hyvin syviä kulttuurisia elementtejä ja traditioita kuten aboriginaalien kohdalla.¹⁶⁷ Tällöin esimerkiksi kuvan kopioimisessa ei ole kyse vain tekijänoikeuteen liittyvistä seikoista. Aboriginaalitaiteilijalle taideteoksen luominen voi olla pyhä velvollisuus ja kunnioitus osoittamista esi-isille. Paikalliset tavat määräävät kuka saa oikeuden esittää mitään kuva-aiheita ja milloin tämä oikeus taiteilijalle annetaan. Toiselle kuuluvan perinteisen kuvasymboliikan luvaton käyttö on aboriginaalilaissa vakava rikos. Myös laillisten kopioiden tuottaminen voi siis olla loukkaavaa alkuperäisväestön kulttuuria kohtaan.

Yksi aikamme suurista eettisistä teemoista on kristillisen ja islamilaisen maailman ja perinteen välinen jako ja viholliskuvien lietsominen tämän kulttuuriperinnön pohjalta. Uskonnon ja ihmisoikeuksien välillä voi myös olla voimakas jännite. Esimerkkeinä tässä ovat tyttöjen tai poikien ympärileikkaus, sharia-laki ja naisten kivittäminen sekä pukeutuminen (huivikysymys, burkha).

13.7 Soveltavat alat

Taiteen ja kulttuurin soveltava toiminta eli hyödyntäminen ovat seurausetiikan aluetta ja koskettavat yhteiskuntapolitiikassa erityisesti sosiaali- ja hyvinvointipolitiikkaa sekä talouspolitiikkaa.

Terveyttä kulttuurista

Hyvinvointipolitiikan alueella taiteen ja kulttuurin soveltamisen esimerkkejä ovat taideterapian eri muodot sekä *Terveyttä kulttuurista* -projekti.

Taiteen tekeminen ja kulttuuritoimintaan osallistuminen tukevat terveyttä ja hyvinvointia. Tämä on monin kotimaisin ja kansainvälisin tutkimuksin todettu. Taide luo elämyksiä ja virittää aistejamme havainnoidaan ympäristöämme rikkaammin.

Alunpitäen YKn kulttuurikehityksen vuosikymmenen hankkeena alkanut *Arts in Hospital* -aate levisi Unescon jäsenmaihin vuodesta 1990 lähtien. Suomeen Terveyttä kulttuurista -työryhmä ja verkosto perustettiin 1992. Työn painopisteenä on ollut taide- ja kulttuuritoiminnan levittäminen sosiaali- ja terveydenhuollon hoitolaitoksiin. Useat taiteilijat ovat vierailleet vapaaehtoisesti hoitolaitoksissa, etenkin juhlapyhien aikana. Joissakin sairaaloissa on myös kokeiltu sairaalataiteilijoita tai perustettu sairaalan taidegalleria. Muutamia yhteisötaideprojektejakin on ollut vanhusten tai kehitysvammaisten asiakkaiden parissa. Monet taiteilijat olisivat valmiita työskentelemään osan ajastaan "sosiaalisesti sitoutuneen taiteen" parissa. Toimintaa ei kuitenkaan mielletä vielä ennaltaehkäiseväksi hoito- tai sosiaalityöksi. Taiteelle ja soveltavalle kulttuuritoiminnalle on kysyntää sosiaali- ja terveydenhuollon hoitoyksiköiden arjessa.

Terveyttä kulttuurista -verkoston työtä ovat vuosien varrella tukeneet Raha-automaattiyhdistys, Opetusministeriö, Taiteen keskustoimikunta, Suomen Mielen-terveysseura, Alfred Kordelinin säätiö, Jenny ja Antti Wihurin säätiö, Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto ja Suomalais-norjalainen kulttuurirahasto.

Assi Liikanen on väitöskirjassaan *Taide kohtaa elämän* tutkinut taiteen soveltavia mahdollisuuksia sosiaali- ja terveydenhuollossa. Hän näkee taiteessa ja kulttuuritoiminnassa on paljon elementtejä, jotka kantavat arkeamme, estävät elämän rutinoitumista ja köyhtymistä sekä toimivat syrjäytymistä estävinä voimin. Taide- ja kulttuuritoiminnassa on hänen tutkimustulostensa mukaan ihmisen hyvinvoinnin kannalta neljä välineellistä vaikutusta: "Ensimmäinen ja tärkein on taide elämyksenä, merkityksinä ja taidenautintoina sellaisenaan, osana ihmisen tarpeita. Toisena on taiteen ja kulttuuritoiminnan yhteys hyvään terveyteen, parempaan työkykyyn ja hyvän elämän kokemuksiin. Kolmantena on kulttuuritoiminnan ja harrastamisen myötä syntynyt yhteisöllisyys ja verkostot, jotka auttavat hallitsemaan elämäämme paremmin. Neljäntenä

¹⁶⁷ Tohmo (2004) Aboriginaalitaide ja tekijänoikeudet.

on taiteen, arkkitehtuurin ja sisustamisen vaikutukset viihtyisemmän ympäristön luomiseksi. Kaunis ympäristö ja luonto virkistävät ja voivat edesauttaa kuntoutumisessa. Kuvion voi tulkita myös siten, että kulttuurinen pääoma kartuttaa fyysistä, psyykkistä, sosiaalista, emotionaalista ja ekologista pääomaamme. Taiteella ja kulttuurilla on vaikutusta sosiaaliseen hyvän elämän kokemuksiin ja se auttaa meitä jäsentämään ja ottamaan haltuun arkeamme.”¹⁶⁸

Taideterapia

Taide- tai luovuusterapiassa aktivoidaan ihmisen omat parantavat voimat taiteellisen toiminnan: piirtämisen, maalaamisen, muovailun, musiikin ja kehonliikunnan, draaman ja runon avulla. Taideterapia on psykoterapi-an muoto, jossa käytetään taiteellista luomisprosessia yksilöllisen kehityksen täydentämiseen ja korjaamiseen yksilön omista lähtökohdista käsin. Luovuusterapiat ovat siis yksilön näkökulmasta lähestyvää kulttuuristen oikeuksien turvaamista.¹⁶⁹ Luovuusterapiat toteuttavat näin ollen parhaimmillaan tasa-arvon, demokratian ja diversiteetin arvoja. Metodina luovuusterapia voi olla ryhmä- tai yksilöterapijaa. Taideterapia-käsitettä on paljon käytetty merkitsemään vain kuvataideterapi-aa, mutta nykyisin sillä tarkoitetaan usein muitakin taiteen aloja käyttävää terapiamuotoa. Luovuusterapiamuotoja ovat taide-, musiikki-, tanssi-, draama- ja kirjallisuusterapiat.

Kirjallisuusterapia (biblioterapia, runoterapia) on lähtöisin USA:sta, jossa jo 1920-luvulla alettiin ko-keilla runouden terapeuttisia vaikutusmahdollisuuksia. Alan opetusta järjestetään useissa yliopistoissa ja “biblioterapeutista” on tullut 1960-luvun jälkeen USA:ssa ammattinimike. Kirjallisuus-/runoterapi-aa on harjoitettu myös Saksassa, Englannissa, Ranskassa, Suomessa ja Puolassa.¹⁷⁰ Suomessa, kuten muissakin Euroopan maissa, kirjallisuusterapia on pitkään nähty

jonkinlaiseksi aputerapiaksi, jollaiseksi se ymmärrettiin Yhdysvalloissakin ennen 1960-lukua. Suomessa puhuttiin 1940-luvulla kirja-, kirjasto-, lukemis- ja lukuterapiasta. 1950-luvulla perustettiin laitoskirjasto-
jen yhteyteen kirjallisuuskerhoja.¹⁷¹ Meillä perustettiin ensimmäisenä Euroopassa alan yhdistys, Suomen kirjallisuusterapiayhdistys, vuonna 1981. Musiikkiterapi-aa on toteutettu ainakin Hesperian sairaalassa vuodesta 1963 alkaen ja tanssiterapi-aa Lapinlahden sairaalassa 1960-luvulta lähtien.

Talouspolitiikka

Kulttuuritoimialojen talous ja tuotteistaminen tuot-tavat myös eettisiä hyötyjä esimerkiksi luovan työn tekijöiden ja taiteilijoiden työllisyyden kautta tai kansantalouden kohenemisen kautta. Kulttuuritoimi-alojen talouden BKT-osuus on noin 4 % ja työllisyys noin 5 % työllisestä työvoimasta. Kulttuurituotteiden levitys, monistettavuus ja jakelu etenkin tietoyhteis-kunnan uusin digitaalisin välinein merkitsevät myös kulttuurin ja taiteen saatavuuden paranemista.

Eettisiä jännitteitä synnyttävät vapaus- ja hyöty-eetoksen väliset painotukset; taiteen ja kulttuurin itseisarvon ja laadun sekä välineellisuuden ja taloudel-lisen tuloksen suhteet. Eettisiä ristiriitoja aiheuttavat myös globaalin talouden palvelutuotannon sääätely ja palveluiden vapauttaminen sekä länsimaisen viihde-tuotannon dominanssi ja kehitysmaiden oman kult-tuurituotannon alistettu asema. Kulttuurituotannon kohtelu kaupallisena palvelutuotantona ei myöskään ole ongelmatonta. Tekijänoikeuksien tulonjako sekä sopimusten reiluus ja tasapuolisuus ovat eettisen tasa-painon etsimisen keskiössä.

Kulttuuritoimialojen talouden etiikan kipupistei-den ja säätelyn vaikutusten tutkimusta ja kartoitusta tarvitaan lisää sekä kansainvälisellä tasolla että Euroo-pan unionissa ja Suomessa.

¹⁶⁸ http://www.mikkeli.ami.fi/kny/kuve/kuve_ilmo.htm

¹⁶⁹ Ks s.7.

¹⁷⁰ Ihanus, 1985, 11-26.

¹⁷¹ Emt., 11-26.

14 Indikaattorit

Eettisyyttä on usein kuvattu pyrkimyksenä hyvään elämään. Hyvinvointia kuvaavaa numeraalista mittaria on taloustieteessä kehitetty 1800-luvun lopulta alkaen. Toisen maailmansodan aikana Keynesin idea kokonaistuotantoa kuvaavasta taloudellisesta mittarista täsmentyi *bruttokansantuotetta* (BKT) kuvaavaksi mittariksi, jolla kansakuntien varallisuutta voitiin verrata. Bruttokansantuote ei kuitenkaan pysty kuvaamaan hyvinvoinnin tai ympäristön tilaa. Se mittaa vuosittaisen palveluiden ja hyödykkeiden tuotannon. Se ei kuvaa lainkaan ns. haitakkeita, kuten esimerkiksi voimakasta asevarustelua tai ympäristöä pilaavaa tuotantoa.

YK:n määritelmän mukaan inhimillinen kehitys on pyrkimystä luoda olosuhteet, joissa ihmiset voivat kehittää ja hyödyntää osaamistaan ja kykyjään sekä viettää rikasta elämää, joka on sopusoinnussa ihmisten tarpeiden ja tavoitteiden kanssa.

Kansakuntien hyvinvoinnin tasoa verrattaessa ehkä toistaiseksi paras mittari on *HDI-indeksi* (*Human Development Index*). Inhimillisen kehityksen indeksi on YK:n kehitysohjelman (*United Nations Development Programme UNDP*) kehittämä hyvinvoinnin mittari, jossa otetaan huomioon taloudellisten tekijöiden lisäksi kansalaisten koulutukseen ja terveydentilaan liittyviä tekijöitä. Maan yleistä tilaa kuvaa suhteellisen hyvin

myös ihmisten keskimääräinen elinikä. HDI pystyy siis esittämään, mikä maa tarjoaa asukkailleen eniten mahdollisuuksia hyvään elämään. Sen perusolettamus on, että olennaisimpia asioita inhimillisen kehityksen kannalta ovat pitkä ja terve elämä, tiedonsaanti ja riittävä elintaso. Indeksiksi lasketaan odotetun elinajan, koulutustason ja elintason (BKT/väestö) keskiarvona. YK:n vuosittain julkaisema raportti inhimillisestä kehityksestä (*Human Development Report*) arvioi maiden sosio-ekonomista kehitystä juuri HDI-yhdistelmäindikaattorilla.

Korkeimman inhimillisen kehityksen maita ovat Pohjoismaat Norja, Islanti ja Ruotsi, jotka sijoittuvat korkealle kaikilla kolmella osaindikaattorilla mitattuna.

Suomi kuuluu muiden Pohjoismaiden ohella maailman kärkeen, kun on kyse inhimillisen hyvinvoinnin laajasta tulkinnasta (elämisen laatu) sekä ympäristön hyvinvoinnista ja ekokilpailukyvyistä. Suomen koulutustaso on maailman huippua, mutta terveys ja elintaso ovat kehittyneimpien maiden keskitasoa.

Käyttökelpoisuudestaan huolimatta YK:n inhimillisen kehityksen indikaattori (HDI) jättää keskeisiä hyvinvoinnin osa-alueita huomioimatta. Maailman luonnonsuojeluliitto käyttää HDI:tä laajempaa indeksiä hyvinvoinnin mittaamiseen. Tämä *kestävää ke-*

hitystä mittaava indeksi huomioi erikseen inhimillisen hyvinvoinnin indeksin (HWI) ja ympäristön hyvinvoinnin indeksin (EWI).

Inhimillisen hyvinvoinnin indeksi (HWI)	Ympäristön hyvinvoinnin indeksi (EWI)
Terveys ja perhekoon stabiilisuus	Luonnon monimuotoisuus, ekosysteemin tila
Tulotaso, ravinto, hygienia ja kansantalous	Vesistöjen ja juomaveden laatu
Koulutustaso, viestintäjärjestelmä	Ilman suojelu ja kaupunkilman laatu
Yhteiskunta, vapaus, hallinto, rikollisuus	Eläinsuojelu, lajien monimuotoisuus
Tulonjako ja sukupuolten välinen tasa-arvo	Luonnonvarojen kulutus ja ympäristörasitteet

Taulukko: Kestävän kehityksen indeksi
Lähde: Wellbeing of Nations (2001).

Parhaita kestävän kehityksen maita ovat Pohjoismaat Ruotsi, Suomi, Norja ja Islanti sekä Itävalta. Myös HWI siis suosii pohjoismaista hyvinvointimalia. Monien korkean elintason maiden sijoitus puolestaan suhteessa heikkenee.

Bruttokansantuote tai inhimillisen kehityksen indeksi eivät tunne kulttuurisia muuttujia eikä kulttuurin osuutta inhimilliseen hyvinvointiin ole otettu mittaristoissa muutenkaan huomioon.

Kulttuuripolitiikan apuvälineiksi tarvittaisiinkin kehittyneempiä mittareita. Colin Mercer analysoi laajasti kulttuuritilastojen käyttökelpoisuutta kulttuuristen indikaattoreiden kehittämisessä teoksessaan *Towards Cultural Citizenship; Tools for Cultural Policy and Development* (2002). Indikaattoreissa on kyse paljon enemmän kuin pelkistä tilastoista. Indikaattorit ovat

paitsi politiikan, myös kulttuuripolitiikan artikulointia ja ne toimivat siltana politiikan ja sen toteutuksen välillä. Indikaattorit kertovat mitä tilastotietojen takana on. Indikaattorit voivat olla kvantitatiivisia tai kvalitatiivisia. Indikaattoreita käytetään monitorointiin ja arviointiin, ne vaikuttavat käyttäytymiseen ja asenteisiin (eivät siis ole neutraaleja), ovat osa oppimista, mukautumista ja muutosta, niitä tarvitaan strategiseen suunnitteluun ja kehittämiseen. Ei ole olemassa universaaleja kulttuurisia indikaattoreita, vaan ne ovat maa- ja kontekstikohtaisia. Indikaattoreilla mitataan kulttuuria ja niitä käytetään kulttuuriseen suunnitteluun.

Kulttuuristen indikaattoreiden kategorioita ovat Mercerin mukaan esimerkiksi seuraavat:

1. Kulttuurin elävyys ja diversiteetti (talous, tuotanto, BKT, kulutus, työllisyys)
2. Kulttuurin saavutettavuus, osallistuminen ja kulutus (sosiaalinen orientaatio, infrastruktuurin kartoitus)
3. Kulttuuri, elämäntapa, identiteetti (henkilökohtainen orientaatio, kulttuurituotteiden käyttäjät)
4. Käyttäytyminen ja hallinta (poliittinen, eettinen, moraalinen, elämän laatu)¹⁷²

Mercerin indikaattorien neljä eri ryhmää auttavat mittaamaan ja käsitteellistämään kulttuurin vaikutuksia:¹⁷³

1. Kulttuurin elinvoimaisuus ja monimuotoisuus

Indikaattorit mittaavat kulttuuritoimialojen talouden terveyttä ja kestävyyttä sekä sitä, miten kulttuurin kierto ja monimuotoisuus voi vaikuttaa elämänlaatuun. Indikaattorien tulisi arvioida seuraavia asioita:

- kulttuuritoimialojen talouden vahvuus ja dynamiikka
- kulttuurituotannon ja kulttuurin kulutuksen monimuotoisuus
- kulttuuritoimialojen talouden kestävyys sekä kaupallisen, julkisen ja kuntasektorin
- rahoituksen suhteet
- missä määrin nämä tekijät lisäävät elämänlaatua ja yhdessä elämisen kapasiteettia

¹⁷² Käytännön esimerkkejä:

- Iso-Britannia: DCMS Evidence Toolkit 2004
- Unesco: Framework for Culture Statistics (FCS), 1986
- Australia: Australian Culture and Leisure Classifications, 2001
- Uusi-Seelanti: Toolkit for Cultural Statistics, 1995
- Kanada: Canadian Toolkit for Culture Statistics, 2001 (draft)

¹⁷³ Mercer 2002, 60-61.

2. Kulttuurin saavutettavuus, osallistuminen ja kulutus

Indikaattorit mittaavat käyttäjien ja kuluttajien mahdollisuuksia ja rajoituksia aktiiviseen kulttuurielämään osallistumisessa. Indikaattorien tulisi arvioida seuraavia asioita:

- mahdollisuudet luomiseen ja kuluttamiseen
- väestötilastojen arviointi suhteessa käyttöön ja käyttäjiin, osallistujiin ja osallistumattomiin
- kulttuurin varojen kohdentaminen

3. Kulttuuri, elämäntapa ja identiteetti

Indikaattorit mittaavat, missä laajuudessa kulttuurisia voimavaroja sekä pääomaa käytetään erityisten elämäntapojen ja identiteettien muodostamiseen. Indikaattorien tulisi arvioida seuraavia asioita:

- missä määrin, kuinka monimuotoisesti ja kestävästi kulttuurisia varoja käytetään tai ei käytetä elämäntapaan ja identiteetteihin liittyviin tarkoituksiin
- politiikan soveltamisalojen ulkopuolella olevien etniseen tai alueelliseen taustaan, sukupuoleen tai ikään liittyvien alakulttuurien tunnustaminen ja arvostus
- väestömuuttujien (sijainti, tulotaso jne) eriarvoisuus suhteessa mahdollisuuksiin ja voimavaroihin elämäntapojen vahvistamiseksi

4. Kulttuuri, etiikka, hallinta ja toimeenpano

Indikaattorit mittaavat, missä laajuudessa kulttuuriset voimavarat ja pääomat voivat vaikuttaa ja muokata yksilöiden ja ryhmien käyttäytymistä. Indikaattorien tulisi arvioida seuraavia asioita:

- kulttuurin ja kulttuuristen voimavarojen rooli suhteessa yksilöiden ja yhteisöjen kehitykseen
- kulttuurin ja kulttuuristen voimavarojen panos yhteisön koheesioon (inclusion) ja syrjäytymiseen (exclusion).
- kulttuurin ja kulttuuristen voimavarojen merkitys erilaisuuden ja monimuotoisuuden ymmärtämisessä

Mercer viitoittaa tulevaisuuden suuntaviivoina etnopolitiikan kehittymistä osana kulttuurikentän toi-

mintaa. Hän kysyy, missä määrin kulttuurin kenttä ja pääoma avustavat yhtenäisen yhteiskuntakuvan luomisessa erilaisten yhteisöllisten toimien ja kehittämisaloitteiden kautta? Missä laajuudessa kulttuuri mahdollistaa identiteettien lujittamisen (tai kyseenalaistamisen) tai vahvistaa kuuluvuuden tunnetta? Missä määrin kulttuuri toimii sosiaalisen ja inhimillisen pääoman muotona? Missä määrin kulttuuri edistää yhteisön hyvinvointia? Mitä tekniikoita ja teknologioita kulttuuri tuo elinvoimaisen kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen? Mercer painottaa myös kulttuurisen pääoman elämänlaatua ja mahdollisuuksia lisäävää ulottuvuutta, esimerkiksi vapauksia tehdä kulttuurisia valintoja ja myös olla osallistumatta, tosiasiallista kapasiteettia valita, toimia ja osallistua, tietoa ja tiedollista saatavuutta, fyysistä saatavuutta, infrastruktuuria sekä sosiaalisia ja yhteisöllisiä verkostoja.¹⁷⁴

Kulttuuridiversiteetti-indeksi?

Human development index kuvaa sosiaalista ja hiukan myös eettistä ulottuvuutta, mutta lisäksi tarvittaisiin kulttuurisen monimuotoisuuden kuvaajia eli *“kulttuuridiversiteetti-indeksiä CDI” (Cultural Diversity Index)*. On luotava indikaattoreita kuvaamaan kulttuurisen diversiteetin laajuutta. Tietyt asiat heijastavat kulttuuristen merkitysten tai infrastruktuurin moninaisuutta sekä kulttuuristen oikeuksien toteutumista. Myös diversiteettiä täytyy pystyä mittaamaan konkreettisella tasolla.

Diversiteetin mittareiden kehittämiseksi on tehty erilaisia aloitteita, esimerkiksi komission

Towards an international instrument on cultural diversity (2003) korostaa kulttuurisen diversiteetin edistämisen, ylläpidon, kulttuuristen oikeuksien vahvistamisen sekä kansainvälisen yhteistyön ohella globaalin kulttuuridiversiteetin arvioinnin aloittamista sekä indikaattorien ja kansainvälisten standardien luomista esimerkiksi vuosittaisen *“kulttuuridiversiteetin tila”* -raportin muodossa.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Mercer 2002, 70.

¹⁷⁵ Towards an international instrument on cultural diversity:
http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2003/com2003_0520en01.pdf

ERICarts ja Euroopan Neuvosto ovat luoneet kulttuurista moninaisuutta, sosiaalista koheesiota sekä kulttuurienvälistä vuoropuhelua mittaavien indikaattoreiden viitekehyksen (2005):

1. Kulttuurisen moninaisuuden yleiset indikaattorit	
Teemat	Indikaattorit
1.1 Ihmis- ja kulttuuri oikeuksia suojelevien ja kehittävien instrumenttien käyttö	- Arvioidaanko ihmis- ja kulttuuri oikeuksien toteutumista säännöllisesti vai määräaikaaisesti (Ihmisoikeussopimus, Euroopan kulttuurisopimus, vähemmistökielten sopimus)?
1.2. Kulttuurin ja median moninaisuus	Kuinka Eurooppalainen sopimus rajat ylittävistä televisiosta, Eurimages ja Euroopalainen sopimus elokuva-alan yhteistyöstä ovat auttaneet edistämään kulttuurin ja median moninaisuutta?
1.3. Kulttuurisen moninaisuuden käsitteen omaksuminen	Mitä indikaattoreita käytetään identifioimaan instrumentteja, jotka edistävät: - erilaisten kulttuuristen käytäntöjen rinnakkaiseloa ja vaihtoa - erilaisten tuotteiden ja palvelujen tuottamista ja käyttöä - ilmaisunvapautta ja tiedon välitystä kaikissa kulttuurisen vaihdon muodoissa, erityisesti audiovisuaalisella alalla - teknologisten ja muiden innovaatioiden saatavuutta?
1.4. Muut prioriteetit	Mitä indikaattoreita käytetään mittaamaan desentralisaatiota, kulttuurista suunnittelua suhteessa moninaisuuteen, kulttuuriin ja konfliktin hallintaa, kulttuuriyrittäjyyttä ja moninaisuutta, kulttuuridiversiteettiä jokapäiväisessä elämässä sekä enemmistön ja vähemmistön suhteita?
2. Sisällön moninaisuuden indikaattorit	
2.1 Median ja sisällön moninaisuus	- Onko olemassa tiettyjä toimia tai sääntöjä liittyen mediaan ja kulttuurien moninaisuuteen? - Onko olemassa itsenäistä median auktoriteettia, joka toteuttaa sääntöjen toimeenpanoa? - Onko olemassa julkisia keinoja (sääntöjä, lisensoijia, tukia, verohelpotuksia), jotka tukevat kulttuuristen sisältöjen moninaisuuden tuottamista ja levittämistä etniskulttuurisia tv- ja radioverkostoja/kanavia/asemia lisensoimalla? - Onko olemassa julkisia keinoja edistää kulttuuristen sisältöjen moninaisuuden tuottamista ja levittämistä? Onko olemassa asialle omistettuja ohjelmia? - Onko olemassa yhteistyötä yksityisen ja julkisen sektorin välillä edistämään diversiteettiin liittyviä mediatuotteita?

	<ul style="list-style-type: none"> - Kuinka paljon ohjelmistoa suunnataan kulttuurivähemmistöille (lehtien määrä, levikki, monikulttuuristen radio ja tv-kanavien tai ohjelmien määrä, vähemmistöjen tuottamien elokuvien määrä)? - Mitä julkisia toimia on olemassa kulttuurivähemmistöille suunnattujen median, tv-ohjelmien ja lehdistön tukemiseksi?
3. Etniskulttuuriset ja muut vähemmistöihin liittyvät moninaisuuden indikaattorit	
3.1 Kulttuurivähemmistöt	<ul style="list-style-type: none"> - Mitkä kulttuurivähemmistöt on/mitä ei ole virallisesti tunnustettu laissa? - Tunnustaako kulttuuripolitiikka eri kulttuuriyhmät tiettyjen toimien tai ohjelmien kautta, esim. rahoitusjärjestelmin tai palkinnoilla?
3.2 Kielellinen moninaisuus	<ul style="list-style-type: none"> - Virallisten- ja vähemmistökielten määrä? - Virallisten ja epävirallisten kielten käyttö: kasvu tai väheneminen, osuus väestöstä - Kuolevien tai vaarassa olevien kielten määrä - Koulupetuksessa, jatkokoulutuksessa ja aikuisopiskelussa käytettävien kielten määrä - Rajaseudulla elävät kielelliset vähemmistöt: mitä nämä ovat ja onko heitä varten olemassa erityisiä tukitoimia? - Mikäli kielilaki on olemassa, milloin sitä viimeksi päivitettiin?
3.3 Kulttuuriset oikeudet	<ul style="list-style-type: none"> - Onko kulttuurisia oikeuksia suojattu lailla tiettyjen artikloiden, toimien ja peruskirjojen kautta? - Onko kulttuurisia oikeuksia käsitelty erikseen lainsäädännössä eri ryhmien kohdalla (lasten- ja naisten oikeudet, työllisyys, maahanmuuttajat, alkuperäiskansat, vammaiset)? - Onko kulttuurisia oikeuksia tähdennetty oikeuskäytännössä? - Onko kulttuuripolitiikassa olemassa suoria viittauksia kulttuuriin oikeuksiin?
3.4 Sukupuolten tasa-arvo	<ul style="list-style-type: none"> - Onko kulttuuripolitiikassa erityisiä toimia tasa-arvon toteutumiseksi? - Onko olemassa ohjelmia naispuolisten ammattilaisten työskentelyn edistämiseksi taiteessa ja kulttuurissa? - Onko olemassa kohdistettuja ohjelmia naisten aseman monitoroimiseksi ja parantamiseksi kulttuurisektorilla? - Onko olemassa ohjelmia, jotka edistävät naisten osallistumista kulttuurielämään?

3.5 Ikäryhmät	<ul style="list-style-type: none"> - Onko nuoriso priorisoitu kulttuuripolitiikassa ja sen ohjelmissa? - Ovatko vanhukset/seniorit prioriteetti? - Millä osa-alueilla nämä prioriteetit ovat (työllistyminen, luovuus, koulutus, lippualennukset, vaihto-ohjelmat, jne.)? - Mitä mekanismeja tähän on olemassa?
4. Sosiaalisen koheesion yleiset indikaattorit	
4.1 Ihanteelliset olot sosiaaliselle koheesiolle	<ul style="list-style-type: none"> - Taloudelliset olot kuten tasa-arvoinen tulonjako, ei tulojen polarisaatiota etnisyyden, sukupuolen, alueen tai luokkarajojen mukaan, köyhyyden vähyys, työttömien pieni määrä - Elämänmuutokset tai tasa-arvoinen mahdollisuus käyttää julkista terveydenhoitoa, vakuutukset, pääsy korkeakoulutukseen, lukutaito, asumisolosuhteet, työllisyysaste
4.2 Arvokkuus ja tunnustaminen	<p>Kulttuurisen moninaisuuden rohkaiseminen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - perinteisten, populaarien tai etnisten tapahtumien suojelu - etniskulttuuristen medioiden ja ohjelmien määrä (radio, tv, internet, lehdistö) - yleisön sekoittumisen aste perinteisestä enemmistöstä sekoittuneisiin yleisöihin
4.3 Suvaitsevaisuus ja vastavuoroisuus	<ul style="list-style-type: none"> - Asenteet vähemmistöjä kohtaan - Vähemmistöjen kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen laajuus - Väkivaltaiset rikokset
4.4 Henkilökohtainen kehitys ja autonomia	<ul style="list-style-type: none"> - Harrastaminen ja epämuodollinen osallistuminen kulttuurielämään (soittaminen, teatteri, laulu, kuvataiteet, ym.) - Mitä kulttuurisen pääoman indikaattoreita on olemassa, jotka kuvaavat henkilökohtaista kehitystä ja autonomiaa sekä sosiaalista koheesiota yleisellä tasolla? - Mitä yhteyksiä näillä on taiteen opetussuunnitelmaan?
4.5 Kansalaisaktiivisuus: keskeistä valita indikaattorit, jotka esittävät tilastollisesti merkittävää korrelaatiota kulttuuristen- ja kansalaistoimintojen välillä	<ul style="list-style-type: none"> - Sosiaaliseen vuorovaikutukseen käytetty aika - Jäsenyys ja osallistuminen sosiaalisiin verkostoihin - Kuinka yleistä vapaaehtoistyö on ja mikä on sen rahallinen arvo kulttuurisectorilla? - Mikä on lahjoitusten määrä ja ketkä ovat lahjoittajia? - Poliittinen osallistuminen mukaan lukien äänestysaktiivisuus ja puolueeseen kuuluminen

4.6 Elämänlaatu	<ul style="list-style-type: none"> - Todellinen ja koettu henkilökohtainen ja väestön terveys - Todellinen ja koettu henkilökohtainen ja taloudellinen turvallisuus - Kulttuurielämään osallistuminen - Kulttuurisen infrastruktuurin määrä ja kapasiteetti kaupungissa/yhteisössä - Kulttuurinen moninaisuus - Taloudellinen vaikuttavuus - Sosiaalinen vaikuttavuus
5. Kulttuurienvälisen vuorovaikutuksen yleiset indikaattorit	
5.1 Kansallisen vähemmistöt	- Virallisesti tunnustetut vähemmistöt
5.2 Maahanmuutto	<ul style="list-style-type: none"> - Mitkä ovat suurimmat maahanmuuttajaryhmät? - Mitkä on vallitseva lähestymistapa maahanmuuttopolitiikkaan (assimilaatio, integraatio, valtavirtaistaminen, yhteisönrakennusmallit, muu)? - Maahanmuuttajien mahdollisuus nauttia oikeuksista ja palveluista - Onko olemassa arviointia maahanmuuttajien integraation tuloksista kotouttamisohjelmissa? - Onko integraatio-ohjelmien osana kansalaisuuskooulutusta?
5.3 Kielet	- Mitkä vähemmistökielet ovat virallisia ja lailla tunnustettuja?
5.4 Lainsäädäntö koskien kulttuurin tai uskonnon motivoimia väkivaltarikoksia	<ul style="list-style-type: none"> - Keitä vastaan väkivalta on suunnattu? - Onko väkivalta ollut viime vuosina nousussa vai laskussa? - Mikä lainsäädäntö säätelee väkivaltarikoksia?
6. Kulttuurienvälisen vuorovaikutus: hallinnan indikaattorit	
6.1 Paikallinen/kansallinen/alueellinen desentralisaatio	- Onko olemassa autonomisia alueita lainsäädännön, kulttuurin, koulutuksen tai kielen suhteen?
6.2 Tärkeimmät poliittiset toimijat	- Ketkä ovat vastuussa ohjelmista tai politiikoista liittyen kulttuurienväliseen vuorovaikutukseen kansallisella, alueellisella tai paikallisella tasolla?
6.3 Ministeriöiden välinen komitea	- Onko olemassa ministeriöiden välistä komiteaa, joka tutkii kulttuurienvälistä vuorovaikutusta osana hallinnon laajuista aloitetta?
6.4 Hallituksen sisäinen yhteistyö/verkosto	<ul style="list-style-type: none"> - Onko olemassa hallituksen sisäistä verkostoa tai virallista yhteistyötä hallituksen eri tasojen välillä? - Ovatko nämä verkostot yleisölle avoimia?
6.5 Osallistumisen mekanismit	- Mitä mekanismeja on olemassa edistämässä vähemmistöjen edustajia osallistumaan kulttuuripolitiikan prosesseihin (edustajat työryhmissä, muodollinen tai epämuodollinen konsultaatio)?

7. Kulttuurienvälinen vuorovaikutus: Kulttuuripolitiikka ja toimenpiteet	
7.1 Hallituksen politiikka ja toimenpiteet	<ul style="list-style-type: none"> - Mitä strategioita, politiikkoja, ohjelmia, hallituksen päätöksiä ja kannanottoja jne. on olemassa kulttuuriministeriössä edistämässä kulttuurienvälistä dialogia kulttuurikentällä? - Mitkä ovat tärkeimmät tavoitteet ja periaatteet tässä?
7.2 Toimet kulttuurivähemmistöjen hyväksi	<ul style="list-style-type: none"> - Mitä lakeja, toimenpiteitä ja ohjelmia on olemassa kulttuurivähemmistöjen kulttuuritoimien tukemiseksi (ohjelmat mediassa, tapahtumat, festivaalit, kulttuurikeskukset, jne.) ?
7.3 Kulttuurivähemmistöjen ammattitaiteilijat	Mitä strategioita, politiikkoja, ohjelmia, hallituksen päätöksiä ja kannanottoja jne. on olemassa kulttuurivähemmistöihin kuuluvien ammattitaiteilijoiden tukemiseksi? (esim. taidenäyttelyt, konsertit, julkaisutoiminta, taiteilijavaihto, joiden päätarkoituksena on edistää vuoropuhelua)
7.4 Kulttuurivähemmistöihin kuuluvat tai maahanmuuttajanaiset	<ul style="list-style-type: none"> - Sisältyvätkö tasa-arvostrategioihin kulttuurivähemmistöihin kuuluvat tai maahanmuuttajanaiset?
8. Kulttuurienvälinen vuorovaikutus: Taidekasvatus	
8.1 Kulttuurienvälinen koulutus	<ul style="list-style-type: none"> - Hallinnoivatko kulttuurienvälistä koulutusta enimmäkseen kulttuuri- vai koulutuspolitiikan tekijät? - Onko kulttuurienvälistä koulutusta erityisenä osatekijänä kummassakaan edellisessä hallinnossa? - Onko kehityksen tai keskustelun alla uusia kulttuurienvälisen koulutuksen muotoja yleistä opetussuunnitelmaa varten?
8.2 Kulttuurienvälisen koulutuksen tavoitteet	<p>Mitkä ovat kulttuurienvälisen koulutuksen tavoitteet?</p> <ul style="list-style-type: none"> - edistää yhteisiä kansallisia arvoja ja identiteettiä - edistää suvaitsevaisuutta, monikielisyyttä ja tasa-arvoa - edistää erilaisten kulttuurin, uskontojen ja perinteiden tutkimusta - muu
8.3 Taide- ja musiikkikoulut	<ul style="list-style-type: none"> - Onko olemassa esimerkkejä taide- tai musiikkikoulujen aloitteista, jotka ovat ottaneet opetussuunnitelman osaksi tuoreita viitteitä, joissa käy ilmi vähemmistöjen tai maahanmuuttajien panos alalla?

8.4 Kulttuurisen kansalaisuuden edistäminen	<p>Onko olemassa esimerkkejä yrityksistä edistää kulttuurista kansalaisuutta osana kulttuurikoulutusta, jonka tavoitteena olisi kasvattaa oppilaiden tietomäärää seuraavissa asioissa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ihmisoikeuksien kunnioitus - kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet monikulttuurisissa yhteiskunnissa - eri maailmanuskontojen historia ja nykyinen tietämys - maan sisällä olevien kulttuurien historialliset ja nykyiset vaikutteet
9. Kulttuurienvälinen vuorovaikutus: Median moniarvoisuus ja sisällön moninaisuus	
9.1 Kansallisten vähemmistöjen tai suurten maahanmuuttajaryhmien ohjelmat ja kanavat valtion omistamissa mediayhtiöissä	- Onko olemassa säännöllisesti lähetettäviä ohjelmia/ kanavia valtion omistamissa yhtiöissä, jotka keskittyvät kansallisiin vähemmistöihin tai suuriin maahanmuuttajaryhmiin?
9.2 Journalistien koulutus ja jatkokoulutus	- Onko valtiollisissa yhtiöissä koulutusohjelmia, jotka herkistävät toimittajat ottamaan huomioon kulttuurienväliset tai vähemmistöille tärkeitä aiheet?
9.3 Valtion omistamien mediayhtiöiden rahoitus	- Rahoittavatko valtion omistamat yhtiöt vähemmistöjen tekemiä tuotantoja?
9.4 Vähemmistökielten laillinen edistäminen ohjelmissa	- Onko olemassa laillisia toimia edistää vähemmistökielten käyttöä tv- ja radio-ohjelmissa?
10. Kulttuurienvälinen vuorovaikutus: Pääsy ja osallistuminen kulttuurielämään	
10.1 Kulttuurienväliset julkiset tilat	- Minkälaisia kulttuurien yhteisiä julkisia tiloja valtio tukee edistääkseen vuoropuhelua?
10.2 Kulttuurivähemmistöjen ja maahanmuuttajien osallistumista kulttuurielämään käsittelevät tutkimukset	<p>Onko olemassa tutkimuksia, jotka monitoroivat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kulttuurivähemmistöjen ja maahanmuuttajien osallistumista kulttuurielämään paikallisella, alueellisella tai kansallisella tasolla? Jos kyllä, mitkä ovat tulokset? - monikulttuuristen festivaalien yleisön kokoonpanoa? Jos kyllä, mitkä ovat tulokset?
10.3 Julkiset kulttuurilaitokset	- Onko kulttuurienvälinen vuoropuhelu osa julkisten kulttuurilaitosten koulutuksellista tai markkinointistrategiaa?

Johtopäätökset

Globalisaatiokehityksen myötä eettisten menettelytapojen merkityksen pohdinta on korostunut ja kysymys globaalin etiikan mahdollisuudesta noussut esiin. Eri alojen ja toimintojen eettisyyden punnitseminen on lähes päivittäin esillä mediassa ja lehtien otsikoissa. Muutoksena aiempaan on se, että pohdinta ei rajoitu vain filosofiseen, humanistiseen tai poliittiseen keskusteluun, vaan eettisyys on saanut tärkeän sijan myös muiden alojen, vaikkapa talouselämän alueella.

Reilun kaupan tuotteiden ja muiden eettisesti ja ekologisesti kestävien tuotteiden valmistajien ja välittäjien menestys osoittaa, että kilpailun koventuessa eettiset ja ekologiset tekijät voivat yhdessä koulutustason nousun ja globaalin median luoman laajemman tietoisuuden kautta vaikuttaa ratkaisevasti kuluttajien tajuntaan ja valintoihin. Pienenevässä maailmassa ihmiset kokevat uhat yhä enemmän yhteisinä ja äänestävät valinnoillaan yhteisen edun ja oikeudenmukaisuuden puolesta. Eettisesti kestävä tuotantotapa ja eettiset brandit ovat tulevaisuuden vahvoja kilpailutekijöitä.

Ajatus eettisten periaatteiden toteutumisen tarkastelusta kulttuuripolitiikan toimialalla nousi esiin noin kolme vuotta sitten, vuonna 2003. Kulttuuriministeri

Tanja Saarela piti kulttuurin ja taiteen etiikan aluetta niin tärkeänä, että hän käynnisti huhtikuussa 2005 Kulttuuripolitiikan etiikka -projektin. Projektin tavoitteena on ollut kulttuuripolitiikan eettisten ulottuvuuksien kartoittaminen kulttuurisista oikeuksista lähtien sekä kulttuuripolitiikan etiikan ja eettisen arvioinnin välineiden suuntaviivojen muotoilu. Työhön käytettävissä olleet resurssit ovat olleet rajalliset ja työ on myös erilaisten väliin tulneiden muuttujien vuoksi välillä keskeytynyt ja ollut hajanaista. Työtä on kuitenkin sitkeästi jatkettu toiveena kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden viitekehyksen avaaminen ja rakentaminen.

Halusimme kysyä, millaista on eettisesti kestävä taide ja kulttuuri sekä miten sitä voidaan edistää kulttuuripolitiikan keinoin? Taiteen ja kulttuurin eettinen ulottuvuus avautui selvityksen aikana hyvin laajana. Kysymys etiikasta koskettaa kaikkien ihmisten ja väestöryhmien oikeuksia ja kulttuuritoiminnan kaikkia rajapintoja. Työn aikana kirkastui kysymyksenasettelun perustava merkitys arjessa tehtävien valintojen ja toteutettavan kansallisen ja kansainvälisen politiikan kivijalkana. Etiikka ja kulttuuri on perinteisesti mielletty politiikassa pehmeiksi lähestymistavoiksi ja niitä

on käytetty juhlapuheiden lajityypeissä. Tavoitteenamme on ollut tehdä etiikan kysymyksenasettelut näkyviksi arkisten valintojen tasolla ja näin tarkasteltuna ne ovat osoittautuneet hyvinkin koviksi ja konkreettiseksi ihmisten arkeen ja elämään liittyviksi poliittisiksi valinnoiksi seurausvaikutuksineen.

Kävimme läpi ja analysoimme hyvin laajan aineiston. Analyysin kohteina ovat olleet kulttuuripoliittiset ja kulttuuripoliittikkaan liittyvät dokumentit: sopimukset, julistukset, lainsäädäntö, hallitusohjelmat, strategiat ja normit sekä hallintokäytännöt. Tekstianalyysissa on lähdetty liikkeelle kansainväliseltä tasolta ihmisoikeuksista, Unescon ja muiden YK:n erityisjärjestöjen sekä EU:n ja Euroopan neuvoston julistuksista, sopimuksista ja ohjelmista. Suomen tasolla on analysoitu lainsäädäntöä, hallitusohjelmaa ja ministeriön strategioita sekä sen alaisen hallinnon toimialaan liittyviä eettisiä ohjeita. Kulttuuripoliitiikan etiikkaan liittyviä kansainvälisiä ja eri valtioiden aloitteita on olemassa runsaasti. Monet kansainväliset raportit ja ohjelmajulistukset sivusivat eettisiä teemoja 1990-luvulla.

Olemme käyttäneet selvityksessä Suomen opetusministeriön kulttuuripoliitiikan toimialan laajaa määrittelyä, johon kuuluvat kirjallisuus, musiikki, teatteri ja tanssitaide, kuvataide, museot ja kulttuuriperintö, kirjastot, muotoilu ja arkkitehtuuri, elokuva- ja muu audiovisuaalinen kulttuuri, kulttuurituotanto, urheilu sekä lapsi- ja nuorisopoliittikka. Tarkastelun ytimessä ovat olleet taiteen ja kulttuurin toimialat, kulttuuriperintö sekä viestintä; soveltavina aloina tarkasteluun on otettu mukaan kulttuuritoimialojen talous sekä taiteen merkitys ihmisten sosiaaliselle ja henkiselle hyvinvoinnille.

Kulttuuripoliitiikan etiikkaan liittyviä lähestymistapoja ovat esimerkiksi kulttuuriperintö, elämäntapa ja identiteetti, kulttuurin elinvoimaisuus, monimuotoisuus ja jatkuvuus, kulttuurin infrastruktuuri, saatavuus, pääsy ja osallistuminen kulttuurielämään, esteetön saavutettavuus, kulutus, median moniarvoisuus, sisällön moninaisuus, etniskulttuurinen ja muu vähemmistöihin liittyvä moninaisuus, sosiaalinen koheesio, kulttuurienvälinen vuorovaikutus, kulttuuripoliittikka, hallinto ja toimeenpano sekä taidekasvatus.

Kulttuuripoliitiikan etiikkaan ja kulttuurisiin oikeuksiin liittyvä ja sen yhteydessä käytetty käsitteistö on hyvin kirjavaa ja moninaista. Kävimme läpi erilai-

sia määritelmiä ja valitsimme selvitystyömme kannalta hyödyllisimmät työkaluiksemme. Jatkotyön haasteena on edelleen käsitteistön epätasällisuus. Tarvitaankin lisää käsitteanalyysiä ja keskustelua käytettyjen termien yhteismitallisuudesta.

Kulttuuripoliitiikan mielsimme Jarmo Malkavaaran määrittelyn mukaan niiden toimenpiteiden kokonaisuudeksi, joilla yhteiskunnan eri toimijat tietoisesti pyrkivät vaikuttamaan ja vaikuttavat yhteiskunnan kulttuuritoimintoihin. Etiikan ja eettisyyden käsitteiden sisältöjä lähestyimme Ilkka Niiniluodon tavoin hahmottamalla moraalin käsityksiksi hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä ja etiikan filosofiseksi teorioksi moraalin luonteesta sekä pyrkimykseksi ilmaista moraalin sisältöä toimintakoodien ja normatiivisten periaatteiden avulla. Valintoja ja päätöksiä tehtäessä perustelut voivat tukeutua hyve-, velvollisuus- tai hyötyetiikkaan. Eettiset valinnat eivät ole mustavalkoisia oikea tai väärä -asetelmia, vaan niitä voidaan eri tilanteissa perustella eri lähtökohdista ja niillä voidaan tavoitella erilaista vaikuttavuutta. Kulttuuripoliittikassa tärkeintä on tehdä moraalisia valintoja tietoisesti ja läpinäkyvästi eettisten vaikutusten systemaattisen tarkastelun kautta.

Kulttuuristen oikeuksien määrittelyssä oli suurta apua Pentti Arajärven sivistyksellisiä oikeuksia koskevista tutkimustyöstä. Kulttuuriset oikeudet kuuluvat ihmisoikeuksiin kansalaisoikeuksien, poliittisten ja taloudellisten oikeuksien ohella ja ne ovat yksi sivistyksellisten oikeuksien alakategoria. Ne ovat keskeisiä kansojen identiteetin, yhtenäisyyden, itsemääräämisoikeuden ja omanarvontunnon kannalta.

Kulttuuripoliitiikan eettiset kysymykset ovat aina kytkeytyneet tavalla tai toisella kulttuuristen ihmisoikeuksien kehitykseen. Kulttuuripoliitiikan historia osoittaa, että kulttuuri-identiteettien suuntaamista ja rakentamista on perusteltu nimenomaan eettisenä kulttuurisena tavoitteena osana yleispolitiikkaa.

Havainnollistaaksemme kulttuuripoliitiikan eettistä näkökulmaa loimme työ kuluessa uuden kulttuuripoliitiikan etiikkaa kuvaavan reilun kulttuurin käsitteen, jonka määrittelimme seuraavasti:

Reilu kulttuuri merkitsee kulttuuristen oikeuksien toteutumista ja osallisuutta kulttuuriseen merkityksentoon ikään, sukupuoleen, kieleen, vammaisuuteen, etniseen, uskonnolliseen tai kulttuuriseen taustaan

katsomatta.

Reilun kulttuurin ulottuvuudet ryhmittelimme seuraaviin kategorioihin:

1. Pääsy ihmiskunnan ja oman kulttuuripiirin traditioon,
2. fyysinen, alueellinen ja kulttuurinen saavutettavuus ja saatavuus,
3. kulttuuritarjonnan moninaisuus ja osuvuus,
4. kulttuuritarjontaan osallistuminen sekä
5. mahdollisuus, osallisuus ja kyky kulttuuriseen itseilmaisuun ja merkitystuotantoon.

Taiteen ja kulttuurin kohdalla paljon keskustelua herättänyt perustavanlaatuinen, ytimeltään eettinen kysymys koskee sitä, onko taiteella ja kulttuurilla ensisijaisesti itseisarvo sinänsä vai pitäisikö näitä alueita tarkastella niiden välillisen hyödynnettävyyden kautta.

Kulttuuripolitiikan yhteiskunnallinen merkityksellisyys ja perustelu syntyy kahdesta pilarista: demokratiasta ja diversiteetistä, vastuueteoksesta ja vapauseetoksesta. Demokratia merkitsee kulttuuripolitiikassa pyrkimystä kulttuuriperinnön, taiteen ja kulttuurin tasa-arvoiseen saavutettavuuteen, saatavuuteen ja osallisuuteen paikallisessa tai globaalissa yhteisössä. Diversiteetti tarkoittaa luovuuden ja kulttuurisen moninaisuuden kunnioitusta sekä vuorovaikutuksen edistämistä tietyn kulttuurin sisällä ja myös eri kulttuurien kesken.

Kulttuuripolitiikan eettiset lähtökohdat eivät ole keskenään ristiriidattomia, vaan niiden kesken on olemassa aitoja ja voimakkaita jännitteitä. Esimerkkejä ristikkäisistä intresseistä ja tulkinnoista löytyy useita. Kulttuuripolitiikassa taiteen ja kulttuurin arvo voidaan johtaa taiteen itseisarvosta ja korkeasta laadusta tai taiteen ja kulttuurin hyödyistä yksilön ja yhteisön kannalta. Taiteen ja kulttuurin on nähty olevan joko osallisina sosiaaliseen syrjäytymiseen taiteen laadullisen arvioinnin erottelevan ja luokittelevan näkökulman kautta tai sosiaalista syrjäytymistä estävänä sekä sosiaalista koheesiota ja terveyttä edistävänä osana kulttuurisesti rikasta hyvinvointiyhteiskuntaa. Kumpaakin näkökulmaa puolustavia argumentteja ja tutkimustuloksia voidaan esittää. Näiden näkökulmien ei myöskään tarvitse aina sulkea toisiaan pois, mutta käytännön päätöksenteossa näiden näkökulmien kesken on olemassa myös selviä ristiriitatilanteita. Viime vuosikymmenen aikana vallinneen taiteen instrumen-

taalisuus ja taloudellinen soveltaminen ovat korostuneet ja vastaavasti taiteen autonomian ja itseisarvon alue on pienentynyt.

Kulttuuripoliittiset valinnat muodostuvat erilaisiksi sen mukaan, johdetaanko eettinen perustelu hyveetiikasta, velvollisuusetiikasta vai seurausetiikasta. Sen mukaan, mitä etiikan näkökulmaa sovelletaan, voidaan puhua kulttuuripolitiikan eettisten valintojen erilaisista ulottuvuuksista ja lähestymistavoista, joita voidaan kuvata "vapauseetoksen", "oikeuseetoksen" tai "hyötyeetoksen" painotuksin. Mikään näistä valinnoista ei sinänsä ole toinen toistaan "eettisempi" tai "arvokkaampi". Kulttuuripolitiikan eettisen tarkastelun tavoitteena voisikin olla ensisijaisesti kulloisenkin valintaprinsiipin ja valitsijan oman position selvittämien ja näkyväksi tekeminen sekä eri valintojen vaikuttavuuden arviointi.

Luovuuden käsite liittyy vahvasti vapauseetokseen, itseilmaisuun ja taiteen autonomiaan. Vastuueteoksesta korostuvat kulttuuriperintö, yhteisöllisyys ja kulttuuripalvelujen tasa-arvoinen saatavuus. Luovuus on evoluutiossa kehittynyt ominaisuus, jossa asioiden ja merkitysten yhdisteleminen uusilla tavoilla parantaa selviytymismahdollisuuksia. Luovuus ei siis ole vain ihmislajin ominaisuus tai vain yksilön ominaisuus. Luovuuden keskeisiä edellytyksiä ovat elinympäristön, tietojen ja taitojen riittävä diversiteetti sekä kokeilemisen mahdollisuuden turvaava riittävä turvallisuus ja vapaus. Luovuus on innovaatiojärjestelmän edellytys. Innovaatio voidaan määritellä luovien ideoiden soveltamiseksi yhteisön ja yhteiskunnan käyttöön ja käytäntöihin. Innovaatio tapahtuu siellä, missä yhteisön käytäntö muuttuu. Sovellusalueesta riippuen voidaan puhua kulttuurisista, sosiaalisista, kaupallisista sekä myös eettisistä innovaatioista. Tiede, taide ja kulttuuri ovat luovuuden ydinalueita. Näiden alueiden kokeiluresursseihin ja -vapauteen yhteisöt ja yhteiskunta ovat erityisesti panostaneet, koska niiden avulla ylläpidetään luovaa kapasiteettia ja kehitetään yhteisön luovaa pääomaa. Kulttuuripolitiikkaa voidaan perustella sekä innovaatiojärjestelmän perustasolla että soveltavalla tasolla yhtä hyvin autonomisena ja itseisarvoisena luovana pääomana tai innovaatio- ja edistystekijänä.

Kulttuuripolitiikassa joudutaan tekemään valintoja erilaisten eettisten lähtökohtien ja painotusten välillä. Valinnat eivät voi perustua täydellisen arvorelativis-

min tai -absolutismin utopistisiin ideoihin, vaan eettisen ulottuvuuden vaihtoehtojen ja vaikuttavuuden analyysiin sekä tietoisuuteen erilaisista eettisistä lähtökohdista.

Eettisistä julistuksista ja eettisiä tavoitteita sisältävistä sopimuksista ei maailmassa ole puutetta. Monissa näistä julistuksista on jollakin tasolla mukana myös kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus. Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus on usein saanut myös sitovien normien muodon esimerkiksi perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kohdalla. Ongelmaksi muodostuu, toteutuvatko nämä periaatteet reaalityodellisuudessa vai jääkö niiden perimmäinen funktio rituaalisen autokommunikaation tai juhlapuheiden tasolle.

Kulttuuripolitiikan ratkaisevat eettiset valinnat tapahtuvat suurimmaksi osaksi näkymättömiin jäävissä arkisissa käytännöissä ja siksi on tärkeää avata niitä taiteen ja kulttuurin hallinnon, instituutioiden, järjestöjen ja yhteisöjen käytännön toimia ja tilanteita, joissa eettiset valinnat todellistuvat. Kovin syvälle näissä pohdinnoissa ei päästä ilman tarkempaa tutkimus- ja selvitystyötä.

Taiteen ja kulttuurin kohdalla eettiset kysymykset ovat nousseet esiin ehkä eniten sananvapauden ja ilmaisuvapauden toteutumisen ja sensuurin kysymyksinä tai kulttuuristen ja kielellisten ryhmien sekä erityisryhmien kulttuuristen oikeuksien toteutumisen kysymyksinä. Kulttuuripolitiikan etiikka ei kuitenkaan koske vain vähemmistöryhmiä, vaan siinä on kyse jokaisen ihmisen, jokamiehen kulttuuristen oikeuksien toteutumisesta.

Selvitystyömme tuloksina esitämme seitsemän kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen edistämiseen, eettisten valintojen näkyväksi tekemiseen sekä eettisen vaikuttavuuden arvioinnin kehittämiseen tähtäävää toimenpide-ehdotusta:

1. Toivomme, että kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden tarkastelu jatkuu myös seuraavalla hallituskaudella hallitusohjelman strategisena painopisteenä ja että siitä seuraa kulttuuripolitiikan jatkuvan eettisen arvioinnin kehittämistyö ja toimintatapa. Taide ja kulttuuri ovat herkkiä yhteiskunnan tilan ilmaissijoita myös suhteessa yhteiskunnan eettiseen omaan-tuntoon sekä ihmisoikeuksien toteutumiseen.

2. Reilu kulttuuri on sateenvarjokäsite, jonka alle kuuluu monia erilaisia taiteen ja kulttuurin etiikkaan liittyviä toimia ja toimijaryhmiä. Kulttuuripolitiikan eettisen ulottuvuuden tarkastelua ja siitä käytävää keskustelua varten tarvitaan eri tahojen laaja-alaista aktivoitumista. Poikittaisen keskustelun synnyttämiseksi ehdotamme kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kehittämistä. Tätä varten ehdotamme laajapohjaisen, erilaisia yhteiskunnallisia intressejä ja asiantuntijatahoja edustavan kulttuuripolitiikan etiikka -työryhmän nimittämistä vuosille 2007–2010. Työryhmän tehtävänä olisi taiteen ja kulttuurin eettisten näkökulmien edelleen jäsentäminen, reilua kulttuuria edistävien kulttuuripoliittisten toimien löytäminen sekä yhteiskunnallisen keskustelun synnyttäminen näistä kysymyksistä.

3. Kulttuuripolitiikan alueella eettisten periaatteiden toteutumista on vaikea arvioida ilman erilaisia laadullisia ja määrällisiä mittareita ja muita apuvälineitä. Kansainvälisten kulttuuripolitiikan etiikan indikaattorien kehittämiseksi on tehty joitakin aloitteita ja arviointivälineiden kehittämisen lähtökohdiksi on olemassa alustavia selvityksiä ja tutkimuksia. Kunnianhimoisena lähtökohtanamme on toive siitä, että kulttuuripolitiikan eettinen arviointi saataisiin tulevaisuudessa kytketyksi pysyväksi osaksi kulttuuripolitiikan kehittämistä ja arjen todellisuutta. Tämänhetkistä todellisuusvajetta ja kuilua ylittämään voitaisiin kehittää toiminnan eettisyyden selkeitä mittareita ja indikaattoreita. Toisaalta taiteen ja kulttuurin etiikka on äärimmäisen herkkä ja haavoittuva alue ja on tärkeää, ettei luovuutta ja kulttuurista moninaisuutta arvioida liian karkein, yksipuolisin tai tarkoitushakuisin välinein.

Kansallisella tasolla olemassa olevat kulttuuritilastot eivät anna sinänsä riittäviä valmiuksia tähän tarkasteluun, vaan osittain niiden avulla ja niitä edelleen kehittämällä, mutta toisaalta myös osana kulttuuri-toimialojen kansantaloudellisen vaikuttavuuden arviointiin tähtäävää vuonna 2007 Tilastokeskuksen kanssa käynnistytävää Kulttuurin satelliittia on tarpeen kehittää tilastollisesta tietoperustasta sopivia indikaattoreita mittaamaan myös taiteen ja kulttuurin eettisten periaatteiden ja tavoitteiden toteutumista. Tarvitaan näiden ulottuvuuksien jatkuvaa yhteismitallista evaluointia ja aikasarjoja kehityssuuntien todentamiseksi ja

poliittisen päätöksenteon tietoperustan vahvistamiseksi. Ehdotamme kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin indikaattoreiden kehittämisprojektin käynnistämistä vuosille 2007–2010.

4. Ehdotamme yhteistyössä ulkoasiainministeriön kanssa, osana Suomen kehitysyhteistyötä kulttuurin ja kehityksen monenkeskisen, eettisesti kestäväan kulttuurituotantoon, kulttuuriyrittäjyyteen ja henkisen omaisuuden järjestelmän toimivuuteen keskittyvän yhteistyöhankkeen käynnistämistä. Kehitysyhteistyössä eri maiden omien kulttuuritoimialojen tuotantojen kehittäminen voi toimia ratkaisevan tärkeänä yhteisön identiteettiä ja sosiaalista koheesiota voimistavana, globaalia diversiteettiä ja vuoropuhelua ylläpitävänä sekä taloutta kohentavana tekijänä.

5. Euroopan unionissa vuosi 2008 tulee olemaan kulttuurienvälisen vuoropuhelun teemavuosi. Esitämme, että Suomi tekee aloitteen Euroopan unionissa kansainvälisten kulttuuripolitiikan ja kulttuurisen diversiteetin eettisen arvioinnin indikaattorien Fair Culture -kehittämisprojektista vuosiksi 2007–2010. Tämä vaatii sekä kotimaassa että kansainvälisesti vuosien, ehkä vuosikymmenten ponnistelun, mutta jostakin on aloitettava ja rohkenemme nähdä tässä Euroopalle ja myös Suomelle tarjoutuvan tilaisuuden toimia kulttuurienvälisen siltojen rakentajana kansainvälisessä kontekstissa.

6. Reilu kulttuuri? -selvityksen aikana kävi ilmi eettisten kysymysten laajuus ja erilaisuus taiteen ja kulttuurin eri toimialoilla. Hyvin monissa kohdin julkaisuamme olemme joutuneet toteamaan, että eri aiheista tarvitaan lisää selvitys- ja tutkimustyötä. Erityisesti eri taiteen alojen kohdalla olemme pystyneet vain raapaisemaan pintaa ja antamaan joitakin viitteitä alan eettisiin kysymyksiin. Toivomme, että taiteen ja kulttuurin eri sektoreilla käynnistyy myös kunkin alan eettisten erityispiirteiden syvällisempi ja perusteellisempi kartoitus, pohtiminen ja selvitystyö. Uskomme, että kulttuuristen oikeuksien ja eettisten periaatteiden tutkimus eri aloilla voi avata prisman tavoin merkittäviä uusia näköaloja ja kysymyksenasetteluja yhteiskunnalliseen keskusteluun ihmisoikeuksista ja ihmiskuvasta laajemminkin globaalissa todellisuudessa.

7. Toivomme, että kulttuuripolitiikan eettisen arvioinnin kokonaisuuteen sisällytetään jatkossakin laaja-alaisesti kulttuurinen diversiteetti, tasa-arvo, monikulttuurisuus, vähemmistöt, kulttuurinen lastensuojelu, eettinen hallintomenettely, ammattieettiset koodit sekä eettisiä näkökulmia sisältävät normit, ohjeet, suositukset ja tavoitteet.

Meitä on tätä kirjaa tehdessämme kiinnostanut kuulu eettisten julistusten ja todellisuuden välillä. Maailman polttavat ongelmat edellyttävät eettistä herkkyyttä arkisissa käytännöissä ja jokapäiväisessä päätöksenteossa. Erityisen kirkkaina nämä kysymykset näkyvät taiteen ja kulttuurin alueilla. Kulttuuripolitiikan etiikka -projektin sekä kansainvälisesti että kotimaassa herättämä suuri kiinnostus kannustaa jatkamaan tämän haastavan, mutta erittäin ajankohtaisen ja merkityksellisen aiheen käsittelyä.

Filosofinen, antropologinen tai sosiobiologinen kysymys siitä, onko olemassa ihmiselle lajityypillinen, universaalin etiikan perusta, ei ehkä loppujen lopuksi ole niin kiinnostava kuin kysymys siitä, pystymmekö ihmiskunnan yhteisten uhkien ja haasteiden oloissa ihan arkisesti sopimaan yhteisestä hyvästä eli globaalin etiikan tasapuolisista pelisäännöistä. Tässä prosessissa taide ja kulttuuri voivat toimia moninaisuuden puolustajina, totuusvajeen vähentäjinä, eettisen ulottuvuuden näkyväksi tekijöinä ja oikeudenmukaisuutta koskevien kysymysten herättäjinä. Kulttuuripoliittisin valinnoin voidaan tukea ja edistää näitä taiteen ja kulttuurin tehtäviä. Selvityksemme avasi kymmenittäin kysymyksiä kulttuurin, taiteen eettisistä lähtökohdista sekä kulttuuripolitiikan mahdollisuuksista edistää kulttuuristen oikeuksien toteutumista osana ihmisoikeuksia ja ihmisyyttä. Näiden kysymysten tarkastelu edellyttää tietopohjan laventamista, laajaa ja avointa yhteiskunnallista keskustelua sekä herkkyyttä ja valppautta ihmisyyden suojelemiseksi.

Lähteet

- Ahponen, Pirkkoliisa & Kangas, Anita (2004) Construction of Cultural Policy. Jyväskylä: SoPhi.
- Arajärvi, Pentti (2006) Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Bauer, Joanne (2003) The Challenges to International Human Rights. Carnegie Council on Ethical and International Affairs.
- Code for sustainable development in Sport (2000) Recommendation of the Committee of Ministers to Member States on the European Sports Charter.
- Coombe, Rosemary J. (2005) Cultural Rights and Intellectual Property Debates. In Cultural Rights. Teoksessa Human Rights Dialogue. Series 2 Number 12. Carnegie Council on Ethical and International Affairs, 34-36.
- The Council of Europe (1984) European Anti-Doping Charter for Sport.
- The Council of Europe (1986) European Charter on Sport for All: disabled persons.
- The Council of Europe (1999). Committee for the Development of Sport (CDD) 1966-1998.
- Creative Nation; Commonwealth Cultural Policy (1994) Australian Government.
- Cultural Rights (2005) Human Rights Dialogue. Series 2 Number 12. Carnegie Council on Ethical and International Affairs.
- Culture and Sustainable Development; a Framework for Action (1999). The World Bank.
- Danida (2000) The Power of Culture. The Cultural Dimension in Development. Royal Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Danida (2002) Kultur og udvikling. Strategi og retningslinjer. Udenrigsministeriet
- Danish Ministry of Foreign Affairs (2003) A World of Difference. The Government's Vision for New Priorities in Danish Development Assistance 2004-2008 .
- Dawson, E. (2003) Library ethics and the problem with patriotism, Teoksessa Roberto, K. & West, McFarland & Co, Jefferson, J. Revolting Librarians Redux. North Carolina, 95-100.
- Digital Manipulation Code of Ethics (1991.) USA: National Press Photographers Association.
- Donders, Yvonne (2004) The Legal Framework of the Right to part in Cultural Life. Background paper for the Congress on Cultural Rights and Human Development. Barcelona: Interarts.
- EBU (2003) International Standard. Quality Management Systems. Requirements for Radio, TV Broadcasters and Internet. Content Producers.
- Ekholm, Kai (1997) Kielletyt kirjat 1944 –1946. Yleisten kirjastojen kirjastoistot 1944 –1946. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjasto.
- Euroopan neuvosto (1998) Syrjästä esiin; Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Eurooppalainen urheilun peruskirja (1975/1992).
- Evans G E (2004) Developing Library and Information Centre Collections. Englewood. Libraries Unlimited.
- Euroopan Neuvosto (1989) Dopingin vastainen yleissopimus.
- Euroopan Neuvosto (1985) Eurooppalainen yleissopimus katsojien väkivallasta ja epäsovivasta käyttäytymisestä urheilutilaisuuksissa.
- Featherstone, Mike (1990) Postmodernism and Consumer Culture. London: Sage.

- Fisher, Rod, et.al. (toim.) (1993) Human Rights and Cultural Policies in a Changing Europe. The Right to Participate in Cultural Life. Helsinki: Arts Council of Finland.
- Foot, John (2005) Indicators for Monitoring Cultural Diversity, Social Cohesion and Inter-Cultural Dialogue within the Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe. Draft for Discussion. ERICarts and Council of Europe. (www.ericarts.org/web/files/131/en/intercultural_dialogue_johnfoot.pdf)
- Garnham, Nicholas (2005). From cultural to creative Industries: An analysis of the Implications of the 'creative industries' approach to arts and media policy making in the UK. The International Journal of Cultural Policy Vol. 11 Number 1(March).
- Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Suom.toim Mikko Lehtonen et.al. Tampere: Vastapaino.
- Hallamaa, Jaana et.al. (toim.) (2006) Etiikka ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hewison, Robert & Holden, John (2004) The Right to Art. Making aspirations reality. London. Demos.
- Holden, John (2004) Capturing Cultural Value. How culture has become a tool of government policy. London. Demos.
- Hynes, Arleen Mc Carthy & Hynes-Berry, Mary (1986) Bibliotherapy; The Interactive Process. A Handbook. Colorado: Westview Press.
- Häusermann, Julia (1993) The Right to Participate in Cultural Life. Teoksessa Fisher, Rod, et.al. (toim.) Human Rights and Cultural Policies in a Changing Europe. Helsinki: Arts Council of Finland, 109-133.
- Häyrynen, Simo (2006) Suomalaisen yhteiskunnan kulttuuripolitiikka. Jyväskylä: SoPhi.
- Ihanus, Juhani (toim.) 1985 Sanojen liikkeitä. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.
- International Olympic Committee (2004) Code of Ethics. IOC Ethics Commission.
- Iso-Aho, Juha & Lyijynen, Elina (toim.) (2005) Unohda hyvä veli - Toimi oikein kulttuurituottajana. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu Humak.
- Jämsä, Auli (2006) Matrikelitaiteilijaksi valikoituminen – Suomen Kuvaamataiteilijat - hakuteoksen (1943) kriteerit. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities 61.
- Kaitavuori, Kaija (2003) Taiteella on sosiaalinen tilaus. Taide 1/03.
- Kallio, Soile (2005) Viittomakielen tulkin kulttuurienvälinen viestintäkompetenssi tulkatussa vuorovaikutustilanteessa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kauppinen, Ilkka (toim.) (2004) Moraalitalous. Tampere: Vastapaino.
- Koivisto, Nelli & Malkamäki, A. (2004) Naiset ja miehet numeroina SLU-yhteisössä. SLU, Liikunnan ja Urheilun Maailma, 12.
- Kulturrådet (1996) Promoting Culture.
- Kunnas, Veikko (2005) Audiovisuaalisen politiikan linjat. Helsinki: Opetusministeriön julkaisu 2005:8.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka; Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Helsinki: Vastapaino.
- Kymlica, Will (2005) A European Experiment in Protecting Cultural Rights. Teoksessa Cultural Rights. Human Rights Dialogue. Series 2 Number 12. Carnegie Council on Ethical and International Affairs, 28-30.
- Könkkölä, Kalle; Salovaara, Sari; Tiensuu - Nylund, Mervi (toim.) (2002) Kulttuuria kaikille Helsinki: Opetusministeriö.
- Laaksonen, Annamari (2004) Cultural Rights, Policies and Participation. Presentation at the International Seminar on Training Cultural Management and Policies. Girona. Painamaton lähde.
- Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Seppo & Piela, Ulla (toim.) (2005) Kansanetiikka; Käsitteitä hyvästä ja pahasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lahtinen, Matti; Rekola, Juha (toim.) (2001) Kulttuuri ja kehitys - seminaariraportti Helsinki: KEPA Kehitysyhteistyön palvelukeskus ry, Raporttisarja No 49.
- Lash, Scott (1990) The Sociology of Postmodernism. London - New York: Routledge.
- Lash, Scott (2002) Recognition and Difference Politics, Identity, Multiculture. London: Sage.
- Lash, Scott (2002) Critique of Information. London: Sage.
- Leppämäki, Laura (2005) Tekijänoikeuden toinen puoli: moraalinen oikeus. Tiedepolitiikka 3/05, 7-18.
- Lévi-Strauss, Claude (2004) Rotu, historia ja kulttuuri. Helsinki: Gaudeamus.
- Liikanen, Hanna-Liisa (2003) Taide kohtaa elämän. Arts on Hospital –hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Keuruu: Otava.
- Liikunnan ja Urheilun tarina (2003). Liikunnan ja Urheilun Maailma 17, erikoispainos. Helsinki: Suomen Liikunta ja Urheilu.
- McGuigan, Jim (2004) Rethinking Cultural Policy. Glasgow: Open University Press.
- Malkavaara, Jarmo (1989) Kauneus ja mahti. Taidejärjestelmän ja poliittis-hallinnollisen ohjausjärjestelmän välisten suhteiden taidekeskeistä tarkastelua. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Martikainen, Tuomas (toim.) (2006) Ylirajainen kulttuuri; etnisyyt Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Matarasso, François (1997) Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts (Comedia).
- Matarasso, François (2003) Smoke and mirrors: a response to Paola Merli's "evaluating the social impact of participation in arts activities". *International Journal of Cultural Policy* vol. 9(3), 337-346.
- Mercer, Colin (2002) Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development. The Bank of Sweden Tercentenary Foundation.
- Mitchell, Ritva & Kanerva, Anna (2004) Onko sukupuolella merkitystä, onko toimenpiteillä vaikutusta taiteissa ja kulttuurissa? sukupuolivaikutusten arviointia taiteen ja kulttuurin toimialalla. Helsinki: Cupore.
- Museoviraston aineistojen ja kulttuuriperintöä koskevien sopimusten viitteet löytyvät sivustosta <http://www.nba.fi/>.
- Möttönen Katja (2000) Kansalaisten kulttuurioikeudet Euroopan Unionin kulttuuripoliitikassa. Teoksessa Linko, Maaria; Saresma, Tuija; Vainikkala, Erkki (toim.) Otteita kulttuurista. Kirjoituksia nykyajasta, tutkimuksesta ja elämäkerrallisuudesta. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 65. Jyväskylän yliopisto, 165-182.
- New Encyclopedia Britannica.
- Niiniluoto, Ilkka & Sihvola, Juha (toim.) (2005) Nykyajan etiikka; Keskustelua ihmisestä ja yhteisöstä. Helsinki: Gaudeamus.
- Niiniluoto, Ilkka Onko yrityksillä moraalista vastuuta? (2005). Teoksessa Niiniluoto, Ilkka & Sihvola, Juha (toim.) Nykyajan etiikka; Keskustelua ihmisestä ja yhteisöstä. Helsinki: Gaudeamus, 23-60.
- Nordenstreng, Kaarle (1995) Median tehtävät yhteiskunnassa. Teoksessa Sana Elina (toim.) Tietopista mediapeliin. WSOY.
- Opetusministeriö(1999). Museo 2000 - museopoliittinen ohjelma.
- Komiteanmietintö 31. Helsinki.
- Opetusministeriö (2003). Alueiden vahvuudeksi. Helsinki.
- Opetusministeriö (2003) Kirjastostrategia. Helsinki.
- Opetusministeriö (2003). Lastenkulttuuripoliittinen ohjelma Helsinki.
- Opetusministeriö (2002) Taide on mahdollisuuksia. Ehdotus valtioneuvoston taide- ja taiteilijapoliittiseksi ohjelmaksi Helsinki. Taide- ja taiteilijapoliittinen toimikunta TAO.
- Opetusministeriö (2006). Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus Helsinki.
- Opetusministeriön maahanmuuttopoliittiset linjaukset (2003). Helsinki: Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003:7.
- Opetusministeriön strategia 2015 (2003). Helsinki: Opetusministeriön julkaisuja 2003: 11.
- Opetusministeriön tulossuunnitelma 2005 (2005). Helsinki: Opetusministeriön julkaisuja 2005:2
- Our Next Major Enterprise. Scottish Executive.Final Report of the Cultural Commission (2005).
- Papanek, Victor (1971) Design for the real world. London: Thames and Hudson.
- Papanek, Victor (1995) The Green Imperative. London: Thames and Hudson.
- Perrot-Lanaud, Monique et al. (2005) UNESCO and Sustainable Development. Unesco: Education for Sustainable Development and Bureau of Strategic Planning.
- Perttunen, Irma-Liisa (1999) Globaalia etiikkaa rakentamassa. <http://global.finland.fi>
- Pitkänen, Pirkko (2006) Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä. Helsinki: Edita.
- Prott, Lyndel V. (1998) International Standards for Cultural Heritage. Teoksessa World Culture Report. Unesco.
- Pyysiäinen, Ilkka (2005) Synti. Ajatuksin, sanoin ja töin. Helsinki: WSOY .
- Regeringens skrivelse till riksdagen - Sveriges politik för global utveckling. (2004) Skr. 2004/05:161.
- Reilu peli (2005). Helsinki: SUL.
- The Right to Participate in Cultural Life (1994) Teoksessa Human Rights and Cultural Policies in a Changing Europe; Teoksessa Fisher, Rod; Groombridge, Brian; Häusermann, Julia; Mitchell, Ritva (toim.). CIRCLE Publication No 6. Helsinki: Arts Council of Finland.
- Salonen, Annamari & Villa, Susan (toim.) (2006) Rasismi ja etninen syrjintä Suomessa. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.
- Salovaara, Sari; Jeronen, Eeva; Lindroos, Outi (toim.) (2004) Taide tarjolle, kulttuuri kaikille - Vammaiset ja kulttuuri -toimikunnan ehdotus toimenpideohjelmaksi. Helsinki: Opetusministeriö.
- Sen, Amartya (1997) Human rights and Asian Values. New York: Carnegie Council on Ethical and International Affairs.
- Seppälä, Pekka; Vainio-Mattila, Arja (2000) Navigating Culture: A road map to culture and development. Helsinki: Ministry for Foreign Affairs.
- Sevänen, Erkki (1998) Taide instituutiona ja järjestelmänä. Modernin taide-elämän historiallis-sosiologiset mallit. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sida (2000) Policy for Sida's international development cooperation in the field of culture.
- Sosiaalibarometri 2000 Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto.

Stamatopoulou, Elsa (2004) Why Cultural Rights Now? Presentation in Carnegie Council on Ethical and International Affairs.

Stavenhagen, Rodolfo (2001) Cultural Rights: A Social Science Perspective. Netherlands : Kluwer Law International.

Strategi for Norges kultur- og idrettssamarbeid med land i sor (2005).

Tohmo, Kristiina (2004) Aboriginaalitaide ja tekijänoikeudet. Bumerangi 2.

Toiminta- ja taloussuunnitelma 2006-2009 (2005). Helsinki: Opetusministeriön julkaisuja 2005:4.

Tuomioja, Erkki (2001) Puhe Kulttuuri- ja kehitys -seminaarissa. Kulttuuri ja kehitys -seminaariraportti.

Udenriksministeriet (2000) Partnership 2000. Denmark's development policy.

Ulkoasianministeriö (2004) Valtioneuvoston periaatepäätös kehityspoliittiseksi ohjelmaksi (2004).

Ulkoasianministeriö (2005) Suomen kehitysyhteistyö

UNDP (2004) Human Development Report.

Unesco (1978) International Charter of Physical Education and Sport.

Unesco. Code of Sports Ethics (1992).

Unesco. Final Report. Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development. (1998) Stockholm, Sweden, 30 March - 2 April 1998.

Unesco. Moninaisuus luovuutemme lähteenä (1998). Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti.

United Nations General Assembly (2005). World Summit Outcome (A/60/L.1)

Utenriksdepartementet (2005) Strategi for Norges kultur- og idrettsamarbeid med land i sor. Helsinki: Ulkoasianministeriö.

Valtioneuvoston periaatepäätös taide- ja taiteilijapolitiikasta (2003). Helsinki: Opetusministeriö.

Vartia, Arja (2006) Eettiset arvot kirittävät bisnestä. Kauppalehti. Vip 28.8., 20-21.

Vänttinen, Ahti (2006) Surkeita sopimuksia. Muusikko 9.

Väyrynen, Raimo (1997) Global transformation: economics, politics, and culture. Helsinki: Sitra.

Väyrynen, Raimo (2004) Globalisaation voimat ja vastavoimat. Tilastokeskus: Economic Trends 2003.

Tilastoja

Iso-Britannia: DCMS Evidence Toolkit (2004).

Unesco: Framework for Culture Statistics (FCS) (1986).

Australia: Australian Culture and Leisure Classifications (2001).

Uusi-Seelanti: Toolkit for Cultural Statistics (1995).

Kanada: Canadian Toolkit for Culture Statistics (2001) (draft).

Verkkosivustoihin on viitattu suoraan alaviitteissä.

Opetusministeriön julkaisuja -sarjassa vuonna 2006 ilmestyneet

- 1* Toiminta- ja taloussuunnitelma 2007–2011
- 2 Selvitys Suomen IB-lyioppilaiden koetuloksista ja IB-tutkinnolla korkeakouluihin sijoittumisesta
- 3 Kuka ostaisi sivistystä; Raportti kirjastopalveluiden määrittelystä sopimusohjausjärjestelmässä
- 4 Korkeakouluopetus kestäväksi; Opas YK:n kestävää kehitystä edistävän koulutuksen vuosikymmentä varten
- 5 International Evaluation of the National Archives Service of Finland
- 6 Taiteen ja kulttuurin saavutettavuus; Opetusministeriön toimenpideohjelma 2006–2010
- 7* Opetusministeriön hallinnonalan ammattikorkeakoulujen EU:n rakennerahastohankkeiden laadun arviointi aluevaikutusten kannalta
- 8 Koulutus ja tiede Suomessa
- 9 Suomi, Aasia ja kansainvälinen yhteistyö
- 10 Liikuntatoimi tilastojen valossa; Perustilastot vuodelta 2004
- 11 Opetusministeriön toimintakertomus 2005
- 12 Tekijänoikeudella suojattujen aineistojen käyttötarpeet oppilaitoksissa
- 13* Lika tillgång till konst och kultur; Undervisningsministeriets åtgärdsprogram 2006–2010
- 14 Utbildning och forskning i Finland
- 15 Education and Science in Finland
- 16 Bildung und Wissenschaft in Finnland
- 17 L'éducation, la formation et les sciences en Finlande
- 18 Ammattien kutsu; Ammattikorkeakoulut ja estetiikka
- 19 Participating student – co-active School
- 20 Suomi-koulujen toimintaedellytysten kartoitus
- 21 Raportti kuntien erityisliikunnan tilanteesta vuonna 2005
- 22 Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004–2006 ja yrittäjäyyskasvatuksen kehittäminen
- 23* Audiovisuaalisen alan verkko- ja virtuaalipalveluiden kartoitus; Seurantaraportti
- 24 Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko eduskunnalle
- 25 Statsrådets utbildningspolitiska redogörelse till riksdagen
- 26 OECD/IMHE – Supporting the contribution of higher education institutions to regional development; Self-evaluation report of the Jyväskylä region in Finland
- 27 Koulutus ja kulttuuri 2005. Opetusministeriön vuosikatsaus
- 28 Culture and Education 2005. Ministry of Education annual report
- 29 Utbildning och kultur 2005. Undervisningsministeriets årsöversikt
- 30 Yliopistot 2005; Vuosikertomus
- 31 Universities 2005; Annual Report
- 32 Universitetet 2005; Årsberättelse
- 33 NOSTE-ohjelman vuosiraportti 2005
- 34 Muodostetaan Radio- ja televisioarkisto; Kansallinen audiovisuaalinen muistiorganisaatio
- 35 Tekijänoikeudella suojattujen teosten käyttö ja käyttötarpeet valtionhallinnon sisäisessä tiedotuksessa
- 36 Aikuiskoulutuksen vuosikirja; Tilastotietoja aikuisten opiskelusta 2004
- 37* Yliopistotilastot 2005; Taulukoita KOTA-tietokannasta
- 38* Universitetsstatistik 2005; Tabeller ur KOTA-databasen 2005
- 42 Ammattikorkeakoulut 2005; Taulukoita AMKOTA-tietokannasta, Yrkeshögskolorna 2005; Tabeller ur AMKOTA-databasen
- 43 Yksitoista askelta luovaan Suomeen; Luovuuksstrategian loppuraportti
- 44 Kirjaston kehittämisohjelma 2006–2010; Kirjasto maaseudun ja taajamien monipalvelukeskuksena
- 46 Televisio-ohjelmat opetuksessa - Televisio-ohjelmien opetuskäytön lisensointi digitaalisessa ympäristössä
- 47 Luovien alojen yritystoiminnan kehittäminen; Verkostomainen toimintamalli -selvitys
- 49* The Needs of Educational Institutions for The Usage of Copyright Protected Material

* Ei painettu, vain verkossa

Julkaisut sähköisenä osoitteessa www.minedu.fi/julkaisut

OPETUSMINISTERIÖ

Undervisningsministeriet

MINISTRY OF EDUCATION

Ministère de l'Éducation

Julkaisumyynti / Bokförsäljning:

Yliopistopaino / Universitetsstryckeriet

PL 4 / PB 4 (Vuorikatu 3 / Berggatan 3)

00014 Helsingin yliopisto

puhelin / telefon (09) 7010 2363

faksi / fax (09) 7010 2374

books@yopaino.helsinki.fi

www.yliopistopaino.helsinki.fi

ISBN 952-485-256-X (nid.)

ISBN 952-485-257-8 (PDF)

ISSN 1458-8110